mtatkki
Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az Europeana felhasználói szabályzatát.

MAGYAR ZSIDÓ SZEMLE

HATVANNEGYEDIK ÉVFOLYAM

DR HAHN ISTVÁN ÉS DR SCHEIBER SÁNDOR

TÁMOGATÁSÁVAL SZERKESZTI

DR LŐWINGER SÁMUEL

BUDAPEST 1947

MAGYAR ZSIDÓ SZEMLE

HATVANNEGYEDIK ÉVFOLYAM

DR HAHN ISTVÁN ÉS DR SCHEIBER SÁNDOR

TÁMOGATÁSÁVAL SZERKESZTI

DR LŐWINGER SÁMUEL

MTA KÖNYVTÁRA
SCHEIBER
GYÜJTEMÉNY

BUDAPEST 1947

TARTALOM:

Oldal

Dr. Lőwinger Sámuel: Germánia »Prófétája«.
A nácizmus száz esztendeje... 1

GERMÁNIA „PRÓFÉTÁJA"

- A NÁCIZMUS SZÁZ ESZTENDEJE -

IRTA:

Dr. LŐWINGER SÁMUEL

BUDAPEST, 1947.

Felelős kiadó: Dr. Lőwinger Sámuel.
Copyright by Dr. S. Lőwinger, Budapest.
Langer könyvkereskedés, Budapest, IV., Múzeum-körút 29.

Neuwald I. Utódai könyvnyomda, Bpest, VIII., Üllői-út 48.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Bevezetőül	1
Másfél évszázad három forradalma és három világháborúja	9
Germán vallás- és szellemtörténet	36
A „próféta" életrajza	44
Germánia „stratégiai" határai	62
Oroszország visszaszorítása Ázsia felé	66
Mi történik a „stratégiai" határokon belül?	71
a) Magyarok	75
b) Északszlávok: csehek, szlovákok, lengyelek, stb.	87
c) Délszlávok: szerbek, bolgárok, stb.	90
d) Románok	91
e) Olaszok	95
Ausztria és az új birodalom egysége	97
Nemzetközi ellenségek	104
a) Katolicizmus — Jezsuitizmus	105
b) A zsidóság — Alliance Israélite	110
Nemzeti vallás mint a világhódító tervek magja	122
Liberálizmus, demokrácia, újnemesség árja-paragrafusokkal	134
Herrenvolk, monarchia, diktatura	140
Faj vagy nemzet?	143
Szellemtörténeti átértékelés	146
a) Monoteizmus	146
b) A zsidók szellemi vezérei idegenek	149
c) A zsidóság nem hatott Európára	150
d) A germánok hatottak a zsidókra	152
Nietzsche, Spengler, Le Bon, Freud és a nácizmus	153
a) Nietzsche	153
b) Spengler	186
c) Le Bon	201
d) Freud	214
Összefoglaló	226
Névmutató	229

Bevezetőül.

Miért és kinek a bűnéből? — kérdik azok a százmilliók, akik szülőt, gyermeket, hitvest, testvért, rokont, barátot, évtizedek és emberöltők munkájának eredményeit áldozták a háború őrületének.

A felelet nem kétséges. A német világhatalmi tébolyért. Nyilt városok kíméletlen pusztítói, hadifoglyok millióinak éhhalálra ítélői, polgári lakosok tízmillióinak — nők, aggok, gyermekek, magukkal tehetetlen betegek — deportálói és felkoncolói nem vonhatják ki magukat a felelősség alól. A világtörténelemben példa nélkül álló bűnténysorozatok kiagyalóira, irányítóira és megvalósítóira le kell sújtania az igazságszolgáltatás kemény öklének. Az ártatlanul kiontott vér megtorlásért kiáltó átka zúdul a német nép fejére, amely ennyi tömeggyilkos nevével mocskolta be saját és az egész emberiség történelmének lapjait.

Kérdéses azonban, hogy néhány ezer, vagy tízezer, katonai és rendészeti alakulatok uniformisait magára öltő, politikai címeket bitorló „háborús és népellenes“ bűnös felelősségrevonásával, néhány millió német hazatelepítésével, demokratikus átnevelő kísérletekkel lezárulnak-e ezek a problémák?

A szokásos büntetőjogi intézkedések és a kemény békefeltételek csupán arra alkalmasak, hogy egy időre nyugtassák a fegyvereket, talán

hosszabb időre, mint amennyi 1918 és 1939 közt telt el.

Ennek a pernek szereplői nemcsak azok, akik élve, vagy halva a vádlottak padjára kerülnek. Szerteágazó kérdéskomplexus ez: gyökerei egy százmilliót megközelítő nép évszázados mélységeibe nyúlnak. Érdemes és kell ezekkel a problémákkal foglalkozni: ez nem csak Németországra és nem is csupán Európára tartozik, az egész emberiség zavartalan fejlődése függ a germánok ügyeinek megfelelő rendezésétől. Azoknak a bilincseknek, amelyeket e romboló óriás testére és szellemére raknak, olyanoknak kell lenniök, hogy hossszú időkre lefékezzék emberiségellenes ösztöneiket, amelynek szolgálatába állították a multban teljes szellemi és technikai készségüket.

Természetes: politikusok, katonák, — győztesek és elbukottak — történészek és szakírók fognak védő és vádoló iratokat, dicsekvő és mentegetőző emlékiratokat, valamint oknyomozó kutatásokat közreadni erről a kérdésről — szerte a világon.

Azt hisszük, ez a tanulmány is új színt fog képviselni: politikai és katonai fejlemények szellem- és vallástörténeti okait próbálja meg a szokottnál hangsúlyozottabban kidomborítani. Megvan ennek a kellő jogosultsága, különösen azért, mert az a férfiú, aki lefektette az alapjait ennek az irányzatnak, szakmája szerint orientalista és vallástörténész volt, aki magát legszívesebben teológusnak tekintette, persze a szónak magaformálta értelmében.

Paul de Lagarde (1827—1891) a szellemi megalapozója a nácizmusnak. Senki nála átfogóbban és tudatosabban nem foglalkozott sem előtte, sem utána — kivéve természetesen az utolsó évtizedek szaktörténészeit — azzal a problémakörrel, amely a nemzetiszocialista „rendszerben" csúcsosodott ki. Joggal tekintik „prófétának": katonai, bel- és külpolitikai, vallási és kultúrális területeken egyaránt ez a göttingai egyetemi professzor fektette le az alapokat, amelyekre a Harmadik birodalom felépült. A próféta szó azonban nem fejezi ki tökéletesen szerepét: programmadó. Nemcsak a címszavakat határozza meg a német politika következő évtizedei számára, hanem kitölti azokat „tartalommal" is: kortársai és követői — minden túlzás nélkül — mellékalakoknak tekinthetők, még ha beletartoznak is a nácizmus történetébe, Nietzschet és Splengert is ideszámítva. Külön köteteket kellene szentelni annak a problémának, hogy miként kapcsolódnak követői és eszméinek megvalósítói terveihez. Lagardeval és hatásával több szakmunka foglalkozik német nyelven: az utóbbi évtizedekben kultuszszerű tisztelet övezte írásait és személyét a náci beállítottságú íróknál.

Német ismertetői természetesen azokat a tanításait igyekeztek kidomborítani, amelyek szalonképesebbek voltak. Mi nem fogunk válogatni.

Ha sikerül az olvasót meggyőzni arról, hogy valóban ez a szerző a szellemi szülője a nácizmusnak, akkor nem kell külön megindokolnunk az alcímben megadott időtartamot. Pedig ennek különös jelentősége van. 1853-ban tartotta meg Lagarde első nyilvános előadását erről a kérdésről. Ebben már nagyjában körvonalazta azt a politikát, amelyet nemzete számára követendőnek tartott. Ez a dátum tekinthető a nácizmus születésnapjának. Ettől számítódhatik a nácizmus évszázada. A német történelem a XIX. század második és a XX. század első felében folyamatos ellenszegülés volt mind az egészséges társadalmi és szociális fejlődés, mind a nemzetek együttműködése helyes kialakítására irányuló törekvéseknek. A két világháború csak végső kifejlődése volt ennek az irányzatnak, amely a történelem kerekeit visszafelé akarta mozgatni. Egyik záró-

jelenete ennek az évszázadnak az a világtörténeti fontosságú esemény volt, amikor az első szocialista államszövetség marsallja, az Amerikai Egyesült Államok elnökének és a Britbirodalom kormányfőjének társaságában 1945-ben Potsdamban szemlét tartott a diadalmas szovjet és szövetséges hadseregek felett: a letiport náci barbarizmus még füstölgő fővárosa a háttérben egyben jelkép is volt a romboló és építő erők harcának sorsszerűségéről. A másik esemény pedig az, amikor az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapköveit rakják le röviddel ezután az összes békeszerető és becsületes fejlődést követelő népek bevonásával.

A nácizmus kezdetének időbeli meghatározásával semmiképpen sem hibáztatjuk azokat a kutatásokat, amelyek ennek a sátáni mozgalomnak történeti és lélektani eredőit messze évszázadok és évezredek eseményeiben és lelki rétegeiben is óhajtják keresni; megvan ennek is a jogosultsága, de küzdeni kívánunk ama eléggé meggyökeresedett tévhit ellen, amely szerint ez a második XX. századbeli katasztrófa csupán az elmult világháború túlszigorú békefeltételeinek következménye volna és az utolsó évtizedek kisebb, vagy nagyobb tehetségű politikusainak és katonáinak ötleteiből fejlődött volna azzá, amivé lett.

A bizonyítás hatásosabbá tétele céljából a legjellegzetesebb szövegeket az eredeti nyelven is közreadjuk a jegyzetekben, hogy az olvasó meggyőződhessék róla: nem belemagyarázásról van itt szó. Ezek a szövegek dokumentum-jelleggel bírnak: adalékok egy vádirathoz.

A világtörténelem legnagyobb drámájának előidézői és bűnös szereplői, ha nem is a német nép egyetemességének, de döntő többsége akaratának voltak megvalósítói: megbízóik és a maguk bűneit semmiképpen sem csökkentheti az a tény, hogy ezeket az emberiség-ellenes bűnöket már

hosszú évtizedek óta készítik elő „német alapossággal", már azért sem, mert a „megvalósítás" a legelképesztőbb terveket is felülmulta: ilyen végső fejleményeket még a legelvadultabb fantasztáik sem merészeltek írásban lerögzíteni.

Meg kell vallanom: nem szívesen nyultam ehhez a problémához. Először azért, mert már nem láttam időszerűnek a vele való foglalkozást, miután eleinte magam is hatása alá kerültem annak a közhangulatnak, amely abban a hiú reményben ringatta magát, hogy a Harmadik birodalom letiprása után a nácizmus szelleme is a multé. Kár a feledésbe merülő gonosz szellemeket újból felidézni. Másodszor pedig azért, mert nem akartam kitenni magamat a hivatásos politikai szakírók határsértési vádjainak.

Az időszerűtlenség miatt ma már, sajnos, nem kell aggodalmaskodnom. Mind kevesebben lesznek azok, akik elhiszik, hogy a nácizmus fertőzete a német nép lelkéből már kiírtódott, vagy, hogy a közeljövőben egykönnyen kiküszöbölhető lesz; a neonácizmus körvonalainak kibontakozása egész másként láttatja újból a német problémát, mint a győzelem első hónapjaiban.

A nácizmus külföldi „szövetségesei" is kezdenek aléltságukból magukhoz térni, különösen azokon a területeken, ahol a germán szellemiség mélyebb rétegekbe is behatolhatott. Ilyen fertőzött területeknek tekinthetők elsősorban a Németbirodalomtól keletre eső kisebb államok. Még Magyarországon is, különösen a középosztálybeliek között, nagy számban vannak olyanok, akik nem hajlandók, vagy nem képesek a német kérdés magyar vonatkozásait és egyetemes jelentőségét a maga valóságában megítélni. Legnagyobbrészt nem is ismerik annak lényegét. Megdöbbentő tapasztalatokat szereztem ezen a téren. Igen magas politikai és szellemi őrhelyeken álló, egyébként széles történelmi és irodalmi ismeretekkel bíró emberek is, bámulatos tudat-

lanságot árultak el ezekkel a problémákkal kapcsolatban. Lajos Ivánnak a háború küszöbén közzétett „Szürke-könyve" is csak múló benyomásokat keltett. Joggal remélhetné az ember, hogy legalább a vezető rétegek ismerik azokat a terveket, amelyeket a németek a magyarságot és a többi kisebb és nagyobb európai népeket illetően kidolgoztak. Bizonyára a többi érdekelt népnél sem lehet sokkal kedvezőbb a helyzet e tekintetben. Pedig, ha többet foglalkoztak volna ezekkel az alapvető és létfontosságú kérdésekkel, talán sok minden máskép történhetett volna: mégis jobban tudták volna a Németbirodalom szomszédai, hogy az élethalálharcban melyik oldalon van a helyük.

A második aggodalmat még könnyebben oszlathatom el. Személyi és iskolatörténeti alapon van jogcímem e kérdéshez hozzászólni. Már 1934-ben közreadtam egy kisebb munkát „Hitlerizmus és bojkottmozgalom a XVI. század második felében" címen, amelyben a náci mozgalom vezére és IV. Pál pápa, valamint a velük kapcsolatos események között vontam párhuzamot. Ennek a tanulmánynak révén jutottam közelebb a nácizmus problématikájához, iskolatörténeti alapon pedig a nácizmus prófétájának személyéhez jutottam el több vonalon is.

A mult század utolsó negyedében a pesti rabbiképző volt a legelismertebb zsidó tudományos főiskola Európában.

Érthető tehát, hogy midőn a tudományos téren is érvényesülni kezdő német „nemzeti" szellem első támadásait intézte a zsidóság ellen, az ellentámadás kiinduló pontjává a pesti rabbiképző lett. A harcos szellemű Kaufmann Dávid professzor állott a küzdők élére. Az első nagy „csatát" „Paul de Lagarde's jüdische Gelehrsamkeit" (Leipzig, 1887.; = P. d. L. jártassága a zsidó tudományban) című iratával vezette be. A náci „próféta" ugyanis egyik írásában a zsidó tudomány megalapozójának, Zunz Lipót tekintélyének lekicsinylésével egyben magát a zsidó kultúrát is meg akarta alázni. Kaufmann és társai erélyes hangú bírálatára Lagarde már a következő jellegzetes cím alatt válaszolt: „Juden und Indogermanen" (= Zsidók és indogermánok, Mitteilungen II. 1887. 262—352.). Akkor persze még kevesen sejtették, hogy ezek az ártatlannak látszó tudományos viták világtörténeti események bevezetői.

A XX. század elején rabbiképzőnk egyik neveltje, Schreiner Márton, aki a berlini zsidó tudományos főiskola tanára volt, „Die jüngsten Urteile über das Judentum" (Berlin, 1902; = A legújabb ítéletek a zsidóságról) című vitairatában már tudatosabban és politikai szempontból határozottabban foglalkozik a náci „próféta" és szellemi szövetségesei zsidóellenes megállapításaival. Nyomukban még számos zsidó tudós avatkozik bele a küzdelembe, de ezek a harcok sajnálatos módon még az érdekelt zsidóság körében sem keltették a szükséges visszhangot.

A germán „próféta-professzor" még a vita hevességében sem vonta kétségbe Kaufmann tudományos rangját,[1] de különös elismeréssel adózott intézetünk másik tekintélye, Bacher Vilmos professzor iránt. Ugyanazon kötetben, amelyben Kaufmann és társai ellen hadakozik, közread egy nagyobb értekezést az összehasonlító sémi nyel-

[1] Lagarde, Mittheilungen. II. Goettingen, 1887. 273. old.: »Ich habe Manches aus der Kritik gelernt, habe auch gelernt, dass ich mich in Einzelheiten öfter — doch nicht so oft wie Herr Kaufmann möchte glauben machen — in der Eile versehen, dass ich — Talmudist bin ich eben nicht — Beziehungen auf Talmudisches nicht gefasst habe: nur Schade, dass die Kritik des Herrn Kaufmann niemals das trifft worauf es ankommt.« 284. old.: »... Herr Kaufmann weiss ja, wie seine alten Briefe an mich zeigen, über mich ganz gut Bescheid... Ich habe ihm ehrlich anerkannt, dass aus seinem »Büchlein« im Einzelnen zu lernen ist...«

vészet problémáiról, amelyben felhívja a tudományos világ figyelmét egy középkori szerző, Tanchum Jerusalmi arabnyelvű új-héber szótára kiadásának szükségességére. Ennek a fontos tudományos feladatnak elvégzésére Bacher Vilmost tartja legalkalmasabbnak.[2] Lagarde kezdeményezésére kerül azután ennek a kéziratnak egyik jegyzetekkel ellátott másolata Oxfordból a pesti rabbiképző könyvtárába. E kézirat szerzőjével foglalkozik egyébként intézetünk és a magyar tudomány legnagyobb büszkeségének, a világhírű orientalistának, Goldziher Ignácnak doktori értekezése. Bacher nem adta ki az egész kéziratot, csak részletes ismertetőt közölt róla, ösztönzésére intézetünk doktorandusai dolgoztak fel néhány betűt disszertációkul. Végül egy amerikai tudományos szerv (Alexander Kohut Memorial Foundation) e sorok íróját és az időközben egy német haláltáborban elpusztult újpesti főrabbit, dr. Friedman Dénest bízta meg a Bacher által félbehagyott munka befejezésével. Anyagi nehézségek és éppen a nácizmus növekvő hatalma Európában, lehetetlenné tették e terv megvalósítását.

A náci „próféta" az egyik kezével a tudomány apró világító mécseseit élesztgette, a másik kezében pedig a bűn és pusztítás tűzcsóváit lobogtatta. Elenyésző kicsinyeknek tűnnek a tudomány mécsfényei abban a szörnyű tűztengerben, amelyek Lagarde tanításainak eredményéül a német nép zúdított a világra. Örök átok nehezedik az ilyen „próféták" emlékére.

[2] Mitth. II. 353. 1. jegyzet: »Bacher hat sich in den letzten Jahren durch eine Reihe wertvoller Schriften als der am besten für diese unumgängliche Arbeit vorbereitete Gelehrte erwiesen.«

Másfél évszázad három forradalma és három világháborúja.

A nácizmus uralomra jutásának második évében látott napvilágot egy német író könyve,[3] amely párhuzamot von az angol felvilágosodott kapitalizmus teorétikusa, John Stuart Mill (1806—1873), Karl Marx (1818—1883) és Paul de Lagarde (1827—1891) között. Megállapítja könyve végén: amíg a liberális kapitalizmus kötetlen korszakában az angol Mill és a „zsidó" Marx univerzálisan hatottak, — Lagarde pedig az ismeretlenség homályába kényszerült — addig a jelenkorban, mivel mindenütt a teljes kötöttség új korszaka tört magának utat, Lagarde alapvető gondolatainak hatékonyságát figyelhetjük meg, viszont Mill és Marx befolyása — jelentékenyen módosúlva ugyan — Angliára, illetve Oroszországra korlátozódik: Mill—Marx és Lagarde szembeállításával egyszersmind a nemzetközi eszmeterjedés ellentétes lehetőségeit is lemérhetjük, amennyiben amazok az ő mechanikus-racionalisztikus gondolkodásukkal végeredményben a nemzetközi megértésnek éppen azon alapjait semmisítik meg, amelyeket az utóbbi az organikus-nemzetiből megteremt.

Vitába szállni ma már valóban felesleges egy ilyen könyv megállapításaival, az élő történelem maga adott feleletet ezekre a kérdésekre. A szabadságszerető népek, a liberális kapitalizmus követői a marxizmus megvalósítóival együtt vállvetve harcoltak az olyan nemzetközi együttműködés ellen, amelyet a nácizmus diktált volna.

De illusztrációul szolgálhat ez a munka: láthatjuk ebből is, hogy a germán barbarizmus belső

[3] Fritz Hippler, Staat und Gesellschaft bei Mill, Marx, Lagarde. Ein Beitrag zum soziologischen Denken der Gegenwart. Berlin, 1934.

sikerein felbuzdulva, jó előre meg akarta teremteni a tudományos alapokat, mind a brit, mind az orosz hatalmi, gazdasági, társadalmi és szociális rendszer felszámolására.

Ettől függetlenül azonban, ha valóban meg akarjuk érteni a nácizmus fejlődéstörténetét, — és meg óhajtjuk keresni Lagarde szerepét ebben a fejlődésben — elengedhetetlen feltétel, hogy legalább nagy vonalakban megismerkedjünk azokkal az összefüggésekkel, amelyekbe az beleilleszthető.

A XIX. századnak négy nagy kérdése volt: első helyen állottak a nemzeti és a szociális problémák, ezeknek kiegészítője, illetve párhuzama a vallás- és szellemtörténeti szemlélet alakulása. Csak ezeknek a kérdéseknek egymásba kapcsolódásából vezethető le a nácizmus.

Először a nemzeti és a szociális kérdés leglényegesebb problémáival kell megismerkednünk. A nácizmus évszázadának megértéséhez a szociális fejlődés szempontjából legalább azt a másfél évszázadot kell tekintetbe venni, amelyet a történelemtudomány „Legújabb kornak" nevez, ennek a nyitánya a francia forradalom és Napoleon világhódító próbálkozása, befejezője pedig a német világhatalmi kísérletek eredményeként lezajlott két világháború és az ezek közé eső orosz és germán forradalom. A nemzeti problémák megvilágításánál pedig legalább az Újkor kezdetéig kell visszanyúlni. Mindenesetre külön kell szemügyre vennünk a brit-amerikai hatalmi fejlődést és külön az európait.

Az Újkor beköszöntésével az új világrész, Amerika, később pedig Ausztrália bekapcsolódásával, a másik két kontinens (Ázsia és Afrika) eddig ismeretlen területeinek feltárásával és az óceánok meghódításával kétségtelenül új korszaka kezdődik a világtörténelemnek: lezárul a három világrészes történeti fejlődés, hogy átengedje a színteret az öt világrészre kiterjedő világhatalmi

játszma kibontakozásának. A főszerepet az első századokban még Európa viszi. A Földközi-tenger, mint három kontinens összekötő kapcsa, továbbra is jelentőséggel bír hadászati és közlekedési szempontból, de már korántsem tulajdonítható neki az a fontosság, amelyet az Ó- vagy a Középkorban töltött be. Túlságosan kicsiny és zárt ahhoz, hogy a megnagyobbodott történeti feladatok végzésére alkalmas lehessen. Szerepe természetes volt az Ó- és a Középkorban, amikor a világhatalmi célok felé törő birodalmak — a perzsa, görög, latin és arab — központja vagy Földközi-tengerbe nyúló egyik félszigeten, vagy annak közelében volt.

A világtörténeti színjáték körvonalainak kiszélesedésével a döntő ütközetek színhelye a szárazföldről a tengerekre és óceánokra helyeződik át. Érthető tehát, hogy a versengésben az a hatalom kerül élre, amely hadiflottájával uralkodik a sós vizeken és megfelelő vizi szállítóeszközökkel rendelkezik. Már az Újkor elején jelentkezik a világhatalmi küzdelemben egy új fenomén: a brit. Amikor hajóhaduk először zúzza szét a spanyol tengeri armadát, megnyeri a következő évszázadok világküzdelmének első nagy csatáját. De a tengerek és az óceánok meghódítása egymaga még nem tette a világ urává, ez csak alapot teremtett, hogy azzá legyen. A másik nem kevésbbé elengedhetetlen feltétel egyrészt a meghódított terület megfelelő eszközökkel és módszerekkel való kormányozása, másrészt a szóbajöhető területek gyarmatosítása. De még valamire szükség volt: egy stratégiailag védett várszerű alapterület birtoklására, hogy onnan kiindulva megszervezhessék a létesítendő birodalmat. Az európai kontinens mentén fekvő „hatodik világrészt" birtokában tartó viszonylag kis nép, az angol, földrajzi helyzete, politikai viszonyai, adottságai révén rátermettnek bizonyult a következő évszázadok feladataira. Nemcsak a népüres

vagy ritkán lakott területeket gyarmatosította, hanem magába tudta olvasztani az idegen gyarmatosítókat is és az évszázadok folyamán más népek által gyarmatosított vagy kormányzott területeket is sikerült hatalmi körébe vonni és szívós munkával olyan helyzetet tudott teremteni, hogy ezek a területek szervesen illeszkedtek bele hatalmi rendszerébe: olyan területekre is kitűzte végül a brit lobogót, amelyekre már előbb más európai gyarmatosítók: spanyolok, portugálok, hollandok, franciák is jogot szereztek. Fölülmulta az összes európai népek ilyen irányú törekvéseit: rövidebb, vagy hosszabb viaskodás után minden riválisának fölébe került.

A Britbirodalom felfelé ívelő pályáján az északamerikai gyarmatok többségéből alakult Egyesült Államok elszakadása látszott az egyetlen komoly törésnek. Sokan hihették azt, hogy ez a bomlás kezdete, de a valóságban, amint a következő másfél évszázad története bebizonyította, ez semmiképpen sem tekinthető olyan jelenségnek, amelyet a római birodalom kettéválásával lehetne összehasonlítani. Az előző kétségtelenül a dekadencia megnyilvánulása volt, az utóbbi pedig az emberiség történetének egyik szükségszerű állomásának bizonyult. Azt mutatta, hogy egyenrangú, fehér emberekkel benépesített terület nem hajlandó gyarmat-kapcsolatban maradni még anyaországával sem. Az új egyesülés az önállóság megszerzése után végül támasztékává vált az anyabirodalomnak. A XX. század két világháborúja minden kétséget kiküszöbölő módon igazolta, hogy csupán a német propaganda erőlködésének és a hiszékeny, történelmileg iskolázatlan tömegek naiv öncsalásának bizonyult az amerikai különállás legendája. Ez a két hatalmas tömb békében is, de különösen a válságos pillanatokban — ez a lényeges és csak ennek van sorsdöntő fontossága — megtalálta a legharmónikusabb együttműködés helyes módozatait. Ellentétes történelmi képződmények nem kétpesek éppen a döntő fordulónál ilyen jellegű együttes erőkifejtésre. Nem a Koronához fűződő kötelékek vagy az államközi szerződések a valóban befolyásoló tényezők: ezeket igen könnyen és éppen akkor szakítják meg, illetve tagadják meg az őszinteség hiányában, — ha az egyik vagy a másik fél érdeke így kívánja — amidőn érvényesítésükre legnagyobb szükség volna. Jó példa erre az első világháborút megelőző hármas szövetség felbomlása a válság kitörésekor.

Az sem téveszthet meg bennünket, hogy az Amerikai Egyesült Államok mindkét alkalommal csak elkésve avatkoztak be a világküzdelembe. Nem kell ennek nagyobb jelentőséget tulajdonítani, mint annak, hogy maga a Britbirodalom, noha a hadüzeneteket szövetségeseivel egyidejűleg küldötte el, a valóságos harcokba kolmolyabb erőkkel csak jóval később avatkozott be, amikor az ő különleges geográfiai helyzete már erre kényszerítette. Ugyanezt tette egyébként Napoleon világhódító törekvése visszaverésekor is. Speciális földrajzi helyzetéből következik, hogy elsősorban tengeri háborúra készül: a szárazföldi harcokba, tekintettel arra, hogy a saját területe védett, csak akkor avatkozik be, amidőn úgy érzi, hogy a szárazföldi fegyverkezés eszközeivel eldöntheti a küzdelmet. A két világháború folyamán, amikor a harcok súlypontja a szárazföldről és a tenger felszínéről az óceánok mélyére és a levegőbe került át, nagyon jól meg lehetett figyelni, hogy ezeken a területeken is biztosította magának legalább is a védekezési fölényt. Annyi tengeralattjárója, repülőgépe és egyéb fegyvere már a harcok elején is volt, hogy a saját területét megvédje és a tengeri közlekedést a világrészek között biztosítsa.

Nem tekinthető természetellenesnek az sem, hogy a brit-amerikai hatalmi együttes súlypontja

lassanként Angliából az Amerikai Egyesült Államokba tevődik át. Ez éppen olyan magától értetődő fordulat, mint amilyen természetes áthelyeződés volt a Földközi-tenger szerepének átültetődése az Atlanti-Óceánra: a jelentőség áttolódása vele járt az amerikai földrész felfedezésével. A távolkeleti területek bekapcsolásával a világtörténelmi folyamatba már az Atlanti- és a Csendes-Óceán együttesen töltik be azt a feladatot, amelyet annak idején a Földközi-tenger volt hivatva ellátni. Hozzájárul az amerikai földrész jelentőségének emelkedéséhez az is, hogy ipari és gazdasági erőforrásai alkalmasabb bázissá teszik a nagyvonalú világhatalmi koncepció számára, mint az időközben félreesőknek és túlkicsinyeknek bizonyult brit szigeteket, amelyek mindkét világháborúban végeredményben már csak e koncepció előretolt bástyájává, illetve repülőgépanyahajójává váltak, de még mindenesetre alkalmasak voltak az európai kontinens sakkbantartására.

Vannak és lesznek a jövőben is súrlódási felületek a Britbirodalom és az Amerikai Egyesült Államok között is, mint ahogy Anglia, a dominiumok, gyarmatok vagy egyéb címeken a Britbirodalomhoz tartozó területek között ma sem szüntek meg az ellentétek és elkerülhetetlenek a jövőben is: a szükséges együttműködés még akkor is biztosítva van, hogy ha nem jön létre az egyesek által kívánt, mások által ellenzett új szerves együttműködés. A külvilág szempontjából nincs ennek nagyobb jelentősége, hiszen látszólag a Britbirodalom egyes részei között is igen laza a kapcsolat, láttuk azonban az elmult világháború folyamán is, hogy egyedül Irország volt az, amely nem vett részt a közös küzdelemben. Ennek azonban mélyebb történelmi okai voltak. Mintahogy az Amerikai Egyesült Államok egységét sem bontották meg a Déliek és Északiak harcai, ugyanúgy nem bizonyultak döntő jellegüeknek azok az ellentétek sem, amelyek a Britbirodalmon belül a multban felmerültek. Ezek elkerülhetetlenek már azért is, mert mind a Britbirodalom, mind az Amerikai Egyesült Államok keretein belül szín, származás, vallás, alapműveltség és hagyományok tekintetében eltérő népek sokasága él, amelyeknek egybehangolódása és közös kultúrális és politikai nevezőre való hozása nem könnyen megoldható probléma.

Vannak tehát ennek az egységnek is „nemzeti kérdései", azonban ezeknek fejlődése egész más jellegű, mint az európaiaké. „Háborúi", akár az említett Déliek és Északiak harca, vagy a búr-háború, illetve a gyarmati harcai is egészen másként ítélendők meg, mint az európai — hasonlónak látszó — küzdelmek sorozatai. Nem volna igazságos azt állítani, hogy a másfél évszázados fejlődés elején ugyanolyanok volnának a Britbirodalom részeinek egymáshoz való kapcsolatai, mint amilyenek most, vagy, hogy a néger-kérdés, bármennyire problémája még ma is az Egyesült Államoknak, ne ment volna át másfél évszázadon keresztül lényeges változáson.

„Belső háborúmentesség" mellett a britamerikai együttes „forradalommentesnek" is nevezhető. A szociális problémák másfél évszázad folyamán itt is alapvető változásokon mentek keresztül. Az államforma ugyan sem a britteknél, sem az amerikaiaknál nem változott, csaknem ugyanazok a pártok uralkodnak felváltva az állami életben, amelyek már akkor is szerepeltek. Ennek ellenére mélyreható változásokon ment keresztül mindkét hatalmi tömb, mind társadalmi, mind szociális tekintetben. Anglia és több dominium szocialista kormánya, a Beveridge-terv, a New Deal szerepe és a szakszervezetek működésének fokozódó fontossága az Egyesült Államokban, a munkanélküli segély bevezetése mind olyan jelenségek, amelyek azt mutatják, hogy a szociális fejlődés, ha egészen eltérő

volt is az európaitól, semmiképpen sem állott meg.

Mindenesetre megállapítható, hogy ez a natalmi egyesülés sokkal szilárdabbnak bizonyult mind a mai napig, mint a vele szemben álló Európának egysége, amelynek megteremtésére még komoly kísérletet sem tettek, legalább is nem olyan alapon, amely sikerre vezetett volna.

Az európai nemzeti, sőt a társadalmi és szociális fejlődés sok tekintetben függvénye volt a brit-amerikainak. Hiszen azok a forradalmi eredmények, amelyek a francia társadalmi és szociális harcok vívmányai voltak, alapjában véve azoknak a jogoknak kivívását jelentették, amelyek az Óceánon túl már megvalósultak. Az európai társadalmi és szociális fejlődés első nagyhatású érvényesüléséhez tehát az impulzus éppen a brit-amerikai körből érkezett. Az ellentét, amely a brittek és a franciák között rövid időn belül kialakult, nem a forradalom eredményeinek következménye volt, hanem abból keletkezett, hogy ez a forradalmi törekvés világhatalmi aspirációvá alakult át.

Világhatalmi aspirációk? Ha az európai nemzeti kérdés fejlődését akarjuk nyomon követni, akkor meg kell különböztetni egyrészt ama kis népek problémáit, amelyek elsősorban arra törekedtek, hogy a nagyobb nemzetek hatalmi befolyásától megszabadulva, önálló népi, politikai, kultúrális életet élhessenek, másrészt a nagyobb népek kérdéseit. A nagy nemzetek problémája nem önállóságuk megteremtése, hanem elsősorban a körül forog, hogy milyen viszonyba kerüljenek egyik oldalon más európai nagy nemzetekkel, másrészt pedig a kontinensen kívül megszervezett birodalmakkal és a még szabadon álló területekkel.

Figyeljük meg először a latin népek ilyen törekvéseit. Az Újkor elején különösen két „perem latin“ nemzet, a spanyol és portugál próbált

„elébe kerülni“ a kialakuló Britbirodalomnak. A régi római birodalom természetes örököseinek tekinthették magukat. Nem becsülhetők le azok az eredmények, amelyeket az amerikai kontinens déli, középső és részben északi részeinek gyarmatosítása által értek el: ezeket még kiegészítette az afrikai és ázsiai területek jelentős pontjainak meghódítása. A maradék-erők azonban, amelyeket a hódító latin őseik hagyományoztak rájuk, az évszázadok folyamán kimerültek. A brittekéhez hasonló birodalommá nem tudták összekovácsolni birtokaikat. Legmegbízhatóbb mérőeszköze ennek az a tény, hogy a latin-amerikai államok, amelyek ugyan időbelileg követték az Északamerikai Egyesült Államok elszakadását az anyaországtól, mind a mai napig sem tudtak hasonló egységgé alakulni: és politikai szempontból semmiképpen sem váltak anyaországaiknak olyanszerű támaszává, mint, amilyenné az Amerikai Egyesült Államok lettek a Britbirodalom háta mögött, ámbár tagadhatatlan szimpátiával viseltettek ősi országaik iránt, inkább a brit-amerikai hatalmi tömbnek lettek kiegészítőjévé: északi szomszédaik gyakorolnak rájuk mind politikai, mind gazdasági hatást.

A harmadik „perem-latin“ népnek, a franciának, egészen más szerep jutott. Világhatalmi törekvései komolyabb méreteket a Legújabb kor hajnalán öltöttek. Talán geográfiai viszonyai is arra késztették, hogy mielőtt nagyobb méretű vállalkozásokba kezdene, saját határait biztosítsa. Míg a brittek a saját szigeteiken, vagy a spanyolok és portugálok az ő félszigetükön viszonylag védetteknek tekinthették magukat, addig a franciák — ezt fogjuk tapasztalni a németeknél is — nem érezték magukat elég biztos talajon saját határaik között. Az egész európai „félszigetet“ akarták bázissá kiképezni; abból a tévhitből indultak ki: egyrészt, hogy a gyengébbeknek látszó európai népek hosszabb időtartamra leigázhatók,

másrészt pedig nem számoltak azzal, hogy a brittek egyik oldalon, az oroszok pedig a másik oldalon, nem fogják tűrni egy ilyen először látszólagosan csak védelemre berendezkedő, de végeredményben támadó célú hatalmi egység kialakulását. I. Napoleon a meglepett kis és nagy európai nemzetek lehengerelésével egyidejűleg azt hitte, hogy megkezdheti az ókori római birodalom hatalmának rekonstruálását európai és világviszonylatban. Először azonban a cári birodalom végtelen hólepte mezőin tanulta meg, hogy nem lehet néhány esztendő hevenyészett előkészületei után olyan történelmi feladatokra vállalkozni, amelyek évszázadok kemény edzését követelik meg, még az esetben sem, ha a kezdeményező nemzet megfelelő geográfiai és lelki adottságokkal rendelkezik: a tengerek kíméletlen hullámai közepette, a piramisok árnyékában és a nyugati csatatereken azt is meg kellett látnia, hogy hadiflotta és kellő tengeri szállítóeszközök hiján hiú küzdelemnek bizonyul minden hősies viaskodás az olyan ellenféllel szemben, aki éppen ezeknek a nélkülözhetetlen eszközöknek van a birtokában. Megtanulhatta végül, hogy minden olyan tervnek, amely világhatalmi célkitűzésekkel van összefüggésben, elsősorban a brittek fognak ellenszegülni a kellő időpontban.

I. Napoleon háborúi és a két világháború között eltelt száz esztendő francia története ugyan azt mutatja, hogy ezek az álmok még néhányszor kísértettek, végül azonban a történelmi kényszerűség arra szorította ezt a nagyrahivatott nemzetet, hogy hatalmi téren elégedjék meg a második, illetve a harmadik hellyel a brit-amerikai, illetve az orosz hatalmi összefüggésekben. Még III. Napoleon próbálkozásai is ide torkolnak. A lényeges azonban az, hogy tragédiamentesen vállalták ezt a szerepet, ösztönszerűen megérezték, hogy ha világhatalmi törekvéseik sikerei felett vitatkozni is lehet, az nem tagadható, hogy a francia forradalom e kontinens életének fejlődésében döntő tényezővé vált. A polgárság bebocsátása az alkotmány sáncai közé, a nemesi előjogok eltörlése, az emberi jogok deklarálása, olyan eredmények, amelyek révén a francia nemzet joggal válhatott a legújabbkori Európa szellemi irányítójává: a francia művészet, irodalom, kultúra olyan vonzóerőt jelentenek, amelyek központi jelentőséget biztosítanak számára világviszonylatban is.

Később majd vissza fogunk térni a német kérdéssel kapcsolatban a negyedik, az olasz, a „törzs-latinnak" minősíthető nemzet kérdéseihez, amelyek, mint ilyenek, nemzeti egységük megteremtéséig, a mult század második feléig, háttérbe szorultak: az elmult századok folyamán még a nagyravágyó olasz szíveket is büszkeséggel tölthette el az a dicsőség-visszfény, ami a római egyház hatalmából rájuk vetődött. Önérzetüket növelhette az a tény, hogy fővárosuk egy világot behálózó szervezet székhelye: sokat jelenthetett az az érzés, hogy a régi római politikai hatalom helyére került egyházi uralom látható feje, a pápa, hagyományszerűen olasz ember volt: bíbornokaik, püspökeik, egyházi íróik, költőik, művészeik, hajósaik sikerei, gazdagsága és befolyása hosszú évszázadokon keresztül abban a hitben tarthatta őket, hogy történelmi jelentőségük nem is változott meg a valóságban.

Mielőtt a latin problémáról a germánra térnénk át, a szlávhoz kell fordulnunk. Önkéntelenül is követnünk kell Európa hármas tagozódását a politikai problémák vizsgálatánál is. Érvényesül ez a megoszlás olyan kérdéseknél is, amelyeknél nem is annyira magától értetődő. Gondoljunk csak a vallástérképre. Még ez is a hármas tagozódás szoros függvényének mutatkozik. Éppen az Újkor küszöbén — az első nagy történelmi megrázkódtatás után — kitűnt, hogy a római egyház befolyásának határai csaknem egybeesnek

a latin nép-, nyelv-, illetve kultúrhatárokkal,[4] hiszen ma is azt tapasztalhatjuk, hogy a római egyház fölénye az európai latin államokon kívül csupán a latin-amerikai országokban állapítható meg. A görög-keresztény egyház befolyása elsősorban a szláv nemzetekre korlátozódik: a germán népek többsége, illetve a germán országok lakosságának túlnyomó része pedig, mind az európai, mind az amerikai államokban a különböző protestáns egyházak hívei közé tartozik.

Hasonló jelenség figyelhető meg a kereszténység és az iszlám terjeszkedési lehetőségeinél is. Amint hiába próbálkoztak azzal a hittérítők, hogy a kereszténységet Ázsiában vagy Afrikában szélesebb tömegek előtt népszerűsítsék, úgy sikerteleneknek bizonyultak azok a kísérletek, amelyek arra irányultak, hogy az iszlámot számottevő mértékben Európában meggyökeresítsék. Hiába uralkodtak az arabok hosszú ideig az ibériai félszigeten, vagy a törökök a Balkánon és az attól északra fekvő területeken évszázadokon keresztül, nem értek el maradandó hatást.

Ha már most a hatalmi aspirációk szemszögéből akarnók a latin és szláv hagyományokat értékelni, akkor azt a konstrukciót állíthatnók föl, hogy a latin nemzetek törekvése elsősorban a nyugat-római hatalmi igények újjáélesztésére irányult, a szlávok pedig a kelet-római birodalom örökségi jogát szerették volna érvényesíteni:

[4] A germánokra vonatkozólag Freud (Mózes és az egyistenhit, Budapest, 1946. 52—53. old.) megállapításaira utalhatunk; lásd még: Nietzsche, Jenseits von Gut und Böse VII, 74 (48); A szláv és a germán határterületeken élő népek (lengyel, litván, csech, szlovák, horvát, szlovén, ir, bajor, osztrák) katolikus többségét részben annak lehet tulajdonítani, hogy kevert fajúak, részben pedig sajátságos politikai viszonyaik indokolják meg »kivétel« voltukat: hasonló okokra vezethető vissza Magyarország római katolikus, Görögország és Románia görög-keleti, Finn-, Észt- és Lettország evangélikus többsége.

a bizánci vallással együtt kellett volna járnia Bizánc területi és hatalmi érdekeltsége átvételének is. A hatalmi aspirációk érvényesülésénél érdekesebbek azonban a szociális fejlődés kialakulásának szláv és latin vonatkozásai.

Az európai szociális és társadalmi fejlődés második nagy állomása a proletáriátus térfoglalása volt. Érdekes és elgondolkoztató jelenség, hogy ez a fordulat nem a polgár-forradalom hazájában, Franciaországban, és nem Nyugat-Európában, vagy a tengerentúli iparosított országokban következik be, hanem a keleti hatalmas cári birodalom romjain fektetik le annak a gigantikus világtörténeti fontosságú koncepciónak az alapjait, amelyet ma a szocialista államszövetség valósít meg. Az első látszatra az a benyomás keletkezhetik a szemlélőben, hogy ez a meglepő fordulat csupán az orosz katonai kataasztrófa következménye volt. Ha a cári birodalom nem omlott volna össze az első világháború folyamán a németek és a központi hatalmak csapásainak a súlya alatt, akkor a Kremlben még ma is a cárok kormányoznának. Ez lehetséges, sőt valószínű is. De gondoljuk meg: az, hogy a cári birodalom összeomlott, már maga is szükségszerű következmény volt. A cárizmus által képviselt állameszme, társadalmi és szociális rend már nem felelt meg annak a tartalomnak, amiért a szláv népek hajlandók lettek volna akár a béke munkájának eredményeit, akár a háború hősies teljesítményeit áldozni: műveltjeik, ragyogó költőik, szociológusaik, szépíróik, művészeik alkotásain nevelkedve, tudatosan, primitivjeik pedig tudatalatti vágytól hajtva sóvárogtak az új életforma után, amely megfelel lelki hajlandóságuknak. A német forradalom, amelynek 1918-as formája ugyancsak egy vesztett háború közvetlen következménye, másfél évtizedes halódás után egy egészen ellentétes irányú jelenségnek adott helyet, annak ellenére, hogy Németországban a szocializ-

musnak sok évtizedes politikai multja volt, nem is beszélve a hatalmas németnyelvű szocialista irodalomról. Az sem állítható, hogy a német felségterületek jelentős részének elvesztése, illetve a revanche gondolata fordította el törvényszerűen eredeti irányából a német forradalmat, mert az elvesztett háború Oroszország számára legalább olyan jelentőségű veszteséggel járt, mint nyugati szomszédja részére: az orosz nép keserűségét csak fokozhatta az a tény, hogy volt szövetségesei időközben győzőkké váltak és ennek ellenére nem érhettek el később sem területi reviziót. Ha megtagadták volna a forradalom vívmányait, mindenesetre sokkal több esélyük lett volna a revízióra, hiszen a forradalmi változás volt az, amely annak idején elmélyítette köztük és szövetségeseik között a fennálló ellentéteket. Függetleníteni tudták politikai, eszmei célkitűzéseiket a katonai összeomlás anyagi következményeitől.

Vannak bírálói a szocialista államszövetség egyik vagy másik intézményének, de azt még a legelkeseredettebb ellenfelei sem állíthatják, hogy a cári birodalom bármilyen szempontból megközelítette volna a mai államszövetség teljesítményeit: annak keretén belül élő kisebb és nagyobb népek politikai és kultúrális autonómiája már maga is olyan vívmány, amelynek jelentőségét éppen olyan kevéssé lehet aláértékelni, mint amilyen igazságtalan volna, ha valaki nem akarná kellőképen méltányolni azt a hihetetlen haladást, amely a nagyvonalú ipari termelés és az általános művelődés területein tapasztalható.

Az orosz forradalom átütőerejének s a nép lelkébe eresztett mély gyökereinek még a fentieknél is meggyőzőbb bizonyítéka az, hogy a most lezárult gigászi küzdelemből a fiatal szocialista államszövetség győzedelmesen került ki, ellentétben az első világháborúval. Pedig a hitleri germán birodalom sokkal keményebb ellenfél

volt, mint a császári Németország, már azért is, mert jobb helyzetben volt katonailag. Két olyan hatalom is mellette állott ebben a küzdelemben, amely az első világháborúban még a másik oldalon küzdött. Az, hogy a japánok a második világháború folyamán az oroszokkal szemben igyekeztek fenntartani a semlegesség látszatát, nem jelentett sokat, egyrészt azért, mert az angol-amerikai blokk ellen vívott tevőleges küzdelmük révén közvetve amúgyis a németek harci potenciáját növelték, másrészt pedig, mert nyilvánvaló volt, hogy csak az alkalmas pillanatot várják az oroszellenes támadásra. Erre a fordulatra lehetett és kellett is számítani; az, hogy ez a történeti pillanat fordított előjelűvé vált, már a sors iróniája.

Az a százharminc esztendő, amely a francia és az orosz forradalom kitörése között eltelt és sok más egyéb, itt nem részletezhető eltérés bizonyos szempontból megnehezíti a kettő párhuzamos elemeinek a sematizálását. Ennek ellenére több olyan jelenséget fogunk kiemelni, amelyeknek jellegzetessége tagadhatatlan. Egyik ilyen a zsidókérdéshez való viszonyuk. A francia forradalomnak éppenúgy egyik vívmánya volt, mint az orosz forradalomnak, a zsidóság tökéletes emancipációja, függetlenül attól, hogy akár a vezetők, akár a nép egyes rétegei érzelmileg milyen álláspontot foglaltak el a zsidókkal szemben. Felmerül azonban az a kérdés, hogy van-e ennek egyetemes szempontból jelentősége? Mindenesetre van. A zsidókérdésben való állásfoglalás ugyanis nem azt jelenti csupán, hogy miképen ismerjük el néhány százezer vagy néhány millió zsidó vallású, illetve zsidó népiségű egyén jogait a politikai és a gazdasági életben, hanem ez az első állásfoglalás az „idegennel" szemben: próbaköve annak, hogy miképen viszonylanak az egyetemes emberi problémákhoz. Nem véletlen tehát, hogy mindkét forradalom jelentőségét

tulajdonított ennek a kérdésnek és egyforma utat választott ebben. Ennek az álláspontnak tökéletes megfelelője volt az a programm, amelyet mindkét forradalom megvalósítani igyekezett minden idegen fajú nép vagy nemzetiség dolgában. Még Napoleon imperialista jellegű hódításainak is az volt a következménye, hogy, ahová eljutottak, mindenütt felszabadították a zsidókkal együtt a többi elnyomott nemzetiségeket is.

Az egyházak kérdésével szemben is nagyon hasonlít e két forradalom állásfoglalása. Ezzel kapcsolatban azonban azt vethetné valaki ellen, hogy e tekintetben a harmadik, a germán forradalom is mutat hasonló vonásokat az előbbi kettőhöz: a kereszténységnek mindhárom forradalom kézbesítette a maga módján a felmondólevelet. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk az egyház viszonyát a három forradalomhoz, akkor könnyen megállapíthatjuk, hogy alapvető különbség van a francia és az orosz forradalom álláspontja és a germán állásfoglalás között. Sem a francia, sem az orosz forradalom nem fordul el azoktól az eszméktől, melyeket az egyháznak képviselnie kellett volna, hogy ha cselekedetei a vallás lényeges tartalmához igazodnak. Hiszen mind a francia, mind az orosz forradalom éppen azoknak a gondolatoknak az életbe való átültetésére törekedett, amelyeket az egyháznak kellett volna képviselnie, ha a bibliai eszméket valóban hamisítatlanul akarja közvetíteni. A francia forradalom és a római katolikus egyház összetűzése nem a vallás lényegének és a forradalom eszméjének ellentétességéből keletkezett, hanem az egyházat képviselő papság politikai állásfoglalásának volt a következménye. A XVIII. századvégi francia papságnak többsége, illetve vezető rétege ellenszegült a nép akaratának. Ugyanez történik a cári birodalom utolsó évtizedeiben és épen ezért az orosz forradalom első éveiben a franciához hasonlóan, meglehetős éles szögben fordul el látszólag a vallástól, a valóságban azonban csak a a görögkeleti egyházat képviselő pravoszláv papságtól. Ma még nem volna helyes — és nehéz is — végleges ítéletet mondani ebben a kérdésben, mert még túlközel vagyunk az eseményekhez, de már az utóbbi évek azt mutatják, hogy a forradalom és az egyház kiengesztelődése nagy lépésekkel halad előre és azok az egyházfők, papok, akik össze tudták egyeztetni hitéleti munkásságukat az új rendszer politikai célkitűzéseivel, teljes megbecsülésben, sőt támogatásban részesülnek az állam részéről is.

A germán forradalom állásfoglalását a zsidókérdéssel kapcsolatban felesleges részletezni: fellépésük Európában, vagy legalább is a Nyugaton, több mint egy évszázad eredményének megsemmisítését jelentette. Itt sem annak a hatszázezer zsidónak a sorsáról van már szó, akik a Németbirodalom akkori határai között éltek, hanem egy próbaállásfoglalásról az „idegen" ellen. A germán forradalom ebben a kérdésben nem olyan óvatos, hogy szükségesnek tartsa igazi arculatának elrejtését: vagy abban bízik, hogy azok a népek, amelyek később kerülnének sorra, amúgysem fogják felfogni ennek a lépésnek jelentőségét, vagy pedig bizonyos körök rokonszenvét éppen ezzel remélik megnyerni. Nem vitás azonban, hogyha az emberiség egyetemes fejlődése útjáról beszélünk: ez retrográd lépésnek minősül. Élesen elkülönödik ezáltal is a germán forradalom útvonala a másik kettőtől.

Az egyházhoz való állásfoglalásában is — minden látszat ellenére — tökéletesen eltér a másik kettőtől. Különbségek: a germán forradalom egyházellenes álláspontját nem a forradalom megvalósulásának hevében kitörő indulatok diktálják, vagy a papság állásfoglalása a forradalmi megmozdulással szemben, hanem sok évtized rendszeres előkészületének az eredménye

ez a szembefordulás: lényeges része a forradalom programmjának. Cselekedetei nem a papság szervezeteinek, vagy vezetőrétegének viselkedésétől függnek, hanem világnézetükből következnek: hiszen a germán forradalom tökéletes ellentétben van azzal, amit egyetemes emberinek nevezhetünk.

Legjellemzőbb azonban, hogy e lényeges és alapvető ellentétek ellenére a forradalom megvalósulásának első éveiben taktikai okokból látszólagos béke uralkodik az egyház és a győzedelmes forradalom között. Nem engedik ugyan érvényesíteni az egyház álláspontját és azokat a papokat, akik megpróbálkoznak ellenszegülni, kemény büntetéssel sujtják, a félhangos vitázókat pedig némaságra kényszerítik, de elhatározó lépéseket nem tesznek a keresztény egyházak ellen. Úgy érzik, mihelyt a nácizmus nevelési módszerének következményei érvényesülni fognak, amúgyis fölöslegessé válik ez a harc. Nyilvánvalóan az a szempont is visszatartja őket az összetűzések szaporításától, hogy a bekövetkező háború nehézségeit nem akarják növelni egy ilyen halasztható kérdés szükségtelen feszegetésével.

„Germán forradalomról" beszélünk, de már amikor a három forradalomnak a zsidókérdéssel és az egyházzal kapcsolatos állásfoglalását próbáltuk meg összehasonlítani, láthattuk, hogy a germánnak sajátos jellegzetességei vannak: ez utóbbit semmiképen sem nevezhetjük olyan értelemben forradalomnak, mint a másik kettőt, azokhoz hasonló értelmű forradalmaik a germánoknak is voltak 1848-ban és 1918-ban. Ezek azonban jelentőségüket igen hamar elvesztették és nem bírtak sem a német, sem az európai fejlődés szempontjából kiemelésre méltó fontossággal. Germán forradalmon a nácizmus győzelmét értjük 1933-ban. A francia és az orosz forradalom a társadalmi osztályok egymással való küzdelmeinek állomásai: olyan fordulók ezek,

melyek a világ minden nemzeténél különböző időkben, vagy különböző módokon már végbementek, vagy valamilyen formában meg fognak valósulni. Egyiknek sincs különösebb nemzeti jellege, annak ellenére, hogy annak a nemzetnek, amelyen belül diadalra jutottak, saját társadalmi, gazdasági és politikai viszonyaiból nőttek ki; semmiképen sem határolhatjuk el hatásukat a francia, vagy az orosz nemzetre. Még az olyan felfogás is túlzónak látszik, amely példának okáért a szocializmusnak azt a formáját, amely a szláv többségű Szovjetunióban érvényesült, el próbálná területileg határolni és azt a „törvényszerűséget", amelyet a vallástérkép körvonalazásánál érvényesülni láttunk, itt is alkalmazni akarná és azt a föltevést kockáztatná meg, hogy a szocialista gondolat diadalrajutása az emberiség különböző nagyobb hatalmi, vagy faji csoportjainál éppen olyan eltérő lesz, mint amilyen differenciálódás figyelhető meg a kereszténység fejlődéstörténetében a latin, a germán és a szláv népeknél, illetve mint ahogy a monoteizmus érvényesülése is más volt Európában (Amerika és Ausztrália ilyen szempontból Európához számítandó) és más volt Afrikának és Ázsiának az iszlámhoz csatlakozó népeinél s talán egészen más lesz az emberiség másik felénél, amelyhez Kína és India százmilliói tartoznak. Ennek egyik legjobb cáfolata az volna, hogy a francia forradalom eszméi éppen a latin nemzetek között voltak kevéssé népszerűek.

A germán forradalom célkitűzéseinek központjában csak a német nép, illetve a német faj áll: a világ összes népei, amennyiben valamilyen összefüggésbe kerülnek ezzel a forradalommal, legfeljebb másodrangúságra tarthatnak igényt, — elméletben, a gyakorlatban, még ez is csak illuzió lehetne.

A germán forradalom tehát nem a nemzeten belül lévő társadalmi osztályok harcából, hanem

a nemzetek egymás ellen való küzdelméből keletkezik, pontosabban, egy népnek, a németnek lázadása helyzetének megváltoztatásáért. A „forradalom" érvényesülése a Németbirodalmon belül éppen azt jelentette, hogy mindazokat a törekvéseket, amelyek egyetemes jelentőségűek, visszaszorítják és helyébe azokat helyezik, amelyek sajátságosan a német célok szolgálatában állanak.

A fasizmus az olasz nemzetnek ugyanolyan jelentőségű törekvése, mint a nácizmus a németeknek. Éppen azért helytelen a nácizmus jelzésére a fasizmus szót használni. És ez igazságtalan is, mert azt a látszatot keltheti, hogy a nácizmus másodlagos szerepet tölt be a fasizmus mellett. Az olasz fasizmus, ha valamivel korábban is került uralomra, mint germán vetélytársa, semmiképen sem rendelkezik olyan multtal és programm tekintetében is jóval szerényebben jelentkezik, mint a nácizmus, úgyhogy ennek a két mozgalomnak elnevezését lehetőleg külön kell használnunk.

Kíséreljük meg a nácizmus fejlődéstörténetét áttekinteni, miután a brit-amerikai, a francia és orosz fejlődés egyes mozzanatait — amennyire ilyen rövid összefoglalásban az lehetséges volt — ismertettük.

A német probléma a mult század közepe táján kezd világkérdéssé válni. A nemzeti ébredés egyik következménye volt, hogy minden nép keresni kezdte helyét és részét a világban. Kutatni kezdték, hogy milyen hatalmi poziciót foglalhatnak el Európában és milyen rész jut nekik a másik négy kontinensből, amelyeket Európacentrikus szemléletből kiindulva, gyarmatosítható területnek tekintettek.

A németek mind európai, mind világviszonylatban háttérbe szorítottaknak érezhették magukat. Láthatták, hogy míg tengerentúli fajrokonaik az amerikai földrész északi részét csaknem teljességben elárasztották, a másik új világrészt,

Ausztráliát egészében a magukénak vallották, a két „régi" világrésznek, Afrikának és Ázsiának pedig igen jelentős területeit és stratégiailag fontos pontjait birtokukban tartották, addig a német nép Európán kívül semmilyen komolyabb eredményt nem tudott elérni, a kontinensen belül pedig csak nem nagy jelentőségű szomszéd-területek felett tartotta a főhatalmat. Különösen fájdalommal töltötte el lelkűket, hogy az öt világrészre kiterjedő hatalmi sikerekkel épen egy másik „germán" nép büszkélkedhetett.

Európában hozzájuk hasonló szétdaraboltságban csupán az olasz nemzet élt. Azt természetes törekvésüknek tarthatjuk, hogy az összes német államokat valamilyen formában közös nevezőre akarták hozni. Ha ez az egyesülés nem érintette volna más európai hatalmak vagy tengerentúli birodalmak érdekeit, nem is ütközött volna lényeges nehézségekbe. Az egyesülési törekvés azonban már megindulása elején mindinkább világhódító célok eszközévé kezdett válni.

A probléma súlypontja az volt: felismerik-e azok a körök, amelyek a német politikát irányítják, a világpolitikai összefüggéseket? Az eltelt fél évszázad eseményeiből két következtetést lehetett volna levonni. Az egyik: felismerni Nyugat-Európa geográfiai és politikai helyzetét: viszonyát a brit és az orosz hatalmi tömbhöz. A napoleoni háború fejlődése világosan megmutatta, hogy a brittek minden olyan nagyhatalmi kísérletnek, amely arra törekszik, hogy Európában egy olyan erőt rögzítsen meg, amely támadásra alkalmasnak látszik, ellenállnak és midőn ez az erő kísérletet tesz arra, hogy akár keletre, akár nyugatra, akár délre kitörjön, szövetségeseket gyűjtve maguk köré, támadólag lépnek fel. Természetes szövetségesük volt a cári birodalom ebben a tekintetben. A kelet felé kitörési lehetőség ugyanis az ő testén keresztül vezetett volna. Az Oroszbirodalom, amely Európa északi szélé-

től egészen a déli pereméig terjed, épen úgy elzárta kelet felé az utat, mint ahogy nyugaton az Atlanti-Óceán, délen pedig a Földközi-tenger tette ezt. Az orosz szárazföld „óceánszerűnek" nyilvánítható hadászati szempontból. Olyan hatalmas hadsereget még nem sikerült megszervezni, amely ezt a területet sikeresen megrohamozhatta és teljességében huzamosabb időn keresztül megszállva tarthatta volna. Már kétezerötszáz esztendővel előtt is csaknem ugyanazt a szerepet töltötte be, amit a napoleoni hadjárat idején és az utóbbi két világháború folyamán láttunk. A Balkán felől benyomuló perzsa hódító seregnek ugyanazzal a taktikával kellett megbirkóznia, mint amilyennel Napoleon állott szemben a XIX. század elején és amilyen feladatok elé II. Vilmos hadseregei és a nácizmus hordái kerültek.

Ennek a területnek meghódítása éppen úgy megoldhatatlan problémát jelentett a támadók számára, mint az Óceán. Érthető tehát és arra számítani is lehetett, hogy egy brit-amerikai és német ellentét esetén az oroszok megint a tengerentúli szövetségesek oldalára fognak állni. A napoleoni kudarcból levonni a helyes következtetéseket, lett volna az egyik lehetőség: lemondani, legalábbis egy időre, a világhatalmi törekvésekről és a német államok összefogásából eredő erőket olyan úgy szolgálatába állítani, amely sem a brit-amerikai, sem az orosz érdekekkel nem kerül komolyabb ellentétbe. Egy olyan egység létrehozása, — ugyanolyan semleges jelleggel — mint a mai Svájc, ahol németek, franciák és olaszok békés egyetértésben élnek, talán még támogatásra talált volna az Európán kívüli világban. Egy ilyen világhatalmi szemszögből méreteinél fogva kicsinynek látszó konstrukció kultúrális, vagy akár társadalmi és szociális téren magas fejlődési fokot érhetett volna el és még mindig lett volna olyan feladat, amely a német, francia és olasz nemzetnek együttesen is díszére vált volna.

Egy ilyen vagy egy ehhez hasonló egyetemes értékű gondolat helyett a németek a nagyhatalmi utat választották. Egy olyan birodalmat akartak összekovácsolni a különböző német államokból, amely a siker reményében kísérelheti meg a francia kitörési kísérletek, próbálkozások megújítását. Azok a katonai sikerek, amelyeket a poroszok az Ausztrián kívül álló Németbirodalom létrehozása előtt és közvetlen utána elkönyvelhettek, szinte sodorták őket e hatalmi téboly felé. A két német hatalom természetes szövetségesének hitte az olaszt, amely ugyancsak a proletár nemzetek fogalma alá kezdte magát vonni, miután egyrészt az ókori római birodalom méreteit, másrészt a Britbirodalom jelenkori helyzetét tartva szem előtt, saját hatalmi állását nem látta megfelelőnek. Az első világháború kitörésekor azonban a józanabb körök befolyása lett uralkodóvá és Olaszország nem állott a központi hatalmak és a németek oldalára: ősi latin ösztöneik érvényesültek: valahogy érezték, hogy ez a küzdelem csak a sikertelen napoleoni kísérlet megismétlődését jelenti. Helyesebbnek látták, hogy a szövetségesek oldalán lépjenek be a háborúba egy általuk megfelelőnek tartott időpontban.

A békekonferenciáról az olaszok elégedetlenül távoztak. Kevésnek tartották a zsákmányt, ami nekik jutott. A brittek ugyanis az olaszokat csak osztrák területekkel jutalmazták, de sem a németektől, sem a törököktől elvett gyarmatokból nem juttattak komoly területeket Itáliának. Azt természetesen nem akarták tudomásul venni, hogy az ő hadbalépésük nem volt olyan nagyjelentőségű a szövetségesek számára. Az első világháború után mind erősebbé kezdett válni az a mozgalom Olaszországban, amely a világhatalmi aspirációk hangsúlyozását jelentette. Ez a gondolat komoly erőket mozgósított Itáliában és előre meghatározta szerepüket a következő küzdelemben.

Az olaszokhoz hasonló módon kapcsolódtak be a japánok a két világháborúba. Az angolszászok kényszeritették ezt a távolkeleti szigetországot, hogy kapuit a világkereskedelem előtt megnyissa. Ezek a kapuk azonban olyan időben nyíltak meg, amely egész más irányba terelte a japán fejlődést, mint ahogy azt az angolszászok elképzelték. A japánok hamar megtanulták a modern technika előnyeit és tisztába jöttek azzal a kedvezőnek látszó helyzettel, amelyet geográfiai szempontból töltöttek be. Katonai téren a németek utánzóivá váltak, kiérdemelték a „Távolkelet poroszai" címet, maguk azonban azt a szerepet szerették volna népüknek vindikálni, amelyet a brittek töltöttek be. Egy „hetedik földrésznek" képzelték szigeteiket, ahonnan kiindulva, nagyhatalmi sikereket érhetnek el. Ma a legmegfelelőbb jelző számukra, ha a „Távolkelet olaszai" névvel illetjük őket. Az első világháborúban, minden valószinüség szerint azért, mert hadiflottájuk még nem volt olyan állapotban, hogy a brit-amerikaival a versenyt felvegye, az ő oldalukon avatkoznak be a háborúba. Miként az olaszok, természetszerűleg ők is elégedetlenek a nekik juttatott új birtokokkal.

Az olasz fasizmus orosz- és britellenes éle, a Japán imperiálizmusnak Oroszország és a brit-amerikai együttes ellen irányuló tendenciája minden bizonnyal hatással volt a már több évtizede a nácizmus szellemében fejlődő német politikának arra a vonalára, amely külpolitikai síkon ennek a létesítendő új hármas szövetségnek konturjait tartotta szem előtt.

Az első és a második világháború közt eltelt két évtized folyamán ugyanúgy nem akarták tudomásul venni a történelem tanulságait a németek, mintahogy I. Napoleon és II. Vilmos kisérlete között eltelt száz esztendő alatt sem voltak hajlandók tudomásul venni azt a tényt, hogy sem a Britbirodalom, sem Oroszország nem fog meghátrálni a germán követelések előtt. Érdekes: annak ellenére, hogy a nácizmus vezére teljesen tisztában van a brit erők jelentőségével és helyteleníti azt a politikát, amely arra épít, hogy a Britbirodalom a hanyatlás állapotában van,[5] megkísérli egy olyan politika irányítását, amely csak kelet felé törekvőnek látszanék. Nem számol azzal, hogy a brit-amerikai együttes azt sem fogja tűrni, hogy a kisebb európai erőket legyűrje és még kevéssé fogja tétlenül nézni azt, hogy az Oroszbirodalom katonai erejét megsemmisítse, mert nem feledkezhetik meg arról, hogy egy olyan európai nagyhatalom, amely az orosz területet is meghódítaná, megerősödése esetén természetszerűen következő lépésként majd ellene fordul. Utaltunk már arra, hogy ugyanaz a meggyőződés irányította az angol-orosz együttműködést a napoleoni és az 1914—18. háborúk folyamán is.

Ennek a fejlődésnek az ecsetelése még mindig nem magyarázza azonban meg kellően, hogy a nácizmust, mint hatalomra törő jelenséget, két szövetséges társával, az olasz fasizmussal és a japán imperiálizmussal együtt, miért nevezhetjük jogosan emberiségellenes tényezőnek. Végeredményben minden hatalomnak joga van a fejlődésre és az a tény, hogy egy ilyen harcban bármilyen okból is alul marad, még nem jogosít fel bennünket arra, hogy bűnösnek nyilvánítsuk azt. Imperialisták? Imperialistáknak azonban igen gyakran nevezik a brit-amerikai együttest is: a cári birodalmat is éppenúgy gyanúsították ezzel, mintahogy egyes körök a mai szocialista államszövetségnek is tulajdonítanak ilyen törekvéseket. A különbség a brit-amerikai és orosz hatalmi politika és a német, illetve az olasz és japán célkitűzések között az, hogy, míg amazok csak a régebben gyarmatosított, vagy a birodalmukhoz már hozzátartozó területek feletti uralom fenn-

[5] Hitler, Mein Kampf 151 kk.

tartására törekedtek, addig ez utóbbiak az elmult évtizedek folyamán magas kultúrát elért európai vagy ázsiai népeket próbáltak gyarmati sorba taszítani. A legmegfelelőbb elnevezés e háromhatalmi törekvésre a „neoimperialista" szóösszetétel.

Ha rangsort állapítanánk meg a három között, akkor a legenyhébb elbírálásban kétségtelenül az olaszok részesülhetnek, mert ők viszonylagosan primitivebb területeket próbáltak hatalmi körükbe bevonni. Belső fejlődésük sem vett olyan éles fordulatot, amely a németekéhez hasonló lett volna. Itt ismételten utalhatunk a zsidókérdésre, ahogy ezt a másik három jelenség, a francia, az orosz és a germán forradalom összehasonlításánál tettük. A zsidókérdésben elfoglalt álláspontjukat csak a német nyomás hatása alatt változtatták meg. Utánuk következnek a japánok, mert hozzájuk képest magasabb kultúrával rendelkező kínai százmilliókat akarták lehengerelni és szemet vetettek orosz és brit területekre is. Náluk „zsidókérdés" nem volt európai értelemben, de azok a „háborús és népellenes" bűnök miatt megindult pörök, amelyek folyamatban vannak a Távolkeleten is, azt igazolják, hogy az ellenféllel való bánásmód tekintetében közelebb állnak germán ideáljaikhoz, mint az olaszok.

Azt senki sem fogja vitatni, hogy a legsúlyosabb ítéletet a germánok kaphatják, akik régi európai kultúrterületeket akartak olyan sorba juttatni a XX. században, amelyhez képest még a gyarmatok helyzete is igen kedvezőnek mondható. Németország bűnei közé számítható még az is, hogy miként a neoimperialista államok blokkjának létrehozásában vezetőszerephez jutott, úgy a belső retrográd és reakciós erők a világ bármely pontján a németek támogatásával kerülnek előtérbe. A germán világhatalmi törekvés áldozatai közé nemcsak azokat a tízmilliókat kell sorolni, akik életüket és egészségüket vesztették

el ezekben az embertelen módszerekkel folytatott küzdelmekben, de az ő rovásukra kell írni azt az energiamennyiséget is, amelyet a győztes oldalra került hatalmak a német támadás megelőzésére voltak kénytelenek elhasználni. Ha a nácizmus száz esztendeje nem szegődik ellene annak a virágzó és fejlődő folyamatnak, amit a XIX. század képviselt, akkor minden bizonnyal ezek az energiák az egyetemes emberiség anyagi, erkölcsi, társadalmi és szociális jólétének emelésére lettek volna fordíthatók.

Amidőn a nácizmus prófétájának „jelentőségét" akarjuk kidomborítani, akkor az elmondottakat szem előtt kell tartanunk. Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy egyetlen, még oly jelentőségteljes egyénnek a fellépése sem képes egy nemzet irányvonalát gyökeresen megváltoztatni. A korok termelik ki „nagy" embereiket. „Testhez álló programmot" csak az szerkeszthet, aki benne él a kérdésekben és ismeri népének lelkületét és vágyait. Lagarde terveinek részletes ismertetése folyamán annyira világos lesz majd, hogy mily tökéletesen azokra a helyzetekre gondol, amelyek valóban előállottak, hogy fölöslegessé fog válni a magyarázat. Az olvasó talán sokszor azt fogja hinni, hogy a közelmult politikai eseményeiről hall.

Itt megelégszünk azzal, hogy rámutatunk arra: a nácizmus megindulása a francia forradalom tudatos megtagadásával esik egybe és ennek egyik leghangsúlyozottabb követelője éppen Paul de Lagarde. Amidőn a porosz konzervatív párt számára keres programmot, kijelenti,[6] hogy azt a három régi alapelvet, melyet a francia forradalom hirdetett (szabadság, egyenlőség, testvériség), három másikkal kell felcserélni:

[6] Lagarde, Deutsche Schriften (= D. Sch. A következőkben ezt a röviditett jelzést fogjuk használni) Gesammtausgabe letzter Hand. Zweiter Abdruck. Göttingen, 1891. 368—369.

1. Jog, hogy a németek azzá váljanak, amivé Isten akarja.
2. Egyenlőtlenség.
3. Istengyermekség.

A második alapelv, amelyre a német nép jövőjét akarja felépíteni, világos, az első és a harmadik istenesnek látszó szavai mögött azonban a tájékozatlan olvasó valami mély vallási eszmét sejthetne, ha a szerző egyéb írásaiból nem tűnnék ki, hogy mit ért valóban ezek alatt: a német nép törekvéseinek kíméletlen érvényesítését, tekintet nélkül minden más nemzet vagy közösség érdekeire. Feljogosítja erre a németeket küldetéstudatuk, hivatásérzetük, hogy mint kiválasztott nép a világ összes nemzetei felett uralkodjanak.

Germán vallás- és szellemtörténet.

Kereken száz esztendővel az előbbi fejezet kezdetén említett munka megjelenése előtt, 1834-ben látott napvilágot francia, majd később német nyelven Heine „Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland" című ragyogó írása.[7] Ebben már akkor figyelmezteti a franciákat, hogy készüljenek a német forradalomra. Ez oly eseményekkel lesz kapcsolatos, amilyeneket még nem látott a világ. Ne higyjék azt, hogy azok a jelenségek, amelyek szemük előtt lejátszódnak, már a valóságos drámához tartoznak. Azok a szereplők, akiket ők látnak, csak az arénában futkosó kis kutyák, amint egymást megugatva és harapdálva szaladgálnak. Az élet-halálramenő küzdelem gladiátorainak csapata csak később fog bevonulni az amphitheatrumba. Kéri a franciákat, ne nevessenek tanácsain, egy álmodónak jóindulatú szavain, aki óva inti őket a kantiánusoktól, fichteánusoktól és a természet-filozófusoktól. Ne nevessenek a fantasztán, aki a szellemi téren lejátszódó forradalmak tényleges következményeire is számít: a gondolat mindig megelőzte a tetteket, miként a villámot is csak később követi a mennydörgés. Ez a német mennydörgés nem fog elmaradni: hatása rettenetes lesz. A francia forradalom ehhez képest jámbor idillnek fog tetszeni. A kereszténység, s ez volt egyik legszebb érdeme, valamennyire megfékezte a brutális germán harci őrületet, de nem tudta egészen kiirtani. Ha egyszer a zablázó talizmán, a kereszt, összetörik, akkor ismét előtérbe kerül a régi harcosok vadsága, az esztelen romboló ösztön, amiről az északi költők annyit tudnak énekelni és beszélni. Bizony ez a talizmán már nagyon korhadt és el fog jönni az a nap, amidőn siralmasan összetörik és akkor a régi kőistenek kiemelkednek a hamuból, kitörlik az ezeréves port a szemükből és lerombolják a gothikus dómokat. Felhívja a franciák figyelmét, hogy ha meghallják az új forradalom zaját, maradjanak nyugton, mert megkaphatják a németektől a magukét. A germánoknak még békés időkben is sikerült néhányszor felülkerekedniök a franciákon. Forradalmi állapotukban annál inkább lesz rá módjuk, hiszen éppen a franciák jól tudhatják, hogy ilyen állapotban egy nemzet a szokottnál nagyobb teljesítményekre is képes. A forradalmosított Németországtól jobban kell félniük, mint a Szent Szövetség valamennyi „kroátjától és kozákjától". A németek a franciákat nem szeretik és állandóan bosszúért lihegnek. Olyan eseményeknek emléke is él a szívükben, amelyekről a franciák már rég megfeledkeztek. Legyenek állandóan résen és mindig fegyveresen álljanak a vártán, bárki legyen Németországban a kormányon: akár Poroszország trónörököse, akár valami liberális hazafi. Heine rémülten hallotta azt a hírt, hogy a francia miniszterek hazájuk lefegyverzésére gondolnak. Tudja, hogy ők romantikusok, de elvégre, mint

[7] Heinrich Heines sämtliche Werke. Herausgegeben von Prof. Dr. Ernst Elster. Leipzig und Wien, 1890. IV. 293—294.

született klasszikusok, ismerik az Olimposzt és ha szétnéznek ott, láthatják, hogy a gondtalan istenek és istennők között egy mindig páncélba öltözötten áll, sisakja a fején és tőr a kezében: ez a bölcseség istene.

Láthatjuk már ebből is, hogy a germánoknál olyan problémák is kísértettek már a mult század első felében, amelyek felől Európa más nemzeteinél nem kellett számítani. Heine valóban megsejtette a germán forradalom harmadik és negyedik eredőjét, amelyek csaknem egyenrangúak a másik kettővel.

A XIX. századnak nemzeti és szociális kérdéseivel egyidejűleg a szellem- és vallástörténet is problémájává vált. Nemcsak azt mérlegelték a nemzetek, hogy milyen helyzetük van Európában és hogyan viszonylik hatalmuk a többi kontinenshez és nemcsak az egyes társadalmi osztályok kapcsolatát igyekeztek tisztázni egymással, hanem az is érdekelte őket: melyiküknek milyen része van a nyugati, az európai kultúra kialakításában.[8] Azt nem volt nehéz kideríteni, hogy az egyik társadalmi osztálynak milyen követelései lehetnek a másikkal szemben. Azt is könnyű volt megállapitani, hogy milyen része van a világ birtoklásában egyik vagy másik hatalomnak. Azt azonban, hogy az egyes közösségek milyen mértékben járultak hozzá az elmult évezredek folyamán az egyetemes fejlődés kialakításához, csak igen mélyreható kutatások alapján lehetett kimutatni. Érdekes tünet, hogy ezekben a forráskeresésekben éppen a német tudósok jártak elől, viszont az eredmények azt mutatták, hogy éppen a germán-

[8] Lásd többek között Julien Benda, Az írástudók árulása (Budapest, 1945) 92. old.: »Ma minden nép — eddig még nem tapasztalt tudatossággal, melyet erősen szítanak a szellem emberei is — nekiveselkedik, s művészetében, irodalmában, filozófiájában, civilizációjában, »kultúrájában« kiáll, odahuzakodik a többi elé... Nem hangoztathatjuk eléggé, mennyire új a hazafiságnak ez a formája a történelemben.«

ságnak jelentéktelen szerepe volt az európai kultúra megalapozásában. A *földi térkép* vizsgálatából az tűnt ki, hogy az ókori Róma örökségét megnagyobbodott formában a brittek vették át, az *„égi térkép"*, a kultúrális, a vallási és szellemi fejlődés vizsgálatából pedig az az eredmény kezdett kialakulni, hogy az európai kultúrának két főforrása van: a görög és a zsidó. Érdekes, hogy ezt az eredményt Luzattoval egyidejűleg Heine állapította meg először. Minél kétségtelenebbé vált ez, annál elviselhetetlenebbé lett a germánok számára. Kitűnt, hogy se jelenük, se multjuk nincs. Hogyan épitsék fel ebből a jövőt?

Felvetődik az a kérdés, hogy milyen hatással volt ez a felfedezés más nagy kultúrnemzetekre és hogy miért nem váltott ki azoknál is a németekéhez hasonló reakciót?

Szenvedélymentesen szemlélhették az „égi térkép" ilyen alakulását az angolszászok, mert ezeket a kérdéseket más szemszögből nézték. Náluk semmiféle komoly ellenérzés nem érvényesül a Biblia hősei, szentjei, költői iránt, noha azoknak kései utódjai, a zsidó nép fiai közöttük élnek. A brittek a Biblia egyik példányát adják kezébe a megkoronázandó államfőnek jelkép gyanánt, az amerikai köztársasági elnök hivatalbalépésekor ugyancsak erre a könyvre teszi le az esküt. Nem bántja őket az a tudat, hogy annak a népnek leszármazottai, amely ezt a világjelentőségü alkotást ajándékozta az emberiségnek, birodalmuk határain belül és azon túl még ma is élnek. Mindkét birodalom szerkezete ugyanis olyan, hogy más népeket is befogad egyenrangú küzdőtársként. Másrészt pedig, mert a brit-amerikai ember önérzetes biztonsággal néz tulajdon közösségének a multjába is és büszkeséggel gondol jelenére is.

A brit-amerikai szemlélethez hasonlítható az orosz is. Az orosz gondolkodónak sincsenek kisebbségi érzései az ilyen kérdésekkel szemben.

Öntudattal töltheti el lelkét a hatalmas Oroszbirodalomnak végeláthatatlan messzesége és jövő lehetőségei.

Nem egészen ilyen a probléma látása a franciáknál. Ott már jelentkezik a nemzeti nézőpont is, de mégis egészen eltérő lesz ez a germánokétól, mert kisebbségi érzésüket csökkentheti a ragyogó „latin" mult, — amint ezt látni fogjuk. A mult század legkiemelkedőbb francia kultúrtörténészének, Renannak megnyilatkozása a legfigyelemreméltóbb ezzel kapcsolatban. A zsidó nép történetéről írt köteteinek bevezetésében három közösség történetét jellemzi összehasonlító módon.[9] Véleménye szerint filozófiailag képzett olvasó érdeklődésére csak e három nép története tarthat számot.

A görög, a zsidó és a római nép története együtt jelenti a civilizáció történetét. Görögországnak az a különleges érdeme, hogy a racionális és haladó humanizmust a szónak valódi értelmében létrehozta. Tudományunk, művészetünk, filozófiánk és erkölcstanunk, politikánk, stratégiánk és diplomáciánk görög eredetű, éppenúgy, mint ahogy ide vezethetők vissza nemzetközi jogunk és tengerészeti törvényeink. Az emberi kultúrának a kerete, amelyet Görögország megteremtett, határtalan kibővülésre alkalmas. Minden továbbfejlesztés csak a görögnek folytatása. A görögség szellemi és erkölcsi tevékenységében azonban jelentős hiány mutatkozik: megvetette az alázatosokat és nem érezte az egy, igazságos Isten szükségességét. A görög bölcsészek elnézőek voltak ennek a világnak gonoszságai iránt, annak ellenére, hogy a lélek halhatatlanságáról álmodoztak, a görög vallások pusztán kedves játékszerek voltak különböző közösségek hasznára és javára: az egyetemes vallás gondolata idegen volt számukra.

[9] Histoire du peuple d'Israel. I—V. 1887—1893. Német kiadás: Geschichte des Volkes Israel. Berlin, 1894.

A zsidó szellemiség szükségszerűen egészítette ki ezt a hiányt, Izráel bölcsei nem tudtak azzal a gondolattal megbarátkozni, hogy Isten elutat nyitó erő nem kapcsolódott volna be: Róma. tűrné: érdem és sors ne legyenek egymással arányban. Haraggal telt el lelkük a visszaélések láttán, elkeseredéssel töltötte el szívüket, ha látták, hogy egy rossz ember gazdagságban és nyugalomban ér el hosszú életet. Az időszámításunk előtti IX. század prófétái már dogmává emelték ezt a tanítást, Izráel prófétái a fanatikus publicisták ama csoportjához hasonlíthatók, akiket most szocialistáknak és anarchistáknak lehetne nevezni. A szociális igazságszolgáltatásban való fanatikus hitükkel hangosan hirdették, hogy egy igazságtalanul berendezett, javulásra alkalmatlan világ csak a pusztulásra érdemes. Ha ez a felfogás hamis is, mégis alkalmas volt arra, hogy az emberiség hősi erőit felébressze. Ennek a gondolkodásmódnak volt az eredménye a kereszténység is. A XIX. század sok tekintetben a kereszténység reakciójának tekinthető, de ha fel is tételezzük, hogy ez az irányzat győzedelmeskedni fog, a kereszténység és a prófétai szellem elmoshatatlan nyomokat fog hagyni az emberiség történetében. Angliában és Amerikában a bibliai befolyás hatása még nagyon sokáig látható lesz. A franciáknál pedig a szocialisták — a próféták ösztönvezérelte tanítványai — kényszerítени fogják a politikát, hogy ezekkel az eszmékkel számoljon.

De Hellasz és Izráel hatalmas eszméi nem hódíthatták volna meg a világot, ha egy harmadik Világtörténeti jelentősége volt a civilizáció, a görög és a zsidó gondolatok terjesztésének lehetővé tételében a római impériumnak. Erőszakot szemlélni nem rokonszenves dolog, éppen azért a római történelemre való emlékezésnek sohasem lesz olyan vonzóereje, mint Görögország és Izráel ügyeinek. De a római történelem mindazonáltal része és tényezője ezeknek a történelmeknek,

amelyek sarkpontjai az egész emberi kultúra fejlődésének és amelyeket éppen ezért gondviselésszerűnek nevezhetünk.

Ime, a „latin" Renan megalkotja Izráel, Hellasz és Róma történeti együttműködésének szintézisét. Ez olyan tudományos eredménynek tekinthető, amelyet megbolygatni éppen olyan nehéz feladat, mint amilyen súlyos probléma elé állítaná a kémikust, ha a víz összetételének ábrázolására más képletet akarna elfogadtatni, mint amelyet a tudomány mai állása alapján alkalmaznak. Amíg azonban a kémiai képleteknél nem érvényesülnek nemzeti szempontok, addig érthető módon népekre vonatkozó problémáknál elkerülhetetlen volt, hogy ezek ne befolyásolják a szemlélőket. Még a francia kultúrtörténészek között is akadt, — hogy csak a később ismertetendő Le Bont említsük — aki nem elégszik meg azzal, hogy a világkultúra fejlődésében ez a három faktor a fent vázolt módon illesztessék bele és kétségbesett küzdelmet folytat Renan eredményei ellen. Sokkal számosabbak azonban a német kutatók, akik szellemi energiáiknak csaknem teljességét annak szentelik, hogy ezt a képet megsemmisítsék és olyan vallás- és szellemtörténet megalapozóivá váljanak, amelyek egész más eredményeket mutatnak majd.[10]

A vallás- és szellemtörténet átalakítási kísérlete teljesen párhuzamos vonalon fut a német politikai fejlődéssel. Nem véletlen az, hogy éppen egy vallástörténész fekteti le a politikai célkitűzéseket, már azért sem, mert a vallástörténeti és szellemtörténeti átalakításnak a multra vonatkozó megállapításai mellett jövő összefüggései is vannak. A százéves fejlődés folyamán kevés olyan

[10] Benda idézett munkája: »El kell ismernünk, hogy az írástudóknak a hazafiúi szenvedélyekhez való csatlakozását a német írástudók kezdeményezték... A nacionalista írástudó lényegileg német találmány.« (124—125. old.)

szerzőt fogunk találni, aki oly tökéletesen egybe tudta volna kapcsolni ezeket a látszólag egymástól oly távoleső problémákat. Még a végkifejlődésnél is azt tapasztalhatjuk, hogy ennek a kettős „indításnak" milyen komoly hatása volt. A nácizmus „bibliája" nemcsak két kötetből áll, hanem két szerzőt is vallhat magáénak: Hitler politikai írása sem mentes minden „theológiai" vonatkozástól, de mégis nagyjában csak egyik feladatot próbálja megoldani. A harc másik részét átengedi munkatársának, Rosenbergnek. Ez a kettősség nemcsak az irodalmi lecsapódás terén látszik, hanem a gyakorlati megvalósítás is két irányban tér el a megszokott úttól. Amint politikai és katonai téren azt hitték, hogy valami olyannal lephetik meg a világot, amelyhez fogható még eddig nem látott az emberiség, úgy az etika körébe vágó területeken is olyan módszereket alkalmaztak, amire senki sem akart gondolni.

Ha a nácizmus fejlődéstörténetét, eseményeit és végeredményeit valóban érteni akarjuk, akkor a vallás- és szellemtörténet szempontjait nem hagyhatjuk figyelmen kívül és nemcsak a végkifejlődés fázisainál kell ezeket a nézőpontokat állandóan szemmel tartani, hanem az egész évszázad minden részletproblémájának vizsgálatánál tekintetbe kell venni, hogy miképen és miből fejlődik a germán gondolat és milyen összefüggései vannak az általános politikai fejlődéssel.

A politikai fogalmak és lehetőségek átértékelése ugyanolyan jellegű, mint a vallás- és szellemtörténet eredményeinek germán beállítása: és ez utóbbira éppen az előbbi miatt volt szükség, el akartak távolítani ugyanis az útból minden erkölcsi és szellemi természetű akadályt. Ezen a területen Lagarde még érthetőbb módon vált útmutóvá, mint a politikai és katonai kérdésekben.

A „próféta" életrajza.

Tárgyilagosan nehéz megállapítani, hogy kit nevezhetünk egy mozgalom prófétájának. Különösen a mi témánknál nehéz ez a probléma, ahol egy teljes évszázad katonai, politikai, szellemi, vallási, történeti és filozofiai irodalmában kellene ezt a fonalat a megalapitótól a közvetítőkön keresztül a megvalósítókig követni. Sok kötetre menő tanulmányt kívánna ez és a jövő feladatai közé tartozik. Megelégszünk három jelentős tény kidomborításával. Az első, hogy maga a szerző is „prófétának" tekinti magát,[11] aki felvetett ötleteivel egész népének jövő életét akarja irányítani. Még ez talán a legkevésbbé jelentős, hiszen alapjában véve minden politikai tervezgető prófétának tekinti önmagát. Fontosabb ennél a ténynél az, hogy az időközben Nürnbergben kivégzett náci főteoretikus, Alfred Rosenberg — a germán barbarizmus „szellemtörténetében" — hivatalosan is egyedül ezt a szerzőt deklarálja a nácizmus „látnokának".[12] Ugyanezzel az epitheton ornánssal

[11] D. Sch. 4.: »Es ist das Loos der Vorläufer, dass sie vergessen werden, wann das von ihnen Gepredigte in das Leben getreten ist: ich will Gott danken, wenn ich als Politiker rasch vergessen werde: denn dann wird die grosse Zukunft gekommen sein, welche ich verkünde und fordere.« Lásd még: 80. és 82. old.

[12] Alfred Rosenberg, Der Mythus des 20. Jahrhunderts. Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit. München, 1935. (87—90 Auflage.) 138. old.: »Der Heroismus nahm zwar verschiedene Formen an, er führt vom Schwertadel Siegfrieds und Herakles' zum Forscheradel Koppernings und Leonardos, zum Religionsadel Eckeharts und Lagardes, zum politischen Adel Friedrichs und Bismarcks, das Wesen ist das gleiche geblieben.«;

237. old.: »Erst ein Paul de Lagarde wagte wieder so offen zu sprechen, wie einst der Dominikanerprior aus dem 14. Jahrhundert.«;

443. old.: »Eine Kunst als Religion, das wollte einst Wagner. Er rang neben Lagarde als einziger gegen die ganze bürgerlich-kapitalisierte Welt der Alberiche und fühlte

díszítik őt más náci beállítottságú írók is műveik egész sorában. Már az első világháború derekán, amikor először villant fel a germánok mohó szeme előtt a világhegemónia reménye, ehhez a szerzőhöz fordultak ihletért. A Lagarde-kultusz azonban akkor érte el csúcspontját, amikor 1941-ben halálának ötvenéves évfordulóját ünnepelték szerte a Harmadik birodalomban. Ez a dátum egybeesett a német háborús erőfeszítések csúcsteljesítményeivel. Ez volt az az esztendő, amikor a legtöbb germán hitt a nemzeti szociá-

neben einer Gabe auch eine Aufgabe im Dienste für sein Volk.«;

456. old.: »Es ist wieder der alt-neue Traum von Meister Eckehart, Friedrich und Lagarde . . .«;

457. old.: »Ein Seher hatte mitten in Schwelgen über das zweite Kaiserreichs den germanischen nordisch-abendländischen Traum niedergelegt und fast allein arteigene Ziele aufgestellt. Er schrieb in seinen ‚Deutschen Schriften' und zerstreut in seinen anderen grossen Werken . . .«;

458. old.: »Paul de Lagarde starb am 22 December 1891. Er war nach Meister Eckehart vielleicht der erste, der den grossen deutschen Traum ausgesprochen hat ohne jene Bindungen, die den grossen Lehrer früher noch fesselten. Was deutsche Ritter vor Jahrtausenden bewegte, vorwärts trieb zu Höhen, aber auch in Irrtum und Schuld, das wurde hier erstmals hellstes Bewustsein: heute beginnt das deutsche Volk Eckeharts und Lagardes Träume wieder zu träumen. Noch haben viele nicht den Mut zu: noch hemmen fremde Traumgesichte vielfach ihr seelisches Wirken, deshalb sei hier der bescheidenanmassande Versuch unternommen, das, was in den zwei vorhergehenden Büchern als unser Wesen zergliedernd dargestellt wurde, hier im Kontrast, als traumhaft-wirkliche Zielsetzung niederzulegen.« Lásd még: Heinrich von Treitschke, Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert. Mit einer Einführung von Alfred Rosenberg. Berlin. XII. old.: »Lagarde und Nietzsche waren es vor allem, welche warnend und oft verzweifelnd auf diese verhängnissvolle Vielgestaltigkeit des Zweiten Deutschen Reiches verwiesen.«; XV. old.: »Und wie es notwendig sein wird, Lagarde und Nietzsche einmal wirklich zu würdigen, so ist es auch Pflicht, Heinrich von Treitschkes zu gedenken, jenes Volkspreussen, der mit schneidiger Klinge und mit tiefinnerlichen Wahrhaftigkeit um die Seele seiner Zeit, um die Gestalt der deutschen Staates kämpfte.«

lizmus világhódító jövőjében. Érthető, hogy az ilyen győzelmi-mámor-korszakban hódolattal tekintenek egy oly férfiú felé, akinek tervezgetései immár ennyire közel jutottak a megvalósuláshoz. „Próféta" volta mellett már ez a bizonyítékcsoport is elegendő.[13]

Azt hisszük azonban, a legmeggyőzőbb az lesz, ha — amint említettük — részletesen bemutatjuk azokat az elgondolásait, amelyek a mult század második felében láttak napvilágot. Már ezeknek a puszta ismertetése is meggyőzheti az olvasót arról, hogy itt valóban olyan egyéniséggel van dolgunk, aki korszakalkotó jelentőségű ezen a téren.

Mielőtt azonban terveinek részletes bemutatására vállalkoznánk, szükségesnek tartjuk, hogy az olvasót életrajzának legalább is azokkal a részleteivel megismertessük, amelyeknek az ő egyéni felfogásának kialakulása szempontjából fontosságuk van.

A szerző Berlinben született 1827 november 2-án. Édesatyja, dr. Wilhelm Bötticher, gimnáziumi tanár volt, aki humanista és klasszikus tanulmányok mellett teológiai kérdésekkel is foglalkozott. Anyja, Luise Kleber, röviddel a gyermek születése után meghalt, nevelése édesanyja két nagynénjére maradt: közülük különösen az egyik, Ernestine de Lagarde, törődött a magára maradt árvával, aki később adoptálta is a gyer-

[13] A Lagardeval foglalkozó önálló munkákból kiemelünk nehányat: *Klamroth*, Staat und Nation bei Paul de Lagarde. Inaugural-Dissertation. Leipzig, 1928.; *Friedrich*, Lagarde und die deutsche Nation. Leipzig, 1912.; *Mommsen* (Wilhelm), Paul de Lagarde als Politiker. Göttingen, 1927.; *Scheemann*, Paul de Lagarde, Ein Lebens- und Erinnerungsbild. Leipzig, 1919.; *Krammer*, Die Wiedergeburt durch Lagarde, Gotha, 1925.; *Breitling*, Paul de Lagarde und der grossdeutsche Gedanke. Wien und Leipzig, 1927.; *Krog*, Lagarde und der deutsche Staat. München, 1930. A régebbi irodalomból a legfontosabb: özvegyének emlékirata. Paul de Lagarde, Erinnerungen aus seinem Leben. Zusammengestellt von *Anna de Lagarde*. Göttingen, 1894. II. kiadás 1918-ban.

meket. Tőle vette át a francia hangzású de Lagarde nevet is. Szerzőnk tehát, ha nem is francia, mindenesetre idegen vérbeütés van a családjában, ami talán, amint látni fogjuk, felfogását is befolyásolni fogja bizonyos tekintetben. A Lagarde család protestáns hite miatt 1684-ben Franciaországból emigrálni kényszerült Németországba. Egyik Lagarderól mondta állítólag Nagy Frigyes: „Szomszédom, Lagarde és én vagyunk Poroszország legszorgalmasabb férfiai."[14] Felmenői között egyébként másfélszázadra visszamenőleg kimutathatók protestáns lelkészek. Ez adja magyarázatát vonzódásának a theológiai kérdésekhez. Politikai kérdések iránt való hajlama más forrásokra vezethető vissza. Erről majd később szó lesz. Az egyetemen theológiai és orientalisztikai tanulmányokat folytatott, különösen Friedrich Rückert (1778—1866), a hírneves berlini költőprofesszor nyelvészeti előadásai voltak rá hatással. Ehhez a mesteréhez intim viszony fűzte. Nagy elismeréssel nyilatkozik írásaiban másik idősebb kortársáról, Jacob Grimmről (1785—1863) is; a német mithológia mese- és legendaanyag gyűjtőjének munkásságát rendkívül értékesnek tartotta.

Egész fiatalon a hallei egyetem magántanárává lesz: hosszabb ideig gimnáziumi tanári fizetéséből és magánleckékből kénytelen magát fenntartani. Később a göttingai egyetem nyilvános rendes tanárának hívják meg. A német bibliatudomány és a keleti nyelvészet, továbbá a vallástörténet egyik legtekintélyesebb művelője, szakkörökben világhírnévnek örvend. Hatalmas kötetek egész sorát publikálja. Különösen sokat foglalkozott a Szentírás görög fordításával, kiadta a Biblia második és harmadik részének, a Próféták és a Hagiografának arameus fordítását

[14] Lásd *Paul de Lagarde:* Schriften für Deutschland. Herausgegeben von *August Messer*. Stuttgart, 1933. Bevezető tanulmány, IX.

kritikai jegyzetekkel. De közreadott latin, szír, kopt, arab és más nyelveken is ó- és újszövetségi szövegeket. Az összehasonlító sémi filológia kőrébe vágó dolgazatai éppen olyan jelentékenyek, mint a vallástörténettel foglalkozó írásai.[15]

E tény kiemelése azért is szükséges, hogy lássuk: nem valami apró politikai kalandor-tervezővel van dolgunk, hanem a német tudomány egyik legbecsültebb képviselőjével. Éppen az a tény, hogy egy ilyen, egyébként nagyvonalú tudós munkája fordul ebbe az irányba, mutatja, hogy itt nem egyedülálló és tisztán a szerző személyi beállítottságából fakadó elgondolásokról van szó, hanem ellenkezőleg, egy ilyen nagy horizonttal rendelkező, évezredek eredményeit és irodalmát áttekintő gondolkodóra volt szükség, hogy tárgyi, nyelvi és történeti ismeretei révén formába önthesse azokat az érzéseket és vágyakat, amelyek a német tömegek lelkének mélyén szunnyadoztak.

Hogy a Biblia-tudomány, a vallástörténet és az aktuális politikai problémák között olyan jellegű kapcsolat jöhetett létre, mint amilyet Lagardenél tapasztalni fogunk, kétségtelenül összefügg a vázlatosan ismertetett problémák állásával a mult században.

[15] Művei közül megemlítjük (első munkáit még Böttticher név alatt adta ki. Több tanulmányát anonim jelentette meg): Horae Aramaicae, 1847. Rudimenta Mythologiae Semiticae, 1848. Arica, 1851. Acta apostolorum coptice, 1852. Analecta Syriaca, 1858. Analecta appendix arabica, 1858. Libri Veteris Testamenti apocryphi syriace, 1861. Der Pentateuch koptisch, 1867. Materialien zur Geschichte und Kritik des Pentateuchs. I—II. 1867. Genesis graece, 1868. Prophetae chaldaice, 1872. Hagiographa chaldaice, 1873. Psalterium. Job. Proverbia arabice, 1876. Armenische Studien, 1877. Semitica I—II., 1878—79. Septuaginta-Studien, 1891. Kisebb tanulmányait négy kötetben adta közre Mittheilungen címen összegyüjtve: Göttingen, I—IV., 1884—1891. Bibliografiáját Richard Gottheil professzor állította össze: Bibliography of the works of Paul Anton Lagarde (American Oriental Society Proceedings, April, 1892. p. 211—231).

A fiatal egyetemi tanárt IV. Frigyes Vilmos[16] porosz király ösztöndíjjal Párisba, majd Londonba küldi, hogy a francia, illetve angol nagy könyvtárakban a bibliai szövegkritikára és a régi keresztény forrásokra vonatkozó újonnan megszerzett kéziratos anyagot tanulmányozza. Ezen a munkáján szorgalmasan dolgozott, de emellett időt szakított arra is, hogy különösen Angliában, a politikai és társadalmi életet is — ami nagyon érdekli a fiatal kutatót — behatóan tanulmányozza. Gazdag tudományos forrásanyag gyüjtése mellett tapasztalati anyagot gyüjt első politikai tárgyú tanulmányaihoz: Konservativ? (1853. nyár utóján) és „Über die gegenwärtige Aufgaben der deutschen Politik" (= A német politika jelenlegi feladatairól. 1853 novemberében megtartott előadás.) Ebben a két tanulmányában, amely politikai írásainak gyüjteményében az első helyet foglalja el, már összegezi a német jövőre vonatkozó elgondolásainak lényegét. Egyébként politikai terveivel a nyilvánosság elé csak az úgynevezett kultúrharc folyamán lép a következő írásával: „Über das Verhältnis des deutschen Staates zur Theologie, Kirche und Religion."

(= A theológia, az egyház és a vallás viszonyáról a német államhoz. Kísérlet a nem theológusok felvilágosítására. 1873.) Nem elégszik meg tanulmányának közzétételével, hanem már ezt az első politikai jellegű írását is felhasználja arra, hogy megpróbáljon tevőlegesen beleavatkozni az események kialakulásába. Megküldi írását a jelentősebb birodalmi gyűlési képviselőknek is. Ettől az

[16] Hivatkozik erre Brandt tábornok utján Vilmos császárhoz intézett egyik kérő-levelében: »Eurer königlichen Majestät in Gott ruhender Herr Bruder haben mir im Jahre 1852 auf den Vorschlag des Freiherrn von Bunsen aus Allerhöchstihrer Privatchatoulle ein Reisestipendium verliehen, um zu London und Paris in den dort neu angekauften Handschriften Studien für die biblische Textkritik und die älteste Kirchengeschichte zu machen.« Anna d. L. Erinnerungen 78.

időponttól kezdve egymás után jelentet meg politikai jellegű cikkeket és tanulmányokat, amelyeket előbb „Politische Aufsätze“ címen egy kötetben végül kétkötetes munkában „Deutsche Schriften“ (= Német írások) címen ad közre.[17]

Térjünk vissza első tanulmányútjához. Mit látott Angliában a porosz királyi ösztöndíjjal odaküldött fiatal egyetemi magántanár? Mi az, ami elsősorban lekötötte figyelmét? Legtöbb tanulságot az angol monarchia sajátos viszonyaiból próbált levonni. Ebben és az angol nemes, a gentry tipusában látja a biztosítékát a brit uralkodni tudásnak. Mély benyomásokkal tér vissza hazájába. Az a feltevése, hogy ha sikerül a német államokat egy olyan rendszerbe foglalni, mint a brit államegység, ha sikerül a német nemességet és az egész német népet az angolokhoz hasonlóvá nevelni, akkor ők ugyanazt a szerepet tölthetik be, mint a brit szigetek „germánjai“. A politikai irányítást alapjában véve pedagógiai kérdésnek tekinti. Azt hiszi, hogy a fejedelmeket és a vezetőrétegeket egy felsőbbséges intellektuális képességű egyéniség úgy irányíthatja, ahogy neki tetszik. Azt természetes alapfeltételnek véli, hogy a német nép rendelkezik ugyanazokkal az adottságokkal, mint tengerentuli fajrokonai. Irásaiból

[17] A Politische Aufsätze c. gyüjtemény 1874-ben jelent meg, a Deutsche Schriften első kötete 1878-ban, a második pedig 1881-ben látott napvilágot. Az összesített kiadást már említettük. Halála után többször adták közre ezt a gyüjteményt, ami nagy olvasó-közönséget bizonyít. Az említett cikkeken kívül még a következőket tartalmazza a gyüjtőkötet: Drei Vorreden. Diagnose. Über die gegenwärtige Lage des deutschen Reichs. Zum Unterrichtsgesetze. Die Religion der Zukunft. Die Stellung der Religionsgesellschaften im Staate. Noch einmal zum Unterrichtgesetze. Die Reorganisation des Adels. Die Finanzpolitik Deutschlands. Die graue Internationale. Programm für die konservative Partei Preussens. Über die Klage, dass der deutschen Jugend der Idealismus fehle. Die nächsten Pflichten deutscher Politik. Elég ezt a cikksorozatot összevetni a 15. jegyzet anyagával, hogy képet kapjunk Lagarde munkásságának kettősségének jelentőségéről.

gyakran csendül ki az a gondolat is, hogy saját nemzetét még az angoloknál is alkalmasabbnak látja az uralkodásra.

Meg kell jegyezni, hogy amint később kiderül, már angliai tanulmányútját megelőzően is intenzíven foglalkozott politikai jellegű problémákkal is, orientalisztikai tanulmányaival párhuzamosan. Már 1849—50-ben kidolgozott egy tervezetet Dél-Amerika német gyarmatosításának megkezdésére, amit a földrész déli csücskén akart megindítani. Javaslatát annak idején el is juttatta a porosz kereskedelmi minisztériumba és évtizedekkel később is mélyen sértette, hogy az illetékesek elgondolásait éppen úgy nem méltatták figyelemre, mint egy másik hasonló tervet, amelyet egy Chile szolgálatában álló német őrnagy juttatott el a porosz külügyminisztériumba.[18] E tervezgetések egyrészt azt bizonyítják, hogy a német expanzió ilyen irányát egymástól függetlenül többen is siettetni óhajtották, másrészt pedig azt, hogy Lagarde Angliába már kész tervekkel érkezett és ezekhez akart kiegészítő „benyomásokat“ szerezni.

Hasonló érdeklődésre tarthat számot egy másik politikai színezetű lépése, amely szintén még az angliai tanulmányútját megelőző időből

[18] »Im Winter 1849 auf 1850 arbeitete Jemand einen Plan aus, Deutschland die reichlich gerechnete Südspitze Südamerikas als Kolonieland zu sichern: der Plan wird wahrscheinlich im Handelsministerium liegen, falls anders Herr von der Heydt der Mühe werth geachtet hat, ihn anzusehen und aufzuheben. Zu derselben Zeit wandelte, zunächst ohne von jenem Jemand etwas zu wissen, ein im Diensten Chiles stehende Deutscher, Major Philippi, dieselbe Strasse: seine Auseinandersetzung hat vermutlich im Archive des auswärtigen Amts ihr Grab gefunden.« (D. Sch. 358.); »Mir liegt es ferner als irgend wem, über die Errichtung und beschützung deutscher Kolonien zu klagen, der ich schon 1849 einen Vorschlag über deutsche Kolonisierung in Argentinien und Patagonien gemacht habe.« (D. Sch. 406.)

származik. Ez csak két évtizeddel később került napvilágra. Nagy port vert fel és majdnem egyetemi katedrájába került. 1872-ben ugyanis egy Bordier nevű francia szerző kiadott egy könyvet „L'Allemagne aux Tuileries" címen. Ebben a gyűjteményben többek között kinyomatta a fiatal Lagardenak 1850. január 2-án keltezett, III. Napoleonhoz (akkor még köztársasági elnök) intézett levelét.[19] Ebben a levelében megköszöni Lagarde a francia államfőnek azt a lekötelező udvariasságot, amellyel a párisi tudományos intézmények rendelkezésére bocsátották a szükséges kéziratokat felhasználás céljából. Hódolatteljes tisztelete jeléül megküldi neki „Hymns of the old Catholic Church" című munkáját. Eddig még a szokásos keretek között marad a levél tartalma. Ezután tér el a tudós és államfő levelezési témáinak szokványos tartalmától. Levelének további részeiben ugyanis elmondja, hogy ő dédunokaöccse a legendáshírű báró Theodor Neuhoffnak, aki egy ideig Korzika királya volt, akinek érdemeit a hírneves angol miniszter, Walpole is elismerte, ki e entvén, hogy Neuhoff a korzikai királyságra éppen olyan jogosult, mint akárhány más európai uralkodó saját területére. Ezt azért emeli ki, mert a francia államfő, aki a világjelentőségű, korzikai származású I. Napoleonnak unokaöccse, bizonyára megérti, hogy a családi tradiciókat ápolni óhajtja. Mint Korzika jelenlegi államfőjét, arra kéri, engedje meg neki, hogy a dédnagybátyja által alapított családi rendjelet ő is viselhesse.

A levél közzététele — amelyet német nyelvre is lefordítottak — sok nehéz órát szerzett az akkor már tekintélyes egyetemi tanárnak. Le is mondott miatta katedrájáról, végül azonban visszavonta lemondását, miután sikerült fe'eségének és barátainak rábeszélésére ezt a levelet fiatal-

[19] Lásd Anna d. L. Erinnerungen 96—98.

kori gyermekcsínynek nyilvánítani.[20] A mi szempontunkból azért van jelentősége ennek a levélnek, mert ebből is láthatjuk, hogy szerzőnk menynyire vonzódik politikai kérdésekhez. Felhasznál egy olyan hagyományt, amely egyébként később hamisnak is bizonyult, kitűnt ugyanis, hogy a báró Neuhoffhoz fűződő családi kapcsolat téves. Jellemző az is, hogy már fiatal korában ilyen fontos történeti szerepet játszó egyéniségekkel, mint III. Napoleon, kapcsolatot próbál teremteni. Ezzel a módszerével később is fogunk találkozni.

Theologiai, nyelvészeti kutatásaiba állandóan belekeveredik a politikai szempont. Politikai elgondolásai viszont rendszeresen theológiai és nyelvészeti elméletek alapján módosulnak, amint azt a későbbiek folyamán többször tapasztalni fogjuk. Itt csak egy témára akarjuk felhívni a figyelmet, amely a Britbirodalom módszereinek másolási terveivel kapcsolatos. Szerzőnk úgy érzi valahogy, hogy az a „tananyag", amelyet Angliában sajátított el, nem elegendő azokhoz a nagyméretű tervekhez és álmokhoz, amelyeknek alapján ő népe jövőjét akarja kiépíteni. Irásaiból mindenütt az a remény csendül ki, hogy a testvér germán néptől ellesett és plagizált tulajdonságokhoz olyan új elemet társíthat, amelyre az nem is gondolt.

Angliában maga is tapasztalhatta, hogy a Biblia nagy tekintélye a XIX. század folyamán semmiképen sem gyöngült. A század elején alapított Brit és Külföldi Biblia Társulat, amelynek célja a Szentírást elterjeszteni a világ valamennyi nyelvén, mind nagyobb népszerűségre tesz szert. Állandóan növekszik a társulat brit támogatóinak

[20] I. m. 99.: »Der andere Theil des von Bordier veröffentlichten Briefes ist eine vollendet törichte Kinderei — grosse Geister machen, so scheints, auch ihre Dummheiten und Knabenstreichen in grossen Stil! A »gyermek« már a hallei egyetem magántanára volt, s amint láttuk, több tudományos mű elismert szerzője.

száma és gyarapodnak azok a nyelvek, amelyeken közzéteszik a Szentírás szövegeit. A brittek magában a Bibliában sem akartak mást látni, mint amit az elmult évezredekben becsültek meg benne azok a népek, amelyek megértették jelentőségét. Az angol tudományos körök érdeklődtek a Biblia utáni zsidó irodalom iránt is. Hatalmas közkönyvtáraikban nagyjelentőségű héber kézirat-gyüjtemények alapjait fektetik le. Értékes tudományos és népszerűsítő értekezések jelennek meg zsidók és nemzsidók tollából a Talmudról és a középkori zsidó irodalomról. De a birodalmi politika irányára vonatkozólag nem akartak impulzusokat szerezni a későbbi héber irodalom anyagából. Politikai jellegűnek legfeljebb az említett Biblia Társulat munkásságának azt a részét tekinthetjük, amelynek törekvése, hogy a nemkeresztény népek körében is a Biblia szövegének terjesztésével annak eszméit is népszerűsítsék.

Lagarde azonban e tekintetben nem óhajtott brit példaképeitől tanulni, az ő Szentírás-szemlélete teljesen újszerű volt. Magáról a monoteizmusról is egészen meglepő új értékelést adott. Ezzel majd később fogunk foglalkozni, itt csak azt akarjuk kiemelni, hogy őt inkább a Biblia utáni zsidó irodalom, a szétszóródottság évezredeinek története köti le. Csak itt talál olyan elemeket, amelyeket a német jövő szempontjából felhasználandónak tart. Ez lesz az a plusz, amivel majd kiegészíti a brittektől eltanult uralkodási módszereket. Az egyik lényeges és másolásra leginkább alkalmas vonás, amelyet a zsidóktól irigyel, az a faji gőg, amelyhez képest — szerinte — a nagy népek hasonló érzése is csak gyermekjátéknak tűnik fel. Ez az érzés azonban egyedül nem olyan alkalmazható jelenség, amelyet érdemes volna egyszerűen átvenni. A zsidóság fölénye a többi közösségek fölött: a vallási életet összetartó törvények abroncsa. Felfogása szerint az a különösen értékes a zsidó életszemlé-

letben, hogy minden pillanatot az isteni törvények ellenőrzése alatt állónak hisz és kötelezettnek érzi magát, hogy eszerint rendezze be életét. A külvilág számára ezek a fegyelmező törvények sokszor gyermekeseknek látszanak, de nagy jelentőségük van, mert ezek szoktatták a zsidókat arra, hogy állandóan fegyelem alatt éljenek, állandóan éberek legyenek és állandóan lemondjanak valamiről. Az egyének és nemzetek ereje a fegyelmen és áldozatkészségen nyugszik. Figyelemreméltónak tartja a zsidó vallás szertartásainak poézisét is, különösen a szombatnak tulajdonít rendkívül fontos jelentőséget a zsidó nép életerejének frissentartásában: ez a törvénybe iktatott, mindenkire nézve kötelező pihenőnap tette lehetővé a zsidók számára a testi és szellemi élet állandó megújulását: és ez tette lehetővé és elviselhetővé viszontagságokkal teli életüket. A zsidók félelmetes fölénye tehát nem fajuk jellegzetességeinek, kiválasztottságuknak, vagy vallásuk tartalmának a következménye, hanem annak tulajdonítható inkább, hogy minden körülmények között követni akarták Istennek parancsait. Miután korholó szavakkal emlékezik meg a Talmudhoz hálátlanná lett modern zsidók hűtlenségéről, megállapítván, hogy a talmudi fegyelmezés következtében kialakult zsidó tulajdonságok még akkor is élni és hatni fognak a zsidóság körében, amikor már maga a Talmud modernné vált népének hálátlansága következtében rég feledésbe fog merülni, kijelenti: *„Itt látják Önök a bizonyítékát annak, hogy milyen nagy haszon háramlik abból, ha egy népnek nemzeti vallása van.“*[21]

[21] D. Sch. 23—24; »Das was wir altes Testament nennen, hat mit dieser jüdischen Religion wenig zu thun... Die jüdische Religion besteht vielmehr einmal aus dem festen, allerdings höchst sonderbaren Glauben an den ungeheueren Werth der eignen Nationalität — der Dünkel der grossen Nation ist unschuldiges Kinderspiel gegen den jüdischen Rassenhochmuth —: solcher Glaube hilft viel: sodann besteht sie aus der Ueberzeugung, dass

A zsidó vallás szerinte csupán abból a szilárd és igen sajátságos hitből áll, ámely a saját nemzeti mivoltának hihetetlen értéket tulajdonít. Mindezt már első komolyabb, 1853-ban elmondott előadásában szögezi le.

Adva van tehát a német nép számára a feladat: eltanulni a brittektől az uralkodnitudást, átvenni a bevált intézményeket, természetesen csak azokat, amelyek alkalmas eszközök más népek feletti uralom biztosítására. A zsidóktól pedig egyrészt a nemzeti vallás gondolatát kell átvenni, azaz, — szerinte — azt a hitet, hogy a vallásnak más értelme nincs is, mint a nemzeti célok eszközévé válni. Másrészt a rabbinizmus nyújtotta önfegyelmezési eredményeket kívánja átalakítani német rendszerre és német politikájának sajátjává tenni. Az ilyen anglifikált és rabbinizált egyedekké átnevelt és egyesített német nemzet missziójá részletezi ezután ebben a cikkében, valamint későbbi írásaiban is.

Mindenesetre jellemző, hogy hálából az angolok iránt, az ott tanult metódusokkal egy olyan közösséget óhajt megteremteni, amely végeredményben az ő szerepüket fogja átvállalni. Igaz, hogy e tekintetben még nem nyilatkozik elég világosan, mert a részletesen kidolgozott kísérleteiben elsősorban Európa belseje és szárazföldi utakon elérhető kontinensek területei meghódítására gondol.

De ennél sokkal világosabb a zsidók irányában tanusított hálája a kitűnőnek látszó és hasznosított példaadásért. Ki szeretné őket rekeszteni, — amennyiben nem alkalmazkodnak, és nem is hiszi, hogy tudnának alkalmazkodni — a német közéletből is, de különösen arról a területről, ahová a német expanzió irányul. A „német hála" másik megnyilvánulása pedig az a sok becsmérlő megállapítás, amelyekkel majd később fogunk más összefüggésben megismerkedni.

Nem óhajtunk részletesebben foglalkozni pályájának különböző állomásaival. Halála után felesége egy „Emlékezések" című iratban sok érdekes adatot és okmányt tesz közzé, amelyek arra mutatnak, hogy ez az életpálya, ha nagyjában követte is a német egyetemi tanárok megszokott vonalát, sok tekintetben eltér azoktól. Azt sem mondhatjuk, hogy a politikai téren működő tudósok életsémáját figyelhetjük meg nála. Kétségtelen, miként ötleteiben és elméleteiben, úgy módszereiben is van valami, ami egész sajátszerűvé teszi ennek a férfiúnak a működését. Politikai pozíciókat nem szerzett meg, sem képviselő, sem miniszter nem volt: más ilyen jellegű tisztségeket sem töltött be. Talán ki sem elégítették volna ezek az ő vágyait. Sokkal többre törekedett.

Említettük, hogy már fiatal korában is megpróbálta, hogy a francia államfővel érintkezést találjon. Ennek a levélnek azonban még nem volt kimondottan politikai célja, azért fontos mégis, mert már sejtetni engedi, hogy olyan egyénnel állunk szemben, aki a sablónos tudós-típustól eltér. Az, hogy később a „kultúrharcba" oly módon próbálkozik beleavatkozni, hogy a jelentő-

jeder Augenblick des Lebens nach einem göttlichen Gebote eingerichtet werden muss. Diese Gebote dünken uns vielfach äusserst kindisch, aber sie haben die Juden gewöhnt stets unter der Zucht zu stehn, stets aufzumerken, stets entsagen zu können. Und die Kraft der Menschen und der Nationen liegt in der Zucht und der Opferfähigkeit. Dazu kommt dann als drittes die Poesie des jüdischen Kultus, vor allem die Sabbatfeier, ein wahres Athemholen des inneren Menschen, das allein den Juden ihr rastloses Leben ertragbar gemacht hat und ertragbar macht... Dass die Juden unter allen Umständen Gottes Gebote thun wollten, das ist ihre Stärke gewesen: dadurch sind sie erzogen, und durch diese Religions-Erziehung, nicht durch ihre Erwählung oder den Inhalt ihrer Religion sind sie uns furchtbar überlegen. Die durch die talmudhische Schulung der Nation angebildeten Eigenschaften werden bleiben und wirken, wann der Talmudh selbst vom Undanke seines modern gewordenen Volkes längst vergessen sein wird.

Hier haben Sie einen Beweis für den Nutzen, den eine nationale Religion einem Volke gewährt.« D. Sch. 23—24.

sebb képviselőknek beküldi erről a témáról szóló írását, már jelentősebb lépés később követett módszerei felé. Özvegye által közreadott három levél azonban mindenképen megérdemli, hogy mint jellemző érdekességet ismertessük. Ezeket a leveleket a „Deutsche Schriften" című, 1886-ban megjelent kiadásával együtt küldi el különböző vezető személyiségekhez. Bulgária akkori hercegének, Sándornak, a Deutsche Schriftennel három évvel hamarább megjelent görög nyelvű Biblia szöveg-kiadását is elküldi. Kísérő levelében felhívja a herceg figyelmét mindkét munkájára és felszólítja, hogy egy hazájabeli szakemberrel az ő munkájával kapcsolatban vizsgáltassa meg a bolgár Bibliafordítások eredetét. Egy ilyen szakkutatás emelni fogja a bolgár tudomány tekintélyét. Ezt a kapcsolatot nyilvánvalóan azért óhajtotta ápolni, mert, mint felesége írja emlékezéseiben, nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy a bolgár állam élén német herceg állott. Ép úgy állandó érdeklődéssel kísérte Romániának sorsát is, különösen azért, mert annak az élére is egy német herceg került.[22]

Fontosabb azonban az a levél, amelyet ugyanebben az esztendőben politikai írásaival kapcsolatban Bismarckhoz intéz. Hangoztatja, hogy egyik párthoz sem tartozik, sőt minden párt és pártérdek ellen küzd. Nem ért egyet Bismarck politikájával sem, ennek kifejezést is ad több helyen munkájában, de úgy hiszi, ha más fegyvernemnél is szolgál, mint a vaskancellár, mégis ugyanannak a földi és égi hatalomnak az alattvalója és ugyanazokért a célokért küzd és szükség esetén a német haza örök dicsőségéért

[22] Anna d. L. Erinnerungen 108.: »Lagarde sah die Entwickelung jener fernen Donauländer für eine Deutschland sehr nahe angehende Sache an: er begrüsste es mit lebhaftester Freude, als, wie früher in Rumänien, so auch in Bulgarien ein deutscher Prinz an Spitze trat, und er trug dem Fürsten Alexander dieselbe warme und vertrauensvolle Sympathie entgegen, die er dem König Karl widmete.«

meghalni is hajlandó. Emlékezteti Moltke elvére, amely szerint lehet külön utakon is menetelni, de együtt kell győzedelmeskedni.[23]

Ezzel a levelével valóban a legilletékesebb fórumnál és a legmagasabb politikai funkciót betöltő vezéregyéniségre próbál hatást gyakorolni.

De még ennél a levélnél is nagyobb fontosságú az az írás, amelyet az akkori trónörökösnek, a későbbi II. Vilmos császárhoz intéz. Itt a királyi fenséget a német ifjúság született vezéreként aposztrofálja. Kijelenti: Kis-Németország — ez a főtémája könyvének — nem lehet más, mint egy talán elengedhetetlen, talán szükséges állomás a Nagy-Németország felé vezető úton, mint ahogy az Észak-Német szövetség is csak egyik állomás volt a jelenlegi Németbirodalom kialakulásához. Emlékezteti Vilmost arra a tüneményesen szép fogadtatásra, amelyben a berliniek a náluk vendégszereplő bécsi dalárda tagjait részesítették, ami a különböző államok németjei egységének legkomolyabb bizonyítéka lehet. Felszólítja, hogy legyen ő maga a képviselője ennek a gondolatnak és annak a reménynek ad kifejezést, hogy ennek a felszólításnak valaha komoly eredményei is lesznek Németország és Ausztria között létesítendő szorosabb kapcsolatok kiépítésében.[24]

[23] I. m. 106—107.

[24] I. m. 104—106.: »Unsere Verfassung gestattet jedem Preussen, seine Meinungen frei zu äussern. Von diesem Rechte Gebrauch zu machen, haben dem Alles überwuchernden Parteiwesen gegenüber gerade unabhängige Männer Veranlassung... Eure Königliche Hoheit ist der geborene Führer der jetzigen Jugend... ich wage daher zu hoffen, dass Eure Königliche Hoheit dem entschlossenen Herolde des vielleicht von Eurer Königlichen Hoheit selbst mit anzubahnenden unlösbaren Bündnisses zwischen Deutschland und Oesterreich vergönnen werde, seine auf dies Bündniss sich beziehenden Äusserungen vorzulegen.

Zur Zeit ist unmöglich, dass ein Patriot über öffentliche Angelegenheit in einem andern als einem sehr lebhaften Tone rede. Dass dieser Ton bei mir aus einem

A válaszok, amelyeket Bismarck, illetve Vilmos adott ezekre a levelekre, semmitmondóak lehettek,[25] ez azonban nem jelenti azt, hogy később ezek nem gyakoroltak jelentősebb hatást. Különösen fontos ez II. Vilmossal kapcsolatban, aki az első világháború nem sok dicsőséget szerzett irányítója volt. E levél elküldése és az első német összeomlás között 32 esztendő telt el és eme évtizedek folyamán Lagarde tekintélye állandóan emelkedett. Azt, hogy II. Vilmos politikájának alakulására ténylegesen milyen befolyást gyakoroltak ezek az írások, érdemes volna külön is kutatni: ezáltal képet kapnánk arról, hogy az első német világhatalmi kísérlet alakulása miképen vezethető vissza a nácizmus prófétájának személyéhez és tanításaihoz.[26]

1891. december 22-ikén halt meg. Felesége húsz nekrológ címét és megjelenési helyét sorolja

weichen und warmen Herzen kommt, wollen Eure Königliche Hoheit aus dem beigelegten Hefte Gedichte zu ersehen die Gnade haben.«

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a germán »próféta-professzor« költő is volt. Verses füzetét egyébként az említett Bismarckhoz intézett leveléhez is mellékelte. Szaktudomány, politika, romantika!

[25] Anna d. L. Erinnerungen 107.

[26] Hogy II. Vilmos még bibliai problémák iránt is nagyon érdeklődött, ha azok politikai vonatkozásuak voltak, nem kétséges. Nagy feltűnést keltett annak idején, hogy Friedrich Delitzsch nagy port felvert előadásán (Babel und Bibel), — amely a német tudomány első nagyjelentőségű nyilvános támadása volt a Biblia ellen — 1902. január 13-án II. Vilmos is megjelent. Ez a dátum nevezhető a német »vallástörténeti hadüzenet« napjának. Érthető, hogy midőn II. Vilmos elveszti a világhatalomért vívott csatát és menekülni kényszerül Németország területéről, ez a másik háború, amellyel kapcsolatban elfelejtették a »békét« proklamálni, még kíméletlenebb hevességgel dúl tovább: a nagy politikába akkor kezd teljes energiával bekapcsolódni éppen az említett Delitzsch professzor új művével: Die grosse Täuschung, Berlin, 1922. (= A nagy csalás. Lásd: Szimonidesz Lajos, Jézus Krisztus a harmadik birodalomban, 24—34; Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Tübingen, 1927. I. 714.)

fel említett munkájában.[27] Ezek között kettő angol nyelvű, az egyik George F. Mooretől, a hírneves amerikai nemzsidó hebraistától, származik.

Életrajzával kapcsolatban végezetül még csak azt említjük meg, hogy politikai írásainak jellegét zsidó forrásból meríti. Mintaképe Baruch Spinoza, akinek theológiai-politikai traktátusának utánzata óhajt lenni az ő „Deutsche Schriften“ című gyűjteménye. Spinoza egyébként — amint az nyilatkozataiból kitűnik — az egyetlen zsidó szerző, akinek érdemeit hajlandó maradéktalanul elismerni.

Ezt azért tartottuk szükségesnek külön kiemelni, mert sem Rosenberg, sem a többi náci ismertetői nem hangsúlyozzák sem ezt a tényt, sem azt, hogy a zsidóságtól mentes német nemzeti vallás kialakításánál is a zsidóság hagyományaiból plagizálnak.

De életrajzánál fontosabbak a következőkben részletezendő tervei.

[27] Anna d. L. Erinnerungen 5., 151—160.

Germánia „stratégiai" határai.

Ha végigtekintünk a világ térképén, viszonylag kevés olyan államot találunk, amelynek természetes, azaz stratégiailag kielégítő határai volnának: még ritkábbak azok az államok, amelyeknek politikai és népi határai teljesen egybeesnének. Ázsiában a kínai fal, Európában pedig a Maginot-vonal is — hogy csak két példát említsünk — a természet korrekcióját óhajtotta megvalósítani. De számos más módon is megkísérelték egyes államok, hogy országuk védhetőségét természeti erők vagy erődítményszerű építkezések közbeiktatásával erősítsék. Erre minden államnak joga van, különösen addig, amíg ellenséges támadások veszedelmét el nem hárította. Azt sem lehetne hibáztatni, ha valamely államnak természetes határai vannak ugyan, de idegen népi előretörések megszakítják az összefüggéseket és a fenyegetett ország arra törekszik, hogy ezt a visszásságot valamilyen becsületes eszközzel megszüntesse. Viszont ezeknek a korrekcióknak is csak az esetben van erkölcsi jogosultságuk, hogy ha védelmi eszközökről van szó. Másként kell a kérdést elbírálni, ha valamely állam azért törekszik úgynevezett „természetes határokra", mert területét hadászati bázisul akarja használni és azért erősíti határait, hogy biztos támpontok mögül indíthasson más országok ellen támadásokat. Lagardenál, amint látni fogjuk, ezek a megszerzendő természetes határok még akkor is egy leendő támadás előkészítésére szolgálnak, amikor azt a látszatot akarja kelteni, hogy csak védekezésről van szó.[28]

A természet hibájának kiküszöbölése céljából nem óhajtja évtizedek szorgos munkáját és a nemzeti vagyon jelentős értékeit felemésztő tervekre sarkalni népét, már azért sem, mert a jövő terveiben a német állá-

[28] »Deutschland hat zur Zeit solche Grenzen, dass es jedem feindlichen Angriffe offen liegt.« D. Sch. 31.

moknak amúgyis sokkal szélesebb határokra van szüksége, mint amilyenekkel az ő korában rendelkezett. Ezeket a határokat az etnográfiai viszonyoktól függetlenül is ki lehet jelölni, mert elképzeléseinél csak az jön tekintetbe: német szempontból mi a praktikus és mi a hasznos. A bekebelezendő területen élő népek sorsa csak függvénye a német céloknak; amennyiben ez utóbbiak érdekében szükség mutatkoznék, akkor az itt élő népek jövője minden tekintetben ezekhez a célokhoz kell, hogy alkalmazkodjék.

Szerzőnk az európai viszonyokat világösszefüggésekből nézi. Terveit ennek megfelelően alakítja ki. Tisztában van azzal, hogy egy leendő összetűzésnél az egységesített Német birodalomnak a határa mentén fekvő jelentéktelen kis államokkal nem kell komoly mértékben számolnia; annyi ereje mindenesetre lesz az ő általa elképzelt Németországnak, hogy ezeket a nehézségeket legyűrje. Azt is föltételezi, hogy egy ilyen világjelentőségű küzdelemben a németeknek végül két fronton kell majd küzdeniök: nyugaton és keleten.[29] Nyugaton, érzi, hogy a tengerentúlról jövő támadás vagy Franciaországra támaszkodhatik, vagy pedig a dán-holland partvidékre. Azt, hogy az angoloknak ebben szerepük lesz, nem nehéz elképzelni. Érdekes azonban, hogy már annak is tudatában van, hogy ebben a partraszállásban az európai piacokon meggazdagodott Amerika is részt fog venni,[30] a német erőt tehát úgy kell fejleszteni, hogy a nyugatról jövő brit-amerikai-francia szövetséges támadást visszaverhesse. Ennek a célnak érdekében egyelőre megelégszik azzal, hogy *Elszászt* és *Lotharingiát* Németországhoz csatolják, mert, amíg ezek a tartományok a franciák birtokában vannak, a németek szeme láttára gyülekezhetik francia földön egy ellenséges hadsereg, amely hátba támadhatja a Németbirodalmat és ha ügyesen és gyorsan cselekszik,

[29] »Die Grenze Deutschlands ist nicht verteidigungsfähig, mindestens dann nicht, wann der Angriff von zwei Seiten zu gleicher Zeit kommen sollte.« D. Sch. 99., 397.

[30] D. Sch. 99—100.

könnyen elvághatja az északi német hadseregeket a déliektől.[31]

Ugyanezen indokolással támasztja alá Németországnak *Schleswig-Holsteinra* való igényeit: Holstein és Lauenburg, mint egy ék, Németország szíve felé irányul. Ha egy nagyobb katonai erővel rendelkező ellenséges hatalom, amely a kontinensre be akar törni, megveti ezeken a pontokon a lábát, akkor a keleti és nyugati német hadseregeket szigetelheti el egymástól és akadálytalanul törhet a Német birodalom belseje felé.[32]

Nyugaton egyébként arra is kell törekedni szerinte, hogy minél több és használható kikötőt építsenek ki az Atlanti-Óceán felé.[33]

Franciaország felé megelégszik egyelőre azzal, hogy védelmi határokat biztosítson Németország számára. Fontosabbak azonban a keleti határkérdések, mert ezekkel kapcsolatban teljes nyiltsággal bevallja a támadó célokat.

Az elmult években sokan a németellenes propaganda hamis vádjának minősítették azokat a híreszteléseket, amely szerint német politikai ügynökök olyan térképeket terjesztenek a birodalom határain túl élő germánok között, amelyeken az új német határok a Balatonig nyúlnának el. Lagarde terveinek megismerése után látni fogjuk: ezek a térképek semmiképen sem tartoznak a lehetetlenségek közé, sőt amennyiben csak ilyen szerényre voltak méretezve, az csak a lépésről-lépésre haladó mérséklő politikai meggondolások alapján történt így. E térképek készítői abból indultak ki, hogy egyelőre helyes lesz a valódi terveket szerényebb formában tárni a nagyközönség elé. Erre az „óvatos" módszerre majd a román politikával kapcsolatban fogunk példát találni.

Térképvázlatot Lagarde ugyan a keleti határokra vonatkozóan sem közöl, de a megadott ország-, helység-, folyó- és hegységnevek alapján körülbelül kirajzolódik előttünk a Németbirodalomnak északról dél felé

[31] D. Sch. 31.
[32] D. Sch. 31.
[33] D. Sch. 29., 109—110., 397.

haladó határvonala. Bekebelezendőnek tartja *Memelt, egész Orosz-Lengyelországot, Galíciát, egész Magyarországot, Bukovinát, Romániát, — Besszarábia és az attól északkeletre húzódó sáv kivételével — egészen a Duna torkolatáig. Mint határpontokat említi meg Oroszország felé a Visztulán túl eső területeket egészen a pinszki mocsarakig és a Bug vonalát, továbbá a Vöröstoronyi-szorost.*[34] *Ezekkel a határokkal egyelőre* megelégednék, mint a Németbirodalom új keleti vonalával. Ezt, az ilymódon megnagyobbított német birodalmi keretet azonban délről is biztosítani óhajtja: *Isztria, illetve Trieszt német birtoklását elengedhetetlen feltételnek* tartja.[35] Délen azonban már éppúgy, mint keleten, szintén nem védekezni óhajt: az újonnan szerzett területek további hódítások és terjeszkedési törekvések elősegítésére szolgálhatnak. *Trieszt kézbentartása ugyanis biztosíthatja az utat a németeknek az Adriai-tengeren keresztül a Földközi-tenger felé és azon keresztül Afrika irányába nyit szabad utat a német aspirációk számára.*[36] Lombardia és Velence tartományokat viszont hajlandó az olaszok kárpótlására — az osztrákok kárára — Itáliának visszajuttatni.[37]

[34] »Deutschland nenne ich vorläufig die Länder, welche im deutschen Bunde zusammengefasst sind, jedoch mit Einschluss Ungarns und Galiziens.« D. Sch. 25. »Wir meinen also, ganz systematisch müsse die deutsche Auswanderung in die Länder der Krone Oesterreich-Ungarn geleitet werden, deren Germanisierung stehn geblieben oder zurückgegangen ist, und wir sind überzeugt, dass in Folge dieser Kolonisationsarbeit die besten Seiten des deutschen Charakters zu Tage treten, und dem grossen Germanien zu Gute kommen werden, welches von der Emsmündung zum rothen-Thurm-Passe reicht.« D. Sch. 358—359.; »Es folgt also, dass Russisch Polen im Osten und zwar über die Weichsel hinaus bis an die Pinsker Sümpfe, Elsass und das gesammte Lothringen östlich von den Argonnen zu Deutschland zu ziehen sein wird.« D. Sch. 31.

[35] »Triest zu besitzen für Deutschland eine Lebensfrage ist: wenn alle Italiäner zusammen gegen uns stürmen, diesen Hafen dürfen sie niemals in die Hände bekommen.« D. Sch. 29.

[36] D. Sch. 113.

[37] D. Sch. 25., 29., 112.

Oroszország visszaszorítása Ázsia felé.

A létesítendő német birodalom határvonalainak kirajzolódó körvonalai már mutatták, hogy a kontinensen a terjeszkedés főiránya egyelőre kelet felé mutat: előbb a kelet-római császárságnak megfelelő cári birodalmat kell a kontinensen visszaszorítani és támadásra alkalmatlanná tenni. Csak ennek a kolosszusnak lehengerelésével és háttérbe szorításával lehet az európai földrészből azt a minimális és „stratégiailag" biztosított területet kihasítani, amely alkalmasnak látszik a német világhatalom középpontjának bázisszerű kialakítására.

Az Orosz- és a Németország között elterülő kisebb szláv népek által lakott országok, Magyarország, Bukovina és Románia területe azonban nem elegendő nagyságú, illetve stratégiailag még mindig nem elég védhető, úgyhogy Oroszország eredeti területeiből is egy jókora sávot kell az új német birodalomhoz csatolni, már azért is, mert az új Németország nem elégedhetik meg azzal, hogy a stratégiai határokat németfajú lakossággal tölti ki. Az orosz és a német birodalmak közé ütköző államokat is el kell helyezni és az számára magától értetődő, hogy ezeknek az ütköző államoknak a sávjait szintén az orosz birtokból kell leszakítani. Oroszország legjobban teszi, — Lagarde szerint — ha önként visszahúzódik Ázsia felé. Amennyiben azonban a visszahúzódással járó megalázó feltételeket békésen nem akarja elfogadni, akkor minél előbb meg kell indítani ellene egy alaposan előkészített háborút, *mert ha egy ilyen támadó hadjáratot kellő sikerrel visznek diadalra, feleslegessé válik a második, a harmadik és a negyedik.*[38]

A napoleoni hibákat azonban semmiképen sem szabad megismételni, olyan stratégiai pontokból kell kiindulni a támadásnál, hogy a siker biztosítva legyen.[39]

[38] »Ein Krieg, der ordentlich geführt wird, macht den zweiten, dritten und vierten unnöthig.« D. Sch. 391.

Lagarde szerint a német-orosz háború különben is elkerülhetetlen. Az, hogy a keleti szomszéd, illetve annak uralkodója egyelőre nem mutat támadó szándékot, nem jelent semmit: mihelyt katonai szervezetét jól kifejlesztette, rendbehozza és kibővíti vasúti hálózatát, hogy haderejét a szükséghez képest egyik területről a másikra átvihesse, éppenúgy fel fog lépni Európa ellen, mint ahogy már most is fellép Közép-Ázsia ellen. Európának — ez alatt már az újonan kiépített német birodalmat érti — a naggyá lett Amerika mellett okvetlenül számítani kell másik oldalról a hatalmassá lett Oroszország nyomására. Ez a természet törvénye, az erősebbek letiporják a gyengébbeket.[40] Az Oroszországgal való összeütközést különben is elkerülhetetlenné teszi a két birodalom politikai, geográfiai és gazdasági helyzete. Aminthogy Oroszországnak létérdeke fűződik ahhoz, hogy a balti kikötőket, Rigát, Libaut, Pernaut és Revalt szilárdan kezében tartsa, mert csak így képes exportra alkalmas kikötőket biztosítani ma-

[39] Ennél az elgondolásnál katonai szakértőt is idéz: »Wer von seinem Rechte Gebrauch macht, in strategischen Fragen dem Feldmarschalle mehr zu glauben als dem Theologen, wird aus jenem Aufsatze Knesebecks ersehen, dass er diesmal dem Theologen mit Unrecht misstraut hat.« D. Sch. 101.

[40] »Wass wir zu erwarten haben, wenn Russland sein Heer zu seiner Zufriedenheit ausgebildet, wenn es alle seine Eisenbahnen gebaut haben wird, das ist ebensowenig schwer vorauszusagen, als es schwer vorauszusagen ist, was in fünfzig Jahren ein dann aus dem Marke Europas grossgesaugtes Amerika uns zumuthen dürfte. Das eine wie das andere Land wird in die politischen Flegeljahre, in die Jahre kommen, wo das Bewusstsein kräftig zu sein und die Abwesenheit ernster Zwecke zusammenwirken, um unverschämt zu machen. Man ist nie ungestraft ein Riese, weil man den Masstab der eingenen Kraft nur an einer stärkeren finden könnte, und eine solche dem Riesen gegenüber nicht vorhanden ist. Russland wird in einem Vierteljahrhunderte gegen Europa genau in der Art vorgehn, in welcher es jetzt gegen Mittel-Asien vorgeht, und wenn dann Alexander der Zweite noch auf dem Throne sitzt, so wird er ebensogut wollen müssen, wie 1870 Napoleon der Dritte wollen musste.« D. Sch. 90—100.

gának nyugat felé, úgy Lengyelországnak is természetszerűleg arra kell mindenképen törekednie, — már pedig Lengyelország és Oroszország abban az időben azonos politikai egységet képviseltek — hogy a kelet-porosz kikötőket, Königsberget, Danzigot és Memelt a maga számára megszerezze: ezeknek birtoklása nélkül annak a veszélynek van állandóan kitéve, hogy a németek életerét elvágják.[41] Az orosz-német ellentétnek egyik oka az is, hogy Orosz-Lengyelország mintegy bástya ékelődik Kelet- és Nyugat-Poroszország, illetve Galicia közé. Az orosz hadsereg, ha Danzigig előretör, egyszerre két német tartományt is elszakíthatna a birodalomtól.[42]

Az orosz politikai tényezők egyébként tudatában vannak e kérdések fontosságának és már folyamatba tették az ellenintézkedéseket. Minden módon gátolni igyekszenek a lengyel-német kereskedelmi kapcsolatok kifejlesztését — fejtegeti tovább a „látnok". Az orosz fennhatóság alatt élő lengyeleket el akarják idegeníteni a katolikus egyháztól, mert Rómához való tartozásukban akadályozó tényezőt látnak, amely jelentősen hátráltatja az orosz-lengyel együttműködés kifejlődését. Ugyanezt a célt szolgálja az a törekvésük, hogy a lengyel zsidókat a jiddis nyelv használatától szeretnék elidegeníteni, nehogy a némethez közelálló nyelvükkel a germán törekvések erősítését szolgálják.[43]

Az orosz politikusok azonban nem elégszenek meg azzal, hogy a határaikon belül élő lengyeleket és zsidókat szorosabban akarják az orosz birodalmi érdekek

[41] U. o. 100.
[42] D. Sch. 31.
[43] »In dem Masse, in welchem die Provinz Posen, deren polnische Bevölkerung vorläufig der Kitt des von Russland und Preussen geschlossenen Bundes ist, deutsch, und in welchem die polnischen Juden und die polnischen Katholiken russisch werden, in demselben Masse wächst die Gefahr eines Zusammenstosses zwischen Russland und Deutschland, weil in diesem Masse Russland wie Preussen mit ihrer gegenwärtigen Aufgabe an der Weichsel fertig sind, und in ihm sich beide daran machen müssen, eine neue Aufgabe in Angriff zu nehmen, welche sie vor ein Entweder-Oder stellt.« D. Sch. 100—101.

szolgálatába állítani, hanem arra is törekszenek, hogy nyugat felé érvényesítsék a szláv politika lehetőségét. Az osztrák birodalom bomlasztására szolgálnak azon törekvései, amelyek az Ausztria fennhatósága alatt élő szláv fajú nemzetiségeket állandó izgalomban tartják,[44] a délszlávok között szintén pánszláv agitációt folytatnak, hogy hatalmi törekvéseiknek a Balkán-félszigeten is megfelelő alapot teremtsenek.[45]

Diplomáciai eszközeivel is arra törekszik — véleménye szerint — a cári birodalom, hogy Németország helyzetét nehezítse. Az elmult évtizedek történeti eseményeiben is van erre bizonyíték. Oroszország azért nem engedte meg annak idején Belfort elszakítását Franciaországtól, mert nem akarta, hogy Németország biztosítva legyen nyugat felől egy esetleges támadás ellen: még a legyőzött Franciaországban is a feltételezett és természetes nyugati szövetségest látta: ennek számára akart nyitott kaput hagyni a német birodalom hátában. Vannak még az oroszoknak más „büneik" is a multban, melyeket részletesen felsorolni fölösleges.[46]

Látjuk már a fentiekből is, hogy a saját támadójellegű tervei megindokolására minden érvet alkalmasnak tart. Oroszországot mindenképen hátrább kell szorítani és minél távolabbra nyomni vissza a leendő német határoktól is. Azt is kiemeli, hogy a német hadigépezet nem képes majd felvenni a versenyt a kimeríthetetlen orosz embertartalékokkal[47], a korabeli német

[44] D. Sch. 395.
[45] D. Sch. 308.
[46] »Es hat im auswärtigen Ministerium zu Petersburg füglich zu Erwägung gestanden, dass, wenn einmal Russland einen Streit mit Deutschland sollte vom Zaune brechen wollen, es gut sei, ein Loch in der westlichen Wand Deutschlands zu haben, in welches die lieben Brüder an der Seine das Brecheisen einzusetzen vermöchten.« D. Sch. 101—102.
[47] »... unsere 45 Millionen reichen zur Abwehr, namentlich bei dem Zuge unserer Ostgrenze, nicht hin. Wir haben mit den Tschechen und ähnlichen Leuten nicht schön zu thun: sie sind unsere Feinde, und müssen dem entsprechend behandelt werden. Sie dienen den Russen dazu, Oester-

határok sem védő, sem támadó hadjárat számára nem nyujtanak kellő lehetőségeket.

Európa déli részein a Fekete-tenger mellékén is vissza kell nyomni az oroszokat, hogy köztük és a délszlávok között az érintkezést mindenképpen lehetetlenné tegyék.[48]

Az ilymódon visszaszorított Oroszországot azonban helyesnek látja ázsiai oldalról is elszigetelni, az újjászervezendő és önállóságra emelendő Örményországban fantáziát lát. Ezt a létesítendő államot arra lehetne felhasználni, hogy általa Oroszországot Kis-Ázsia felől sakkban tartsák.[49] Kis-Ázsia különben is alkalmas lenne a német gyarmatosítás ázsiai előteréül, aminthogy ugyanezt a szerepet töltötte be az ókori görög terjeszkedésekkel kapcsolatban is.[50] A vallási kérdések állandó ébrentartásával az újonnan létesített Örményországban ugyancsak a német politikai célokat lehet szolgálni Oroszország ellenében. Jellemző, hogy olyan szerző, mint Lagarde, aki — amint látni fogjuk — a kereszténység minden változata ellen ugyanolyan éles harcot hirdet, mint Oroszország ellen, milyen szívesen látja vallási kérdéseknek a közbeiktatását, különösen akkor, ha az a német politika céljait szolgálja és hogy mennyire fáj neki, ha történetesen az ellenfél is felhasználja az ebben rejlő politikai lehetőségeket.

Nagy dilemma előtt áll, midőn arról kell döntenie, hogy a katolikus egyház és Oroszország ellentétét miképen lehetne a német politika céljaira felhasználni: melyiket lehetne a másik ellen kijátszani? Töprengésének eredménye az, hogy egyelőre célravezetőbbnek látszik a római egyházat a cári birodalom ellen felvonultatni a német célok érdekében.[51] Ennek nyilvánvalóan az az

reich zu zerpflücken, das danach wie eine Artischocke, blattweise, aufgegessen werden soll.« D. Sch. 359. és u. o. 101: »denn Russland hat Menschen im Ueberflusse.«

[48] D. Sch. 83., 112.

[49] D. Sch. 360., 398.

[50] D. Sch. 390.

[51] »Für einen Staatsmann wird die Frage so lauten: Ist für Deutschland die römisch-katholische Kirche oder

oka, hogy a Vatikán területe mégis távolabbra esik a német határoktól, mint Oroszország és kicsiny volta miatt sem alkalmas a német terjeszkedési aspiráció kielégítésére. Hogy nem világnézeti alapon kiépülő együttműködésről van szó, kellő bizonyító ereje lesz annak a fejezetnek, amelyben a katolikus egyházra vonatkozó megállapításait és terveit fogjuk megismerni.

Az Oroszországra vonatkozó tervek csaknem azonosak voltak azokkal az elgondolásokkal, amelyeket a két világháború alatt a német politika követett, legfeljebb csak arról van szó, hogy Örményország helyére Törökország került és az orosz-japán konfliktust Lagarde még nem vette számításba.

Mi történik a „stratégiai" határokon belül?

Láttuk az előbbiekben, hogy miképen képzeli el a német birodalom viszonyát a germán „próféta" a legnagyobb európai szomszédjához, az oroszhoz. Nézzük most meg, milyen sorsot szán azoknak a nemzeteknek, amelyek az általa elképzelt stratégiai határokon belül, vagy annak mentén találtak otthont a történelem folyamán? Mielőtt részletekbe bocsátkoznánk, nem lesz fölösleges megismerkednünk azokkal az alapelvekkel, amelyekkel az új német politika akarja kormányozni a világot.

A keleti területekre vonatkozó germanizálási törekvés már régebbi keletű: Kollonics mondása II. Rákóczi Ferenc emlékirata szerint („Magyarországot előbb koldussá, azután németté, végül katolikussá teszem"), ha nem is tekinthető teljesen hitelesnek, lényegileg jól szövegezi meg azokat a törekvéseket, amelyek az elmult századok osztrák politikáját jellemezték.

Ilyen folyamatok tervszerű előkészítés és erőszak nélkül is érvényesülnek: az Amerikai Egyesült Államok lakosságának angol nyelvűvé válása jó példa erre. Ma-

Russland der gefährlichere Gegner? Können wir leichter Rom durch Moskau, oder leichter Moskau durch Rom besiegen?« D. Sch. 360.

gyarország pedig ha nem is erőszakkal, de minden esetre tudatos eszközökkel szintén arra törekedett, hogy a területén lévő nemzetiségek magyarosodását előségítse. Egészen sajátságos lesz azonban az újkori történelemben két új eszköznek ajánlása: az egyik a deportációs politika, a másik pedig a beolvadást nem akaró, vagy arra nem képes nemzetiségek, illetve nemzetek életlehetőségeinek korlátozása.

Vegyük előbb szemügyre a deportációs politika kérdését. Mindenekelőtt ki kell azonban emelni, hogy a deportáció szokásos értelme nem azonos azzal, amit a németek a háború folyamán ilyen fedőnév alatt végeztek. A német akcióknál a deportálás nem áttelepítést jelentett politikai, katonai, vagy gazdasági okokból a birodalom egyik részéből a másikba, amint ez az ókori deportációs politikát folytató hatalmaknál szokásban volt, hanem milliós tömegeknek vesztőhelyre való szállítását és a legembertelenebb eszközökkel való elpusztítását. A deportáció fogalma mögött az újabb nyelvhasználatban már ez rejlik. Erről nincs szó a mi szerzőnk tervezgetéseinél, viszont az általa felállított elveknek ez lett végül a következménye. Az, hogy bizonyos népeket, amelyek bármilyen szempontból útjában állnak a német világhatalmi törekvéseknek, megkérdezésük nélkül egyik helyről a másikra vigyenek és sorsukat teljesen alárendeljék a német céloknak, már ennek a szerzőnek az elgondolásaiból következik. Maga is megállapítja, hogy ez a politika nem más, mint az asszír módszer újjáélesztése, de nem kínálkozik más mód a németek számára.

Szerzőnket, aki egyébiránt a perzsa nyelv és irodalom, a sémi és klasszikus nyelveknek és bizonyára a történelemnek is kiváló ismerője, még az sem befolyásolja, hogy a „sémi" asszirok és babilóniaiak deportációs politikájával éppen az „árja" perzsák szakítottak két és félezer évvel ezelőtt. Birodalomalapításuk első ténykedései közé tartozott, hogy asszirok és babilóniaiak által hazájukból deportált kis népeknek — közöttük a zsidóknak is — nemcsak megengedték a hazatérést régi otthonukba, hanem elősegítették ilyen törekvéseiket.

A perzsák egyébként deportációellenes politikájukon kívül azzal is példaadóivá váltak a következő évezredek világhatalmi rendszereinek, hogy lefektették azokat az egészséges alapelveket, amelyek elengedhetetlen feltételei a meghódított népek nyugodt kormányzásának. Arra törekedtek, hogy a hatalmuk alá kerülő nemzeteknek vallási, kulturális és lehetőleg politikai tekintetben is a legszélesebb autonómiát biztosítsák. Minden utánuk következő, világhatalmi szempontból sikereket elért birodalom ugyanezeket az elveket próbálta megvalósítani. A józan és valóban tehetséges hódítók jól látták, hogy tartós hatalmat sem deportációs politikára, sem szuronyokra nem lehet alapozni. Amidőn a gyakorlatban ezektől az elvektől eltértek, az már kétségtelenül a dekadencia kezdete volt.

Már magának Lagardenak tervei is, — hiába próbálja őket asszirnak nevezni — túltettek a példán, mert ők csak a birodalom határain belül cserélgették a lakosságot, amennyiben különleges indokok erre késztették őket; nem tudunk azonban olyan esetekről, hogy egyes népeket a birodalom határain kívül akartak volna elhelyezni, még kevésbbé arról, hogy valamely népet arra akartak volna kényszeríteni, hogy a birodalom területéről ismeretlen helyekre költözzék. Egy évezredekkel ezelőtt idejét mult módszer eltorzított alkalmazásáról volt tehát szó már Lagardenál is a deportáció gondolatának felvetésénél. Kiegészült még ez a gettósítás szélesebb értelemben vett eljárásával is.

Az itt élő népek között különleges tervei vannak a zsidók számára. A zsidóknak azért kell eltávozniok erről a területről még az esetben is, ha hajlandók volnának a germanizálási törekvéseknek alávetni magukat, mert a zsidó nem alkalmas anyag a beolvasztásra: a zsidó ugyanis a németnél sokkal keményebb anyagból van gyúrva és inkább attól kell félni, hogy ők lesznek hatással a germánokra, nem pedig fordítva.[52] Más

[52] »Dazu kommt, dass wir Deutschen ein viel zu weiches Material sind, um diesen durch die thalmudische Zucht hartgeschmiedeten Juden widerstehen zu können.« D. Sch. 34.

okok is azt a politikát követelik, hogy a zsidóságot a német és szláv ütközési területekről távozásra kényszerítsék. Helyesnek látná, ha Palesztinába telepítenék le azt a kétmillió zsidót, aki lengyel, cseh és magyar területen élt az ő korában.[53] Tisztában van vele, hogy ez nem könnyű feladat, de nem ragaszkodik ehhez a megoldáshoz, még szívesebben látja, ha a zsidó népnek itt élő milliói számára Madagaszkár szigetén jelölnek ki kényerlakhelyet. De végeredményben őt nem érdekli, hogy a zsidó nép hol helyezkedik el, számára csak az a lényeges, hogy erről a területről távozzék el. A többi népre vonatkozólag még nem talál végleges megoldást, szeretné őket beolvasztani, ha azonban ez nem sikerül, akkor egyelőre megelégszik azzal, hogy a németek által kijelölt zárt területeken éljék önálló életüket. Csak egy népnek, a románnak jelöl ki más szerepet.

Szerzőnk e politikának „erkölcsi" indokait is megadja, összegyüjtött politikai írásainak utolsó cikkében találjuk meg ezt a végső eredménynek tekinthető összegezést. Érdemes volna ezeket a mondatokat az érdekelt országok valamennyi iskolájának falaira illusztráló táblákon kifüggeszteni, hogy lássák, miképen képzelik el a németek kapcsolataikat szomszédaikhoz.

„ A német békeszerető nép, de meg van győződve arról, hogy joga van egyedül, és pedig németként élni. Meg van továbbá győződve arról, hogy küldetése van a föld összes nemzetei számára: ha megakadályozzák őt, hogy németként éljen, ha akadályokat gördítenek missziója teljesítése elé, joga van erőszakot alkalmazni, aminthogy a házigazdának joga van, ha háza előtt olyan elemeket talál, akik családja boldogulásának útjában állanak, azokat onnan eltávolítani."

Hogy kétségben ne maradjunk afelől, hogy mit ért Németország „háza" alatt és hogyan képzeli a német nép misszióját a többi nemzetek felé, kommentárt is fűz eme „klasszikus", a különböző együtt és egymás mellett élő népek viszonyának valóban sajátságos német meghatározásához, mondván: ha Oroszország és Franciaország útjában áll a békés német törekvéseknek, ha Oroszország pénzért, vagy szép szóért nem hajlandó beleegyezni abba, hogy a német határokat Kis-Ázsia felé előretolják, akkor a német nép az önvédelem eszközeihez fog nyúlni, ennek viszont a jellege olyan lesz, hogy hatása hosszú időkre fog szólni.[54]

[53] D. Sch. 34.

Ez a néhány mondat maga is betekintést nyujt egyben a két európai nagyhatalomhoz fűződő német politika irányára, másrészt pedig azokba az erkölcsi nézőpontokba, amelyekből kiindulva rendezni óhajtják először a köztük és Oroszország között élő kisebb népeknek a sorsát.

a) Magyarok.

A Németországtól keletre fekvő országok közül Magyarországgal viszonylag sokat foglalkozik Lagarde. Ez érthető is. Magyarország társhatalma az egyik német birodalomnak, az osztráknak, és éppen azokban az évtizedekben, amidőn ezek az írások keletkeznek, fontos szerepet tölt be a középeurópai politikában. A szabadságharcot leverték ugyan az osztrákok Oroszország segítségével, de ezzel a kérdések még nem oldódtak meg. Az önállósulási törekvés továbbra is középponti proble-

[54] »Die Deutschen sind ein friedfertiges Volk, aber sie sind überzeugt von dem Rechte, selbst, und zwar als Deutsche, zu leben, und überzeugt davon, dass sie für alle Nationen der Erde eine Mission haben: hindert man sie, als Deutsche zu leben, hindert man sie ihrer Mission nachzugehn, so haben sie die Befugnis Gewalt zu brauchen, wie ein Haushorr die Befugnis hat, wenn er vor seinem Hause das Gedeihen seiner Familie störende Elemente findet, diese Elemente in die Ferne zu befördern.

Was ich über Oesterreich denke, habe ich schon oft auseinandergesetzt, und muss im dritten Abschnitte darauf zurückkommen: wenn Russland und Frankreich uns zwingen im Harnisch in der Sonne zu stehn, während wir in der wollenen Jacke hinter dem Pfluge schreiten oder in der Werkstatt arbeiten wollen, wenn Russland uns weigert für Geld und gute Worte unsre und Oesterreichs Grenzen in der Richtung auf Klein-Asien hin vorzuschieben, so werden wir darauf denken uns selbst zu helfen, aber dann so gründlich, dass es auf lange vorhält.« D. Sch. 391.

mája maradt a magyar politikának. De ettől függetlenül, geográfiai fekvése következtében sem lehetett közömbös ennek az országnak jövője a német terjeszkedési tervek szempontjából.

Ugyanakkor, amidőn a magyarok arra törekedtek, hogy szabaduljanak a több évszázados német uralomtól, Románia mellett még a szláv Bulgária is német hercéget ültet trónjára és a többi kisebb szláv nép tudatában sem érik meg eléggé az a gondolat, hogy politikájukat a nagy keleti szláv birodalommal való együttműködésre alapítsák.

Még egy másik területen is kereszteződnek a magyar és a nagynémet törekvések útjai. Magyarország arra törekedett, hogy történeti határain belül elősegítse a magyarosodás folyamatát. Ez az irányzat nemcsak a határa mentén elterülő kisebb államok és népek célkitűzéseivel állott ellentétben, hanem a német hatalmi érdekekkel is ellenkezett.

Különösen érdekes volt a zsidóság és a magyarság viszonyának alakulása ezekben az évtizedekben. Ez indokolja meg azt a feltűnő érdeklődést, amelyet szerzőnk ennek a látszólag kis jelentőségű részletproblémának szentel.

Magyarország területén élő nemzetiségek közül ugyanis csupán a zsidók mutattak hajlandóságot a magyarosítási törekvések támogatására. Ennek történeti okai voltak. Az emancipáció francia értelmezésének egyik következménye volt ez. Megkönnyítette ezt az is, hogy a zsidók nem beszélték nemzeti nyelvüket és az európai értelemben vett népi törekvések is csak később bontakoztak ki náluk, mint az olyan népeknél, amelyek saját területükön éltek. Nem is jelentett nagyobb áldozatot az anyaország nyelvéhez való hasonulás különösen azon rétegek számára, amelyek egyébként is bele óhajtottak illeszkedni a befogadó országok kulturális, politikai és gazdasági életébe. Ez közös vonása volt különben valamennyi európai és amerikai ország zsidóságának.

Nyugaton részben azért, mert a zsidóság aránya

száma amúgyis alacsony volt az összlakossághoz viszonyítva, részben pedig azért, mert az alaplakosság homogén volt, nem lett volna jelentősége annak sem, ha a zsidóság meg is tartja nemzeti sajátosságát, vagy esetleg külön nyelvét is. Keleten pedig a zsidóság egyrészt kompakt tömegekben élt, másrészt pedig a törzslakosság vagy egy nemzethez tartozott, vagy rokonfajok éltek együtt, nem volt tehát lényeges a zsidóság állásfoglalása. Magyarországon ezzel szemben a magyarajkú lakosok száma még az összlakosság ötven százalékát sem érte el. Államérdek volt tehát, hogy a zsidósággal is gyarapítsák a magyar elemeket. Fokozta a zsidóság jelentőségét az is, hogy nagy részük városlakó volt, de ha falvakban és kisebb községekben helyezkedtek is el, rendszerint olyan foglalkozást űztek, hogy hatással lehettek környezetükre is.

Ennek tulajdonítható, hogy a magyar állam a zsidósággal szemben nemcsak a tőle keletre fekvő országoknál, ahol még az egyenjogúságot sem érhették el, — hiszen Oroszországban ezt csak a forradalom vívmányaként kapták meg, Romániában pedig a nagyhatalmak nyomására iktatták az első világháború után törvénybe az emancipációt —[55] hanem a nyugati országoknál is, ahol már régebben megszerezték a formai egyenjogúságot, pozitivebb álláspontot foglalt el.[56]

---

[55] Lásd I. Starr, Jewish Citizenship in Rumania. (Jewish Social Studies. 1941. Vol. III. Number 1. 57—80.)

[56] Lásd még: Robert A. Kann, Hungarian Jewry During Austria-Hungary's Constitutional Period (1867—1918) (Jewish Social Studies, 1945. Vol. VII. Number 4. 357—386.); ugyanezen folyóirat 1942. évfolyamában (Vol. IV. Number 2. 183—184) Koppel S. Pinson (Queens College) két érdekesnek látszó, a nácizmus eredetével foglalkozó könyvet ismertet, amelyeket eddig, sajnos, nem volt alkalmunk megszerezni: 1. Mc. Govern. William M., From Luther to Hitler. The History of Fascist-Nazi Political Philosophy. Boston. Houghton Mifflin Company. 1941. Pp. XIV. 683; 2. Butler Rohan D'O., The Roots of National Socialism. 310. Ez utóbbi Herder, Görres, Arndt, Jahn, Armin, Marwitz, 1783—1933. London. Faber and Faber Limited. 1941. Pp. Wagner, Treitschke, Nietzsche, Chamberlain, Shemann, Stöcker, Dühring és Moeller van den Bruck mellett Lagarde-

Különösen szembetűnő ez, ha a magyar zsidóság helyzetét a német zsidóságéval hasonlítjuk össze. Elég, ha néhány jellemző tünetre mutatunk rá. Németországban a bírói karban, vagy a katonai pályákon a zsidók nem érhettek el még kevésbbé fontos pozíciókat sem. Viszont Magyarországon már a szabadságharcban több ezer közkatona mellett zsidó tisztek és törzstisztek is harcoltak, az első világháború utolsó éveiben pedig mind az igazságügyi tárca, mind a honvédelmi tárca élén zsidó vallású, illetve zsidó származású miniszter állott.

A berlini zsidó tudományos főiskolától a kormány röviddel megnyitása után megvonja a „Hochschule" (Főiskola) címnek használati jogát, nehogy az állam által elismert magasabb fokú tanintézetekkel egyenrangúnak tekintsék. Budapesten ezzel ellentétben, midőn 1877-ben megnyitják a Rabbiképző Intézetet, az egész magyar politikai és szellemi elit megjelenik az ünnepélyen: ott látjuk a miniszterelnök és a kultuszminiszter mellett a főrendiház, a képviselőház, az egyetemek és teológiai főiskolák küldötteit. Fennállásának első hónapjaiban pedig a király is meglátogatja az Intézetet. Főiskolai rangját még akkor sem bolygatják, midőn a hazai fasiszta körök nyomására az Intézet közvetlen vezetését a felekezetnek adják át. Az első és a második világháború között eltelt évtizedek zsidó politikája, továbbá a német megszállást megelőző évek és az ezalatt lejátszódó tragikus események már természetesen kiesnek ebből az irányvonalból.

Lagarde már az 1853. novemberében megtartott előadásában[57] kijelentette, hogy Németországhoz tartozónak tekinti az összes német szövetséghez tartozó országokat, hozzászámítva Magyarországot és Galiciát is.[58] Azt már egyébként a „stratégiai" határok tár-

val is foglalkozik. Itt emlitjük meg, hogy A. Kaminka héber nyelvű cikkben ismerteti röviden Lagarde viszonyát a nácizmushoz. (Haólam, 1933. 44. sz.)

[57] »Ueber die gegenwärtigen Aufgaben der deutschen Politik.« D. Sch. 17—36.

[58] U. o. 25.

gyalásainál is láttuk, hogy az általa elképzelt új Németország határai csak a Vöröstoronynál egyeznek meg Magyarország egyik szélső határpontjával, egyébként jóval túlhaladnak azon kelet felé.

Szerinte sokakat megtévesztett az a tény, hogy a magyarok a szabadságharc folyamán egyszerre szembe mertek szállni az osztrákokkal és az oroszokkal is. Erősen kételkedik azonban abban, hogy a magyaroknak hadi tudományuk vagy ősrégi alkotmányuk állítólagos tökéletessége révén joguk lenne független államiságra.

Háromszáz éve járnak nagy számban magyar ifjak a német és a holland egyetemekre, de egyetlen egy sem akadt közöttük, aki a középszerűség fölé emelkedett volna: a szellemi élet egyetlen területén sem sikerült egy magyarnak sem kiemelkedő pozíciót elérni. Még a keltáknak is, akik nyelvileg éppoly egyedül állnak a nemzetek között, mint a magyarok, voltak érdemeik: a régebbi korokban mint misszionáriusok szereztek érdemeket, később pedig mondaköltészetükkel befolyásolták az európai kultúrát. A magyarok viszont mindig csak befolyásoltak voltak — állapítja meg Lagarde.

Segítségül hívja a nyelvészeti kutatások állítólagos eredményeit is. Hogy megindokolja a magyarság tehetetlenségét és képtelenségét az alkotásra, visszavezeti annak népi életét valószínűtlen történeti messzeségekbe.

A magyarok, a finnekkel és törökökkel együtt, az uralaltáji törzshöz tartoznak. Ez a törzs már túlélte magát. Erre ő már 1844—45. év telén a költő-egyetemi tanár, Friedrich Rückert perzsa kollégiumain rájött.[59] Tudjuk életrajzából, hogy ezeken a kollégiumokon gyakran egyedüli hallgatója volt Rückertnek[60]) és elképzelhetjük őket, amint a perzsa nyelvészeti és őstörténeti kutatások közepette már szövögetik azokat a szálakat, amelyekből azután ők és követőik tudományos alapon elkészíthetik a fojtogató köteleket a majdan bekebelezendő népek nyaka köré. Feltevése szerint az uralaltáji törzs szerepet játszott a történelem színpadán

[59] U. o. 26.

[60] August Messer, Paul de Lagarde, Schriften für Deutschland. Stuttgart. 1933. XIII.

már a legrégibb időkben: megelőzik a sémitákat és az indogermánokat is. Viszont, miként az egyén életének, úgy a népek életének is van határa. Talán szellemi erők képesek lennének egy nép fiatalos rugalmasságának megőrzésére, de ilyen erőket nem tapasztal Lagarde sem a magyaroknál, sem fajrokonaiknál. (Egy későbbi cikkében[61] a törökök és finnek mellett már az észteket és lappokat is megemlíti mint a magyarok fajrokonait.) Ezek a népek csak salakjai egy-egy régi nemzetnek és csupán arra lehetnek alkalmasak, hogy kikövezzék velük azt az országutat, amelyen más nemzetek menetelnek a jövő felé.[62]

[61] Ueber die gegenwärtige Lage des deutschen Reichs, (Ein Bericht. Geschrieben zu Borth vom 31 August bis 12 September 1875.) D. Sch. 102—103.

[62] D. Sch. 27.; lásd még: Berczik Árpád, Magyar Tárczák (Olcsó Könyvtár, Budapest, 1910) »Németország és a szláv világ közé lévén ékelve, ránk nézve az előbbi veszedelmesebb, kultúrája miatt. Ha a magyar nemzetnek valamikor német és szláv között kellene választania, önfenntartási ösztöne megmutatná neki a helyes utat.« (9) Majd ismerteti Lagarde egyes gyalázkodó kitételeit és így foglalja össze a magyarságra vonatkozó német terveket: »Magyarország, mint már említettem, csak egy kis őrgrófság lesz, melytől a szerb- és oláhlakta részeket, tehát Erdélyt is leválasztották. De még ez a pici Magyarország sem lesz alkotmányos állam, hanem diktatúra alatt fog kormányoztatni, míg a magyarság lassanként kipusztíttatik gazdasági kisajátítás utján, hogy németség üljön a helyébe. A magyarság megfosztttatik minden politikai jogtól. Magyar ember csak úgy lesz választó vagy választható, ha hivatalosan kijelenti a hatóság előtt, hogy beáll németnek. Vagyonáról sem rendelkezhetik szabadon magyar ember; csak lefelé vagy fölfelé örökölhetni szabadon, az első oldalágakon csak elsőiziglen. Azontúl a magyar vagyon az államra száll és a magyar föld kiosztttatik a német parasztelepesek között.« (12—13). Említésreméltók azok a felszólalások, amelyek az országgyűlés képviselőházának 1941 november havában megtartott költségvetési tárgyalásai alkalmából hangzottak el. *Varga Béla* támadta először Lagarde könyvét: »A kultusztárca vitájánál tartottam, és mint magyar katolikus pap és mint képviselő kötelességemnek tartottam ennek a durva támadásnak legélesebb, legradikálisabb visszautasítását. (*Meskó Zoltán:* El kell kobozni, nem szabad terjeszteni! *Bajcsy-Zsilinszky Endre:* Magyarországon nem volna szabad ilyen könyvet terjeszteni. Gyalázat! *Meskó Zoltán:* Bitang az, aki terjeszti! *Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter: Tessék a belügyi tárcánál, vagy az igazságügyinél szóvátenni. Nem hozzám tartozik. *Felkiáltások:* Ki írta?) Már mondtam, hogy Lagarde (Zaj.)« Meskó Zoltán mind a kultusz, mind a belügyi tárca vitájánál külön is foglalkozik a Lagarde-könyv terjesztésével. Azért kifogásolja a munka terjesztését, mert ez megrontja a »magyar-német hagyományos barátságot.« Tehát szívesen venné, ha a magyar olvasóközönség nem ismerné azokat a terveket, amelyeket ellene szőnek. (Az országgyülés képviselőházának 216. és 217. üléséről szóló Képviselőházi Értesítő.) Egyébként érdemes volna külön munkában feldolgozni a nagynémet terjeszkedési tervek magyar irodalmi és tudományos visszhangját, kiegészítve a magyarországi németség állásfoglalásának ismertetésével; lásd még Hunfalvy Pál cikkét: Észrevételek a mai nyelvtudománynak német nézeteire. (Egyetemes Philologiai Közlöny III. 90—100.)

Egyébként e tekintetben nem veszi túl szigorúan a faji határokat és kijelenti, hogy a magyarok az osztrák uralom alatt élő más nemzetiségekkel együtt tehertételt jelentenek a történelem számára: már az is megtisztelő szerep részükre, ha egy nemes nép ötvözetében alapanyagul felhasználják őket[63]. A közeljövőben a magyarok alá fognak merülni a történelem tengerében, miként a kelták. Önálló politikai szerepet szánni nekik szakember részéről, éppen olyan nevetséges elképzelés, mintha az orvos egy nyolcvanas éveit taposó férfinak gyermekáldás céljából házasságot ajánlana[64]. Még fokozottabb dühvel fordul később a magyarok ellen, erősen bírálva Bismarcknak azt a tanácsát, hogy az osztrák birodalom súlypontját helyezzék át Pestre. Ezt nevetségesnek és képtelenségnek minősíti: azt nem lehet ugyanis — véleménye szerint — megkívánni, hogy a magas kultúrájú és értékes irodalommal rendelkező

[63] »Magyaren, Tschechen, und was an ähnlichen Nationalitäten unter dem Scepter Oesterreichs lebt, sind eine Last für die Geschichte: sie können aber als Legierung eines edleren, nur zu weichen Metalls die erspriesslichsten Dienste leisten.« D. Sch. 27., »Alle übrigen nichtdeutschen Stämme des Donaureiches, die Magyaren gar sehr mit eingeschlossen, sind lediglich eine Last für Europa: je schneller sie untergehn desto besser für uns und für sie.« D. Sch. 112.

[64] D. Sch. 102—103.

német-osztrákok kormányzásának előfeltétele „a gulyás evése és a csárdás táncolása" legyen. Ha a monarchia súlypontja Pestre kerül, akkor a Lajta osztrák oldalán is minden elmagyarosodik, mint ahogy állítólag annak jobboldalán minden magyar[65].

Hangsúlyozza, hogy 1866. óta csak megszilárdult benne az a meggyőződés, hogy siralmasabb politikai színjátékot alig játszott más állam Európában — a spanyolokat nem kell tekintetbe venni, mert azok arab és zsidó elemekkel oly mértékben keveredtek, hogy már nem is számítanak európaiaknak. A magyarok jellegzetes vonásai: az államférfiaknak tökéletes hiánya, — képtelenek politikai kötelességüket felismerni és követni — őrjöngő pazarlás, nagyzási hóbort, zsarnoki legázolása az összes nem magyar nemzetiségű lakosoknak, talpnyalás a zsidók irányában, akik nemzetből gyorsan vallássá alakultak át és minden üzletre kaphatók, mellékesen arra is hajlandók, hogy a zsidók kezében lévő európai sajtót a magyarok javára befolyásolják.[66]

Láthatjuk ez utóbbi megjegyzésekből is, hogy nem bírja megbocsátani a magyar politikának azt a természetes irányát, hogy a zsidókkal saját érdekében együtt halad. A magyar zsidóktól elvárta volna, hogy már azokban az évtizedekben önálló „nemzeti" politikát folytassanak és ne támogassák annak a népnek célkitűzéseit, amely be akarja őket fogadni. Bűnükül rója fel azt is, hogy nemzetközi befolyásukat is hazájuk javára használják fel. A német zsidósággal foglalkozó elméleteinek tárgyalásánál látni fogjuk majd, hogy — a magyar zsidóság megítélésével ellentétben, — ott ő szabja a zsidóságnak azt a feltételt, hogy amennyiben be akar illeszkedni a német életbe, — aminek lehetőségében ő ugyan nem hisz — tökéletesen olvadjon be a német népbe és még vallását is tagadja meg. Az asszimilációnak azt a formáját, amellyel az akkori magyar politika tökéletesen megelégedett, semmiképen sem tartja kielégítőnek a német zsidók számára.

[65] U. o.
[66] U. o.

Az első indokcsoport a magyarok önálló történeti életének megszüntetésére a régiségük: elavult, használhatatlan nép, amelynek semmi szerepe sem lehet a jövőben. Jellegzetesebb azonban még ennél is a másik érvcsoport, amelynek a következő évtizedekben az aktív politikában még az előbbinél is jelentősebb szerepe lesz. Magyarország népi elemeinek csökkent és kis értéke mellett van még egy tulajdonsága, amely felkelti a nagy szomszéd „prófétájának" érdeklődését. Ez valószínűleg egymaga is elegendő lenne a germán politikának ide irányítására, még az esetben is, ha az őstörténetbe visszanyúló nyelvészeti bizonyítékok nem is támogatnák azt: *az ország területe nincsen elég sűrűn benépesítve: kínálkozik tehát a német gyarmatosításra. Teendő: a német kivándorlást alaposan átgondolt tervek alapján — stratégiai szempontok figyelembe vételével — Magyarország felé irányítani.*[67]

A német gyarmatosítás számára szerinte azonban nemcsak stratégiai okokból alkalmasabb Magyarország és a Németországtól keletre fekvő többi európai állam területe, hanem azért is, mert ilymódon a kivándorlókat sikerül a németek számára megmenteni. Azok a kivándorlók ugyanis, akik Amerikába mennek, a németség számára elvesztek. Alapjában véve tehát az angolszászok erejét növelik, ahelyett, hogy német érdekeket képviselnének. Az orvos tudja legjobban, mit jelent az organizmus számára a vérveszteség. Miért ne használják fel a német erőt arra a célra, amire valóban hivatva van: a szomszédos országok gyarmatosítására, különösen akkor, mikor ezzel a felhasználandó nép, illetve a gyarmatosított ország javát is szolgálják. A germanizálás révén a történelem természetes törvényeivel ellenkező, valóban csak halódó népeknek azt a megtisztelő feladatot szánják, hogy más népek anyjává válva megújhódjanak.

[67] »Ihr Gebiet ist dünn bevölkert: hier haben die deutschen Fürsten einzusetzen. Die deutsche Auswanderung muss systematisch und nach einem sorgfältig, auch nach strategischen Gesichtstpunkten überlegten Plane nach Istrien, nach den slovakischen und magyarischen Theilen Ungarns, nach Böhmen und Galizien, nach den polnischen Strichen Schlesiens und nach Posen gerichtet werden.« D. Sch. 27.

hassanak. Ugy véli, hogy ha a magyarokat nem germanizálják, akkor más hasonló törekvéseknek lesznek áldozatai és Németország ellenségeinek számát fogják gyarapítani. Ezt mindenképen meg kell előzni. Végül pedig kijelenti: minél előbb tünnek el a magyarok Európa térképéről, annál jobb lesz a magyaroknak is, a németeknek is.[68]

Nézzünk szembe az érvek harmadik csoportjával, amelyek a másodikhoz és az elsőhöz hasonlóan sajátságos német jellegűek. Ürügykeresés a gyöngék megtámadására. Aesopus meséjének modern változata: a gyöngébb kíméletlenül üldözi a hatalmasabbat. A logika nem számít, már Heine kiemelte a franciákkal kapcsolatban, — amint láttuk — hogy ha a németeknek ürügyre lesz szükségük a támadásuk idején, nem lesznek annak híjával. Ugyanezt láttuk az oroszokra vonatkozóan is. A magyarok elleni indokok a következők: gyűlölik a németeket, az országuk területén élő majdnem kétmillió német a legdurvább elnyomásban részesül — Trefort Ágost kultuszminiszter minden kijelentése ellenére. Itt volna az ideje, hogy a német birodalom ne tűrje fajtestvéreinek elnyomását a magyarok által, a német sas tekintete joggal irányulhatna fenyegetőleg keleti szomszédai felé. Példát vehetne a német politika az *Alliance Israelite*-től, amely egyébként a zsidó világuralom biztosítására létesült szervezet (éppen úgy, mint a katolikusok hasonló törekvéseit képviselő jezsuita rend), amely a Németországban, Franciaországban, Angliában élő zsidókat támogatja abban a célkitűzésükben, hogy zsidók legyenek, ne pedig németek, franciák, angolok. Ha az erdélyi szászokat lábbal tiporják, akkor a német kormány semmit sem tesz, kötelességszerűen magyaroknak tekinti azokat. Mihelyt azonban egy magyar zsidót a legkisebb sérelem éri, a mindenkori magyar kormány reparálni igyekszik azt, mert nem mer ujjat húzni a nemzetközi zsidóság hatalmával.[69]

Ebben a csoportban a magyarországi zsidó kisebbség helyzetét a hazai németekével hasonlítja össze, azonban nem az fáj neki, hogy a magyar zsidóság túlzó hazafiassággal támogatja országa ügyeit, hanem azt irigyli, hogy a nemzetközi zsidóság állítólag mily ragyogóan őrködik afelett, hogy a zsidó nemzeti érdekek megóvassanak, nemcsak Magyarországon, hanem Németország mellett Franciaországban és Angliában is. Hajlandó tehát a nemzeti vallás általa konstruált másolata mellett a zsidóságnak újkori politikai módszereit is utánozni, ha azt hiszi, hogy ezzel a német imperializmusnak szolgáltathat ürügyet kisebb államok megtámadására.[70]

Egyébként sajnálja, hogy a germanizálási folyamat időlegesen megakadt Magyarországon. Érdemes volna a külföldi német iskolákat hathatósabb anyagi támogatásban részesíteni, hogy feladatuknak fokozottabb mértékben tehessenek eleget.[71] A német gyarmatosításnak kulturális jelentősége is volna szerinte, mert a keletre fekvő, alacsonyabb civilizációjú országok lakói nagyon sokat tanulhatnának a német telepesektől.[72]

Számol azonban azzal is, hogy a germanizálási folyamat bármilyen oknál fogva nem jár majd sikerrel és tervezetet dolgoz ki arra vonatkozólag, hogy az osztrák-magyar monarchia területén élő népeknek mi legyen a sorsa ebben az esetben. Itt csak két pontját ismer-

[68] D. Sch. 27., 112.
[69] D. Sch. 255., 393.

[70] Lásd még: »Und Deutsche leben auch ausserhalb des jetztigen deutschen Reiches, das wie ein dreibeiniger Löwe durch die Geschichte hinkt: in Oesterreich über acht, in den trotz des deutschen Reiches sie mit *hunnischer Brutalität* behandelnden Ungarn fast zwei Millionen.« D. Sch. 393.

[71] »... wäre nicht möglich die Millionen und aber Millionen Mark, welche im Jahre für Tabak, Bier und Vergnügungen vergeudet werden, ein paar Jahre lang nicht zu vergeuden, sondern zu kapitalisieren, damit von ihren Zinsen im Oesterreich und Ungarn deutsche Schulen erhalten würden?« D. Sch. 381. Erdélyre különös tekintettel van, lásd: D. Sch. 343. és 358—359.

[72] »... während es ganz gewaltige politische Arbeit wäre, Dorf für Dorf deutsch zu bauen, Hof für Hof das Brot selbst zu schaffen, das Weib und Kind essen sollen, den Magyaren, Tschechen, Ruthenen, Hannaken, und Slovaken zu zeigen, wer der bessere Mann, *und wer, als der bessere Mann, berechtigt ist zu herrschen.*« D. Sch. 113.

tetjük ennek a szerződéstervezetnek, amelyre később majd vissza fogunk térni, mert ezekből megismerhetjük azoknak a gettó-terveknek rendszerét, amelyekbe bele kívánja kényszeríteni azokat a népeket, melyek nem akarnak beleilleszkedni a német keretekbe.[73] Az említett szerződéstervezet harmadik és negyedik pontja érdekelhet bennünket különösképen. Ezt a szerződést a német császár kötné az osztrák uralkodóval.

A harmadik pont így hangzik: „Ausztria császára kötelezi magát, hogy birodalmának nemnémet nemzetiségei számára (nem számítja ide az olaszokat, de ideveszi a zsidókat, amennyiben ez utóbbiak nem tartják előnyösebbnek, hogy Palesztinába, vagy bárhová — csak ne a német birodalomba — kivándoroljanak) saját, csak az ő rendelkezésükre álló területeket jelöl ki. Ezekhez a nemzetiségekhez tartozó egyének politikai és községi jogokat csakis ezeken a területeken gyakorolhatnak: a császárállam nemnémet nemzetiségeinek tagjai Ausztriának német részeiben semmilyen körülmények között sem gyakorolhatnak politikai vagy községi jogokat.

Ausztria császára kötelezi magát továbbá, hogy mindazokra a területekre, amelyek nem a nemnémet nemzetiségek számára vannak fenntartva birodalmában, a német birodalomból jövő, német származású, keresztény vallású kolonistákat fogad be a majd később megállapítandó feltételek mellett. Ezeket a feltételeket, valamint kizárólagosan a nemnémet nemzetiségek számára átengedett területek határvonalait legkésőbb egy éven belül meg kell állapítani és közé kell tenni.

Németország császárának határozott hozzájárulása nélkül nem szabad ezeket a feltételeket vagy határokat megváltoztatni.

A Németországból Ausztriába áttelepülő kolonisták katonai kötelezettségüknek — még később megállapítandó módon — az osztrák hadseregben tesznek eleget. Németország ezeket a szolgálatokat olyanoknak tekinti, mintha neki magának teljesítették volna."

[73] D. Sch. 411—413.

A negyedik paragrafus pedig kimondja: „Németország császára a német alkotmányban megszabott formáknak megfelelően a német birodalom polgárainak a továbbiakban megtiltja, hogy máshová vándoroljanak ki, mint az osztrák császárság német területeire."

Azt hisszük, ehhez a szerződés-tervezet-részlethez kevés kommentárt kell fűzni. A németeknek alkalmuk volt megmutatni, hogy miképpen képzelik el ők az olyan népek helyzetét, amelyek számára ők jelölik ki a megfelelő területeket és az ő saját jogszemléletük alapján állapítják meg az életlehetőségeket és a jogokat.

b) Északszlávok: csehek, szlovákok, lengyelek stb.

Nem különb sors az sem, amit a német „próféta" az északszlávoknak szán, mint amilyet a magyaroknak tartogat. Csak az indokok mások. A magyarokat azért látja elpusztítandóknak, illetve beolvasztandóknak, mert az idejük lejárt, a szlávokkal szemben pedig azért akar ugyanígy eljárni, egyrészt, mert még csak most vannak kialakulóban, másrészt pedig, mert a nagy keleti szomszéd jelenléte miatt veszedelmet jelentenek a németség számára: tehát mert éppen most jönne el az idejük. Számára egyforma ok a fellépésre a történeti elhasználtság és a kilátást jelentő jövő; a gyengeség éppen olyan jogos indok, mint az erősség, amint ezt a zsidókra vonatkozólag már említettük.

A cseheket sok tekintetben a magyarokra alkalmazott mértékkel bírálja. Eleinte érdeklődéssel fordult feléjük, vallomása szerint a huszitizmus nagyon érdekelte fiatal korában: megtanult csehül is, egész kis csehnyelvű könyvtárt gyüjtött össze, de hamarosan rájött, hogy ennek a népnek nincsen reménye az újjászületésre. A csehek éppen úgy, mint a magyarok, tehertételt jelentenek a történelem számára.[74] Velük kapcsolatban ugyan nem indokolja ezt az ítéletet olyan

[74] D. Sch. 27.

részletességgel,[75] mint a magyaroknál tette, de nem kétséges, hogy ez számára fölösleges is, hiszen a cél előre meg van adva, az indokolás csak másodrangú fontossággal bír. Jó, ha kellő módon alá van támasztva a követelés, de nem szerencsétlenség, ha csak sejtések állnak mögötte.

Miként a magyarok, úgy a csehek is „gyűlölik a németeket" és éppen ezért ennek megfelelőleg kell velük elbánni[76]. Már az említett orosz törekvések miatt is csak úgy lehet megmenteni az osztrák monarchiát, ha a cseheket kíméletlenül germanizálják. Amennyiben ez akadályokba ütköznék, természetesen őrájuk is és a szlovákokra is vonatkozik az előbbi pontban közreadott szerződéstervezet. Ezek a kisebb szláv népek is a magyarokhoz és zsidókhoz hasonlóan gettószerűen kijelölt területeken élhetnék izoláltan „önálló" nemzeti életüket.[77]

A lengyel kérdés már kissé bonyolultabb. Itt a legfontosabb és a leggyorsabban megoldandó probléma, hogy a német birodalomhoz már régebben odacsatolt erősen szláv jellegű tartományokat, Pozent és Sziléziát, minél előbb tökéletesen germanizálják. Ez folyamatban is van, de szerzőnk szerint ezt különböző eszközökkel siettetni kell, mert minél gyorsabb ütemben halad előre ezeknek a területeknek a germanizálása, éppen olyan hatékonyan siettetik az oroszok a hozzájuk tar-

[75] Arra is számít, hogy derék németjei nem is szívesen vándorolnak ki ezekre a területekre: »Selbstverständlich lassen sich selbständige Männer nicht mir nichts dir nichts nach der Slovakei und Istrien schicken.« D. Sch. 27.

[76] »Alle Slaven hassen uns auf das Herzlichste, an ihrer Spitze die... Tschechen.« D. Sch. 395.

[77] »Mag man in Oesterreich den intressanten Natonalitäten der Tschechen, Magyaren, Slovenen, Slovaken *in nicht zu erheblichen Umfange ihnen allein eignendes* Land ausscheiden: mag man die Polen Oesterreichs innerhalb gewisser Grenzen an die Wettiner abgeben, die Rumänen nach Bessarabien und darüber hinaus entlassen: *das Viele was nicht tschechisch, magyarisch, slovenisch, slovakisch wird, sondern östreichisches Kronland bleibt, ist deutsch, und von den Auswanderern des deutschen Reichs zu besiedeln...*« D. Sch. 398.

tozó lengyel területek eloroszosítását. Hiszen Orosz-Lengyelország megszerzését már stratégiai okokból is elengedhetetlennek tartja, amint erről már szólottunk is.[78]

Mivel azonban úgy látja, hogy az egész lengyel komplexus germanizálására a közeljövőben nincs kilátás, megelégszik azzal, hogy önálló lengyel fejedelemséget létesítsenek a németek — a későbbi főkormányzóságnak az elődje ez — amely azonban el volna vágva az oroszoktól, mert keleti határára szintén német provincia kerülne, amely lehetetlenné tenné a nagy szláv szomszéd hatásának érvényesülését nyugat felé. Ezzel a lengyel fejedelemséggel egyúttal az osztrák monarchia lengyel kérdése is megoldódnék: ide lehetne áttelepíteni Galíciából is a lengyel lakosságot.[79]

Figyelemreméltó még a hadakozása az ellen a német törekvés ellen, amely az elmult évszázad végén katonai lépéseket követelt a lengyelek ellen. Szerinte ez elhibázott politika. Ez a lengyeleket a németség ellenségeivé tenné. Célravezetőbbnek tartja, hogy a római katolikus lengyeleket megnyerje a görögkeleti oroszok ellenében. Mindenesetre jellemző rá, hogy elhiszi: valamely nép képes komolyan az ő tervei által csalogatva, a német politika járószalagjára kerülni.[80]

A zsidó lakosság eltávozását erről a területről is természetesen szükségesnek tartotta. Itt azonban nem azt rója fel a zsidóság bűnéül, mint Magyarországon. Számol az eltérő körülményekkel, azt emeli ki elsősorban, hogy az ilyen, a fejlődés első szakaiban élő nép számára mily ártalmas a „zsidó méreg".[81] A valóság

[78] D. Sch. 100—101.

[79] Lásd a 77. jegyzetet.

[80] D. Sch. 106—407.

[81] »Eine Auseinandersetzung mit Russland wird Polen und Galizien unter dem seine fünf deutschen Landschaften an Preussen abtretenden Hause Wettin, natürlich als unzertrennliche Bundesgenossen Deutschlands und Oesterreichs, selbständig machen, sobald sämmtliche in Polen und Galizien ansässigen Juden, dieser alte Krebs der polnischen Nation, nach Palaestina abgeschafft sein werden.« D. Sch. 308., »Wir werden den Polen die Grenzen ziehen, welche

pedig az: tisztában van azzal, hogy az antiszemitizmus gondolatának élesztése itt nagyobb sikerrel járhat, egyrészt azért, mert itt a zsidóság arányszáma nagyobb mint Magyarországon, másrészt pedig, mert az újjáéledő szláv politika sajátságos körülményei folytán másképen viszonylik a zsidósághoz, mint a magyar.

c) Délszlávok: szerbek, bolgárok, stb.

Első írásaiban a délszlávokat jóindulattal ítéli meg. Véleménye szerint Szerbia és Horvátország a balkáni török befolyás megsemmisítése után egyesülhetne a török Szerbiával, Boszniával, Bulgáriával és Dalmáciával. Ez az újonnan létesülő állam-alakulat életképes lenne, mert két tengerre volna szabad kijárata.[82] A későbbi megjegyzéseiből azonban kitűnik, hogy a kis délszláv népek közös egységének gondolatát csak azért támogatja, hogy német befolyás alá kerülő szláv csoportot nyerjen meg törekvései számára. Későbbi terveiből kitűnik, hogy a délszlávokból valójában egy ugyanolyan izolált csoportot akar létrehozni, mint amilyet az észak-szlávokból tervez. Bosznián keresztül akar utat nyitni a németek számára dél felé.[83] Nem tartja célszerűnek a germanizálási törekvéseknek alkalmazását ezen a területen.[84] Időlegesen megelégszik

uns die passenden sind: wir werden ihnen die Palaestinenser, diese für jedes nicht fertige Volk tötliche Gift abschieben: *wir werden auch im Osten Polens eine deutsche Provinz einrichten, und sehen voraus, dass Polen schliesslich doch germanisiert werden wird* —: aber zunächst ist es, ganz abgesehen von ethischen Gesichtspunkten, unser Vortheil, sieben Millionen Polen zu Freunden, und nicht zu Feinden zu haben.« D. Sch. 407.

[82] D. Sch. 26.

[83] ». . . die siebenbürger Sachsen und die zipser Deutschen durch Zuzug aus Deutschland zu stärken, und die deutsche Auswanderung nach Bosnien zu lenken.« D. Sch. 358. Lásd még: D. Sch. 83., 308.

[84] »Die Südslaven möge man ja mit allen Germanisierungsversuchen verschonen. Es ist bereits viel an ihnen verderbt worden, indem man westeuropäische Staatsformen und Anschauungen ihnen aufgebürdet, indem man mit

azzal, hogy a német politika exponensévé tegye a délszlávokat.

Legjellemzőbb erre a törekvésére a bolgár kérdésben elfoglalt álláspontja. Azt a tényt, hogy Bulgária élén német hercegi családból származó uralkodó áll, arra akarja felhasználni, hogy a német befolyást érvényesítse az expanzió lehetővé tételére. Minél több ilyen „független" államot szeretne létrehozni Európában és Ázsiában, amelyeket az oroszok ellen lehetne alkalomadtán felhasználni.[85]

A délszlávok iránt mutatott rokonszenv, amint a második világháború eseményei mutatták, csak akkor lett volna maradandó a németeknél, ha azok valóban a németek céljainak szolgálatába szegődnek. A másfélmillió szerb áldozat tragikus bizonyítéka annak, hogy a német imperialista politika csak addig tart barátságot idegen népekkel, amíg azok teljesen lemondanak méltóságukról és önálló nemzeti céljaikról.

d) Románok.

A Németországtól délkeletre élő kis népek között a legérdekesebb az a szerep, amelyet a románok számára jelöl ki. Ennek a népnek a sorsa különösen azóta köti le érdeklődését, amióta a bolgárokhoz hasonlóan német herceget hívnak meg uralkodónak. Azonnal felismeri a vele kapcsolatos lehetőségeket. A germán „hála" egyik ekletáns példája a rávonatkozó tervezgetés. A magyarokkal, zsidókkal és szlávokkal való ellentétek még érthetőbbek. Ezek vagy az osztrák császárság, vagy a porosz királyság hatalma alatt éltek

russischem Golde russische Interessen unter sie gesäet hat, während doch nur serbisch-kroatische Interessen ein Recht haben unter ihnen zu existieren.« D. Sch. 112.

[85] A német vezetés alá kerülő Bulgáriával és Romániával és a létesítendő új Örményországgal ellentétben Szerbia, miután nem a német tervek szerint alakította államéletét, már elveszíti rokonszenvét: »Möge Bulgarien und Rumänien weiter gedeihen: Serbien scheint eine misslungene Gründung, nach Rezepten hergestellt nicht auf eines Mannes Wesen erbaut. « D. Sch. 391. lásd még ugyanott 398. old.

hosszú időn keresztül, a régi „jog" alapján valahogy tulajdonuknak érezhették ezeket az országokat. Romániának azonban Erdélyen és Bukovinán kívül eső részei nem tartoztak az osztrák birodalomhoz a XIX. század folyamán, hajlandó azonban a mi szerzőnk Erdély és Bukovina jogcímén a rendelkezési jogot az összes román területekre kiterjeszteni.[86] Bizonyos tekintetben még önállóságot is engedélyezne számukra. Az újonnan létesítendő román állam Lagarde tervei szerint Beszarábia területére és a tőle északkeletre eső sávra korlátozódnék. Ide deportálnák az összes többi románlakta vidékek lakósait.[87] Helyükbe jönnének a német telepesek. Ezeknek több feladatuk volna. Az egyik az, hogy a Duna torkolatának megszállása révén biztosítsák az utat a Fekete-tengeren keresztül a Földközi-tenger felé, a másik pedig, hogy népi sövényt vonjanak a dél-szlávok és az oroszok közé. Az új területre áttelepített, természetesen német herceg vezetése alatt összezsugorított Romániának szintén az volna történeti hivatása: az oroszokat még jobban elszigetelni a dél-szlávoktól. Azt is felajánlja ennek a „miniatür-Romániának", hogy az új német birodalommal vámszövetséget kössön olyan módon, amint az Luxemburg és a német birodalom között fennáll.[88]

Romániának tehát a legfontosabb feladata az maradna, hogy az oroszoknak a Balkán felé[89] irá-

[86] Egyébként Erdély és Bukovina között is hidat épít: »Die Bukowina mag den siebenbürgischen Sachsen die Hand reichen: Istrien als Ausgangspunkt des deutschen Handels auf der Adria und nach Afrika muss gesichert werden: die Jablunka darf nur noch Deutsch hören, und von da aus hat die Woge südwärts zu gehn, bis von allen den kläglichen Nationalitätchen des Kaiserstaates nichts mehr übrig ist.« D. Sch. 112.

[87] D. Sch. 391., 398.

[88] D. Sch. 414.

[89] Idetartozik még a Dunatorkolatra bejelentett német igény: »die Donaumündungen dazu zu besitzen wäre noch besser.« D. Sch. 29. »Den Frieden in Europa ohne dauernde Belästigung seiner Angehörigen zu erzwingen, ist nur ein Deutschland im Stande, das von der Ems- zur Donaumündung, von Memel bis Triest, von Metz bis etwa zum Bug reicht, weil nur ein solches Deutschland sich ernähren,

nyuló törekvéseit akadályozza.[90]

Nem tudjuk, hogy a román politikai irodalomban ezeket a terveket milyen módon értékelték, és milyen reakciókat váltott ki. Érdemes azonban rámutatni, hogy egy August Messer nevű német „tudós", aki egy 1933-ban megjelent Lagarde-antológiát adott ki, bevezető tanulmányában idézi szerzőnknek azokat a sorait, amelyek a deportációs politikáról beszélnek, tanácsosnak tartotta azonban egyrészt, hogy ezt az említett románokra vonatkozó tervet elhallgassa, annak ellenére, hogy szükségesnek látta az előtte és az utána lévő szövegeknek a közlését, másrészt pedig óvatosságból azt az egész cikket kihagyta a gyüjteményből, amelyben a románok deportálásáról van szó. Azzal sem törődik ez a jeles „szakíró", hogy a három pont után következő szövegnek nincs is értelme, mert a deportációs politikára való utalás éppen azokra a mondatokra vonatkozik, amelyeket ő kihagy. Az oroszokat, akikről az előtte való mondatokban van szó, nem deportálni, hanem csak arra akarja rábírni Lagarde, hogy önként hűzódjanak hátra Ázsia felé, ahol kárpótolhatják magukat a németeknek „átengedett" területekért. A kihagyásnak természetesen megvan a politikai oka: 1933-ban ugyanis a német külpolitikának már bevallott célja volt az Oroszország elleni küzdelem, hiszen célkitűzéseiknek sarokponja volt ez és annak idején nem akarták még azt a látszatot kelteni, hogy ezen valamilyen módon változtatni szeretnének. Romániára vonatkozólag azonban időlegesen más húrokat óhajtottak pengetni. Nyilvánvalóan szerették volna a

nur ein solches mit seinem stehenden Heere sowohl Frankreich als Russland, und mit seinem Heere und dessen erstem Ersatze das mit Frankreich verbündete Russland niederschlagen kann.« D. Sch. 113—114.

[90] Ausztriát már azért is meg kell tisztítani — Lagarde szerint — a fölösleges nemzetiségektől, hogy az osztrákok ne kényszerüljenek annyi idegen nyelv tanulásával »szellemi« erőiket felemészteni: »Der Mensch hat nur ein bestimmtes Mass geistiger Kraft: verbraucht er dies in der Erlernung des Magyarischen, Ruthenischen, Polnischen, Tschechischen, Wendischen, Serbischen, Rumänischen, so behält er für Wesentliches nichts übrig.« D. Sch. 112.

román politikát úgy befolyásolni, hogy azt az oroszok ellen használhassák fel. Úgy látszik, hogy a románokról nem tételeztek fel nagyobb óvatosságot, nem hitték, hogy egy bővebb kiadású Lagarde-gyüjteményt is át fognak kutatni.

Azt hisszük, nem lesz felesleges a német módszer megvilágítására a két fajta német szöveget egymás mellett bemutatni, hogy az olvasó világosan láthassa: milyen naivitással — vagy pedig tárgyilagossággal — ítélték meg a német külpolitikában az „áldozatok" védekezniakarását, illetve képességét.

Lagarde: Deutsche Schriften.
Göttingen, 1891
390—391.

„Möge Russland die Gewogenheit haben, freiwillig einige fünfzig Meilen nach Mittelasien hinüberzurücken, wo Platz die Hülle und Fülle ist, der ihm zur Seite, uns ferne ab liegt: möge es uns so viel Küste am Schwarzen Meere geben, dass wir von da aus unsere Bettler und Bauern in Kleinasien ansiedeln können. Die Gefälligkeit wird ohne Drohungen und Unfreundlichkeiten erbeten: Gegendienste stehen, soweit sie in unsern Kräften sind, zur Verfügung. Wir brauchen Land vor unserer Thüre, im Bereiche des Groschen Portos. Will Russland nicht, so zwingt es uns zu einem Enteignungsverfahren, das heisst zum Kriege, zu dem wir so von Älters her jetzt nicht vollständig aufzuzählende Gründe auf Lager halten...

... Das von Russland in Gutem oder in Bösem zu erwerbende Land muss weitläufig genug sein, um in Bessarabien und nordöstlich von ihm auch alle in Oesterreich und der Türkei lebenden Rumänen (weniger der mit den Juden Polens, Russland und Oesterreichs nach Palaestina oder noch lieber nach Madagaskar abzuschaffenden rumänischen Juden) als Unterthanen des Königs Karl anzusiedeln. Diese Politik ist etwas assyrisch, aber es gibt keine andere mehr als sie. Die Deutschen sind ein friedfertgies Volk, aber sie sind überzeugt von dem Rechte, selbst, und zwar als Deutsche, zu leben, und überzeugt davon, dass sie für alle Nationen der Erde eine Mission haben..."

August Messer bevezetéséből Lagarde: „Schriften für Deutschland" című antológiájához.
Stuttgart, 1933. XXIV.

„Möge Russland die Gewogenheit haben, freiwillig einige fünfzig Meilen nach Mittelaisen hinüberzurücken, wo Platz die Hülle und Fülle ist. Möge es uns so viel Küste am Schwarzen Meere geben, dass wir von da aus unsere Bettler und Bauern in Kleinasien ansiedeln können...

Wir brauchen Land vor unserer Türe, im Bereich des Groschen Portos... Will Russland nicht, so zwingt es uns zu einem Enteignungsverfahren, das heisst zum Kriege...

Diese Politik ist etwas assyrisch, aber es gibt keine andere mehr als sie. Die Deutschen sind ein friedfertiges Volk, aber sie sind überzeugt von dem Rechte, selbst, und zwar als Deutsche, zu leben, und überzeugt davon, dass sie für alle Nationen der Erde eine Mission haben."

A Messer által kihagyott szövegeket más tipussal szedettük. Az eredeti szövegrészből egy nagyobb részletet, amely az orosz kérdésre vonatkozik, mi is elhagytuk, mert annak nincs ebben az összefüggésben különösebb fontossága.

Érdekes, hogy Messer azt a részt is elhagyja — többek között — amelyből kitűnik, hogy Lagarde a nemzeti valás gondolatát a zsidóktól akarja plagizálni, mert 1933-ban ezt is jobbnak látták eltitkolni.

Ugyanezt a metódust követték egyébként a Mein Kampf kiadásánál is. Egyes részleteket és kitételeket kihagytak, ha az aktuális politikai cél így kívánta.

e) Olaszok.

Érdekes Lagarde állásfoglalása Itáliával szemben. Már 1853-ban valószínűnek tartja, hogy Olaszország is meg fogja teremteni nemzeti egységét[91] Amint már láttuk, Velencét és Lombardiát hajlandó visszajuttatni az olaszoknak, viszont Isztriát, illetve Triesztet minden áron el akarja szakítani az olaszoktól[92], mert erre a területre a német expanziós törekvések szempontjából

[91] D. Sch. 25.
[92] D. Sch. 29.

múlhatatlan szükség van. Erről nem mondhatnak le, még akkor sem, ha Itália összes olaszai felvonulnának ennek érdekében. A barátság tehát csak addig érvényes, ameddig a németek érdekeibe nem ütközik az olasz akarat.

Valószínűleg az Olaszország iránti jóindulatnak, a semleges magatartásnak szintén csak stratégiai jelentősége van, Itálián keresztül ugyanis nem juthatna el a német terjeszkedés semerre. Azzal viszont, ha Itáliát a német érdekek istápolására használják fel, legalább is délről, biztosíthatják Németország határait. Talán az is szeme előtt lebeghetett, hogy egy brit birodalommal keletkező ellentét esetén az olasz félszigetet támaszpontul lehetne felhasználni az Afrika elleni támadásnál, vagy pedig arra lehetne alkalmas, hogy a Földközitenger hajózását bénítsák meg az olasz kikötők felhasználásával.Ez a lehetőség volt talán egyik indítóoka a második világháború tengelypolitikájának? Az olasz-német együttműködés ilyen korban való felvetése nem tartozik a lehetetlenségek közé, hiszen helyzetük sok tekintetben hasonló volt. Ezzel a feltevéssel magyarázható az meg, hogy szerzőnk a másik két nagy latin nemzettel ellentétben, amelyeknek már voltak abban az időben gyarmati vagy világhatalmi sikerei, az olaszokat fölénybe helyezi. Véleménye szerint a francia nemzet nem alkalmas gyarmatosító tevékenységre, hasonlóképpen képtelen erre a szerepre a spanyol is, de az olasz népnek van kilátása az ilyen irányú sikerekre, mert hasonlít a „királyi gondolkodású németekhez": feltevése szerint Itáliában egyébként is sok a germán elem, az Amerigo és Garibaldi nevek is német eredetre mutatnak: tehát Itália jó gyarmatosító lesz.[93]

[93] »Die Germanen sind Kolonisatoren, weil sie königliche Gesinnung hegen, weil die Besten unter ihnen ohne Weiteres fähig sind, ein Fürstenamt zu verwalten: die celtische Gleichheitsliebe der Franzosen, der iberische und semitische, mit sich befriedigte Rassen- und Familiendünkel der Spanier hat nie kolonisiert, und wird nie kolonisieren: Italien steckt in seinen herrschenden Provinzen voller Langobarden (Amerigo und Garibaldi tragen deutsche Namen), *und darum wird Italien kolonisieren können.*« D. Sch. 361.

Ausztria és az új birodalom egysége.

A nagy germán tervező keveset foglalkozik a beolvasztásra, koncentrálásra és áttelepítésre kiszemelt kisebb népek várható ellenállásával: úgylátszik arra számított, hogy ezek nem képesek és talán nem is akarnak az események kialakulása elé komolyabb akadályokat gördíteni. Annál inkább érdekli őt a német fejedelmek és a német nép állásfoglalása.

Utal arra, hogy már az elmult évszázadok folyamán merültek fel tervek Ausztria hatalmának kiterjesztésére, illetve a két nagy német állam viszonyának szorosabbra fűzésére.[94] Ide tartozik Jenő főherceg terve, aki azt javasolta, hogy Mária Terézia leányát házasítsák össze II. Frigyes porosz királlyal[95], továbbá II. Józsefnek az a szándéka, hogy Ausztria és Bajorország között szorosabb kapcsolatot létesítsen.[96]

A XIX. század első felében már több oldalról felmerült a német államok egységesítésének gondolata. Lagarde jól tudja, hogy a német nép széles rétegeit nem érdekli ez a kérdés, mindenki a maga dolgaival törődik, a legtöbb ember nem is képes megérteni, mi előnye lenne abból, ha Németországot egy kéz kormányozná. Nem tudják, hogy hazájuk ügyeit nem vezetik helyesen. Arra nem is gondolnak, hogy az állam vezetését máskép is lehetne irányítani: a kormányzatban alapjában véve csak olyan tényezőt látnak, amely többékevésbbé terhükre van, de azok a rétegek is, amelyek foglalkoznak az egyesítés kérdésével, a politikai vezetés egységére gondolnak: számukra az a probléma, hogy a Hohenzollern, vagy a Habsburg dinasztia közül melyik kerüljön az egész német birodalom élére. Pedig lényegileg nem erről van szó. Ez csak mellékkérdés. Ha diktátor-uralkodót kellene választani, mindenesetre probléma volna, hogy a két uralkodó-ház közül melyik

[94] D. Sch. 8., 29., 33., 78., 172.
[95] D. Sch. 83., 111.
[96] Lásd még Oskar Karbach, The Founder of Modern Political Antisemitism: Georg von Schoenerer (Jewish Social Studies, 1945. Vol. VII. Number 1., 3—30.).

szolgáltassa ezt. A diktátorokat azonban nem választják, az idő és a helyzet termeli ki őket, az eseményekből emelkednek ki, éppen azért fölösleges „személyük felől a fejet törni."[97]

Szerinte a politikai vezetés egységénél fontosabb a vezetettek egysége. Az előbbi az utóbbi nélkül kényszerhelyzet eredménye, viszont, ha a vezetettek egysége megvalósul, magától értetődővé válik a másik. Erre az egységre szükség van. Egyik német állam kiegészíti a másikat. Németországnak — szűkebb értelemben véve — sok a fejedelme, viszont Ausztriában sokféle nemzetiség él. Ha ezek a történelmi szerepet már nem játszó fejedelmek működési színhelyüket Ausztriába helyezik át, sokkal jobban fognak megfelelni hivatásuknak.[98] Költői parabolába öltözteti ezt a gondolatot mondván: Poroszországnak nincs megfelelő teste a lelke számára, Ausztriának meg nincs megfelelő lelke nagyraméretezett teste számára.[99] Ezt a hiányzó lelkiséget van hivatva Poroszország exportálni Ausztria számára: uralkodó fajt és állameszmét.[100] Ezt adná tehát házassági ajándékul Poroszország: a kisebb német fejedelemségek pedig a munka és hivatás nélkül maradt fejedelmeikkel járulnának hozzá a német egység szorosabbra fűzéséhez.

Ausztriának a régebbi korokban az volt a hivatása, hogy Németország védőbástyája legyen a magyarok ellen: később a törökök ellenében védelmezte a német birodalmat, újabban más szerepet tölthetne be: az oroszoktól védhetné meg Európát. Ha nem keres magának ez a német állam új hivatást, elveszíti létjogosultságát.[101]

[97] »Wenn es sich darum handelte, einen Dictator zu wählen, würde allerdings gefragt werden müssen, ob Hohenzollern, ob Lothringen? Aber Dictatoren werden nicht gewählt, sondern wachsen, so dass wir uns über diesen Punkt die Köpfe nicht zu zerbrechen brauchen.« D. Sch. 20.

[98] D. Sch. 32.

[99] D. Sch. 35.

[100] »Oesterreich bedarf einer herrschenden Rasse.« D. Sch. 83. »Oesterreich bedarf einer herrschenden Rasse, *und herrschen können in Oesterreich nur die Deutschen.*« D. Sch. 397.

[101] D. Sch. 35—36.

Azt is tekintetbe kell venni, hogy Ausztria kissé el van puhulva, mivel ellenfelei évszázadokon keresztül gyengébb harci értékű népek voltak.[102] Nem veheti fel a versenyt azokkal a német törzsekkel, amelyek keményebb ellenfelekkel voltak kénytelenek harcba bocsátkozni és éppen ezért edzettebbek is. Az olyan birtokokat, amelyek házasodás révén kerülnek valamilyen birodalomhoz, nem tudja nagyra értékelni, mert Hymen rózsaláncai nem bizonyulnak tartósaknak.

Az is hibája Ausztriának, hogy az utóbbi időkben egyetlen fejedelmének vagy államférfiújának sem volt tiszta képe a monarchia politikai helyzetéről és feladatairól: nem vették tekintetbe, hogy állameszme, államelv, államfeladat, államkötelezettség egymást teljesen fedő fogalmak.

Ausztriát csak úgy lehet megmenteni, ha megfelelő új feladatot találunk számára. Enélkül száz Beust és száz Andrássy sem képes neki helyet biztosítani a történelemben: egy, a világtörténelem által akart cél felé kell törekednie: csak az biztosíthatja létét, ha e cél felé feltartóztathatatlanul, keményen és mohón előre törni képes lesz.[103]

Mi ez a cél? Azzal is megismerkedünk: valamilyen formában tagjává kell válnia a Lagarde által elképzelt Germániának, amelynek egyik szerény célkitűzése egész Európának sakkbantartása és a kontinens „békéjének" ilyen módon való biztosítása. Ennek az államtömbnek egyben a német nép missziójának további beteljesedési lehetőségeit is biztosítania kell.

Az egyesülés egyik eredménye az lesz például, hogy a német katonai kiadások csökkentése még Franciaország és Oroszország végleges lehengerelése előtt is lehetővé válnék.[104]

[102] »Vor allem aber, Hunnen und Avaren, ungefüges und lästiges Gesindel, standen im Werthe weit unter den Slaven, welche man östlich von Elbe und Saale zu bekämpfen hatte, und der Unwerth des Feindes spiegelt sich in dem Unwerthe der Ostmärker an der Ens.« D. Sch. 111.

[103] U. o.

[104] »Erstens soll durch Gründung eines Mittel-Europas, das man meinethalben Germanien nennen mag, eine Macht geschaffen werden, welche mit mässiger Anstrengung ganz

Az újonnan létrehozandó államegységben Ausztriának ugyan látszólag másodrendű szerepe volna, hiszen a német birodalom gyarmatterületévé válnék,[105] ennek a hátrányait azonban csupán a nemnémet lakosok éreznék, csak az ő sorsuk válnék bizonytalanná — hiszen, amint az előbbi fejezetben láttuk, még a színes gyarmatosítottakra vonatkozólag sem dolgoztak ki ilyen jellegű terveket a felettük uralkodni óhajtó hatalmak —, a németfajúak viszont az eddigi elnyomatás állapotából kikerülnének és az uralkodó fajta szerepét vennék át olyan területeken is, ahol eddig kisebbségben éltek: idegen föld helyett saját „hazájukban" lennének urak.[106] Kiegészülne számuk a német birodalom néptöbbségeiből. Itt településnének le a német kiszolgált altisztek és közkatonák, akiknek érdemeit az őslakosságtól elkobzott földekkel jutalmaznák. Német árvaházakat állítanának itt fel. Minden német koldus és nincstelen, aki a régi birodalmi területet el akarná hagyni, itt kellemes otthonra találhatna az eredeti lakosság rovására.[107]

Érzi azonban, hogy e ragyogó föltételek megcsillogtatása is csak a szegényebb elemeket fogja idecsábítani, a fejedelmeket más indokokkal akarja rábírni, hogy a gyarmatosítandó területeken helyezkedjenek el. Előbb a fenyegetés és a gúny eszközeivel akar rájuk hatást gyakorolni. Felhívja figyelmüket: addig válasszák ezt az utat, amíg nem késő, amíg meg van rá a lehetőség: ha háború, vagy valamely más esemény következtében lesznek kénytelenek pozíciójukat feladni, sokkal rosszabbul fognak járni. Nem mondja, hogy

Europa im Schach zu halten vermag, welche dadurch, dass sie dies vermag, den Frieden wirklich sichert, und dadurch, dass sie den Frieden wirklich sichert, die eigentlich nur durch die Heere nötig gemachte Anspannung der Steuerschraube auch dann schon herabsetzt, wann Russland und Frankreich noch nicht endgültig gedemüthigt sind.« D. Sch. 414.

[105] »Es gibt keine andere Aufgabe für Oesterreich als die, der Koloniestaat Deutschlands zu werden.« D. Sch. 111; lásd még: 113., 310., 396—397.

[106] D. Sch. 113.

[107] D. Sch. 27—28., 391.

MTA KÖNYVTÁRA
SCHEIBER
GYŰJTEMÉNY

ezek a fenyegető események a közeljövőben várhatók: nagy események szeretik a jó társaságot, az ő korában élő kis kaliberű emberekkel nem szívesen kötnek ismeretséget: a világtörténelem villamos szikrái is csak a magas pontokkal keresik az érintkezést: a vakondtúrások biztonságban lehetnek a villámoktól — így gúnyolja fejedelmi kortársait.[108]

Véleménye szerint a politika nemcsak a tömegek felé, hanem az államférfiak és fejedelmek irányában is nem más, mint pedagógia.[109] Ujra hangoztatja egyébként, hogy ennek a korszaknak — 1853-ban mondja ezeket — államférfiai és fejedelmei pillanatemberkék: különösen az államférfiak jelentéktelenek. A fejedelmek között akadna néhány tehetséges, illetve olyan, aki, ha levetné bíborpalástját, komoly munka végzésére is alkalmas volna.[110] Arra gondol, hogy amennyiben magukévá tennék a hozzá hasonló tervezgetők elképzeléseit, komoly vezéreivé lehetnének a népnek. Mindenképen igazolni szeretné a fejedelmek számára is, hogy ezek a tervek az ő egyéni érdekeiket éppen úgy szolgálják, mint a közösségét: érdemesebb például egy német fejedelemnek Csehország vezetését vállalni, mint esetleg egy törpefejedelemség élén állani a régi német birodalom keretén belül.[111]

Bizonygatni próbálja azt is, hogy ez az egyesülés nem is azt jelentené, amit az ember az első benyomás alapján föltételezne, hogy Ausztriát annektálják a német birodalomba, hanem a fordítottjáról volna szó: Ausztria hatalma nagyobbodnék meg.[112]

[108] D. Sch. 19.

[109] D. Sch. 32.

[110] U. o.

[111] ... ein königlicher Prinz von Böhmen wird sich am Ende doch in einer besseren Lage befinden, als ein Herzog von So und so mit 168 und einem halben Mann Bundeskontingent.« D. Sch. 32.

[112] »Nichts da von Furcht, dass dies der Heimfall Oesterreichs an das deutsche Reich sei. Im Gegentheile: wenn die Sache richtig angefasst wird, bedeutet sie den Anfall des deutschen Reiches an Oesterreich, die Verlegung des Schwerpunktes der europäischen Politik von Petersburg nach Wien.« D. Sch. 112—113.

Mdőn már azt hiszi, hogy a fejedelmeket és a gyarmatosításra készenálló német birodalmi leszerelt altiszteket, közkatonákat és koldusokat már rábírta, megyőzte az egyesítés helyességéről, ráeszmél arra, hogy a legkomolyabb akadálya a Hohenzollern és a Habsburg-ház rivalizálása. Nem talál más kiutat végül, minthogy olyan szövetségi tervezetet dolgozzon ki, amelynek keretén belül mind a régi német birodalom, mind Ausztria látszólagos függetlenséget élvezne: egységes birodalom két fejjel, ami azonban csak addig tartana, amíg az egyik dinasztia ki nem hal.[113] Erre vonatkozólag részletekbe menő tervezetet dolgoz ki, amelynek két pontját már megismertük a stratégiai határokon belül élő népekre vonatkozó tervek vázolásánál. Ez a szerződéstervezet persze sok tekintetben eltér azoktól a szkémáktól, amelyeket a mult század második felében ilyen alkalmakkor használni szoktak, de tekintetbe kell vennünk, hogy itt végre is nem diplomatával, hanem egy forradalom „prófétájával" van dolgunk. Ismerjük meg a szerződés rövid tartalmát.[114]

[113] D. Sch. 411—413.

[114] Nem lesz érdektelen rámutatni arra, hogy Ausztriában a 80-as években bizonyos körökben a nagynémet gondolatnak erősebb visszhangja támadt, mint magában Németországban. Legalább is ezt bizonyítják Güdemannak a Neue Freie Pressében közzétett Lagarde-bírálatának egyes kitételei (1887. febr. 12. szám) »Derselbe (= Paul de Lagarde) geberdet sich nämlich seit Jahren als nichts mehr und nichts weniger denn als der Retter der Deutschen Nation, und wenn er auch als solcher nach dem Satze: Nemo propheta in Patria, nicht ernst genommen wird, so betreibt er doch mit seinem Deutschthum einen sehr schwunghaften Export und findet zumal »bei uns z'Haus« in Oesterreich in gewissen Kreisen Anwerth und Absatz für seine Ansichten.« Még érdekesebb azonban, hogy a 96. jegyzetben említett antiszemita osztrák politikus, *von Schönerer*, akit a nácik Lagarde mellett nagy tiszteletben részesítettek, mint a Nagy-Németország egyik első harcosát, elküldette Lagardenak Güdemann cikkét és folyóiratában lehetőséget nyujtott neki hogy válaszoljon a támadásra. Ez azt is bizonyítja, hogy *von Schönerer* is Lagarde hatása alatt állott. (Lásd Lagarde: »Mittheilungen«. Göttingen, 1878. II. 264—270.); Weinryb, Nazification of Jewish Learning. (The Jewish Review 1945. III. 30.)

1. Németország és Ausztria császára fölmondhatatlan véd- és dacszövetséget köt egymással.

A magas szerződő társak kölcsönösen szavatolják birtokaik érintetlenségét és kötelezik magukat arra, hogy, ha bármelyik közülük háborúba keverednék, birtokállományuk és jogaik megvédése céljából teljes katonai erejüket egymásnak kölcsönösen rendelkezésre bocsátják.

2. A Hohenzollern és a Habsburg-Lotharingiai uralkodóház örökösödési szerződést köt egymással, amelynek értelmében a két uralkodóház bármelyikének kihalása esetén a megmaradó azonnal és minden további feltétel nélkül a kihalt dinasztia összes jogainak örökébe lép.

A Hohenzollern ház egy éven belül érvényteleníti az általa régebben létesített örökösödési szerződéseket.

3—4. Ezeket a pontokat már ismertettük. Ezek az osztrák birodalom területén élő nemnémetekről rendelkeznek — germán erkölcsi normák szerint.

5. A két német állam között vámközösséget kell létrehozni, amelynek részleteit később fogják megállapítani.

6. Intézkedések a nemkatolikus (protestáns) vallások ügyeinek rendezéséről. Mindenkit meg kell kérdezni, hogy kiskorú hozzátartozóival és gyámoltjaival együtt a négy protestáns árnyalat közül melyikhez óhajt csatlakozni. A protestáns felekezetek egyházi vagyonát a jelentkezők arányszáma szerint fogják felosztani a különböző nemkatolikus árnyalatok szervezetei között.

7. A rendek szerepe az állam irányításában. Itt nagy szerep jutna a Lagarde által javasolt, a nemesség újjászervezésére vonatkozó terveknek. A rendek alkotnák a törvényhozás gerincét.

8. Ha a két császár a kiadandó törvények, vagy a kirovandó adók, vagy más intézkedések tekintetében nem tud a rendekkel megegyezésre jutni, akkor elrendelhetik a nép által választott képviselők kiküldését. A választásokra vonatkozólag rendkívül bonyolult javaslatokat közöl.

9. A két császár törvényhozói tisztét csak az álta-

luk létesített államtanács meghallgatása után gyakorolhatja.

10. Adóügyi javaslatok.

11. A közigazgatási bíróságra vonatkozó javaslatok.

Nemzetközi ellenségek.

Birodalmak és népek mellett nemzetközi vallási és szellemi tényezőkkel is felveszi a küzdelmet: főképen azokkal, amelyekről azt hiszi, hogy útjában állanak a német világhatalmi törekvéseknek. Két nagy riválist fedez fel: a katolicizmust és zsidóságot. Szerinte egyiknek sincs sok köze a valláshoz, hanem mindkettő évezredek óta a világ meghódítására törekszik, tehát a német hódító terveket keresztezi.

Ebben a fejezetben azokat a „kifogásait" próbáljuk összegezni, amelyeknek politikai vonatkozásaik vannak.

Harcra sarkalja a germán „prófétát" az a fölismerés is, hogy mind a katolicizmus, mind a zsidóság súlyos válságokon vergődik keresztül azokban az évtizedekben. Alkalmasnak látja az időpontot lerohanásukra.

A katolicizmus helyzete nem volt könnyű a XIX. században. Új tényezők, új erők előretörése következtében, a nemzeti, a szociális gondolat megerősödése, a tudományos ismeretek gyarapodása révén az évezredek hagyományaihoz gyakran mereven ragaszkodó Egyháznak nehéz harcokat kellett vívnia az új idők szellemével: a régi és az új világ összecsapásának, a „kultúrharcnak" folyamán a katolicizmus többször kényszerült védekezésre: több sebet kap, mint ad.

Hasonlóképen nehéz volt a zsidóság helyzete. A zsidók ugyan a győzelem felé menetelő új irányzatok zászlóvivői között haladnak: a demokrácia, a liberalizmus, a szocializmus előbbrevitelében és propagálásában visznek kiemelkedő szerepet, de nem jelentéktelen hozzájárulásuk a pénzügyi és a gazdasági élet modern alapokra való fektetésében sem. Az természetes, hogy a konzervatív elemek nem kísérik rokonszenvvel ennek a mozgékony és sok gyors sikert elérő rétegnek előretörését: az új világ előharcosait látják benne. De az egyébként haladásra törekvő tömegek lelke mélyén is ott él még az elmult évezredek emléke. A két évezredes „hitvitának" visszhangja még benne zsong a szívekben és az ősi benyomások nyomait a pezsdülő új élet zaja és ígéretei sem képesek elmosni.

A zsidóság ellen irányuló támadást az is megkönnyíti, hogy az egyenjogusítást célzó mozgalmak nem vezethettek tökéletes eredményekre. A befogadó népek számára sem volt könnyű feladat egy olyan közösség emancipálása, amely nemcsak származás tekintetében volt idegen számára, hanem évezredek óta más életfeltételek között élvén, nagyon is sajátságos jellegzetességekkel bírt. Azt sem szabad tekinteten kívül hagyni, hogy a zsidó nép egyes rétegei vallási hagyományaik féltéséből, mások pedig a saját nemzeti érzésük ébredező tudatosulása következtében nem is óhajtották feladni különállásukat olyan jogokért, amelyek minden embert megillettek ellenszolgáltatás nélkül is.

Róma és Jeruzsálem évezredek párviadala után immár együtt kerül a germán pellengérre.

a) Katolicizmus — Jezsuitizmus.

Az arany, a vörös és a szürke (a liberalizmus) mellett a fekete internationale érdekli a legintenzívebben. Megállapítja, hogy a német egység kialakulásának egyik legfőbb ellensége a katolikus egyház. A két német állam egyesülését azért is meggátolná, mert nem akarja, hogy a katolikus Ausztria a protestáns többségű Német birodalomban háttérbe szoruljon.[115]

Róma szerinte különben nemcsak a német nem-

[115] »Der Germanisierung Oesterreichs widerstrebt die katholische Kirche, welche, weil Römisch, das Deutschthum auch dann noch fürchtet, wann es katholisch ist.« D. Sch. 360.

zeti gondolat érvényesülését hátráltatja, hanem általában minden nemzetnek ellensége.[116]

A katolikus egyház nem vallási gondolat képviselője, hanem politikai tényező. Lagarde az ókori Róma

[116] »So wurde der Katholizismus zum Feinde der Nationen, der Gewissen, der Vermehrung des geistigen Besitzes...

Da die Nationen Europas und die Wissenschaft nicht wie aus der Pistole geschossen ins Dasein getreten sind, da sie sich allmählich und durch die Arbeit vieler im Mittelalter herangebildet haben, so ist auch Roms Gegensatz gegen sie schon im Mittelalter vorhanden. Es gibt meines Erachtens keine Reformatoren vor der Reformation, aber wohl Jesuiten vor dem Jesuitismus.

Rom war im Mittelalter die einzige Macht, welche Politik trieb, weil es die einzige fertige Macht war: überall sonst bereitete man nur die Möglichkeit vor, dereinst Politik zu treiben. Wie es im Mittelalter keine Historiker gab, sondern nur Chronisten, gab es auch keine Geschichte, sondern nur Praeliminarien zur Geschichte: der Mangel an Historikern beweist das Nichtvorhandensein der Historie. Rom hat damals den richtigen Instinkt gehabt, die Staatenbildung in Europa nach Kräften zu verhindern und zu verzögern: gleichwohl war am Ende des Mittelalters diese Bildung im Wesentlichen vollendet... Rom erklärte und erklärt, die Nationalität gehöre dem niederen Verlaufe der natürlichen Dinge an, und erklärt damit jedes Wort, welches Gott in der Geschichte spricht — ich verweise auf unten zu sagendes — für apokryph. Rom erklärte und erklärt die Nationalität für ein Massenprinzip, um mit dem Pöbel gegen die Intelligenz, mit der Demokratie gegen die Kronen operieren zu können: Nationen vergehn von selbst, wenn ihre Centren vergehn, und was eine Nation ohne Mittelpunkt und ohne Inhalt ist, zeigt Paraguay, die Musterschöpfung der Jesuiten.« D. Sch. 48—49.; »Diese Katholizität ist natürlich jeder Nationalität ebenso feindlich, wie der römische Katholizismus der germanischen und der nicht mehr römischen, sondern romanischen Nationalität der Franzosen, Spanier, Italiäner feindlich war. Es mag sich bei vielen Katholiken sehr komisch ausnehmen, wenn sie vom Papst-König reden: die Forderung der Kirche einen Kirchenstaat zu besitzen ist sehr wohl in der Einsicht begründet, dass ein sich über die Erde ausbreitender Baum mehr Land zum Wurzeln bedarf als die Paläste des Vatikan, das Lateran und das Castell Gandolfo gewähren. Ich halte es für durchaus nicht unwahrscheinlich, dass die Logik der Thatsachen ganz Italien zum Kirchenstaate machen werde, was freilich nur mit Laienbeamten und nur ohne Kurialstyl angeht.« D. Sch. 401.

örökösét látja benne, amely vallási szimbolumok mögé rejtőzve akar hatalmi pozíciót elérni. A kialakítandó új német birodalomnak már ezért is esküdt ellensége.

Az Egyház a középkorban is elsősorban politikai erő volt. Véleménye szerint az egyetlen komoly erőt képviselő tényező volt azokban az évszázadokban: a többi hatalom akkor tett csak előkészületeket politikai lehetőségek megteremtésére.[117] És Róma ma is politikai hatalom, amely egyeduralomra tör: le kell vele végérvényesen számolni.[118]

Konkordátumokkal próbálnak vele kompromisszumot kötni. Ez azonban egészen céltalan, mert ez csak a kérdések vallási vonatkozásaira van tekintettel, pedig Róma éppen annyira világ-hatalom, mint amennyire Amerika az, vagy amennyire Oroszország annak tekinthető.[119]

Kiemeli azt is az Egyház „bűnei" közül, hogy terjeszkedni próbál Nyugat-Ázsiában éppen úgy, mint Észak-Amerikában.[120]

Leköti érdeklődését a Vatikán állam[121] is és a pápa csalhatatlanságának dogmája[122], továbbá a katolicizmus vallási jelentősége is foglalkoztatja, de ezekről a következő fejezetben fogunk beszámolni. Hatalmi és politikai szempontból leginkább a jezsuitizmussal számol. Rendkívül fontosságot tulajdonít mű-

[117] D. Sch. 48.
[118] D. Sch. 97.
[119] »Die römisch-katholische Kirche ist eine politische Macht, und hat als solche nicht mehr Veranlassung abzudanken als Russland oder Nord-Amerika sie haben: um der schönen Augen des deutschen Liberalismus willen, und weil einem Zeitungsschreiber eine andere Ordnung der Dinge passender erscheint als die bestehende, darum legt kein Fürst seine Krone nieder, darum löst kein Reich sich auf... Man nahm den Löwen in den Garten und bestrebte sich hinterdrein, ihm die Zähne und Krallen abzugewöhnen. Man quälte sich, durch Konkordate und Verträge ein System, das gar kein religiöses, sondern ein religiös maskiertes politisches System ist, auf die Aeusserung seiner religiösen Seite zu beschränken.« D. Sch. 89—90.
[120] D. Sch. 360.
[121] D. Sch. 233.
[122] D. Sch. 342.

ködésének. Történeti jelentőségűnek tartja, hogy a dominikánusok és ferencesek szerepének lejárta után ez a harcos rend veszi át a vezető szerepet a katolikus hatalmi törekvések irányításában.[123] Miután érdekében valónak látja, hogy eltúlozza a katolikus egyház hatalmi harcainak jelentőségét, igyekszik a jezsuitizmus fontosságát is megnagyobbítani és túlértékelni a katolikus egyház irányításában betöltött szerepét.

Felfogása szerint a pápa is csupán báb e harcos rend generálisának kezében.[124] A jezsuitizmusnak az Egyházat, amelynek cégére alatt dolgozik és amely a német nemzeti gondolatot tönkretette, római katolikusból egyetemes katolikussá kell tennie: ez pedig ellenkezik a germán törekvésekkel, amelyeknek érdekében a vallás eszméit saját nemzetiségük politikai célkitűzéseivel kell azonossá tenni: a protestantizmus csak germán alapel meinek köszönheti sikereit. Rómaellenes

[123] »Die römisch-katholische Kirche musste erleben, dass die Franken, Longobarden, Gothen des sechsten und siebenten Jahrhunderts zu Franzosen, Italiänern, Spaniern wurden. Sie musste erleben, dass England und Deutschland in die Reihe traten, und dass schliesslich Niemand gewillt war, ein im Drange der Völkerwanderungsnoth übernommenes, aus altrömischer Lust am Herrschen behaltenes und vertheidigtes Imperium der früheren Welthaupstadt sich gefallen zu lassen. Rom erkannte die Zeit, und sah sich nach Hülfstruppen im feindlichen Lager um. Die Orden des Dominicus und Franciscus lernten seine Sache führen, und als auf die Ritterzeit die Soldatenzeit folgte, traten Jesuiten, Soldaten Jesu, an die Stelle der schwarzen und grauen Brüder, deren Organisation für die neuen Bedürfnisse nicht mehr schlagfertig genug schien. Alles wurde darauf angelegt, die allmählich und durch die Verhältnisse entstandene Herrschaft zu wahren. Dass dies noch heute ebenso geschieht, und dass, wo es angebracht scheint, auch die religiöse Grundlage der Herrschaft betont wird, das ist die notwendige Folge des Besitzes der Herrschaft.« D. Sch. 89.

[124] »Von Religion ist hüben und drüben gewaltig viel die Rede: die eingeweihten Kämpfer und die Verständigeren unter den nicht eingeweihten Zuschauern wissen ganz genau, dass es sich um Religion in dieser Angelegenheit gar nicht handelt, dass zur Frage nur steht, ob der Jesuitengeneral — der Papst ist nur dessen Puppe — oder Deutschland in Deutschland Herr sein soll.« D. Sch. 137.

állásfoglalásuk természetes, ha nem keresztényekként, hanem germánokként akarnak tovább küzdeni. Világvallás szingulárisban, nemzeti vallás pluráliszban: ezek a két ellenfél programmpontjai.[125]

Egyébként a jezsuitizmus fogalma számára majdnem azt jelenti, mint a zsidóság. Határozottan ugyan a zsidó nép egyik intézményét az Alliance Israelite-t azonosítja ezzel, de más alkalmakkal az egész zsidó népet a jezsuitákhoz hasonlónak tekinti, sőt midőn az újabbkori német ellenszenvességnek okát keresi, akkor is a jezsuitizmushoz hasonló vonásainak előtérbe kerülésében látja azt.[126]

Van azonban valami a jezsuitizmusban, amit utánzásra érdemesnek tart: az eltökélt akaratot, amivel céljai elérésére törekszik. Ugyanezt a jelenséget figyelhetjük meg a zsidóság megítélésében is. Kiválasztja és erősen felnagyítja meglévő vagy reájuk fogott hibáikat és azokat, mivel azt hiszi, hogy a világhatalmi törekvések támogatására alkalmas eszközök, szívesen kölcsönzi saját népe számára.

De a katolicizmus és a jezsuitizmus támadásánál más szempontok is ösztönzik. Számol a protestáns többségű németség évszázadokra visszanyúló katolikusgyűlöletével, amely nyilvánvalóan elsősorban a harcosabb jellegű jezsuita rend ellen irányul.[127] Támadásait

[125] D. Sch. 233.

[126] »In früheren Zeiten haben unsere Nachbaren uns keine grundsätzliche Abneigung entgegen getragen. Der Deutsche war linkisch und pedantisch: darüber lachte man. Er trank und ass entsetzlich viel, er spielte: das fand man nicht schön. Aber sonst verkehrte man mit ihm, wie man überhaupt mit Menschen verkehrt: man duldet Missfälliges, weil man mehr oder weniger genau weiss, dass man des Andern Missfallenden selbst genug an sich trage ...

Jetzt ist die Sache anders. Die Deutschen sind die am lebhaftesten gehasste Nation Europas: sie stehn mit Juden und Jesuiten auf einer Stufe der Werthschätzung ...

Das, was jetzt Deutsch heisst, ist eben so ein Kunstprodukt wie Judenthum und Jesuitismus.« D. Sch. 238.

[127] »Zur weiteren Erläuterung des Gesagten verweise ich auf den Jesuitismus. Auch er ist ein Kunstprodukt, und die fanatische Abneigung gegen ihn ruht darauf dass er dies ist. Dieser Abneigung ist so stark, dass sie sonst

az is irányíthatja, hogy egyrészt megérti: a katolicizmus éppen azért, mert távolabb áll a germán szellemiségtől, mint a protestantizmus, nehezebben fog az új törekvéseknek szolgálatába szegődni, másrészt pedig attól fél, hogy évezredes szervezetét, amely nehéz helyzetének ellenére, komoly összefogó erőnek bizonyult a XIX. században is és amelynek nemzetek fölötti jelentősége van, nehezebb lesz éppen nemzetközi kapcsolatai miatt megsemmisíteni, mint a protestantizmus német változatait, amelyek sem egységük, sem szellemiségük határozottsága tekintetében nem hasonlíthatók össze a katolikus egyházzal.

S végül ne feledjük el: éppen a bekebelezendő területeken nagyszámú katolikus lakosság él. El kell tehát távolítani a katolicizmust mint szellemi hatalmat az útból.

Befejezésül még megemlítjük, hogy a katolicizmus világi hatalmának hangsúlyozására a bajor állapotok „visszásságát" is felhasználja. Fel van háborodva: a bajor uralkodó megtilthatja, hogy az oltár előtt a német császárért imádkozzanak a protestáns templomokban, de ugyanakkor nincs semmi akadálya annak, hogy a német katolikusok templomaikban a pápáért misézzenek.[128]

b) A zsidóság. — Alliance Israelite.

Miként a katolicizmust is függetlenül vallási vonatkozásaitól, elsősorban, mint hatalmi tényezőt veszi számításba, úgy a zsidóságban is ez a probléma érdekli leginkább. A zsidó nép multjából azokat a motívumokat emeli ki, amelyeknek ilyen értelmezést adhat: a zsidó vallási intézkedéseket is ugyanebből a szempontból teszi vizsgálat tárgyává.

nüchterne und gerechte Menschen übersehen lässt, wie viel ethische Kraft im Jesuitismus steckt, wie nahe er der Kirche steht, und wie viel Segen er in Folge davon zu bringen vermag: man empfindet (von Einsicht ist ja nirgends die Rede) lediglich die Dressur, und man sieht in Folge dieser Dressur jeden Jesuiten als unwahrhaftig.« D. Sch. 237.

[128] D. Sch. 91.

Vannak formulái, amelyeket kiszemelt, vagy valóságos szellemi ellenfelek ellen irányuló harcaiban alkalmaz. Ezeket természetesen a zsidósággal szemben is harcbaveti. De mivel a zsidó, mint nép is élő tényező, azokat a formulákat is felhasználja ellene, amelyeket élő és általa halálra ítélt népek ellen szokott alkalmazni.

A zsidó kérdés szerinte nem vallási és nem tolerancia kérdése, amint egyesek gondolják, hanem tisztán hatalmi kérdés: azonos a katolicizmuséval, de még veszedelmesebb annál.[129] A zsidóság legfőbb törekvése, hogy biztosítsa az uralmát a világ összes népei felett. Ez a fővádpont és a többi is összefüggésben van ezzel.

A zsidók, miként az összes olyan népek és közösségek, amelyeket ő megtámadni készül — természetesen gyűlölik Németországot.[130] Megtestesítői mindazoknak az eszméknek, amelyek a német fejlődés útjában állanak. Szövetségesei a liberalizmusnak. Jellemző fogalomkapcsolása: liberális-újnémet-zsidó.[131] A zsidó a szabad gondolkodás jelképe. A sajtó és a pénzgazdálkodás, amelyeket kezükben tartanak, csak eszközei világhatalmi törekvéseiknek.[132] Rendíthetetlen hívei a köztársaságnak és esküdt ellenségei a királyság intézményének. Mindenütt azokkal az elemekkel működnek együtt, amelyek a monarchia aláásását tűzték ki célul. Nem felejti el hangsúlyozni, hogy Sámuel próféta tartotta az első beszédet a királyság intézménye ellen,

[129] »Man täuscht sich übrigens sehr, wenn man meint, die Judenfrage sei eine Religions- oder Toleranzfrage: sie ist ebenso sehr eine Machtfrage, wie die katholische Frage eine Machtfrage ist, nur dass Rom den Katholizismus wenigstens in Deutschland noch nicht so überwuchert hat, wie das antievangelische Judenthum es mit dem alten Israel seit Jahrhunderten gethan. Auch Geldbesitz und die Monopolisierung der Presse sind für das moderne Judenthum nicht Selbstzweck, sondern nur Mittel der Herrschaft.« D. Sch. 320.

[130] D. Sch. 395.; lásd még: »widerdeutschen und antichristlichen Rasse geltend machenden Juden.« D. Sch. 402.

[131] D. Sch. 112.

[132] D. Sch. 320.

amidőn a zsidó nép is királyt akart maga fölé emelni a környező államok mintájára.[133]

Az, hogy a zsidó nép irodalmi és szellemi arzenáljából akarja meríteni a német nemzet jövőjének biztosító eszméit, a nemzeti vallás gondolatát, csak annyiban befolyásolja, hogy eleinte talál elismerő szavakat is bizonyos zsidó tulajdonságok jellemzésére. De ezek az elismerő nyilatkozatok is nagyon csökkent értékűek és viszonylagosak. Leginkább akkor kockáztat meg egy-egy dicsérő szót, ha az összevetés révén legalább a kereszténységet lehet becsmérelni. De később, midőn azt hiszi, hogy helyesen plagizált a zsidóság multjából igyekszik szabadulni e ránehezedő kellemetlen teher súlyától és válogatott szidalmakkal illeti a zsidó nép multját, jelenét, jövőjét, irodalmát és vallását éppen úgy és éppen olyan komoly alap nélkül, mint amilyen raffináltan kieszelt vádak halmozásával áraszt el bármely más közösséget, vagy nemzetet, amely útjában áll a német világhatalmi törekvéseknek.

Érdekli szerzőnket a zsidóság mint világprobléma is, de különösen az európai zsidóság sorsa kelti fel

[133] »Dass ein so bis in das innerste Herz monarchisch gesinntes Volk wie das deutsche eine republikanische Verfassung hat, wird dadurch noch bedenklicher, dass viele Romanen und alle Juden Europas ebenfalls Republikaner sind, dass in England die Monarchie durch den Erben der Krone systematisch untergraben wird, dass die kleine, aber mächtige Partei der Klerikalen in Italien den Plan hegt, nach Beseitigung des jeder Initiative zu seiner Rettung entbehrenden Königs Humbert einen Papst als *Spiritus Rector* eines katholisch verheiratheten Präsidenten der Republik in grössere Macht zu bringen, dass in Spanien Alles geschieht, die Bourbonen die Sünden ihrer Ahnen tragen zu lassen, dass die Presse Deutschlands in den Händen der Genossen jenes Propheten Samuel ist, welche die Monarchie nur als einen zur Zeit noch zu duldenden Schnörkel ansehen, oder in den Händen derer, welche sich Konservativ nur nennen, welche so wenig Einblick in die Thatsachen besitzen, dass sie an Luther und dem Protestantismus nicht irre werden, so wenig Takt und so wenig Selbstlosigkeit, dass sie wie alles andere von ihnen Empfohlene, auch die Monarchie mit dem Verdachte beflecken, dass sie den Interessen der Junker, und nur diesen, diene.« D. Sch. 393.

figyelmét, az európai zsidókon belül viszont elsősorban a német birodalom területén élő és azokban az országokban lakó zsidók sorsa foglalkoztatja intenzíven, amelyeket a német birodalom be akar kebelezni (Lengyelország, Oroszország nyugati területsávja, Csehország, Magyarország, Románia, stb.).

Más az álláspontja azokkal a zsidókkal szemben, akik a régi Németország területén laknak és más azokkal szemben, akik a gyarmatosítandó területeken élnek.

Azokat a zsidókat, akik régi német területeken élnek, bizonyos feltételek mellett hajlandó esetleg befogadni a német nép közösségébe. A legfontosabb követelmény, hogy a zsidóságot, mint vallást meg kell szüntetni. A zsidó vallás ugyanis, véleménye szerint, nem más, mint a zsidó népiség fenntartásának elsőrangú eszköze. A zsidóság nemzet a nemzetben. Idegen test, amely gennyedést okoz. Mindegy az, hogy ez az idegen test egy darab gyémánt, vagy egy rothadó fadarab.[134]

A zsidók — mondja Lagarde — a történelem folyamán seholsem örvendhettek embertársaik rokonszenvének. Ők maguk rossz tulajdonságaikat a kereszténység elnyomása eredményének tüntetik fel. Hogy a kereszténység számláját még jobban megterheljék, elhallgatják, hogy az arabok éppen úgy elnyomták őket, mint a keresztények. A görögök és a rómaiak — olyan időkben, midőn a kereszténység még egyáltalán nem létezett, vagy még semmi befolyást nem gyakorolt — ugyanolyanoknak írják le a zsidókat, mint amilyeneknek ma látják őket a nemzsidók. Nem túlzás azt állítani, hogy a patriarchák, akikről Mózes első könyve beszél, típusai — lehetnek egyébként olyanok, amilyenek — a zsidó nemzetnek: és ezek a típusok jóban és rosszban egyaránt annyira hasonlítanak napjaink zsidóihoz, mintha a régi festőnek a mai zsidók ültek volna modelt. Bölcs Nátán és Mendelssohn Mózes óta megint sok lenyomata forog közkézen a József-típusnak: a bölcs előrelátás szolgálatba állítása az udvaroknál raffinált pszichológiával nem történik másért, mint hogy saját tehetségüket és bölcseségüket minden oldalról jó

[134] D. Sch. 24., 255—256.

megvilágításba helyezzék. A zsidók tehát a történelem folyamán semmiképp sem degenerálódtak, éppen ellenkezőleg, eredeti természetükben őrződtek meg.

Kiemeli még, hogy ez a nép hihetetlenül szívós természetű testi értelemben is. Jób könyvének tanulmányozása révén sokat foglalkozott két norvég orvosnak — Danielssen és Boeck — a lepráról szóló munkájával és megtanulta ebből, hogy ennek a szörnyű betegségnek a legveszedelmesebb megjelenési alakja, az elefantiázis, annak a következménye, hogy a vérben túlságos sok a tojásfehérje. A görög írók szerint a lepra az Egyiptomból kivonuló zsidók nemzeti betegsége volt. Abból, hogy Mózes könyvei oly sokat beszélnek erről a betegségről, szintén azt lehet következtetni, hogy ez nagyon gyakori csapás volt Izráelben. Ez a betegség föltehetőleg azért lehetett annyira elterjedve a zsidók között, mert a Nilus-deltában megevett sok halnak következtében a zsidó vérben felhalmozódott az albumin, ami azonban, ha nem okozott betegséget, azt eredményezte, hogy a zsidó nép fizikailag megerősödött és ez biztosította fölényét más népekkel szemben.

Úgy látszik azonban, hogy ezt a „tudományos" érvelést nem látja elég megalapozottnak maga sem és szükségesnek tartja egy más hasonló „természettudományi" megfigyeléssel is alátámasztani azt a legendát, amely szerint a zsidóság jobb táplálékhoz jutott a történelem folyamán, mint más népek. A bőséges halevés vádja után a túlságos húsevés vádja következik.

A zsidók 12 vagy 13 törzséből csak Júda és Levi maradt meg. Ez utóbbi törzs, főképen annak vezető csoportja az Áronidák hivatali állásuknál fogva sok áldozati húshoz jutottak hozzá, ami évszázadokon keresztül kitűnő táplálékot biztosított számukra. Ennek áldásos következményeit még a mai zsidóknál is tapasztalhatjuk.

Annak ellenére, hogy a zsidók ilyen jól voltak táplálva, mégsem sikerült nekik egyetlen jelentős egyéniséget sem kitermelni, mert Maimonidesz és a hozzája hasonlók csupán tolvajok voltak, akik az arab arisztotelizmus és dogmatizmus eredményeit saját népük szentirataiba akarták becsempészni, Mendelssohn Mózes

pedig a német felvilágosodás fakó fényében dolgozott. Még a civilizáció alapját, az egynejűség gondolatát is csak 1000 körül vették kölcsön a németektől a mainzi Rabbi Gerson indítványára: a pogányok — ezt a „barátságos" kifejezést is a zsinagógának köszönhetik — nem tűrték a többnejűséget és a zsidók helyesnek látták, hogy alkalmazkodjanak akaratukhoz. Egyetlen kivétel Spinóza, akit — mint említettük — zsidó volta ellenére is elismert.

A zsidó vallásnak jutott az a szerep, hogy a nyers fizikai erőt korlátok közé szorítsa. Vallásuknak köszönhetik, hogy szétszórtságuk ellenére is megőrizték jellegzetességüket és egységüket.

Annak a könyvnek, amit általában Ótestamentumnak neveznek, véleménye szerint, nagyon kevés köze van a zsidó valláshoz. Jehova eredetileg bálvány volt, akit csak a próféták alakítottak át élő Istenné és aki most az Örökkévaló név alatt a népnek felvilágosodott részénél ismét bálvánnyá változott: persze már csak papírmaséból készült bálvány, amely szobadíszül szolgál.[135]

Említettük már a „látnok" életrajzával kapcsolatosan, hogy a zsidó vallás lényegeként a nemzeti öntudatot és a faji gőgöt emeli ki. Ezt mindenképen át szeretné ültetni a német nép lelkébe.

Felveti a problémát: mi történjék a németországi zsidókkal? Hogyan illessze bele ezt a réteget a jövő német fejlődésbe? Nem áll faji alapon, ezt világosan és félreérthetetlenül kifejezésre juttatja. Az, hogy a zsidók Palesztinából származnak, nem ok arra, hogy a német nagy olvasztókemencébe be ne dobják őket. Miképen foszthatják meg őket ősi nemzeti érzéseiktől? Erre csak egy mód volna, ha megfosztanák őket vallásuktól. Erre azonban a németeknek nincsen joguk. Kezet a szívre! — jelenti ki 1853-ban megtartott előadásában: 'Bármennyire is elismerik a németek az Evangélium értékeit, senki sem lépne be közülük a keresztény egyházba. Benn vannak az egyházban — és legalább egyelőre nem lépnek ki belőle — de senkinek sincs

[135] D. Sch. 22—24.

joga határozottan kijelenteni, hogy az egyház magasabbrendű nevelést biztosítana, mint a talmudi zsidóság. Legalább is neki nincs ehhez bátorsága. Bármenynyire is fölötte áll az Evangélium a Talmudnak, bolondok volnának a zsidók, ha az ő régimódi, de erős és meleg ruháikat felcserélnék a mai protestantizmus ócska rongyaival. A zsidóktól csak elvehetnének valamit, de semmit sem nyujthatnának nekik, mert minden vallás, még a fetisizmus is, jobb, mint az az unalmas és lapos szentimentalizmus és a kereszténység elkopott, elkorhadt maradványainak zagyva keveréke, amit ma protestantizmusnak neveznek.[136]

A zsidóságot csak akkor lehet a német közösségbe befogadni, ha majd a három régi vallás (katolikus, protestáns, zsidó) helyébe lép az új német nemzeti vallás.[137]

Érdekes tünet egyébként, hogy a Talmud nevelő erejét mily nagyra értékeli. Ennek a műnek tulajdonítja, hogy a zsidó nép oly jól iskolázottá és fegyelmezetté vált. A talmudi iskolázottság következtében kialakult zsidó nemzeti tulajdonságok olyan korokban is élő és ható tényezők lesznek még, amidőn már maga a Talmud a zsidó nép modernné vált fiai hálátlansága következtében rég a feledés homályába merül majd, — amint erre már rámutattunk.

Igaz ugyan, hogy néhány oldallal tovább már a Talmud „hibáit" is felfedezi, mondván, hogy annak doktrinái és teorémái — a Pentateuchusban is szobalevegő érződik — hibásak abban, hogy a zsidók az életnek ama területeivel szemben, amelyek a törvényekkel nem hozhatók összhangba, teljesen érzéketlenekké, egészen egyoldalúakká váltak. Ezektől a megrögzött hibáktól csak saját országukban szabadulhatnak meg, ahol kényszerülve lennének más népek segítsége nélkül élni.

Más helyen viszont a talmudi irodalom felsőbbrendűségét nemcsak a mai protestantizmussal szemben hangsúlyozza, hanem a régi görög egyházatyák irodalmával ellentétben is kiemeli annak előnyeit. Szerinte a keresztény egyházi irodalom legrégibb és a dogmaképzés szempontjából legfontosabb termékeit, a görög nyelvű egyházi irodalmat borzalmas lelkiszegénység jellemzi. Az egyetlen egyházatya, aki valami életet mutat: Origenész. Ő azonban minden joggal eretnekséggel gyanusítható. A második és harmadik évszázad zsidó irodalma — a talmudi irodalom első termékei: Misna, Mechilta, Szifré — valóban halálosan unalmasak, de legalább erkölcsi komolyság szelleme árad belőlük. A bennük tárgyalt témák számunkra bármennyire közömbösek, az ott szereplő szerzőknek mindenképen szívügyük: viszont a görög egyházi irodalomban a késői Görögország szofisztikája és retorikája — görög szellem és báj nélkül — jut szóhoz, amely kölcsönkért tudálékossággal beszél a vallásról hit nélkül, az életről frázisokkal és olyan önelégedettséggel és öntetszelgéssel, ami elárulja, hogy Faust Mephistofeles bizonyára sok egyházatya lelkét vásárolhatta volna meg[138].

Azt a lehetőséget azonban, hogy a zsidók az új nemzeti vallás — amely természetesen már jobb nevelést fog nyujtani, mint a talmudi zsidóság — kialakulása segítségével a német közösségbe beilleszkedjenek, csak a régi birodalom területén élőknek óhajtja nyujtani.

De ne feledjük el, hogy a német zsidókra vonatkozólag sem őszinték elgondolásai, amelyek alapján őket is hajlandó lenne befogadni a jövő német közösségébe. Opportunitásának az a legfőbb oka, hogy azt még sem meri megkockáztatni, hogy egy olyan befolyásos réteg ellen, mint amilyet a német zsidóság azokban az évtizedekben képviselt, olyan tervekkel lépjen fel, amelyek teljes kirekesztést jelentenének minden föltétel nélkül.[139]

A magyar, lengyel és román problémák ismertetésénél már érintettük az annektálandó területeken élő

[136] D. Sch. 24—25.
[137] D. Sch. 35.

[138] D. Sch. 59.
[139] A támadások, amelyek gyakran érték, igen érzékenyen érintették. Különösen fájó volt számára, ha a III. Napoleonhoz intézett levelét idézgették. (Lagarde, Mittheilungen, II. 269.)

zsidóságra vonatkozó terveit. Láttuk, hogy Magyarország területéről azért akarja eltávolítani a zsidókat, mert úgy véli, hogy túlságos jóbarátság fejlődött ki köztük és a befogadó nép között, Orosz-Lengyelország zsidó lakosságát az eloroszítástól félti, a „nemkész" lengyeleket viszont a zsidó méreg rontásától akarja megóvni, a románok közül pedig azért óhajtaná különválasztani a zsidókat, hogy kevesebb legyen a Besszarábiába és attól északkeletre húzódó sávra deportálandó románok száma.

Aggasztja Lagardet az is, hogy a katonaságnál szolgáló és az egyetemeken tanuló német fiatalság nem képes ellenállni a zsidó pénz csábításának: a zsidó divatkereskedők már az anyaszív alatt nyugvó, még meg sem született nemzedéket is a hiúság mérgével fertőzik meg. A zsidó „uzsorások" valósággal ostromolják pénzkölcsöneikkel a német földmíves rétegeket, hogy alkalomadtán kiforgathassák őket ősi birtokaikból.

A zsidókat azért sem szabad a német birodalom területein megtűrni, mert egyelőre az a cél, hogy a földműves és állattenyésztő elemek gyarapodjanak. A kolonizálás céljait ezek hathatósabban mozdíthatják elő, mint más rétegek. A zsidók pedig nem alkalmasak e foglalkozások folytatására, mert vallásuk tiltja az állatok kasztrálását. Bikákkal pedig nem lehet mezőgazdasági munkát végeztetni. Az persze nem zavarja meg a germán „prófétát", hogy a zsidók a kasztrálást mással végeztetik el, hogy a vallási parancs szigorúságát megkerüljék. Az ő „becsületes" lelkületét sérti az ilyen csalafintaság. Azt is szörnyű „bűnnek" tartja, hogy a zsidók a szombati tűzgyujtási tilalmat úgy küszöbölik ki, hogy nemzsidót bíznak meg elvégzésével. Ebből azt a következtetést vonja le: az emberiség nemessége túl előkelő ahhoz, hogy megszentelt napján munkát végezzen, tehát alacsonyabbrendű emberekkel végeztet azt el.[140]

[140] »Mag man mit dem angeborenen Rassenhochmuth entschuldigen, wenn Israeliten am Sabbat durch den Schabbesgoi, den Sabbat-Heiden, Feuer einschüren und Essen wärmen lassen — der Adel der Menschheit ist eben zu vornehm, an seinem heiligen Tage zu arbeiten —: alles was um der Humanität willen, wie man zu sagen liebt, geboten oder verboten ist, muss auch für den Nichtjuden gelten, und es ist unsittlich, den Heiden zu etwas zu veranlassen, was man selbst für unerlaubt hält, aber nicht entbehren kann und mag.« D. Sch. 34—35.

Későbbi cikkeiben ugyanezen a csapáson haladva még sok mindennel kiegészíti az előbbi érvelését mind a német, mind a határokon kívül élő zsidóságra vonatkozólag. Jellemző állásfoglalásának erkölcsi alapjaira, hogy midőn a nemzeti vallás gondolatán kívül egy másik eszmét is plagizálni óhajt a zsidóságtól, a családi hagyományok őrzésének szentségét és fontosságát, akkor is alkalmat keres, hogy kigúnyolja a zsidóknak azt a hitét, amely szerint valamennyien Jákóbtól származtatják magukat.[141]

Mommsen állítását, amely szerint a zsidóság megjelenése valamely állam életében a felbomlást idézi elő, természetesen megdönthetetlen ténynek tartja.[142]

Lagarde szerint a német zsidó problémák helyes megítélésénél tekintetbe kell venni az egész világ zsidóságának helyzetét. Valamennyi zsidó egy szövetséget alkot. A német zsidó közelebbállónak érzi magához a külföldi zsidót, mint azt a németet, akitől elvárja, hogy magával egyenrangúnak tekintse és egyenlő jogokban részesítse.

Az *Alliance Israelite* a szabadkőművességhez hasonló nemzetközi összeesküvés a zsidó világhatalom biztosítására: semita vonatkozásban ez a szervezet ugyanolyan szerepet tölt be, mint a jezsuita rend a katolicizmus törekvésében.[143] Mózes törvényeinek is az a célja, hogy a zsidók Judeán kívül mindenütt idegenek maradjanak: a zsidóknak minden igyekezetükkel hátat kell fordítaniok az e törvénnyel összefüggő összes nézeteknek, mert ez a törvény és az abból szár-

[141] »Sich seiner Vorfahren freuen gilt für abgeschmackt, nach ihren Schicksalen zu forschen für Zeitverschwendung: so leicht Niemand hinterlässt den Nachkommen die äussere Möglichkeit sich als Familie zu unterscheiden, weil er die Vorwürfe der Freisinnigen, den Spott der Judenschaft scheut, welche allerdings ohne Unterschied in allen ihren Exemplaren von Jakob abzustammen meint.« D. Sch. 284.

[142] D. Sch. 365.

[143] D. Sch. 255.

mazó elkeserítő gőg tartja őket fenn, mint idegen fajt. Ismételten hangsúlyozza, hogy nem tűrhetnek idegen nemzetet a nemzeten belül. Állampolgárság és nemzetiség nem azonos fogalmak, az előbbi jogi úton szerezhető meg, a másik, ha nem születés útján, akkor szellemi újjászületés révén. Arra mindenesetre figyelmezteti kortársait, hogy üldözés révén semmiképpen sem érhetik el a zsidóság beolvasztását: senki a zsidóságnak nem tett olyan jó szolgálatot, mint Antiochus Epiphanes.[144]

Amidőn 1884-ben a porosz konzervatív párt számára új programmot dolgoz ki, külön pontban foglalkozik ismét a zsidó kérdéssel, amely szerinte egész Európát, de főképpen Poroszországot állandó izgalomban tartja. Ebben a programmban újabb „érvekkel" is gyarapítja régi elgondolásait: aki hiszi, hogy az emberi nem útjait Isten irányítja, éppen úgy, mint az, aki a jelenségek természetes okait keresi, megállapíthatja, hogy a zsidókat a régi és jelenlegi kultúrnépek rendkívüli módon gyűlölték és csodálatos egyformasággal megvetették: továbbá azt, hogy legalább is Európában ők a nemzsidók urai. Már ilyen ítéleteket is megkockáztat: egyetlen nép sem volt történelmi szempontból olyan értéktelen, mint a zsidó. Azt, hogy a kereszténység és az iszlám a zsidó vallás hatása alatt keletkezett, nem arra készteti, hogy elismerje annak értékét és világtörténeti jelentőségét, ellenkezőleg, ezt is úgy állítja be, mintha ez is a zsidóság hátrányára lenne magyarázható. A vallásszerű elemek — véleménye szerint — ugyanis a kereszténységbe mentek át, a nemzeti értékeket pedig az iszlám örökölte. A zsidóság gyermekes hiúsággal tekint vissza multjára, amelynek ő maga csak kiégett salakja.

Ezt a fogalmat először a magyarokra és fajrokonaikra alkalmazta, csak később jött rá, hogy a zsidóságra is rá lehet ezt fogni. De nemcsak azt nem ismeri el, hogy a zsidóság befolyásolta volna kétezer év folyamán leányvallásain keresztül a világtörténelmet és azt, hogy a zsidóság jogos örököse a bibliai ősöknek, hanem

[144] D. Sch. 256.

azt is bizonyítani próbálja, hogy a zsidó nép éppen az indogermán hatása alatt áll: ezeknek a népeknek elhordott, divatjátmult ruháit ölti magára. Lecsúszott nemeshez hasonló a zsidó,aki nagyszájúságával akarja saját értékeit bizonygatni.

Annyira beleéli magát Lagarde ebbe a gondolatmenetbe, hogy teljes határozottsággal meri állítani: semmi sem származik a zsidóktól, ami Európát mozgatja; egyetlen találmány sem fűződik a zsidók nevéhez, a zsidók állandóan a természetesen előretörő történelmi erők ellenében az éretlen lázadók oldalán állottak és légvárakról álmodoztak. De álmaikért még szenvedni sem voltak hajlandók: mindenütt szurrogátumokkal házaltak. A zsidók senkit sem szerettek, éppen azért őket sem szerették soha. Csak az olyan népet engedik be más népek életébe, akik valakik és akik nyujtani is tudnak valamit. A zsidóság 1100 óta fokozatosan sorvad: állítólag minden szombaton ősi országa után vágyódik, de mégsem vándorol vissza az őshazába, hanem a hét hat napján jókedvűen lakmározik a pogányok húsos fazekai mellett. Kacérkodik mindazzal, amit az indogermán Nyugat nyujtott, de azért az ő kék vérét nem akarta elkeverni velük, nehogy tisztátalanná váljék azáltal. Megtanulta a környező világ grimaszait és azt hiszi, hogy ezáltal tényleg hasonult ahhoz. A zsidó semmit sem vesz komolyan, csak önmagát és az ő sötét és átláthatatlan nemzetének dicsfényét. A zsidó mindenütt színész, de rossz színész, mert minden szerepben önmagát adja.[145]

Ebben a stílusban folytatja gyalázkodásait. Ezeket nem fogjuk végig követni, inkább specimeneket nyujtottunk csak belőlük, hogy képet alkothassunk arról a módszerről és arról az erkölcsi nívóról, amely jellemzi a germán „próféta" történelem-látását.

Meg kell említeni: az a gondolat, hogy a zsidó „nép a népen belül", már Napoleon szótárában is fölmerült, mielőtt végleg amellett kötötte le magát, hogy a zsidóságot emancipálni, illetve asszimilálni kell.[146]

[145] D. Sch. 365—369.

[146] »Die Juden sind als eine Nation und nicht als eine

Nemzeti vallás, mint a világhódító tervek magja.

Azok a tervek, amelyeket megismertünk a keletre irányuló Lagarde-álmok részletezése révén, már mutatták, hogy nem egy nép egységtörekvéséről van szó, hanem a legkíméletlenebb letipró tervekről, amelyek a német nép világhatalmi törekvésein kívül semmi másra nincsenek tekintettel. Az a mód, ahogyan a katolicizmus, a legnagyobb és a legrégibb multra visszatekintő keresztény vallási közösség és az anyavallás élő képviselői, a zsidó nép ellen lép fel, már sejttetik, hogy annak az új nemzeti vallásnak, amelyet a három régi (katolicizmus, protestantizmus és zsidóság) helyére óhajt léptetni, tartalmilag nem sok köze lesz sem az egyikhez, sem a másikhoz. Amit majd felhasználandó anyagként kiemel azokból, éppen annyira könnyen felismerhető hamisítvány lesz, amiként semmi komoly kapcsolata nem lesz az egésznek ahhoz a fogalomhoz, amit régebben valláson értettek.

A szerző legfőbb célja a réginek lerombolása, hogy megteremtse a lehetőséget az új vallás kibontakozására, amely valójában nem lesz más, mint politikai programm. Olyan „vallás" lesz ez, amelynek egyetlen komolyan vehető „hittétele" lesz: Németország az egész világ ura.

A katolicizmusnak és a zsidóságnak ebben a fejezetben is nagy szerepe lesz, mivel ő a rombolást az alapoknál akarja megkezdeni. A vallástörténet számára nem lesz más, mint kritika afelett az egész koncepció felett, amely Mózestől egészen a XIX. századig tart és amelynek minden fordulata alapjában véve egy-egy nagy tévedés. Legfeljebb két rövid szakaszt talál elismerésre méltónak: a próféták és Jézus korát; ez utóbbit azonban csak komoly fenntartásokkal.

A zsidó vallásfordulóknál különösen Ezra föllépésével foglalkozik sokat. A katolicizmust, amint látni

Sekte zu betrachten: sie sind eine Nation in der Nation ...« Dubnow, Weltgeschichte des Jüdischen Volkes. VIII. 137.

fogjuk, az evangéliumok elferdítésének és meghamisítójának tekinti, a reformációs mozgalmakat pedig rosszul sikerült javítási kísérleteknek nézi, ugyanúgy, mint ahogy nem tartja kielégítőnek az úgynevezett ókatolikus kísérleteket. Lássuk a részleteket.

A vallást nem tartja egyébnek, mint realitás iránt való érzéknek — természetesen az „igaz és örök realitások iránt". Németország fölött a vallási, filozófiai, politikai, szociális frázisok és megszokottságok olyan vastag felhője terpeszkedik, hogy még a gyakorlott szem is alig képes a dolgok körvonalait fölismerni. A legfőbb bajt abban látja, hogy Németországban három vallás, — ami három lelket jelent — uralkodik: aki nem venné tekintetbe a katolicizmus és a protestantizmus között fennálló különbségeket, gondoljon a zsidóságra és akkor világossá válnak előtte a problémák.[147]

Lagarde szerint az igaz vallás jogot formál a maga számára, hogy az élet teljességén uralkodjék. Nem az a célja, hogy vasárnap 9-től 11-ig, csupán esketések és temetések alkalmával érvényesüljön, hanem: vagy minden tekintetben és mindenütt érvényre kell jutnia, vagy sehol. A láthatatlan egyház következménye a láthatatlan vallás és ennek további eredménye a vallás eltünése.[148] Az igaz vallásnak ugyanúgy egyeduralomra van jogosultsága, mint a „hazának". Elkerülhetetlen tehát az összeütközés közöttük. Ez a küzdelem csak egy módon küszöbölhető ki, ha a kettő helyére a nemzeti vallás lép.[149] Ez a vallás: a nemzet küldetéstudata. Állandóan újból felismerni népének missziójáť, annyi, mint az örök ifjúság forrásaiban megfürödni. Állandóan ennek a küldetésnek a szolgálatában állani, magasabb célok és ezzel egyúttal magasba törő élet szolgálatát teljesíteni.[150]

A kereszténység különböző megjelenési alakjai csak akadályozták a német nemzeti élet fejlődési folyamatát: a német egység nem fejlődhetett ki, mert sors-

147 D. Sch. 22.
148 D. Sch. 139.
149 D. Sch. 135.
150 D. Sch. 66.

döntő korszakokban a kereszténységet ötféle módon prédikálták számára.[151]

Az elmondottakból ugyan csak az következnék, hogy a különböző keresztény árnyalatokat egészítsék ki és a zsidó vallás „használható" elemeivel is hozzák közös nevezőre azokat. De nem ez az eredmény. A különbözőség túlzott hangsúlyozása csak azért történik, hogy eggyel több jogcím legyen a megsemmisítésére. Véleménye szerint a kultúra nem ideál. Különösen nem a német nép számára.[152] De nem lehet a germánság vezérlő gondolata az sem, amit egyesek a kereszténység tartalmának tekintenek: a hit az erkölcsi világrendben és a humanitásban, illetve az egyetemes emberszeretet eszméje.[153] Az evangéliumban ez különben is egészen

[151] D. Sch. 125.

[152] »Die liberalen Wortführer werden nichts dawider haben, wenn man die Behauptung aufstellt, Kultur sei der höchste Schatz des deutschen Volkes, und Bildung die Form, in welcher die Kultur von den Individuen besessen werde. Aber Kultur ist kein Ideal für einen Einzelnen, und ebensowenig ein Ideal für ein Volk: dem Einzelnen und ganzen Nationen Kultur als Ideal empfehlen, heisst beiden gestatten ohne Ideal zu sein... Kultur im höheren Verstande des Wortes ist dazu so gut nur Mittel, wie Kultur im niederen Sinne nur Mittel, und nicht Zweck, des physischen Lebens ist. Die Kultur als Selbstzweck ansehen, heisst Götzendienst treiben, heisst Sklave sein. Was vom Individuum, gilt auch von den Nationen. Denn auch Nationen sind Persönlichkeiten, und haben eine Idee, nach welcher zu leben ihre alleinige Pflicht ist... Kultur als Ideal der Menschheit oder eines Volkes ist so passend gewählt, wie das Farbenreiben und Pinselauswaschen passend wäre das Ideal eines Malers zu sein, oder wie man den Mist als Ideal der Landwirtschaft betrachten könnte.« D. Sch. 127.

[153] »Wenn wir nun dem angeblichen christlichen Ideale der jetzt lebenden Deutschen weiter nachspüren, so begegnen uns zwei nicht eben weit von einander getrennte Parteien, deren eine dies Ideal in dem Glauben an eine sittliche Weltordnung, deren andere es in der Humanität, der allgemeinen Menschenliebe, sieht. Es ist schwer, diesen Leuten gegenüber nicht die Geduld zu verlieren. Die Urkunden des Christenthumes, die wenigen ursprünglichen Berichte über das dem Christenthume zur Veranlassung dienende Evangelium, wissen von sittlicher Weltordnung und von Humanität nicht ein Wort.« D. Sch. 132.

mást jelent, mint amit ma értenek rajta. Ott az fentről származik, az öröm és alázat következménye: a liberalizmusban viszont lentről, félelemből és bűntudatból keletkezik. Az egyik szerint azért szeretnek, mert él az ember, a másik szerint pedig azért, mert meg fog halni.[154] De akárhogy van is — kérdezi, mi köze van a német népnek az erkölcsi világrendhez fűződő hithez, vagy ahhoz a követeléshez, hogy minden embert szeretni kell? Hogyan lehetne alkalmas a németek nemzeti eszméjéül egy olyan gondolat, amely arra való, hogy érvényesüljön mindenütt, ahol csak süt a nap.

Elismeri tehát ezeknek az eszméknek az egyetemes értékét, de nem a német nép számára. Ezek nem olyan gondolatok, amelyek révén a német világuralmat biztosítani lehetne.

Mivel azonban minden dialektikai készsége ellenére is tudatában van annak, hogy a Biblia, a zsidóság és kereszténység végeredményben mégis csak ezek felé a lehetetlen ideálok felé irányíthatná a németséget, feladatának tekinti, hogy átértelmezze a régebben meggyökeresedett nézeteket.

A katolicizmussal és a zsidósággal szemben viszonylag könnyebb a helyzete, mert ezek a német nép szélesebb rétegei előtt nem voltak rokonszenvesek egyébként sem. Keményebb küzdelmet kell folytatnia a protestantizmus különböző árnyalatai ellen, továbbá az Ó- és Újtestamentummal szemben.

Nem vonja kétségbe a protestantizmusnak érdemeit — ámbár semmi pozitívumot nem jelentett — atekintetben, hogy a katolicizmus megtagadásával megszabadította a lelkeket az egyház igézetétől.[155] A protestantizmusnak az volt a hibája, hogy beteg szervezetet elvonás által akart gyógyítani: az ókatolicizmus ugyanezt a helytelen kísérletet akarja megismételni; a betegség gyógyulása csak úgy remélhető, ha új életet kezdenek: azáltal, hogy az állítólag egyedül beteg testrészt leoperáljuk és helyébe egy másikat — amely csak művégtag — teszünk, nem érhetünk el eredményt.

[154] D. Sch. 133.

[155] D. Sch. 140.

Szellemi természetű betegségeken nem lehet sebészi beavatkozással segíteni. Amire Németországnak szüksége van, nem katolicizmus a pápa és néhány más katolikus sajátosság nélkül, nem a kereszténység a dogmák egy nagyobb vagy kisebb csoportja nélkül, hanem új élet, amely a régi beteg élet elhaló maradványait újjáéleszti: tavaszra van szükség, amely friss ágakat és fiatal hajtásokat hoz és nem seprőre a tavalyi levelek eltakarítására, amelyek amúgyis lehullanak a tavasz kibontakozására.[156]

A romanizmust és a katolicizmust nem lehet egy elvont vallás, hanem csakis a német nemzeti vallás által legázni.[157]

Az ultramontánizmust és a protestantizmust együtt kell elpusztítani, de nem erőszakkal, hanem csupán azáltal, hogy egyrészt megvonjuk tőlük a komoly elismerést, másrészt pedig valami pozitívet, újat adunk helyébe[158]).

Jól tudja, hogy a kereszténység diszkreditálásának legalkalmasabb eszköze zsidó voltának kipécézésre Ezáltal őszinte ellenszenvet kelthet iránta. Ahol csak alkalom nyílik, hangoztatja, hogy a kereszténység „glóriával övezett" alakjai zsidók voltak. Mária nem más, mint egy zsidóasszony.[159] Jézus is csak úgy lenne érdekes, ha komolyan elhinnék, hogy Isten fia, különben csak egy nazaréti rabbi.[160]

156 D. Sch. 144.
157 D. Sch. 97.
158 D. Sch. 139.
159 »und Maria war nichts weiter als eine Jüdin, so gewiss wie Judas Ischarioth ein Jude war.« D. Sch. 153.
160 »Die biblische Geschichte des neuen Testaments ist nur geniessbar unter der Voraussetzung, dass der Jesus, um welchen es sich in ihr handelt, der Sohn Gottes sei, für welchen ihn die Kirche ausgibt: der Rabbiner von Nazareth ist des Höchsten langweilig. Theilt die Mehrzahl der bei uns zur Gesetzgebung berufenen, sowohl der in der Regierung wie der im Landtage sitzenden Männer den Glauben der Kirche in Betreff Jesu nicht, so wird sie nur wohl thun, wenn sie die biblische Geschichte des neuen Testaments aus den Schulen entfernt. Es ist verständiger Leute doch kaum würdig, in Kinder das hinein lehren zu lassen, was sie von Knaben bereits mit Misstrauen angesehen, von Jünglingen so verworfen wissen wollen, wie sie selbst es verwerfen.« D. Sch. 184.

A kereszténység alapítóját igyekszik ugyan valami határozatlan ködbe burkolni. Fél két évezred kialakult tekintélyétől, de azt a kevés tiszteletet is, amit iránta tanusít, csak kétélű fegyverként használja. Azt akarja bizonyítani vele kapcsolatban, hogy a zsidóságnak a legnagyobb ellenlábasa volt[161], viszont a kereszténység nem tesz mást, mint folyamatosan meghamisítja az Evangélium tanításait. Ebben a katolicizmus egy úton halad a protestantizmussal.[162] Ugyanez a jelentősége az evangéliumokról szóló elismerő nyilatkozatainak is.[163]

Már a kereszténység megindulásakor elkövetik az első nagy hibákat. A farizeus zsidó Pál apostol „bűne" az, hogy becsempészi az Ótestamentumot az egyházba. Ezáltal az evangéliumok jelentősége, amennyire csak lehetséges, tönkremegy.[164] Amit Pál tanít, az nem evangélium, hanem csak az evangélium reflexének reflexe, amelybe beleviitte a zsidó lelkiséget. Pál „bűnei" közé tartozik továbbá, hogy a zsidó nép történetének hihetetlen fontosságot tulajdonít. Mint farizeus, nem tud megszabadulni attól a gondolattól, hogy népének üdve a színájhegyi eseményektől datálódik. Még megbocsáthatatlanabb „tévtana" az, hogy az emberiség csak Izráel útján nyerheti el az üdvösséget. A zsidó nép ünnepnapjait a világ idvezülése szempontjából fontos dátumoknak tekintette: Peszach, „pünkösd", a tóraadás-ünnep, sátoros-ünnep, templomavatás-ünnep és a többi zsidó emléknap, nemzeti ünnepek, — lehetne mondani családi ünnepek csupán — amelyek vallási

161 »Danach sind mir die Beziehungen Jesu zu seinem Volke negative: er gleicht dem Copernicus, der als er mit der Erklärung der astronomischen Thatsachen nicht auskommen zu können erkannt hatte, falls er dem Systeme des Ptolomäus huldigte, die Theorie umdrehte, und, statt die Sonne um die Erde laufen zu lassen, annahm, die Erde laufe um die Sonne.« D. Sch. 226., lásd még D. Sch. 319.
162 »Es dürfte nachgewiesen sein, dass das Christenthum, also Katholicismus und Protestantismus, eine Entstellung des Evangeliums ist.« D. Sch. 62.
163 D. Sch. 43.
164 D. Sch. 13, 57.

jelentőséget csak akkor kapnak, ha az azt ünneplő nemzet elhiteti magával, hogy neki jelentősége van az egész emberiség fejlődése szempontjából. Egyébként is ezt az eszmét csak a későbbi próféták vitték bele a zsidó teológiába: Mózes könyvei erről mitsem tudnak.[165]

Hogy az egyház tanításait vallási célokra használhatóvá tegyék, el kell belőle távolítani a zsidó mérget, az egyszerű faktumok alapvető tévedését. Semmisem áldásosabb az emberiség számára, mint az, ami minden pillanatban megismétlődhetik: egy Isten-fiú, aki az első év január elsején a világteremtésnek 5500-ik, vagy 4000-ik évében, kezében zsebórával, megszületik Bethlehemben, vagy Nazaretben, nem használ senkinek, aki 1878 évvel később akar Istenével kapcsolatot teremteni.[166]

Az egyház Jézus, az ember és istenfia mellé helyezi Máriát és a szenteket: ezt igen helyesen cselekedte, mert Jézus nem végső ideál senki számára, a nála hiányzó tulajdonságok pótlására alkalmat nyujt az egyház más oldalról: eszerint Mária és a szentek imádása tulajdonképen kritika a Krisztus-imádás ellen.[167]

Látjuk tehát, hogy Jézus tekintélye is csak eddig érinthetetlen számára, amíg nem talál valami új motívumot annak leértékelésére. Jézus, Pál és Mária személyén keresztül csak az Újszövetség zsidó szereplőit tudja diszkreditálni. Fontosabb azonban számára, hogy az Ószövetség alakjait tegye tudatosan ellenszenvessé honfitársai előtt, mert hogyha az alapépítményt ki-

165 D. Sch. 129., 61.

166 »Um die Dogmen der Kirche religiös verwendbar zu machen, muss man das jüdische Gift von ihnen entfernen, den grundstürzenden Irrthum vom Werthe des einmaligen Faktums. Nichts ist für den Menschen von Segen, als das, was sich jeden Augenblick wiederholen kann. Ein Sohn Gottes, welcher mit der Uhr in der Hand am ersten Januar des Jahres Eins, fünftausenfünfhundert oder viertausend Jahre nach der Schöpfung, in Bethlehem oder Nazareth das Licht der Welt erblickt hat, hilft Niemandem etwas, der 1878 Jahre nach diesem Zeitpunkte sich mit Gott und der Kreatur abzufinden hat. Analog geht es mit allen andern Dogmen«. D. Sch. 234.

167 D. Sch. 235.

kezdi, inkább számíthat az egész konstrukció összeomlására, mintha felülről kezdené a bontást. Különösen kiélezi az ellentéteket azáltal, hogy szembeállítja a német legenda alakjait a Biblia szereplőivel.

Lagarde szerint senki sem veheti rossznéven, ha a németek Votánt jobban szeretik, mint Jehovát, Szigfridet inkább kedvelik, mint Dávidot és Gudrun rokonszenvesebb számukra, mint Rebeka.[168] A németeket nem érdekli Ádám, Éva, Ábrahám, Izsák és Jákób, Mózes és Dávid: idegenek ezek számukra, de nemcsak közömbösek a németek részére, hanem veszedelmesek is. Ádám és Éva történetéhez kapcsolódik az eredendő bűn fogalma és a megbocsátás tana, Ábrahámhoz a hit, Mózeséhez a törvény, Dávidéhoz a messianizmus és a beteljesedés tana, amely az Ó- és Újtestamentumhoz fűződő minden tudományos kísérletet lehetetlenné tesz.[169]

Ki kell ebrudalni az Ótestamentumot azért, hogy a meggyökeresedett hittételeket is ki lehessen küszöbölni. De azért is ki kell kapcsolni a héber Bibliát az oktatásból, mert a benne található elbeszéléseken már a gyermek is megütközik. Elsősorban a patriárkák története tartalmaz sok kifogásolni valót: Ábrahám feleségét, mint nővérét mutatja be a Fáraónak és Isten jogtalanul bűnteti meg a teljesen ártatlan egyiptomi uralkodót, aki jóhiszeműen járt el, mikor Sárát feleségül vette. Izsák atyjának ezt a játékát megismétli Jákób és Rebeka közösen csapják be a vak Izsákot. Jákób Ézsau előtt, Dávid története: mind jó indokok számára a Biblia félretevéséhez.[170]

Nem jár sokkal jobban az Ujszövetség sem.[171] Ha a mai ember hinne az evangélium elbeszéléseiben úgy, ahogy azok előadatnak, lehetne rájuk építeni. De ha műveltek és vallásvédők, apologéták egymás között vannak, akkor maguk is csak szimbolumként próbálják beállítani az ősi történeteket.[172] Mi tehát az új feladat?

168 D. Sch. 173.

169 D. Sch. 183—184.

170 Ugyanott.

171 D. Sch. 44.

172 D. Sch. 184.

Visszatérni a német mitológiához. Jacob Grimm gyüjteményét korszakalkotónak tartja. Alkalmas forrásnak véli, amelyből az új német vallás anyagot meríthet.[173]

Ime, megvan a Germanen-Bibel első nagy alapja. Hiányzik még az a személyiség, aki az új vallás tételeit megformulázza és az író — művész, aki a tanításokat írásba önti. De új vallás máról holnapra nem jöhet létre, fejlődését és kialakulását sok tényező befolyásolja. Arra mindenesetre vigyázni kell majd hogy ez az új Biblia ne legyen mesterséges alkotás. A zsidóságnak is az volt a hibája, hogy időszámításunk előtt az V. században Ezra tanításai következtében az ősi Izráel leszármazottai zsidókká lettek és az volt a felháborító ebben, hogy ezáltal az izraelita nemzet minden kellemetlen tulajdonsága isteni célúvá vált. Ugyanez a hibája a jezsuitizmusnak is: szintén mesterséges alkotás, éppen ez az oka az iránta megnyilvánuló szenvedélyes ellenszenvnek is: emiatt még az erényeit is hibáknak nézi a külső szemlélő.

A természetes fejlődés kell, hogy önállóságra nevelje a németséget. Saját anyagából kell a saját lelki életét kiépíteni.

Föltevése szerint a németség éppen a sok idegen anyag felvétele miatt vált gyűlöletessé a világban. Régebben csak mosolyogtak rajta ügyetlensége és pedantériája miatt. A hibákat nem vették túlságosan komolyan, többé-kevésbbé tudták, hogy ezekből a hibákból náluk is megtalálható egy és más. A németek iránt érzett gyűlölet hasonlít a zsidók és jezsuiták ellen irányuló ellenszenvhez; mert az, amit ma németnek mondanak, éppen olyan mesterséges alkotás, mint a zsidóság és a jezsuitizmus.[174]

Mindenesetre kiemeli, hogy az a németség, amelyet a külföld ismer, nagyon is eltér a valódi és hamisítatlan némettől. Az irodalom reprezentánsai csak nyelvükben és testiségükben németek, szellemiségük kozmopolita beállítottságú és görög-római ideálok felé törekszenek.[175]

[173] D. Sch. 239.
[174] D. Sch. 238.

Fichte megállapítása, amely szerint a német népnek jellegzetes vonása az eredetiség, vagy von Stael asszony véleménye, aki azt hiszi, hogy a németeket a szellem függetlensége, az egyedüllét szeretete és az egyedek sajátossága karakterizálja, csak formális jelentőségű, a németség pozitív tartalmát máshol kell megtalálni.[176]

A francia forradalom (1789) egy tekintetben nem különbözik az úgynevezett reformációtól (1518) és az 1848-as német forradalmaktól: ez éppen úgy, mint amazok — nem más, mint a birtoklási viszonyok eltolódása: a nemesség, az egyház és a fejedelmek birtokai bérmentve és ingyen más kezekbe mennek át.

Nem ilyenfajta változásokra van szükségük a germánoknak: szabadság és nem liberalizmus, Németország és nem zsidó-kelta tantételek Németországot illetően hozhatják meg az újjáéledést: nem vallásosságra és dogmatikára van szükség, amelyet szájkosár megakadályoz abban, hogy haraphasson: — a szájkosár kulcsát pedig a kormány tartja a kezében — egy birodalom kell a németeknek, amely csak annyiban állam, amennyiben a nemzet azt nem nélkülözheti. Nem akarnak olyan orosz fogaton ügetni, amely francia pórázon fut és egy zsidó korbács irányítja.[177]

Ha német vallást akarnak, akkor — mivel a vallás létének elengedhetetlen föltétele az őszinteség és igazságosság — le kell vetni mindazokat a rongyokat, amelyekbe Németország beburkolózott. Palesztina és Belgium, 1518, 1789 és 1848 nem érdekli őket.

Itt az ideje, már elég erősek a németek ahhoz, hogy minden idegen anyagot kivessenek magukból. Németországnak az a baja, — fejezi be patétikusan a jövő vallásáról szóló, 1878 tavaszán megjelent cikkét — hogy 1878-ban kényszerül azt megcselekedni, amit 878-ban kellett volna tennie.[178]

[175] D. Sch. 239.
[176] D. Sch. 241.
[177] D. Sch. 246.
[178] D. Sch. 247.

A feladat meg van adva: a megvalósítás első lépése a nehézségek felismerése. A nemzeti vallás kialakulásának egyik legfontosabb föltétele, hogy már az ifjúság nevelése mentes legyen azoktól a befolyásoktól, amelyek csak a régi eszmevilágot gyökeresítik meg lelkében: az első lépés, hogy már a gimnáziumok tananyagából hagyják ki a Biblia tanítását.[179]

Az egyetemek munkájának is nagy hivatása van a leendő vallás kialakításában. Az egyetemektől mindenesetre el kell választani a teológiai fakultásokat, mert azoknak metódusa sem olyan, hogy alkalmas lenne az egyetemektől megkívánt tudományos színvonalon álló valláskutatásra.[180] Alaptételek és dogmák megkötik a kutatónak kezét. Fölfogása szerint nem is helyes, ha egy élő vallás szent könyveit tudományos módszerekkel kutatja. A reformációs mozgalmak akkor buktak valójában el, midőn a Bibliát, mint Bibliát elejtették s helyébe a tudományos exegézist helyezték.[181]

---

179 »Darum will ich von Bibelkunde in dem gedachten Sinne für die Gymnasien nichts wissen.« D. Sch. 185.

180 D. Sch. 67—69.

181 »Es mag hunderttausend Mal wahr sein, dass ein Psalm ursprünglich einen weltlichen Sinn gehabt hat: für die Synagoge und für die Kirche hat er immer nur die Bedeutung, welche sich mit jüdischer, beziehungsweise christlicher Frömmigkeit verträgt: indem der Protestantismus diese Wahrheit verkannte, und die Grenzsteine zwischen den beiden Gebieten kirchlichen Schriftgebrauches und wissenschaftlichen Schriftverständnisses ausriss, hat er sich selbst das Grab gegraben, und sich so thöricht gezeigt, wie ein Arzt sein würde, welcher die treuen Augen seines Weibes in Bezug auf die Lagerung der Linsenfäden und die Farbe der Pigmentzellen auf dem Seciertische untersuchte, und danach hoffte, die treuen Augen wieder freundlich leuchten und sorgen zu sehen. Es ist mit den Büchern der Bibel um nichts anders als mit Brot und Wein des Abendmahles: weder jene noch diese gehören in die Kirche, wenn nicht der Segen des Amts über sie gesprochen ist: ohne diesen Segen ist die Bibel ein natürliches Buch mit manchem Guten und vielem Schlechten, enthält das Brot neben dem nahrhaften Mehle auch wohl Hacheln und Lolch.« D. Sch. 229; »Ob die Protestanten ein Schriftprincip haben, mögen sie unter sich abmachen: dass das Schriftprincip der Todespunkt des Protestantismus ist, unterliegt keinem Zweifel mehr, nachdem thatsächlich auf der ganzen Linie des Protestantismus die Bibel als Bibel aufgegeben worden ist, und zwischen Franz Delitzsch und dem des Holländers Kuenen Arbeiten nach Deutschland verpflanzenden Julius Wellhausen ein prinzipieller Unterschied nicht mehr besteht.« D. Sch. 343.

182 D. Sch. 68—69.

Fel kell állítani az egyetemek bölcsészeti fakultásain vallástudományi tanszékeket, amelyek az élő vallások szempontjaitól teljesen függetlenül foglalkozzanak a vallások és az azokhoz fűződő irodalmak fejlődésének történetével. Persze azokat, akik különböző vallások papjai kívánnak lenni, nem óhajtja arra kényszeríteni, hogy ezeket a „teológiai" előadásokat hallgassák, már azért sem, mert katolikusokat, protestánsokat, zsidókat arra kötelezni, hogy teológiai tárgyú tudományos előadásokat hallgassanak, egyet jelentene azzal a követelménnyel, hogy vallási álláspontjukat adják fel. A tudomány és minden történeti vallási alakulat között mély szakadék tátong.[182]

A zsidók szereplésének túlzó feszegetése a Bibliában és a keresztény vallás fejlődésében azt a benyomást kelthetné, hogy jelenlétük okozza a valódi nehézségeket. Ha sikerülne valamilyen csodatétellel az Ó- és Újszövetség összes zsidó vonatkozásait megsemmisíteni és helyébe germán elemeket ültetni, megbarátkoznék azoknak lényeges tartalmával. De ha tüzetesebben vizsgáljuk meg gondolatmenetét, akkor nem nehéz rájönni, hogy ennek a problémának csak mellékjelentősége van. Ha nem a zsidók személyi, vagy népi jelenléte miatt tartotta volna szükségesnek a Biblia átalakítását, illetve elvetését, akkor talált volna más ürügyet a megtagadásra: a Biblia szellemisége az, amivel nem egyeztethetők össze politikai tervei. A Biblia egyetemes emberi eszméi sem abban a formában, amelyben az Ószövetségben illetve az élő zsidó vallásban jelentkeznek, sem abban az alakban, amelyben az Ujszövetségben, vagy a katolicizmusban és a reformációban eléje tárulnak, nem válhatnak alapjává annak a rendszernek, amelyet valláskent ő a vallás helyére akar állítani.

A nemzeti vallásnak az a fikciója, amit ő megteremt, éppen ellenkezője annak, amit az elmult két évezred alatt a kereszténység és több mint 3000 év alatt a zsidóság tanított.

Az összes élő vallások és irodalmaik támadásával csak utat akar nyitni valami újnak kialakitására, mert érzi, hogy itt olyan tényezőkkel áll szemben, amelyeknek leküzdése a nemzeten belül nem kisebb feladatot jelent, mint nemzetközi vonatkozásban azoknak a határoknak megbontása, amelyek közé Németország annak idején be volt szorítva. Párhuzamos háborús művelet ez a politikai harcokkal.

Liberalizmus, demokrácia, újnemesség árja-paragrafusokkal.

Miután sikerült a germán „látnoknak" önmagát meggyőzni arról, hogy olyan külpolitikai célkitűzéseket, amelyeket ő tervez ki, meg is lehet valósítani, sőt erkölcsi és filozófiai alapot is lehet ilyen barbár elgondolások számára teremteni, és miután sikerült neki a vallás alapműveit és alapgondolatait teljesen új megvilágításba helyezni, megkísérli a leszámolást azokkal az intézményekkel és rendszerekkel, amelyeket nem tart alkalmas fegyvertársaknak a következő korszakok küzdelmeiben. Van az európai politikai életnek még néhány eleme, amelyet a vallással párhuzamosan meg kell semmisíteni, illetve valami olyasvalamivel helyettesíteni, ami a német nép terveivel egybeesik. A liberalizmus és a demokrácia ama fogalmak közé tartozik, amelyeket ki akar küszöbölni a német politikából. Természetesen jól tudja, hogy ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban nem kell olyan komoly ellenállásra számitania, mint a vallási problémáknál. Zsidóság, katolicizmus évezredekre visszanyúló, Európa és a németség történetével, irodalmával, kultúrájával, lelkiségével annyira összeforrott kérdések, hogy velük még akkor is nagyvonalú és szélestávlatú küzdelmet kell folytatni, ha a harcoló félnek megvan az az előnye, hogy segítőtársakra számithat ebben a viadalban, már azért is, mert

a szóbanforgó ügytől függetlenül is ellenszenvvel viseltetnek az ellenfél iránt. Liberalizmus és demokrácia viszont Németországban nem tekinthetnek nagy multra vissza, és ami a legfontosabb, nagyon távol állnak a német lelkiségtől. Aránylag kisebb energiával lehet ellenük eredményeket elérni.

A külpolitikai célok eléréséhez az első lépés a nemzeti egység létrehozása. Azt hihetné az ember, hogy szívesen veszi a germán jövő szellemi inspirálója, ha ennek a célnak eléréséhez megnyerhet egy egyébként nem szimpatikus rendszert. Ez azonban nem következik be, mert a germán „látnok" fél az olyan szövetségestől, amelynél nincsen meggyőződve, hogy az végül majd alkalmazkodni fog a végcélokhoz. Ezért tiltakozik az ellen, hogy a liberalizmus legyen a német nemzeti egység megvalósítója. A liberalizmus meggyőződése szerint szurrogátumokkal dolgozik — ez egyik kedvenc vádpontja bármi ellen, amivel nem akar együtt haladni —és azok segítségével nem lehet célba érni.[183]

Állítása szerint ő már 1872-ben felismerte, hogy a liberalizmus napjai meg vannak számlálva Németországban.[184] Egyébként a többi „ellenség" ellen fölhozott más vádpontokat (világhatalomra való törekvés, stb.), amelyekkel a katolicizmust, a zsidóságot, és természetesen a tényleges politikai nagyhatalmakat illette, most a liberalizmusra alkalmazza, amelyet „szürke internacionálé" elnevezéssel illet és azt állítja róla, hogy éppen olyan szívesen uralkodik, mint a család három másik tagja, a vörös, a fekete és az arany internacio-

---

[183] »Aber diese Einheit der Nation ist nicht da, und wird noch lange nicht da sein, ja sie wird, wenn der Liberalismus ihre Besorgung in die Hand nimmt, unmöglich, und durch ein Surrogat — Surrogate sind ja das Lieblings-auskunftsmittel des Liberalismus — ersetzt werden müssen.« D. Sch. 20.

[184] »Ich habe 1872 erkannt, dass die Tage des Liberalismus zu Ende giengen. Darum habe ich 1873 und in den folgenden Jahren nach und nach meine deutschen Schriften veröffentlicht, um durch dieselben die Gemüther für die neue Periode, an deren Schwelle wir uns befinden, empfänglich zu machen.« D. Sch. 81.

nále. Megöli az egyéniséget. Azoknak a világnézete, akik mindenfelől szellemi javakat óhajtanak gyüjteni abban a jámbor hitben, hogy az így összeharácsolt anyag az ő saját tulajdonukká válik.[185] Zsidók és liberálisok természetes szövetségesek. Mindkettő mesterséges alkotás. Aki nem akarja, hogy a német birodalom homunculusok küzdőterévé váljék, frontot kell, hogy alkosson a zsidók és a liberalizmus ellen.[186]

Attól való félelmében, hogy nem tudja kortársait eléggé meggyőzni a liberalizmus helytelenségéről, azonosította a zsidó varázsszóval, érezvén, hogy ez a legalkalmasabb mód a diszkreditálásra. Ezzel a sajátságos germán gondolkodási módszerrel, amely elsősorban érzelmi momentumokra akar építeni, elégszer találkozhattunk az utóbbi évtizedekben is, amidőn a „zsidó" jelzőt mindig a másik, vád alá helyezett rendszer, vagy nép neve elé tették, amelyet különösképpen meg akartak bélyegezni: „zsidó-bolsevista", „zsidó-kapitalista", „zsidó-bolsevista-kapitalista" és hasonló kapcsolások a legsűrűbb fordulatai közé tartoztak, nemcsak a politikai szónoklatoknak és irodalomnak, hanem minden germán szellemi megnyilatkozásnak a legkülönbözőbb területeken.[187]

Érdekes, hogy míg a liberalizmus ellen még szükségesnek tartotta azért a küzdelmet annyira, hogy külön cikket is szentel neki,[188] addig a szocializmust csak éppen érinti: a mormonizmussal és az anarchizmussal együtt az elismerten közveszélyes gondolatok közé sorolja.[189] Ezt nem is tartja szükségesnek részletesen indokolni.

Hasonló elbánásban részesül a demokrácia és a parlamentarizmus is. Meg van róla győződve, hogy a német nép szívesen lemond a parlamentről, országgyűlésről, liberalizmusról, haladásról és egy pár marok „koronácskáról", ha biztosítékot kap atekintetben, hogy végre „testhezálló ruhát" szabnak számára.

185 D. Sch. 311.
186 D. Sch. 322.
187 D. Sch. 112.
188 Die graue Internationale (D. Sch. 311—322).
189 D. Sch. 274.

Az összes germánok nem annak ellenére, hanem éppen azért, mert barátjai — mondja Lagarde — a szabadságnak: arisztokraták a szónak legvalódibb értelmében: szabadság és demokrácia, illetve liberalizmus úgy illenek egymáshoz, mint a tűz a vízhez.[190] Mindenképen elvetendő tehát mindaz, ami ezekkel a fogalmakkal összefügg.

Részletesen foglalkozik ipari és mezőgazdasági kérdésekkel is. Gondolatmenetét természetesen itt is az irányítja: vajjon ezek a kérdések mennyiben akadályozzák, vagy segítik elő a jövő német világhatalmi törekvéseit. Ellene van az urbanizálódásnak,[191] véleménye szerint nincs nagy jövője a német iparnak. Németország nem rendelkezik kellő mennyiségű és minőségű ipari nyersanyagokkal, nem tudja felvenni a versenyt a külföldi vetélytársakkal. A német ember nem is jó ipari munkás, hivatkozik is arra, hogy a legfontosabb iparokban a napszámosok külföldiek,[192] A német kereskedelem fejlődésében sem lát egyelőre nagy jövőt, mert az igazi nagyvonalú kereskedelmi forgalmat csak az angol és az orosz áruk kicserélése jelentene, ezeknek a birodalmaknak pedig megvannak a megfelelő kikötők északon és délen is, hogy az egymással való kapcsolatot Németország közbeiktatása nélkül is fenntartsák.[193]

A mezőgazdaság és állattenyésztés fejlesztését részesíti előnyben az előbbiekkel szemben, mert a gyarmatosító törekvések szolgálatát így látja kellőképpen biztosítva.[194] Ezt a szempontot sohasem téveszti szem elől. Legközelebbi és legfontosabb feladatnak azt látja, hogy a német területi terjeszkedésnek népi alapjait megteremtsék. Hogy nem valami békés földművelő és állattenyésztő nép nevelése lebeg célként szeme előtt, bizonyítják azok a nagyméretű nevelési intézményekre

190 D. Sch. 289.
191 D. Sch. 30.
192 »Jederman weiss, dass in SüdDeutschland Italiäner, in NordDeutschland, Schweden und Polen als Tagelöhner gebraucht werden, weil sie zuverlässiger und tüchtiger schaffen als die Deutschen.« D. Sch. 108.
193 D. Sch. 28.
194 D. Sch. 109.

vonatkozó tervei, amelyeket részletesen kidolgoz. Hangsúlyozza, hogy egy uralkodni tudó vezető réteget kell céltudatosan felnevelni. A katonai intézetek mintájára létre kell hozni külön célkitűzésekkel és jól felépített pedagógiával dolgozó egységes intézeteket, ahol gyakorlati és világnézeti nevelésben részesíthetik a jövendő német vezető rétegeket.[195] Az iskolaügy újjászervezése egyik legtöbbet tárgyalt problémája.[196]

Ugyanebből a célból tervezetet dolgoz ki a német nemesség újjászervezésére.[197] Szeme előtt, amint sokszor hangsúlyozza, az angol *gentry* és *gentleman* lebeg.[198] Azt hiszi, hogy egy ilyen kiagyalt szabályzat révén utól tudja érni a brit riválist, amelynek uralkodó típusa sok-sok évszázad nevelésének eredménye volt. Ez az új nemesség abban is eltér a régitől, hogy ezt nem az uralkodótól, vagy más magasabb fórumtól kapja az illető, már a multban mutatott erények és eredmények elismeréséül, hanem akaratnyilvánítás révén nyeri el, amely a jövőre vonatkozik és bármely árja számára megszerezhető.

---

[195] »Wie der Staat sich Berufsoffiziere heranbildet, so muss er auch die Männer heranbilden, welche regieren sollen: und regieren sollen nicht allein Beamte, sondern auch die Vielen, welche mit und ohne Ehrenamt das Leben der Nation irgendwie und irgendwo zu leiten berufen sind. Wer nicht Offizier werden will, hat in Kadettenhäusern und ähnlichen Anstalten nichts zu suchen: wer nicht weiss, dass er irgendwo regieren wird, gehört nicht auf die Gymnasien. Zutritt zu den Offizierbildungsanstalten hat in Preussen Jeder: auch zu den Gymnasien habe ihn jeder: aber durch eine der Isolierung der Kadettenhäuser ähnliche Schliessung der Gymnasien muss der Unterricht, wenn man will, die Erziehung oder Bildung der jungen Leute zu künftigen Regenten ermöglicht, und Jeder ferne gehalten werden, der nicht das ihnen zu gewährende Mass an Unterricht ganz bis zu Ende zu geniessen, und der nicht mit vollem Bewusstsein ein Mitglied der deutschen Gentry zu werden vorhat.« D. Sch. 215—216.

[196] Két cikket is szentel ennek a kérdésnek: Zum Unterrichtgesetze. (D. Sch. 168—216) és Noch einmal zum Unterrichtsgesetzte (D. Sch. 264—282).

[197] Zur Reorganisation des Adels (D. Sch. 283—290).

[198] D. Sch. 7., 9., 16,, 29., 216.. 273,, 288., 295.

Lényegesebb pontjai ennek a tervezetnek.

1. A nemességhez tartoznak minden további nélkül és minden feltétel nélkül mindazok, akik az általa javasolt törvények megjelenése előtt a porosz jog értelmében nemesi személyek: továbbá mindazok, akik mint tisztek, tanult hivatalnokok, prédikátorok és papok, valamint tanítók közvetlenül szolgálatában állanak egy német államnak, vagy a német birodalomnak, föltéve, hogy atyjuk és két nagyatyjuk hasonló állást töltenek, illetve töltöttek be, föltéve továbbá, hogy ők maguk és hat legközelebbi ősük — két szülő és két-két nagyszülő — születésüktől fogva keresztények voltak, vagy nagykorukban kiléptek egy keresztény felekezetből, anélkül, hogy egy nemkeresztény vallásra áttértek volna. Már puszta bizonyítása annak, hogy a nemesi követelményeknek megfelel valaki, elegendő a nemesség elismeréséhez.

2. Aki a saját állása, vagy felmenőinek állása miatt a követelményeknek nem felel meg, annak egy közjegyző előtt nyilatkozatot kell tennie, hogy be óhajt lépni ebbe a nemességbe és vállalni akarja a nemességi kötelességeket és terheket.

3—13. §-ban aprólékos rendelkezéseket javasol a nemesi családok kötelezettségére vonatkozólag egymással, a családtagokkal és a királlyal szemben. Rendelettervezetet közöl továbbá nemesi hivatal felállításáról, amely regisztrálja a nemesi rendek összes tagjait.

14. Akik nem keresztények, — akár ők, akár hat felmenőik közül valamelyik — tehát nem német származásúak, amennyiben a rendelet megjelenése előtt megszerezték már a nemesi címet, megtarthatják azt, de a címerhivatalban nem tarthatják őket számon. Az egyetlen cím amit viselhetnek, a bárói: a Freiherr címet csakis valódi németek viselhetik.

15. Az újnemesek, vagy az olyan nemesek, akiknek nincsen megfelelő nevük, ami elé a „*von*" odaillik, azok felvehetnek anyai ági neveket is. Legjobb lesz az

oroszok által „kiürítendő", a Keleti és a Fekete-tenger között üresen átadott helységek neveit átvenni.[199]

Ha ezt az újnemesi szabályzatot szemügyre vesszük, megállapíthatjuk, hogy ez nem más, mint pártszervezet létesítése, amelynek tagjaiul a régi nemeseket is felveszik, amennyiben nem zsidó származásúak: egyébként mindenki bejuthat oda, aki óhajtja, csak egy föltételnek kell megfelelnie: ne legyen zsidó eredetű.

Különösen jellemző az utolsó paragrafus, amely már előre befejezett ténynek tekinti az oroszoktól elveendő területeket és az újnemességnek már ebből az anyagból utal ki helységneveket, ami egyben valószínűleg jogcímet fog jelenteni ama nemesi familia számára, hogy az üresen hagyott helységben, mint birtokos telepedjék le.

Herrenvolk, monarchia, diktatura.

A parlamentarizmussal, liberalizmussal, demokráciával leszámolt és megkísérli azoknak a politikai alapelveknek a kiemelését, amelyek alkalmasaknak látszanak a jövendő birodalom létrehozásához és fenntartásához.

Két forrásból merít ennél a problémánál: az angol állapotokból — úgy, ahogy ő látja — és a német nép állítólagos alaptulajdonságaiból. Legtöbb benyomását angliai útja alkalmával szerezte. Már a nemesség újjászervezésére vonatkozó javaslatánál láttuk, hogy szeme előtt ideálként az angol *gentry* bizonyos vonásai lebegnek.

[199] »In dem im Warschauer Frieden von Russland an Preussen abzutretenden und ohne Einwohner zu überweisenden Landstriche zwischen der Ostsee und dem Schwarzen Meere werden die vom Heroldsamte vertheilten Namen den dort neu zu gründenden oder vorgefundenen Dörfern und Städten beigelegt, und es wird den Adligen Gelegenheit gegeben werden, in den Ortschaften, deren Namen sie führen, fideikommissarisch zu befestigendes Grundeigenthum zu erwerben.« D. Sch. 288.

Angliában — úgy találja — száz meg ezer király él a királynő mellett. Ezek alávetik magukat ugyan az uralkodó tekintélyének, mégis valamennyien ugyanolyan uralkodók, mint az. Ez teszi az angol népet királyi gondolkodásúvá: ott minden királyi levegővel, királyi atmoszférával van telítve.[200] A király angol fölfogás szerint sohasem követ el bűnt.[201]

A német nép született arisztokrata. Minden német ember úr és uralkodó. Igazi monarchia csak a németeknél volt, legfeljebb a görögöknél volt valami hasonló. A hégeli felfogás téves: a király nem olyan, mint a dékán az egyetemen — egy az egyenlők között, — hanem abszolút uralkodó. A király a nemzet képviselője és nem hivatalnok. A fejedelmek útján kormányoz, akik az ő akaratát képviselik. Császárt fejedelmek nélkül elképzelni azt jelentené: köztársaságot akarni, ahol az elnököt megegyezés szerint császárnak titulálják. Csak az a nép szabad, amely csupa úrból áll: a szabadságnak első feltétele mások jogainak tiszteletben tartása. Az igazi úr éppen azért követeli meg, hogy másoknak is legyenek jogai, mert magának is megköveteli ugyanazt. A német nemzet urakból áll a nép legalacsonyabb rétegéig. Minden német testvére a fejedelmeknek.[202] Mindenhová, ahová németek eljutottak, uralkodtak és arisztokratikus szellemet vittek magukkal.[203]

Nagyon érdekes, amit a németek nagyzási hóbortjáról mond. Minden németnek az a vágya, hogy kimutassa nemesi származását, de megmutatkozik ez a jellemvonás a gyerekek játéka közben is. Sohasem vesznek fel a játszó gyerekek közönséges hangzású polgárneveket, hanem csak kalandos lovag-nevekkel illetik magukat. Még Goethenek is imponált volna saját

[200] D. Sch. 7.

[201] D. Sch. 122.

[202] D. Sch. 121—123., 355—356. »Die Haus-, Lehr- und Brotherren — alles gute, alte, deutsche Wörter — sind leibliche Brüder der Fürsten, und stehn und fallen mit diesen, wie diese mit ihnen stehn und fallen.« D. Sch. 123.

[203] D. Sch. 10.

vallomása szerint, ha hercegi leszármazottnak vallhatta volna magát.[204]

Föltehető, hogy szerzőnknél is közrejátszott ez az úrhatnámság gondolata egyéb momentumok mellett, midőn a francia, de előkelőbb hangzású *de Lagarde* nevet vette fel a kispolgári izű *Böttticher* helyett, nem is beszélve arról az incidensről, amelyet említettünk III. Napoleonnal kapcsolatban. Láttuk, hogy milyen fontosságot tulajdonít Korzika egykori kalandorkirályával, báró Neuhoffal való állítólagos rokonságának.

Azt hisszük, hogy az újnemesség megszervezésére vonatkozó terv is ezt az érzést akarja kielégíteni. Lehetőleg minél több német nemest megszervezni. Ami a multra vonatkozólag csak óhajtás volt a szélesebb néprétegeknél, az a jövőben valósággá válik.

A monarchia azonban diktatúrává válik: egy ilyen arisztokrata gondolkodású népet csak diktátor-császár kormányozhat.[205]

---

[204] »Es mag Drang nach Poesie sein, dass unter vier Augen in Deutschland eigentlich alle Welt adeliger Herkunft ist: Dass Leute, die von einem lebendigen Adeligen keinen Bissen Brot nehmen würden, von einem vor hundert Jahren verstorbenen Adeligen mit einem gewissen Behagen herstammen, dass alle Kinder in ihren Spielen nie Gastwirt Kreideweiss, sondern Ritter Toggenburg und was weiss ich heissen wollen: dass Göthe nach eigenem Berichte lebhaft gewünscht hat, der Sohn irgend eines heimlichen Prinzen zu sein... Ich habe die Schwärmerei reichlich mitgemacht, und Schulkameraden, an deren kleinbürgerlicher Herkunft nicht der mindeste Zweifel bestand, theilten die Neigung, wenigstens im Spiele wohllautende Namen von der ungeheuerlichsten poetischen Wirksamkeit zu führen. Aber sollte das nicht mehr sein als Romantik und Unzufriedenheit mit der Wachtparadengegenwart? Meine neapolitanischen Bekannten leugnen, dass bei ihnen Aenliches vorkomme, und ihre Heimath hat allerdings eine schönere Natur als unsere Mark, sie hat aber sonst doch vieles nicht, was wir nicht zu vermissen brauchen. Sollte in diesem Spiele nicht germanische Anschauung in kindischer Weise zu Tage treten?« D. Sch. 10.

[205] D. Sch. 8., 21., 32.

Faj vagy nemzet?

Az utóbbi évtizedekben a tudományos és a politikai irodalom is sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel. Nehéz probléma ez, különösen akkor, ha az Európában élő népekre akarjuk alkalmazni, hiszen ezen a területen nem élnek tiszta fajok. A zsidók sem, — akik csak kis mértékben keveredtek idegen népekkel — tekinthetők tiszta fajnak. Minden rögzítési kísérlet akadályokba ütközik. Legtöbbet a németek foglalkoztak ezekkel a problémákkal. A tudomány félkész eredményeit a politikába is belevitték. Ezt is egyik alkalmas eszköznek hitték céljaik eléréséhez. A fajkérdés az egyetlen terület, ahol a nácizmus nem követte teljesen Lagarde megállapításait. Ha mélyebben belenézünk azonban majd a problémákba, látni fogjuk, hogy az ellentét az ő felfogása és a nácizmus politikájában, a gyakorlatban érvényesült fejlődés között jelentéktelen. A valóságban ugyanis ebben a kérdésben sem azokat a szempontokat érvényesítették, amelyeket a fajkutatás teoretikusai állítottak fel, hanem éppen azt a látszólag nem következetes felfogást, amelyet Lagarde vallott.

Véleménye szerint a németség nem a vérben, hanem az érzelemben gyökerezik: ha vérségi alapon ítélnék meg az embereket, akkor ki kellene a németségből zárni Leibnitzet és Lessinget, mint szlávokat, Händelt kelta származásáért, Kantot pedig skót eredete miatt. Erre pedig egyetlen német sem vállalkoznék.[206] Egyébként pedig a germán vér is kevert:[207] kelták, rómaiak, sőt bizonyos tekintetben a húnok is az ősök közé számítanak, valamint Tacitus hermondurjai, ingaevonjai és iszkavonjai.[208] A fajelméletnek a multra

[206] D. Sch. 24.

[207] D. Sch. 25—26., 110.

[208] »Ist die Abstammung von einem und demselben Stammvater nicht das Merkmal der Nationalität, was ist es dann? E. M. Arndt hat auf die Frage, was des Deutschen Vaterland sei, bekanntlich die nicht schön stylisierte Antwort gegeben: soweit die deutsche Zunge klingt und Gott im Himmel Lieder singt. Die zweite Zeile dieses Bescheides ist wohl nur des Reimes wegen da: mindestens passt sie nicht mehr auf unsere jetzigen Zustände. Halten wir uns an die

való vonatkoztatása tehát csak károsítaná a német népet, amennyiben igen értékes elemeket kellene kizárni a német nemzet köréből idegen származásuk miatt. Ez pedig egy kibontakozó nacionalizmus számára nem megfelelő mult-programm. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a zsidó „nemzeti" történelem-szemléletnél, amidőn visszafogadják azokat, akik zsidó eredetűek, de elszakadtak közösségüktől A kereszténység alapítója és az apostolok éppenúgy visszahelyezkednek a zsidó történelem kereteibe, mint ahogy Spinoza és Heine, hittagadásuk ellenére is, jelentős szerepet kapnak a zsidó szellem fejlődéstörténetében.[209]

Lagarde azt állítja, hogy még a nyelv maga sem lehet biztos kritérium, s ezt Svájc példájával bizonyítja: mert többsége németül beszél és németül ír ugyan és mégsem lehet őket másnak, mint svájciaknak tekinteni.[210]

Arról azonban gondoskodik, hogy a zsidókkal szemben érvényesüljön a faji kérdés minden konzekvenciája. A valóságban is ez a kérdés csakis a zsidósággal szemben került alkalmazásra komoly mértékben.

Lagarde faj- és nemzet-elméleténél azt is tekintetbe kell venni, hogy ő ebben a kérdésben sem a tárgyilagos tudományos szempontokat tartja szem előtt, hanem tisztán látja a jövő fejlődését is. A zsidókra vo-

Sprache als Kennzeichen der Nationalität, so möchte die Schweiz zeigen, dass die Bestimmung nicht zutrifft. Die Schweizer reden einen deutschen Dialekt: sie schreiben amtlich und ausseramtlich die deutsche Schriftsprache, und dennoch wollen sie nicht allein anderer Nationalität sein als wir, sondern sie sind es auch.

Da die Entstehung des politischen Begriffes Schweiz im vollem Lichte der Geschichte vor sich gegangen ist, kann die Schweiz uns zu der Einsicht verhelfen, wie Nationen geboren werden.« D. Sch. 124.

[209] Az utolsó években különösen dr. Josef Klausner, jeruzsálemi egyetemi tanár és Schalom Asch jiddis szépíró publikált több tudományos, illetve szépirodalmi művet, amelyeknek ilyen tendenciája van.

[210] Svájccal kapcsolatban azt is kiemeli, hogy még a kivándorlás sem volt nemzeti életének ártalmára, mert a kivándorlók rendszerint meggazdagodva visszatérnek idővel régi hazájukba. D. Sch. 109.

natkozólag elvben ugyan elismeri a beolvadási lehetőséget, azonban olyan feltételeket szab, amelyek megvalósíthatatlanok és ezek a feltételek is csak a német birodalom keretén belül élő zsidókra vonatkoznak. Azt említettük már, hogy itt a pillanatnyi politikai helyzet készteti óvatosságra. Az ő idejében mégsem lehetett programként kitűzni a német zsidóság feltétlen kiutasítását saját hazájából, azokra a zsidókra vonatkozóan azonban, akik a németek által annektálandó területeken laknak, teljes mértékben érvényesíti a legszigorúbb fajteóriákat. Nem tartja megengedhetőnek, hogy azt a kétmillió zsidót, akik ezen a területen élnek, germanizálják, hanem eltávolításukat követeli. De a német zsidókat alkalmazkodásuk esetében is csak másodrendű megtűrt rétegeknek tekinti, sőt annyira megy, hogy a nemzet fogalmának helyére, amennyiben az praktikusnak látszik, a kereszténység címszavát teszi. Igy láttuk azt, hogy midőn arról beszél, hogy az újonnan bekebelezendő területre német kolonisták telepedjenek le, kiköti, hogy ezek a letelepülő német állampolgárok keresztény származásúak kell, hogy legyenek.[211] Ugyancsak módot talál, hogy a zsidóságot kizárja a németségből, midőn a már ismertetett újnemességre vonatkozó tervezetet dolgozza ki.[212]

Nem állíthatjuk, hogy Lagarde ebben a kérdésben kevésbbé „korszerű" lett volna a nácizmus alapjainak lerakásában, mint a többieknél. Sőt itt is szem előtt tartotta a jövő fejlődést és nem akarta, hogy egy ilyen dogmatikus felfogás esetleg útját állja majd a további lépéseknek. A faj szónak hangsúlyozása számára nem is lényeges: a nemzet részére tűzi ki ugyanazokat a feladatokat, amelyeket később a jobbhangzású faj számára foglaltak le a napi politika szótárában.

Hangsúlyozzuk, hogy ez tudatosan történik. Ő ugyanis a német nép számát nem tartja megfelelőnek ahhoz, hogy az általa kitűzött feladatokat elvégezze, azonfelül pedig szeme előtt az angol-északamerikai fejlődési folyamat lebeg, amely azt bizonyítja, hogy egy

[211] D. Sch. 411.

[212] D. Sch. 285—288.

nagyobb tömeg magába olvasztja a kevésbbé szívós újonnan jötteket. Arra a meggyőződésre jut, hogy miként Amerikában anglifikálni lehetett az idegeneket, úgy az általuk gyarmatosítandó Közép- és Kelet-Európában is be lehet olvasztani a németségbe olyan elemeket, amelyek kevésbbé ellenállóképesek.

Arra is gondol, hogy azt a módszert, amelyet a románokra vonatkozólag javasol, — tudniillik, hogy az újonnan megszervezendő német birodalom határain túlra deportálják őket — egyrészt nem lehet keresztülvinni a többi kisebb népekre vonatkozólag, másrészt pedig nem lesz tanácsos ezt túlságosan hangsúlyozni, mert ez esetleg nagyobb arányú ellenállásra késztetheti a kiszemelt áldozatokat.

Talán az is befolyásolja állásfoglalását, hogy az ő családjának is vannak idegen kapcsolatai.

Szellemtörténeti átértékelés.

A politikai fogalmak átértékelésével kapcsolatban már eddig is megfigyelhettük, hogy vallástörténeti mozzanatok állandóan belefonódtak ezekbe a problémákba. Lagardenál a politika, vallástörténet és szellemtörténet annyira egymáshoz tartozó és összekapcsolódó jelenségek, hogy nehéz a határvonalakat megállapítani. A látszólagos keveredés azonban nem véletlen. Rendszeres és tudatos lerombolásáról van szó mindannak, amit akadályozó tényezőnek lát bármilyen szemponból. Amit mi a következőkben szellemtörténet cím alatt tárgyalunk, az egyébként a vallástörténet rovathoz tartoznék, de az új német értelmezés szerint mégis inkább az előbbi tárgykörhöz csatolhatjuk.

A problémák középpontjában itt is a zsidó áll. Már nemcsak az élő zsidó nép, a zsidó vallás, vagy Biblia és annak hatása alatt keletkezett vallások, hanem a zsidóság, mint szellemtörténeti tényező.

a) *Monoteizmus.*

Az ószövetségi vallásnak kétségtelenül legkiemelkedőbb gondolata a monoteizmus. Lényege: egy az Isten, a világmindenség alkotója. Ennek szükségszerű következménye az emberiség egysége, a monantropizmus. A föld minden lakója egy emberpárra vezethető vissza: ugyanaz a törvény vonatkozik az egész emberiségre. Ezt a gondolatot rögzíti meg a Biblia első fejezeteiben és ez tölti el egész tartalmát. A XIX. század folyamán már elérkezett oda a szellemtörténeti szemlélet, hogy ezt tekintse a bibliai vallás sarokpillérének. Ez magyarázza meg szerzőnknek ama törekvését, hogy éppen ez ellen indítja meg leghevesebb támadását.

Először azt akarja bizonyítani, hogy a monoteizmusnak semmiféle vallási jelentősége nincsen. Éppen annyira, amennyire nem hazafiasság az, ha tudom, hogy Németországnak hány lakosa van, és nem szülői szeretet az, hogyha tudom, hogy csak egy anyám van; nem érték az sem, hogy ha azt vallom: egy az Isten.[213]

Ezt a gondolatot annyira kedveli, hogy állandóan újból igyekszik kidomborítani: szinte önmagát próbálja szuggerálni, mint aki jól érzi, hogy az igazság nincs az ő oldalán.[214] Maga is sejti, hogy amit ezen a téren mível, nem más, mint bűvészkedő játék a szavakkal. Hiszen, miután bebizonyítja, hogy a monoteizmusnak nincs semmi vallási értéke, merész fordulattal azt állítja, hogy azért sincs jelentősége, mert ez a logika következménye.[215] Tehát olyan eredmény, amely valóban becsületére válhatott annak a közösségnek, amely olyan korban ébredt erre rá, amidőn a környező világban a legdurvább politeizmus uralkodott. De szerzőnk erre is talál feleletet. Ez nem önálló gondolat: már a kínaiak, görögök, indek, sőt az egyiptomiak is monoteista eszméket hirdettek. Adatokat erre ugyan nem hoz, de a föltevés is elegendő bizonyíték számára, hogyha a saját igazát akarja valószínűsíteni. Képzelhetjük, hogy milyen triumfáló örömmámor csendült volna szavaiból, ha már az ő korában ismertek lettek volna azok az ékírásos és képírásos emlékek, amelyeknek egyes sorai és kitételei arra engedtek következtetni, hogy a valóban homályos nyomok már az

[213] D. Sch. 24.
[214] D. Sch. 153., 218., 256., 318.
[215] D. Sch. 24.

asszír-babilóni és az egyiptomi kultúrában is a monoteizmus primitív formáira mutatnak.[216]

Ha azonban valaki mégis abban a tévhitben maradna meg, hogy a monoteizmusnak van jelentősége és azt sem hinné el, hogy ez más kultúrákban is ilyen alakban megtalálható, az még mindig nem lenne köteles emiatt az eszme miatt a Biblia vallásának vagy a zsidóságnak tiszteletet adni azon a címen, hogy ez a gondolat meghódította a világot és hatással volt a történelem fejlődésére, mert hiszen az emberiség nagyobbik része még ma is pogány, politeista vallásoknak a híve, de maga a kereszténység is, amely közvetlenül a zsidóságból merítette alaptanításait, tulajdonképpen hármas istenségben hisz. A kereszténység ellenségének tekintene mindenkit, aki azt próbálná bizonyítani, hogy egy Isten van csupán.

Végül pedig rámutat arra, hogy a zsidó egyistenfogalom tulajdonképpen nem is zsidó, hanem csak a platonikus eszmék hatása alatt jött létre, tehát a görögöknek köszönhető.[217]

Ezzel az ötlettel nyitja meg a sorát azoknak az elméleteknek, amelyeknek egész iskolája keletkezett és

---

[216] Jó összefoglaló található: Jirku, Altorientalischer Kommentar zum Alten Testament 89.

[217] »Dass der jüdische Stamm einst der Welt die Verehrung des einigen Gottes gegeben hat, ist nicht wahr. Einmal weiss die Mehrzahl der Bewohner unsrer Erde — Welt sagt man für Erde nur, wenn man nicht nachdenkt — sie weiss von einem einigen Gotte noch heute nichts, da die Mehrzahl dieser Bewohner, wie der jüdische Ausdruck lautet, heidnisch ist: sodann lehnt auch die christliche Kirche in so gut wie allen ihren Gestalten den Glauben an den einigen Gott ab, da sie an den dreieinigen Gott glaubt, und da sie denjenigen, der diesem ihrem Glauben gegenüber vom einigen Gotte redet, als geflissentlichen Feind ihres durch die faselnde Phrase von der frohen Botschaft vom Frieden nicht charakterisierten Wesens ansieht; drittens haben die Juden den angeblich einigen Gott selbst erst spät entdeckt... da erst die Verquickung jüdischer Formeln mit platonischen Gedanken das hervorgebracht hat, was man anständiger Weise Monotheismus nennen darf: da endlich dieser so zur Existenz gebrachte Monotheismus philosophisch wie gemütlich schlechthin nichts zu bedeuten hat.« D. Sch. 318.

különböző alakjaikban azt a célt szolgálták, hogy bizonyítsák: a Bibliában előforduló, magasrendűnek tekinthető eszmék idegen forrásokból kerültek bele.

b) *A zsidók szellemi vezérei idegenek.*

Miután az a félelem vibrál állandóan soraiban, hogy legnyakatekertebb érvelései, — amelyeknek jó példája volt a monoteizmussal kapcsolatosan felvonultatott érvsorozata — még mindig nem elég hatásosak és meggyőzőek, új oldalról próbálja megtámadni a zsidóságot. Föleleveníti az ókori zsidóellenes író, Ápion megállapítását, amely szerint Mózes egyiptomi eredetű. Lagarde szerint a *Lévi* törzs, amely a legkiválóbb politikai, vallási és szellemi vezéreket adta a zsidó népnek, a felszabadulásukkor hozzájuk „csatlakozott" egyiptomiakból tevődött össze. A törzs héber elnevezése *Lévi*, a „*lava*", „csatlakozni" héber gyökből származik.[218] Ime a nyelvészet ilyen ragyogóan alkalmazható eredménnyel gazdagítja ismét a germán szellempolitikai célokat. Ezek a „művelt és kultúrált" egyiptomiak, akik valamilyen előttünk ismeretlen ok miatt a zsidókkal együtt kényszerültek kivonulni hazájukból, tartották kordában az elvadult semita hordákat.[219] Igy lesz a Bibliában említett „*aszafszuf*", illetve „*erev ráv*", az egyiptomi „gyülevész népség", a germán próféta jóvoltából a zsidó nép vezető törzsévé.

A „filológia" más helyen is segítségére volt Lagardenak. A „messiás" szó görög alakja arra tanítja őt, hogy ez nem héber eredetű szó; az arabból, vagy az asszírból, illetve a babilóniból származtatható inkább.[220] A zsidó nép nem is várta a *messiást:* az a közösség, amely valóban várja a „megváltót", nem szokta azt megfeszíteni.[221] A monoteizmus gondolatának megtagadása, illetve átértékelése után a messiás-gondolatot is elvitatja a zsidóságtól. Ugylátszik még az egyiptomi eredetű levita törzs sem alkalmas egy ilyen magasrendű

---

[218] D. Sch. 23.

[219] D. Sch. 223.

[220] D. Sch. 95.

[221] D. Sch. 54.

gondolat megteremtésére. Ezt csak másoktól lehet kölcsönözni.[222]

A zsidók egyébként is érzéketlenek magasabb eszmék és célkitűzések iránt.[223] Maguk nem termeltek ki semmit, legfeljebb továbbadtak másoktól átvett gondolatokat.[224]

c) *A zsidóság nem hatott Európára.*

A nemzeti szemüvegen keresztül szemlélődő szellemtörténet egyik legfájdalmasabb pontja volt az a tudat, amely szerint a bibliai vallás és ezen keresztül a zsidó nép egész Európát, illetve a nyugati kultúrát évezredekre kihatóan befolyásolta. Ezt a tényt akkor is nehéz letagadni, hogyha a monoteizmust teljesen értéktelennek tartják, vagy ha föl is tételezik, hogy a zsidó nép egyes rétegei akár szellemi vezérei is idegen származásúak. Ez a kevert, s akár jót vagy rosszat tanító nép mégis szemmelláthatóan rányomta bélyegét két évezred vallási és szellemi fejlődésére. Ennek a gondolatnak kiküszöbölése céljából állítja azt, hogy a kereszténység alapjában véve a római birodalom népeinek hozzájárulása az emberi kultúrához. Semmiképen sem tulajdonítható egy embernek vagy népnek. A zsidóság inkább a káros elemeket csempészte abba bele. Tizennégy évszázadon keresztül munkálkodtak annak fejlődésén a római birodalomnak különböző népei.[225]

[222] Mózes és a levita törzs mellett természetesen a prófétákat és az apostolokat is megpróbálták árjásítani. Jézusra vonatkozólag figyelemreméltó Faulhaber kijelentése (Zsidóság, kereszténység, germánság, Budapest, 1934. 12. oldal): »Kísérletek történtek arra, hogy Krisztust hamis keresztlevéllel mentsék ki. Mintha ő nem is lett volna zsidó, hanem árja, mert hogy Galileában árjáknak kellett lenniök.«

[223] D. Sch. 319.

[224] D. Sch. 256—257.

[225] »Vierzehn Jahrhunderte haben an der christlichen Religion gebaut. Sie ist nicht das Werk einer einzigen Person, nicht das alleinige Werk Jesu, sondern das Ergebnis vieler Bemühungen, vieler Menschen und Völker. Sie ist in gewissem Sinne positiv vorbereitet duch den Israelitismus, negativ ganz sicher vorbereitet durch das Judenthum... sie ist wesentlich eine That des römischen Kaiserreiches und der in ihm vereinten Nationen. Sie ist dem Untergange geweiht durch die jüdischen Elemente,

Élesen támadja Geigert, aki azt hirdeti, hogy a zsidóság és a görögség volt az európai kultúrfejlődés két legfontosabb tényezője. Ez szerinte éppen olyan nevetséges állítás, mint amilyen Grätznek a megállapítása, aki a germánokat a közönséges szolgalelkület kitermelőinek tekinti és akinek véleménye szerint két zsidó, Börne és Heine tanította volna meg a németeket kifinomult ízlésre és nevelte beléjük az igazságérzetet és a szabadságra való törekvést.[226]

De, akit ez az érvelés sem győzne meg és ennek ellenére is hinné, hogy a kereszténység a zsidóság alkotása és ezen keresztül próbálná a szellemtörténetet értékelni, vegye tudomásul, hogy maga a kereszténység is csak a felületekre hatott. Lessing, Goethe, Herder, Kant, Winkelmann nem állottak a protestantizmus hatása alatt, mint ahogy ma sem gyakorol a kereszténység valóban jelentős befolyást politikai tényezőkre.[227]

welche in sie aufgenommen waren, durch den Untergang des Leibes, welchem sie als Seele zu dienen berufen war, durch die germanischen Herzen, welche sich ihr zuwandten: die Römische Religion durch den Fall Roms und durch das, was in ihr nicht römisch war... Die deutschen Herzen haben, als sie der Kirche sich anschlossen, die sehr richtige Ahnung gehabt, dass gerade der umgemessenen Subjektivität, welche die Stärke, aber auch die Schwäche der germanischen Naturanlage bildet, der Halt einer grossartigen Institution noth thue, welche das von ihr Aufgenommene schütze und erziehe: sie irrten, als sie vorfinden zu dürfen glaubten, was nur ihres eigenen Strebens unbewusst-bewusst gelungener Bau sein musste: die römische Kirche aber hat damals nicht begriffen, dass sie die alte, ihr angeborene Katholicität, welche nur die von den kaiserlichen Rom beherrschten Nationen umfasste, zu einer die Erde umfassenden Katholicität erweitern müsse, wenn die nie unter des kaiserlichen Roms Scepter gebeugten Germanen in ihr sollten dauernd Platz finden können: die römische Kirche hat das nicht begreifen können, da sie sich eben über die physisch-politische Grundlage der christlichen Religion nicht klar war: sie wäre auch der Forderung nachzukommen unvermögend gewesen, weil kein Leib sich Organe anzusetzen vermag, welche nicht in seiner ursprünglichen Anlage begründet sind.« D. Sch. 231—232.

[226] D. Sch. 253—255.

[227] D. Sch. 47., 251.

d) *A germánok hatottak a zsidókra.*

Midőn a monoteizmust, mint a bibliai vallás, illetve a zsidó nép szellemi alkotását akarta lekicsinyelni és átformálni, akkor is azt látta legjobb érvnek, hogy úgy állítsa be, mintha ez idegen befolyás alatt keletkezett volna. Talált befolyásolót: a platonizmust. Midőn a zsidó népet, mint szellemtörténeti jelenséget akarja aláértékelni, akkor is talál számára idegen hatótényezőt. Ez: az indogermán kultúra, de különösen a német nép. Erre ugyan nem tud komoly bizonyító adatokat fölsorakoztatni, de azt az egyet, amelyre „rájön", majdnem annyiszor hangsúlyozza, mint a monoteizmus értéktelenségét. Ez a monogámia, az egynejűség gondolata. A zsidók 1000 körül a német zsidó mainzi Rabbi Gérson hatása alatt veszik át ezt a gondolatot a „pogány" germánoktól.[228]

Azt természetesen elhallgatja, hogy a többnejűség a zsidóságnál ugyan meg volt engedve, de a gyakorlatban a legritkább esetben éltek ezzel az engedéllyel. Körülbelül az a helyzet a későbbi zsidóságban is, amit Tacitus Germániájából ismerünk meg a germánokra vonatkozólag: meg van ugyan engedve a többnejűség, de csak az előkelőbbek éltek többnejűségben.[229]

Milyen lehetett a germánság a kereszténység ideje előtt, annak figyelemre méltó képét adja Faulhaber biboros.[230]

[228] D. Sch. 23., 35., 250.

[229] Tacitus, Germania (Budapest, 1943. Szabó Árpád fordítása, 96. oldal): »Mert szinte ez az egyetlen barbár nép, amelynek elég egy feleség, — eltekintve alig egynéhány kivételtől, és ezek sem érzéki szenvedélyből vesznek több feleséget, hanem azért, hogy előkelőségüket hangsúlyozzák.«

[230] Idézett munka 107—112; érdekes egyébként az a kép is, amelyet a hagyományos irodalomban (Talmud, Midrás, Targumok) festenek a germánokról. A Talmud (Megilla 6) a 140. zsoltár 9. versét: »Ne add meg Örökkévaló a gonosz kívánságait; rossz szándékát ne segítsd elő, mert felfuvalkodik«, a germánokra vonatkoztatja és azt állítja róluk, hogy ha egyszer reászabadulnak a világra, el fogják azt pusztítani. Berésith Rabba (ed. Albeck, Berlin, 1929. 887) 75. fejezete szerint a germánoktól és a barbároktól a rómaiak is rettegnek. De legérdekesebb a palesztinai Targum hagyománya, amely szerint Magógot Genesis 10, 2-ben Germániával azonosítja. Ezekiel 38—39. fejezetei szerint ugyanis egy Mágóg földjéről jövő »árja« nép fog az újjáépülő Szentföld ellen támadni, hogy elpusztítsa azt. Ez azonban csak kisérlet marad. Érthető, hogy midőn a római birodalmat a germánok fenyegetik, felmerül az a gondolat, hogy ez a fékezhetetlen barbár horda fogja majd megszemélyesíteni a próféta által megjövendölt, kudarcba fulladó, utolsó nagy támadását a romboló erőknek.

Nietzsche, Spengler, Le Bon, Freud és a nácizmus.

Lagarde kül- és belpolitikai, vallás- és szellemtörténeti elméleteinek ismertetése után, foglalkozni akarunk röviden két olyan szerzővel, akiknek szerepe sok vitára adott alkalmat, amidőn a nácizmus fejlődéstörténetébe próbálták tanításaikat beilleszteni és másik kettővel, akiket tudtommal ilyen összefüggésben még nem tárgyaltak. A három első tudatosan arra törekszik, hogy az „égi térképet" — amelyről már szólottunk — megváltoztassa: Freud csupán egyetlen tanulmánya révén kerül együttes megbeszélésre az említett szerzőkkel.

Az már meghaladná e munka kereteit, hogy azokkal a szerzőkkel — akárcsak futólagosan is — foglalkozzunk, akiknek kapcsolata a nácizmussal minden vitán felül áll: *Gobineau, Wagner, Chamberlain, Ludendorf*, vagy *Delitzsch Frigyes* szerepét tisztázni ma már talán fölösleges is.[231]

a) *Nietzsche.*

A mult század német gondolkodói között, de világviszonylatban is alig akad olyan egyéniség, akivel

[231] A német tudomány szerepét a nácizmus támogatásában a két világháború között *Max Weinreich* könyvében igen alapos felkészültséggel világítja meg: *Hitler's Professors.* The Part of Scholarship in Germany's Crimes against the Jewish People. Yiddish Scientific Institute-Yivo. New-York, 1946. 291; lásd még *Bernhard D. Weinryb*, Nazification of Jewish Learning I. (The Jewish Review. 1945. Vol. III, Nu. 1. 25—54.), Political »Judeology« in Nazi Germany II. (Ugyanott, 1945. Vol. III. Nu. 2. 107—137.)

annyit foglalkoztak volna, mint Nietzschével.[232] Ezrekre rúg a különböző nyelveken napvilágot látott önálló művek és tanulmányok száma, amelyek a Nietzsche-rejtély megoldására törekszenek.[233]

Bennünket ebben az összefüggésben a kultúrtörténész és a történelembölcsész Nietzsche érdekel: állásfoglalása az antiszemitizmushoz, a zsidósághoz, a kereszténységhez, a demokratikus eszmékhez és a szociális fejlődéshez. Ezekről a részletproblémákról is alig áttekinthető irodalom értekezik. Az utóbbi két évtizedben német és magyar nyelven is több jelentős tanulmány látott napvilágot e tárgykörökről. Ezeknek is csak kis részét sikerült megszereznünk. Ámbár mindegyikéből értékes útmutatásokat kaphatunk, egyiket

[232] Érdekes tünet, hogy a mai Franciaországban az érdeklődés centruma: *Nietzsche. Andler* nagy, hatkötetes Nietzsche-biográfiája számtalan kiadást ért el, a műveket pedig többféle fordításban ismerik. Nietzsche, mondják, »francia szerző lett, — mint ahogy tulajdonképpen mindig az is volt«. (*Hamvas Béla* cikke: »A francia existencializmus irodalma«, Athenaeum. Budapest, XXXI—XXXII. kötet. 1946. 27. oldal); lásd még ugyanezen szám másik két cikket: *Moór Gyula*, Kereszténység és szocializmus; *Révay József*, Immoralizmus (Nietzsche születésének 100. évfordulójára).

[233] *Ludwig Klages*, Die psychologischen Errungenschaften Nietzsches, Leipzig, 1926. (XI. Kapitel: Zur Psychologie des Christentums, 147—157); *Lonschbach*, Nietzsche und die Juden. Stockholm, 1939.; *dr. Szemere Samu*, Nietzsche és a zsidóság. Budapest, 1946. (különlenyomat a Löw Immánuel Emlékkönyvből); *Lukács György*, Nietzsche és a fasizmus. Budapest, 1946.; *Lukács György*, Arisztokratikus és demokratikus világnézet (ez a cikk a szerzőnek 1946. szeptember 9-én a »Rencontres Internationales de Genève« keretében megtartott előadását tartalmazza), megjelent a Fórum c. folyóirat 1946. novemberi számában (197—216. old.); említésreméltó még egy, a század elején napvilágot látott értékes tanulmány, amelyet a néhai nagykanizsai főrabbi, *dr. Neumann Ede* tett közzé az IMIT-Évkönyvben »Nietzsche és a zsidóság« címen (1901. 106—130); terjedelmes, félezer oldalt meghaladó kötetben ismerteti *báró Brandenstein Béla* Nietzsche műveinek tartalmát, Budapest, 1942.; lásd még *Francesco Flora*, Nietzsche est-il un Européen? című előadását a Genfben megtartott nemzetközi filozófiai kongresszuson (*La Nef* 1946. novemberi különszámában idézve).

sem követhetjük fenntartás nélkül, mert egy-egy kérdéssel önállóan akarnak megbirkózni, ami véleményünk szerint nem vezethet kellő eredményre; ezek a problémák oly szoros összefüggésben állanak egymással, hogy csak együttes szemügyrevétel útján érthetők meg.

A „Germán vallás- és szellemtörténet" című fejezetben már rámutattunk arra, hogy a XIX. század középponti problémái közé tartoztak ezek és hogy e kérdések tárgyalásánál a nemzeti szempont különösen a német kutatóknál került előtérbe.

Érdekes, hogy több, egyébként magas színvonalon álló kutató éppen azért, mert Nietzsche későbbi műveiben szembefordul a némettel nacionalizmussal, azt hiszi, hogy annak megtagadásával a nemzeti vagy faji nézőpontot is elhanyagolja. Mások azonban már rámutattak arra, hogy ha a szokványos értelemben vett nacionalizmus vagy sovinizmus vádja nem is emelhető Nietzsche ellen, korántsem állítható, hogy teljesen függetleníti magát nemzedéke vezető gondolatainak hatásától. Az „árja" és „semita" szembeállítás egyik visszatérő eszméje műveinek s nem vitatható, hogy ezeknél az összehasonlításoknál szíve — minden nemzetfelettisége ellenére is — az árjákhoz húz. Annak igazolására, hogy ezek a kérdések nem hagyták hidegen, megemlítik:[234] bázeli tanársága idején Lagarde műveit is kölcsönkéri az egyetemi könyvtárból. Ezt azért is tartják jellemzőnek, mert Nietzsche nagyon céltudatosan választotta meg olvasmányait. Levelei ugyan azt mutatják, — amire az említett szerző nem utal — hogy Lagarde írásaiért csak eleinte lelkesedett, később az ellenkező végletbe csapott át,[235]

[234] Lonschbach 15.

[235] 1873. január 31-én *Rohde*hez intézett levelében még így ír Lagarderől: »Eine kleine, höchst auffallende Schrift, die 50 Dinge falsch, aber 50 Dinge wahr und richtig sagt, also eine sehr gute Schrift — versäume nicht zu lesen: der Titel würde Unsereinen nicht anziehen, darum rathe ich sie Dir eigens an. Paul de Lagarde, Über das Verhältniss des deutschen Staates zu Theologie, Kirche und Religion. Göttingen, 1873. Dieterich'sche Verlagshandlung.« Friedrich

Wagnerral és másokkal együtt gúnyos szavakkal illette.[236] De Nietzschénél már maga az a tény is, hogy valakit szidalmaz, rangot jelent. Becsmérlő hangú levelében Pál apostolra alkalmazott jelzőjét (Querkopf) Lagardera is vonatkoztatja, ami szintén arra vall, hogy sokat foglalkoztatta képzeletét.

Megkíséreljük annak igazolását, hogy az „árja" és „semita" szembeállítás különösen későbbi írásaiban szinte főtémájává válik, sőt az is valószínűvé tehető, hogy ezzel a kemény feladattal való birkózás reménytelensége siettette elméjének elborulását.

A mult század második felében alig találunk olyan szélesebb horizontú szerzőt, aki kutatásainál ezt

Nietzsches Briefwechsel mit Ervin Rohde. Herausgegeben von Elisabeth Förster—Nietzsche und Fritz Schöll, Zweite Auflage (II. 394); ugyanazon év március 22-ikén kelt levelében pedig ezt jegyzi meg: »Overbeck ist der ernsteste, freimüthigste und persönlich liebenswürdig-einfachste Mensch und Forscher, den man sich zum Freunde wünschen kann, dabei von jenem Radikalismus, ohne den ich nun schon gar nicht mehr mit Jemandem umgehen kann. In den Osterferien wird er ein Dokument dieses Radikalismus, ein öffentliches Sendschreiben an Paul de Lagarde machen.« (Ugyanott 401—402.) Lásd továbbá *Rohde* válaszát május 20-án: »Sehr gespannt bin ich auf Overbeck's Brandschrift. (Grüsse doch ihn und Romundt herzlich.) Lagarde habe ich erst jetzt gelesen, mit grosser Stärkung, in dem sehr kräftigen, ja austeren Aposteltone und Ernste.« (Ugyanott 410.); *Theodor Fritsch*hez intézett, 1887. március 23-án keltezett levelében azonban már így nyilatkozik: »... oh wenn Sie wüssten, was ich im vorigen Frühling über die Bücher jenes ebenso gespreizten als sentimentalen Querkopfes, der Paul Lagarde heisst, gelacht habe!« *Franz Kobler*, Juden und Judentum in deutschen Briefen aus drei Jahrhunderten. Wien, 1935. 335 old.

[236] »Glauben Sie mir: dieses abscheuliche Mitredenwollen naiver Dilettanten über den WERT von Menschen und Rassen, diese Unterwerfung unter »Autoritäten«, welche von jedem besonneneren Geiste mit kalter Verachtung abgelehnt werden (z. B. E. Dühring, R. Wagner, Ebrard, Wahrmund, P. de Lagarde. Wer von ihnen ist in Fragen der Moral und Historie der unberechtigste, ungerechteste?), diese beständigen absurden Fälschungen und Zurechtmachungen der vagen Begriffe »germanisch«, »semitisch«, »arisch«, »christlich«, »deutsch« — das alles könnte mich auf die Dauer ernsthaft erzürnen...« (Ugyanott 336.)

a szempontot többé-kevésbé szem előtt ne tartotta volna. Elég, ha *Goldziher Ignácnak* a héberek mitoszáról szóló művét említjük. Mennyi akribiával és mily alapos tudományos felkészültséggel igyekszik bizonyítani, hogy nemcsak az árják, hanem a sémiták is alkalmasak mitosz-alkotásra.[237] A zsidó tudóst is vitára serkentette az a „vád", hogy egyes kutatók a szellemi életnek valamely jelenségét az árja népek számára akarták kisajátítani. Mennyivel mélyebb hullámokat kavarhattak fel a német kutatók lelkében azok a megállapítások, amelyek a mérlegelésnél a sémita serpenyő nehezékeit gyarapították.

Már maga az „árja", „indogermán", „germán" és „északi fajok" fogalmai polemikus célzattal kerülnek be a vallás- és szellemtörténet szótárába. E fogalmak felmerülése előtt is két ellenfél állott egymással szemben ezen a küzdőtéren: a zsidóság és a kereszténység. Amíg azonban a kereszténység uralkodó helyzetben volt, amíg hittek benne, viszonylag könnyű volt a keresztény vitázók dolga a zsidósággal szemben: a győzelmes világvallás, a hatalmon lévő uralkodó szellemiség fölénye csendült ki szavaikból. De amikor a XIX. század „forráskutatásainak" az lett az eredménye, hogy a kereszténységet csaknem teljességében „átírták a zsidóság számlájára", azok a kultúrtörténészek, akik nemzetük jelenkori helyzete, vagy az elmult évezredekben betöltött szerepe révén háttérbe szorítottaknak érezték magukat, új védőbástyák mögött igyekeztek elhelyezkedni. Az „árja", illetve az „indogermán" kapcsolat fölfedezése révén a német vagy a francia gondolkodó, aki a kereszténységgel zsidó-semita volta miatt is szembehelyezkedett, új ősöket talált: a perzsa és az ind kultúrát éppen úgy sajátjának, saját közössége tulajdonának tekinthette, mint ahogy pogány, a latin-görög kultúrértékekkel, mint „saját" fajának teljesítményével számolhatott. Jó érzés volt beilleszkedni egy ragyogónak látszó, sok évezredekre visszanyúló szellemi közösségbe. Hasonló jelen-

[237] Der Mythos bei den Hebräern. Leipzig, 1876.

séget figyeltünk meg a „latin" Renannál, aki felismeri a görög, a zsidó és a latin történelem összefüggésének értelmét. Egy ilyen szellemi „visszahonosítási" kísérlet sokat pótol és kétségtelen bázisul szolgálhat.

A földi térkép megváltoztatási kísérleteinél is a németek fejtették ki a legnagyobb erőfeszítéseket. A franciák világhódítási kísérletüket a másfélévszázados periódus kezdetén megjátszották és többé nem ismételték meg, a németek viszont az utóbi évtizedekben kétszer is megkísérelték, hogy abból a „zsákból", amelyet Nyugat-Európa szimbolizál, kitörjenek, nem törődve azokkal az áldozatokkal, amelyeket ezek a próbálkozások a német nép szempontjából jelentettek s még kevésbbé vették számításba azokat a pusztításokat, amelyeket a környező népeknél okoztak ezek a világhatalmi kísérletek. Ugyanilyen intenzítással törekednek arra, hogy egy új „égi térképet" rajzoljanak meg, amelyen, ha már nem is a németek, de legalább is az a csoport, amelybe beletartoznak („árják", „indogermánok", „germánok", „északi népek"), vitték volna a főszerepet és persze itt sem törődnek a következményekkel. Szinte lenyűgözi őket az a látvány, amely az észszerű és tárgyilagos kutatás következménye és semita fölényt tételezett fel. Akarva, nem akarva egyirányba terelődik minden törekvésük. Bárhonnan indulnak is ki, ugyanarra a vágányra kényszeríti őket ösztönük és lényegében ugyanarra az eredményre jutnak: legfeljebb árnyalati különbségek vannak közöttük. Az orientalista Lagarde alapjában véve odaérkezik el, ahová a klasszikus ókor kutatójának induló Nietzsche. Nem számít, hogy semita, vagy árja „szaktudósnak" készül-e a kutató, önkénytelenül is az lesz munkásságának főproblémája: e két tényező közül melyik ítélhető magasabbrendűnek? Végül mindegyik a vallás- és szellemtörténet, vagy ha úgy tetszik, a kultúrbölcsészet és történelemfilozófia területére sodródik — és többé-kevésbbé filozófussá is válik.[238] És még egy közös

[238] Mindenesetre jellemző, »hogy a nácik a multban csak Nietzschet, Lagardeot és Chamberlaint ismerik el saját

tulajdonságuk van, hogy jövő szemléletük kialakulásában valamilyen formában egyrészt saját személyüket az ellentétes kultúra, vagy vallás vezető egyéniségeivel azonosítják tudatosan, vagy tudat alatt, másfelől pedig népüket, illetve közösségüket, amelyhez tartozónak érzik magukat, akarják abban a szerepben látni, amelyben ellenfelüket képzelik.

Lagarde gyakorlati politika iránt érdeklődő egyéniség: figyelme elsősorban a zsidó népre irányul, annak történetéből akar útmutatásokat szerezni a német nép számára: tehát azt gyűlöli mélyebb szenvedélyességgel, mint a kereszténységet. Miután a világ meghódítására induló németség „látnoka" akar lenni, önmagának Mózeshez, illetve a prófétákhoz hasonló szerepet szán, a német nép számára pedig a zsidóság hivatástudatát akarja kölcsönvenni. Nietzsche viszont kevéssé érdeklődik a napi politikai kérdések iránt. Őt inkább az a hatás érdekli, amelyet a zsidóság a kereszténységen keresztül gyakorolt két évezred folyamán az emberiség jelentősebb felére: támadásának főiránya éppen azért a kereszténység ellen fordul és annak a közösségnek akar az iráni-árja Zarathustra képében Messiásává válni.[239]

filozófusuknak«. *Lukács György*, Nietzsche és a fasizmus 14.

[239] Jesajás próféta jellemzéséből az sejthető, hogy saját magát a prófétákhoz hasonló egyéniségnek képzeli: »Aber das Volk hielt als höchste Wünschbarkeit jene Vision eines Königs fest, der ein guter Soldat und ein strenger Richter ist: vor Allem jener typische Prophet *(dass heisst Kritiker und Satiriker des Augenblicks)* Jesaia.« Der Antichrist VIII, 235 (25); lásd még *Spengler*, Untergang des Abendlandes I., 443—444: »Eine strenge Morphologie aller Moralen ist die Aufgabe der Zukunft. Nietzsche hat auch hier das Wesentliche, den ersten, für den neuen Blick entscheidenden Schritt getan. Aber seine Forderung an den Denker, sich jenseits von gut und böse zu stellen hat er selbst nicht erfüllt. Er wollte Skeptiker und Prophet, Moralkritiker und Moralverkündiger zugleich sein.« A következőkben a Kröner-kiadást (Stuttgart, 1921. Klassiker Ausgabe) fogjuk idézni; csupán a Der Wille zur Macht egyes idézeteinél használjuk a Neumann-kiadás (Leipzig, 1901. XV.) szövegét is. Felhasználjuk továbbá ugyanezen

Felvetődik természetesen az a probléma is, hogy lélektani és bölcseleti elméletei az elsődlegesek-e és ezeknek a következményei-e azok az éles támadások, amelyekkel a kereszténység megsemmisítésére törekszik, vagy pedig megfordítva, a már kész eredményekhez, a kereszténység megvető gyűlöletéhez idomulnak-e lélektani és bölcseleti elgondolásai.

Mi ez utóbbit tartjuk valószínűnek.

Első nagyobb jelentőségű művében, a „*Geburt der Tragödie*"-ben ugyan saját, későbbi vallomása szerint ellenséges hallgatással kerüli a kereszténység problémáinak feszegetését,[240] de a valóságban — ezt már nem ő állítja — nem képes annyira elfojtani a lelke mélyén szunnyadó alapösztönöket, hogy egy csábító alkalommal ne érvényesüljenek azok. Amidőn a Prometheus-mondát jellemzi, alkalmat talál arra, hogy ezt az „árja" jelenséget a „semita" bűnbeesés-elbeszéléssel vesse össze: az természetes, hogy az összehasonlításnál a „semita" változat húzza a rövidebbet.[241]

kiadás XIII. kötetét. Nem szólaltathatjuk meg természetesen az összes vonatkozó idézeteket: igyekszünk a legjellegzetesebb nyilatkozatok lelőhelyeit megadni, vagy eredeti szövegezésükben közölni azokat.

[240] Versuch einer Selbstkritik (1886) I. 37.

[241] »Die Prometheussage ist ein ursprüngliches Eigenthum der gesammten *arischen* Völkergemeinde und ein Dokument für deren Begabung zum Tiefsinnig-Tragischen, ja es möchte nicht ohne Wahrscheinlichkeit sein, dass diesem Mythus für das *arische* Wesen eben dieselbe charakteristische Bedeutung innewohnt, die der Sündenfallmythus für das *semitische* hat... Das was die *arische Vorstellung auszeichnet,* ist die erhabene Ansicht von der *aktiven Sünde* als der eigentlich prometheischen Tugend... Das Unheil im Wesen der Dinge — *das der beschauliche Arier nicht geneigt ist wegzudeuteln* — der Widerspruch im Herzen der Welt offenbart sich ihm als ein Durcheinander verschiedener Welten, z. B. einer göttlichen und einer menschlichen...« Die Geburt der Tragödie I. 97—99. (9); lásd még »Herkunft der Sünde. — Sünde, so wie sie jetzt überall empfunden wird, wo das Christenthum herrscht oder einmal geherrscht hat: »Sünde« ist ein *jüdisches Gefühl* und eine *jüdische Erfindung,* und in Hinsicht auf diesen Hintergrund aller christlichen Moralität war in der That das Christentum darauf aus, die ganze

Ebben a művében azonban még más utakon próbálkozik: a német romantika hatása alatt áll, azt hiszi, hogy a wagneri zenében kicsúcsosodó újnémet kultúrában megtalálhatja a pogány görögség folytatását. Ennek a szellemi hídnak megépítésével kapcsolatot próbál teremteni a német jelen és a klasszikus ókor között. Látóköre szélesbedésével lényegében elveti ezt a feltevést: felfedezi, hogy mennyire gicces lenne az olyan szellemtörténeti kép, amelyben a németség állana szemben a zsidó-kereszténységgel,[242] még az esetben is, ha elfogadhatóvá válnék a görögséggel való kapcsolat. A német fogalom helyére teszi tehát a szélesebb árja keretet, hogy ezáltal a görög mellé a perzsa és ind kultúra eredményeit is a mérleg árja serpenyője tartalmának gyarapítására használhassa fel.

Welt zu »*verjüdeln*«. Bis zu welchem Grade ihm dies in Europa gelungen ist, das spürt man am feinsten an dem Grade von Fremdheit, den das griechische Altherthum, eine Welt ohne Sündengefühle — immer noch für unsre Empfindung hat, trotz allem guten Willen zur Annäherung und Einverleibung, an dem es ganze Geschlechter und viele ausgezeichnete Einzelne nicht haben fehlen lassen. »Nur wenn du *bereuest,* ist Gott dir gnädig« — das ist einem Griechen ein Gelächter und ein Ärgernis: er würde sagen »so mögen Sklaven empfinden«. Hier ist ein Mächtiger Übermächtiger und doch Rachelustiger vorausgesetzt: seine Macht ist so gross, das ihm ein Schaden überhaupt nicht zugefügt werden kann ausser in dem Punkte der Ehre.« Die fröhliche Wissenschaft V. 169—170 (135). Itt már a »semita« jelző helyett egyszerüen a »zsidó« szót használja.

[242] »... man vergleiche nur die verwandt-begabten Völker, etwa die Chinesen oder die Deutschen, mit dem Juden, um nachzufühlen, was ersten und was fünften Ranges ist.« Zur Genealogie de Moral VII. 331—332 (16); lásd még *Klages,* Die psychologischen Errungenschaften Nietzsches 152. old.: »Wer sich wie wir die Mühe nehmen würde, aus Nietzsche sämmtliche Stellen auszuziehen, die sich auf die Juden, auf »Antisemiten« und auf die Deutschen beziehen, käme unfehlbar mit uns zu folgendem denkwürdigen Ergebnis: er hat die Juden im höchsten Grade bewundert, »Antisemiten« verachtet und die Deutschen gehasst und zwar mit jenem blinden Hasse, der um sich zu rechtfertigen, vor ungerheuerlichsten Entstellungen der Tatsachen nicht zurückscheut«; lásd továbbá *dr. Remete László* értekezését: A klagesi szellemfogalom kritikája. Budapest, 1944.

Különösen megnehezítette az összehasonlító értékelés praktikus alkalmazását, hogy a XIX. század jelentős kultúrtörténészei a zsidó-keresztény azonosítás mellett a zsidóság és a demokrácia, illetve a zsidóság és a szocializmus azonosságát is megállapították. *Bruno Bauer*[243] mellett *Renan* szövegezte meg ezt a leghatározottabban, midőn azt állította, hogy miként az apostolok tulajdonképpen a zsidó próféták szellemi örökösei, úgy korának szocialista úttörői alapjában véve a profetizmus eszméinek megvalósítói.[244] Az árja anyag tehát hiába gyarapodott az inddel és perzsával, mert az említett azonosítás révén a semita oldal még jelentősebb értékekkel gazdagodott: az előbbi a multból és Európától messzeeső területekről kapott segitséget, az utóbbi pedig a jelen eszméivel s a valószínű jövő lehetőségeivel bővült. Egy időbelileg és területileg nagyon megnövekedett arcvonalon kellett felvenni a küzdelmet. Ez döntő jelentőséggel bírt Nietzsche szemléletének fejlődésére is.

Ha ebből a szemszögből nézzük a kérdéseket, talán megfelelőbb magyarázatát adhatjuk állásfoglalásának az antiszemitizmushoz és a zsidósághoz és az ezzel kapcsolatos többi problémához, az Ó- és Újtestamentumhoz, a kereszténységhez, a demokráciához, a szociálizmushoz és nácizmushoz.

Nézzük előbb meg az antiszemitizmushoz fűződő viszonyát. Wagner-rajongó éveiben attól sem tartózkodott, hogy istenített „ideáljához" intézett leveleit anti-

[243] »Nietzsche, akárcsak előtte *Bruno Bauer*, a modern demokráciát a zsidó-keresztény principium győzelmévé építi; szemben az előkelő Rómával.« *Lukács*, Nietzsche és a fasizmus 45.

[244] *Renan*, Geschichte des Volkes Israel 3—4: »So erschöpfen sich (z. B.) die Begründer des Christentums — diese direkten Nachfolger der Propheten — in unaufhörlichen Verkündigungen des Weltunterganges und verwandeln seltsamerweise thatsächlich diese Welt... In England und Amerika werden die Spuren des biblischen Einflusses noch lange sichtbar bleiben und bei uns werden die Sozialisten — diese unbewussten Schüler der Propheten — die vernüftige Politik immer wieder zwingen, mit ihnen zu rechnen.«

szemita kitételekkel fűszerezze,[245] de későbbi írásaiból is jó néhány idézetet lehetne felsorakoztatni, amelyek antiszemita szelleműek. De megnyilatkozásainak többsége mégis azt igazolja, hogy azt az irányzatot, amelyet ma antiszemitának neveznek, elítélte. Elég sokszor foglalkozik az antiszemitizmussal és amikor csak alkalma nyílik, határozottan megbélyegzi azt. Az antiszemitákat a „rosszuljártak" egy csoportjának tekinti,[246] akik a zsidókat tehetségük, szellemük és gazdagságuk miatt gyűlölik.[247] Egyik kijelentése szerint ki kellene az antiszemitákat utasítani Németországból, egy másik feljegyzése szerint pedig egyenesen azt ajánlja, hogy végezzék ki az összes antiszemitákat.[248] Antiszemitizmus-ellenességének, ha nem is egyedüli oka, mindenesetre egyik indítéka lehetett, hogy sok komoly zsidó barátja, pártfogója és propagálója akadt: a zsidó filozófuson, *Paul Reén* kívül említésreméltó az osztrák-zsidó író, *Lippiner*, aki már a hetvenes években Nietzsche-társulatot alapít Bécsben, továbbá az angol-zsidó írónő, *Helén Zimmern*, aki Angliában népszerűsíti Nietzsche munkáit, valamint a világhírű dán-zsidó irodalomtörténész, *Georg Brandes*, Nietzsche egyik kiemelkedő méltatója, hogy csak a legjelentősebbeket említsük.[249]

Antiszemitizmus-gyűlöletének másik oka az lehetett, hogy a zsidóság elleni ellenszenvnek ezt a megnyilvánulását alacsonyrendűnek tartotta. Korának antiszemitái zsidó polgártársaik vagyoni, szellemi és politikai pozícióit irígyelték. Ezt kicsinyesnek érezte: az antiszemita „történetírást" is lenézte.[250]

Antiszemita-ellenes nyilatkozatai ellenére is hely-

[245] Lonschbach 43.

[246] »Die Antisemiten vergeben es den Juden nicht, dass die Juden »Geist« haben — und Geld. Die Antisemiten — ein Name der »Schlechtweggekommenen«. Der Wille zur Macht IX. 360 (671).

[247] Szemere 10.

[248] Lonschbach 55: »Ich will alle Antisemiten erschiessen lassen.«

[249] Lonschbach 27—28.

[250] Ecce homo. Der Fall Wagner VIII. 416 (2).

telen volna azonban a zsidóság barátai közé sorolni Nietzschét,[251] mert valójában gyülölője volt annak, ha nem is a szokványos értelemben. Antiszemitizmusát vallás- és szellemtörténeti, illetve kultúrtörténeti antiszemitizmusnak nevezhetjük. Az utca népe a földi javak birtoklása miatt tartotta ellenszenvesnek zsidó kortársait és magát a zsidó népet. Niezsche pedig ösztönös gyűlöletével a zsidóság hatását és befolyását illeti. Semmivel sem kisebb ez a gyűlölet, mint az úgynevezett és szokott értelmű antiszemitizmusban jelentkező ellenséges érzület.

Foglalkoznunk kell ezzel kapcsolatban magával a zsidóságról szóló nyilatkozataival is. Itt ugyanazzal a kettősséggel találkozunk, mint az antiszemitizmussal összefüggő kijelentéseiben. Oldalakon keresztül idézhetünk írásaiból a zsidóságot dicsőítő sorokat, amelyekbe csak itt-ott keveredik egy-egy disszonáns hang. Az nem vitás, hogy magának a zsidó népnek érdemeit elismeri: a bibliai zsidóságot is dicsérő nyilatkozatokkal tünteti ki, különösen a zsidóság középkori szerepét igyekszik kidomborítani. Véleménye szerint „a középkor legsötétebb időiben zsidó szabadgondolkodók, tudósok és orvosok voltak, a legkeményebb személyes kényszer közepett, a felvilágosodás és szellemi függetlenség zászlóvivői. Az ő fáradozásaiknak tudható be, hogy ismét diadalmaskodott egy természetesebb, észszerűbb, mítosznélküli világmagyarázat és hogy mai kultúránk a görög-római ókor felvilágosodásának folytatása lehetett."[252] Ha a kereszténység mindent elkövetett, hogy a Nyugatot elkeletiesítse, úgy a zsidóság lényeges segítséget nyujtott abban, hogy az újra nyugativá váljék, aminek következménye volt, hogy Európa folytatásává vált a görögségnek.[253] „Mindenütt, ahol a zsidók befolyásra tettek szert, megtanították a népeket finomabban különböztetni, élesebben következtetni, világosabban és tisztábban írni."[254] Semmiképpen sem óhajtja az európai jövő fejlődéséből kizárni a zsidóságot. A jövő kialakuló elitjének a zsidóság épp oly becses és kívánatos alkatrésze lesz, mint bármely más nép.[255] Ámbár hibáit is kiemeli, rámutat arra, hogy miként minden embernek, úgy minden nemzetnek is vannak kellemetlen tulajdonságai és igazságtalan volna azt kívánni, hogy a zsidó kivétel legyen. „Mennyi elnézést érdemel egy nép, amely többet szenvedett történelme folyamán minden más népnél, s amelynek a világ a legnemesebb embert (Krisztust), a legtisztább bölcset (Spinózát), a leghatalmasabb könyvet s a leghatásosabb erkölcsi törvényt köszönheti."[256] Megdöbbentőek a zsidóság jövőjére vonatkozó prófétai színezetű kijelentései: „A legközelebbi évszázad színjátékai közé tartozik az európai zsidók sorsának eldőlése. Hogy a kockát elvetették, hogy a Rubikont átlépték, most kézzelfogható: csak az van még hátra számukra, hogy vagy uraivá lesznek Európának, vagy elvesztik Európát, mint ahogy egykor régen elvesztették Egyiptomot, ahol hasonló választóton álltak."[257]

Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról sem, hogy az elismerés és dicséret csak akkor illeti meg ítéleteiben a zsidóságot, amikor mint egyedülálló jelenséget szemléli vagy, midőn a kereszténységgel hasonlítja össze, mihelyt azonban árjákkal vagy olyan semitákkal kerülnek egybevetésre, akik számára rokonszenvesebbek, nagyon problematikussá válnak dicséretei.

---

[251] Félt még az antiszemitaság hírétől is, amint egyik leveléből kitűnik, amelyet nővéréhez intézett: »Wie sehr mir das schadet und geschadet hat, kannst Du Dir kaum vorstellen. Die gesammte Deutsche Presse schweigt meine Schriften tot — seitdem! sagt Overbeck.« *Kobler*, Juden und Judentum in deutschen Briefen au drei Jahrhunderten 337.

[252] Szemere 4.

[253] Menschliches Allzumenschliches III, 354 (475).

[254] Die fröhliche Wissenschaft V, 284 (348); Szemere 6.

[255] »Sobald es sich nicht mehr um Conservirung von Nationen, sondern um die Erzeugung einer möglichst kräftigen europäischen Mischrasse handelt, ist der Jude als Ingredienz ebenso brauchbar und erwünscht als irgend ein anderer nationaler Rest.« Menschliches Allzumenschliches III, 353 (475).

[256] Ugyanott; Szemere 4.

[257] Morgenröthe IV, 392 (205); Szemere 4.

Különösen figyelemreméltók azok a megjegyzései, amelyek akkor hangzanak el, amikor a zsidóság hatásáról beszél. Ilyenkor már egy egészen más, a gyűlölettől tajtékzó Nietzsche nyilatkozik meg. Ennek az a magyarázata, hogy ha bármennyire is megértéssel viseltetik a szerinte is tehetséges és sokat szenvedett zsidó nép iránt, nem képes megbocsátani hatásának jelentőségét. Vallás- és szellemtörténeti zsidóellenes nyilatkozatai ugyanolyan jellegűek, mint másoknál a politikai antiszemitizmus megnyilvánulásai.

Az antiszemitizmussal és a zsidósággal összefüggő kijelentéseivel párhuzamosak az Ótestamentummal kapcsolatos ítéletei. Arról is, miként magáról a zsidó népről, őszintének tetsző elismeréssel nyilatkozik. „A zsidó Ótestamentumban az isteni igazságosságról szóló könyvben, oly nagystílű emberek, dolgok és beszédek vannak, amelyekhez hasonlót nem találunk sem a görög, sem az ind irodalomban. Félelemmel és áhítatos tisztelettel állunk annak roppant maradványai előtt, ami egykor volt az ember, és szomorú gondolataink támadnak a régi Ázsiáról és előretolt kis félszigetéről, Európáról, amely Ázsiával szemben mindenképen az „emberi haladást" szeretné jelenteni. Az Ótestamentum iránti érzék, próbakő a „nagy" és „kicsiny" tekintetében.[258] „Minden tiszteletem az Ótestamentumé! Benne nagy embereket, heroikus tájat találok és olyan valamit, ami a legritkább a földön : az erős szív páratlan naivitását, még többet: egy népet találok."[259]

Az említett idézetek folytatásából kitűnik azonban, hogy az Ótestamentumnak dicsőítése elsősorban azért történik, hogy a vele szembeállított Újtestamentumot fékezhetetlenül gyalázhassa. Az irodalomtörténet egyik legnagyobb csalásának tekinti azt a tényt, hogy a rokokó-ízlésű és értéktelen Újtestamentumot az Ótestamentummal egy könyvként a „Biblia" címen szerepeltetik.

A zsidóság és kereszténység két évezredes hitvi-

[258] Jenseits von Gut und Böse VII, 77 (52); Szemere 7.
[259] Zur Genealogie der Moral VII, 458 (22); Szemere 7.

táinak tükrében — amelyek még ma is gyakran kísértenek — mindenesetre érdekesek ezek az összevetések és reánk zsidókra megtisztelőknek látszanak, de megítélésüknél Nietzsche nézőpontjából kell kiindulni, márpedig ő, amikor a kereszténységet becsméreli, végeredményben a zsidóságot látja mögötte, hiszen tökéletesen azonosítja azt a zsidósággal.[260]

Elismeri és hangsúlyozza azt, hogy a fajok különböző értékűek és az árjákat mindenképpen magasabbrendűeknek tartja. Ők képviselik az „úr-fajt", a *Herrenrasset*;[261] ezzel szemben éppen az annyiszor dicsőített zsidó népet mint szolganépet, *Sklavenvolkot* aposztrofálja. Ennek az ellentétességnek a következménye, hogy az árják képviselik az úri erkölcsöt, a *Herrenmoralt* és a zsidók, illetve a semiták a szolgaerkölcsöt, a *Sklavenmoralt*.[262]

Legjellemzőbb az a történetszemlélet, amely ebből a szembeállításból következik. A „szolgaerkölcs" megteremtői a próféták, az általa is „agyondicsőített" Ószövetség legkiemelkedőbb képviselői. Már ez a tény is azt mutatja, hogy mily óvatossággal kell kezelni el-

[260] Die fröhliche Wissenschaft V, 169—170 (135); »Der Christ, diese ultima ratio der Lüge, ist der Jude noch einmal — drei Mal selbst . . .« Der Antichrist VIII, 264 (44); »Paulus, der Fleisch, der Genie gewordene Tschandala-Hass gegen Rom, gegen die »Welt«, der Jude, der ewige Jude par excellence . . .« Ugyanott 296 (58).
[261] Lásd a 284. jegyzetet.
[262] »Die Juden — ein Volk »geboren zur Sklaverei«, wie Tacitus und die ganze antike Welt sagt, »das auserwählte Volk unter den Völkern«, wie sie selbst sagen und glauben, — die Juden haben jenes Wunderstück von Umkehrung der Werthe zu Stande gebracht. Dank welchem das Leben auf der Erde für ein Paar Jahrtausende einen neuen und gefährlichen Reiz erhalten hat: — ihre Propheten haben »reich«, »gottlos«, »gewaltthätig«, »sinnlich« in Eins geschmolzen und zum ersten Male das Wort »Welt« zum Schandwort gemünzt. In dieser Umkehrung der Werthe (zu der es gehört, das Wort für »Arm« als synonym mit »Heilig« und »Freund« zu brauchen) liegt die Bedeutung des jüdischen Volks: mit ihm beginnt der Sklavenaufstand in der Moral.« Jenseits von Gut und Böse VII, 126—127 (195).

ismerő nyilatkozatait. Véleménye szerint a zsidó próféták voltak az elsők, akik a „világ" szót azonosították „gazdag", „istentelen", „erőszakos" és „érzéki" szavakkal. A „szent"-nek szinonimája szerintük a „szegény". Ők tehát a rabszolgalázadás megindítói az emberiség történetében.[263]

Az igazi rabszolgalázadás azonban akkor éri el csúcspontját, amidőn a zsidóság az első valóban romlatlan árja néppel, a rómaival találkozik.[264] A zsidóság különben is igen alkalmas talaj az alacsonyrendű elemek érvényesülésére, mert náluk két kaszt, a katonáké és földműveseké, kipusztult az idők folyamán, csak a papok és az alacsony osztályok (*Tschandala*) maradtak meg.[265] E két réteg ellentéte és alkalmi összejátszása szintén alkalmassá teszi a zsidóságot rabszolgalázadások szítására.

A „*Herrenmoral*" és a „*Sklavenmoral*" hangsúlyozása mellett Nietzsche sajátossága a *ressentiment*, a szellemi bosszú érvényesülésének kidomborítása az emberiség történetében. A kereszténység nem más, mint az elnyomott zsidóság „szellemi bosszújának" érvényesítése az uralmon lévő árja-rómaiakkal szemben. A *ressentiment*, a „rosszuljártak", az elnyomottak, a tehetségtelenek, a tömegek forradalma. Ámbár szerzőnk szerint a ressentiment zsidó jellegzetesség és a zsidó

[263] Amidőn az Ótestamentumot dícséri, nyilvánvalóan nem a prófétai eszmék megvalósítására gondol.

[264] »Die Römer waren ja die Starken und Vornehmen, wie sie stärker und vornehmer bisher auf Erden nie dagewesen, selbst niemals geträumt worden sind; jeder Überrest von ihnen, jede Inschrift entzückt, gesetzt dass man erräth, was da schreibt. Die Juden umgekehrt waren jenes priesterliche Volk des *Ressentiment par excellence*, dem eine volksthümlich-moralische Genialität sonder Gleichen innewohnte ...« Zur Genealogie der Moral VII, 331 (16).

[265] »Die Juden machen den Versuch, sich durchzusetzen, nachdem ihnen zwei Kasten, die der Krieger und die der Ackerbauer, verloren gegangen sind: sie sind in diesem Sinne die »Verschnittenen«: sie haben den Priester — und dann sofort den Tschandala ...

Wie billig kommt es bei ihnen zu einem Bruch, zu einem Aufstand des Tschandala: der Ursprung des Christentums.« Der Wille zur Macht IX, 143—144 (247).

szolgaerkölcs diadalát segíti elő az előkelők, az erősek, a hatalmasak ellen, más népeknél is kimutatható és mindenkor megfigyelhető érvényesülése, amidőn forradalmi törekvések kerülnek előtérbe.

A próféták és a kereszténység új erkölcsöt, az alacsonyrendűek erkölcsi értékelését juttatták diadalra az árja természetes erkölccsel szemben és ezáltal két-ezer éven keresztül megfertőzték a világot. Az életigenlés helyébe az élettagadást helyezték. Nagyon fájlalja az *imperium Romanum* összeomlását, amely egyben a magasrendű árja erkölcs hanyatlását is eredményezte. S hiába veti meg — nyilatkozata szerint — az antiszemita történetírást, maga is beleesik annak hibájába. A germánokat megvédi, akik „szegények" csak akkor döntötték le a római birodalmat, mikor az a vámpír, vérszívó zsidó-kereszténységnek áldozatává vált.[266] A zsidóság, illetve a szolgaerkölcs diadalát az úri erkölcs felett csak azért nem veszi észre Európa, mert

[266] »Das, was *aere perennius* dastand, das *imperium Romanum*, die grossartigste Organisations-Form unter schwierigen Bedingungen, die bisher erreicht worden ist, im Vergleich zu der alles Vorher, alles Nachher Stückwerk, Stümperei, Dilettantismus ist, jene heiligen Anarchisten haben sich eine »Frömmigkeit« daraus gemacht, »die Welt«, das heisst das *imperium Romanum* zu zerstören, bis kein Stein auf dem andern blieb, bis selbst Germanen und andre Rüpel darüber Herr werden konnten ... Der Christ und der Anarchist: beide décadents, beide unfähig, anders als auflösend, vergiftend, verkümmernd, *blutaussaugend* zu wirken, beide der Instinkt des Todhasses gegen Alles, was steht, was gross dasteht, was Dauer hat, was dem Leben Zukunft verspricht ... Das Christentum war der Vampyr des imperium Romanum, — es hat die ungeheure That der Römer, den Boden für eine grosse Cultur zu gewinnen, *die Zeit hat*, über Nacht ungethan gemacht.« Der Antichrist VIII, 294—295 (58); »Und nicht durch ein Naturereignis über Nacht verschüttet! Nicht durch Germanen und andre Schwerfüssler niedergetreten! Sondern von listigen, heimlichen, unsichtbaren, blutarmen Vampyren zu Schanden gemacht! Nicht besiegt, — nur ausgesogen! ... Die versteckte Rachsucht, der kleine Neid Herr geworden! ... Alles Erbarmliche, An-sich-Leidende, Von — Schlechten — Gefühlen — Heimgesuchte, die ganze *Ghetto-Welt* der Seele mit einem Male *obenauf!*« Ugyanott 298. old.

az győzedelmes volt. A fél világ három zsidó férfi (Jézus, Péter, Pál) és egy zsidó asszony (Mária) előtt hajt térdet.[267]

A *renaissance* volt az első komoly kísérlet a klasszikus ideál, az előkelő értékelés szellemének újjáélesztésére.[268] A germán középkor is próbálkozás volt az előkelő árja kasztrendszer helyreállítására,[269] de maga az Egyház, mint olyan is, a kereszténység alapgondolatainak megsemmisítésére törekszik, amennyiben hatalmat épít ki saját maga számára és a rabszolgaerkölcs letörésére tesz kísérleteket.[270] A középkori kereszténység egyik bűne volt, hogy „megjavítási" törekvések címén beteggé tette az emberiséget. Valóságos állatseregletté alakította át az életet. Vadászatot rendezett a nemes germán „szőke bestiákra", akiket a kolostorok sötét falai közé kényszerítve természetellenes életre nevelt: élettagadókká próbált tenni.[271]

A *renaissance* ellenmozgalma a *reformáció* volt. *Luther* nagy „bűne", hogy megmentette az Egyházat a pusztulástól. Itt az angol és német *ressentiment* érvényesült. Ez újra a rabszolgaerkölcsök diadalát eredményezte.[272]

[267] Zur Genealogie der Moral VII, 332 (16).

[268] Ugyanott: lásd még Der Antichrist VIII, 300–302 (61).

[269] Der Wille zur Macht XV, 135 (139).

[270] Der Wille zur Macht IX, 145 (250).

[271] »Im frühen Mittelalter, wo in der That die Kirche vor Allem eine Menagerie war, machte man allerwärts auf die schönsten Exemplare der »blonden Bestie« Jagd, — man »verbesserte« zum Beispiel die vornehmen Germanen.« Götzen-Dämmerung VIII, 129 (2).

[272] Zur Genealogie der Moral VII, 332 (16); Luthernak ezt a »bűnét« sokszor emlegeti. Régebbi írásaiban egyébként még nem ismeri fel ezt és talál elismerő sorokat méltatására, lásd például: »Aus diesem Abgrunde ist die deutsche Reformation hervorgewachsen: in deren Choral die Zukunftsweise der deutschen Musik zuerst erklang. So tief, muthig und seelenvoll, so überschwänglich gut und zart tönte dieser Choral Luther's als der erste dionysische Lockruf, der aus dichtverwachsenem Gebüsch, im Nahen des Frühlings, hervordringt. Ihm antwortete in wetteifern-dem Wiederhall jener weihevoll übermüthige Festzug dionysischer Schwärmer, denen wir die deutsche Musik danken — und denen wir *die Wiedergeburt des deutschen Mythus* danken werden!« Die Geburt der Tragödie I, 190 (23); lásd viszont Menschliches Allzumenschliches III, 224 (237) »Renaissance und Reformation«, ahol már szembeállítja a kettőt.

A XVII. és XVIII. század Franciaországa tekinthető az utolsó kísérletnek az antik Róma feltámasztására. Ennek egyetlen komoly eredménye I. Napoleon volt, aki egyik jellegzetes képviselője az *Übermenschnek*, az „emberfeletti embernek."[273] Az Übermenschek egyébként egy-egy lépcsőt jelentenek a jövendő *Herrenrasse* felé vezető úton.[274]

Ebben a forradalomban a francia *ressentiment* jut érvényre; megsemmisítik a kevesek előjogait és ezzel ismét győzedelmeskedik a *Tschandala*, az alacsonyrendű néptömeg.[275]

Ebből a történeti áttekintésből világosan láthatjuk, hogy mindazokat a folyamatokat, tüneteket és jelenségeket, amelyek a tömegek felemelkedését jelentik, tudatosan visszaesésnek tekinti, azokat a fordulókat pedig, amelyeknél retrográd elvek érvényesülnek, magasztalandóknak tartja.

Saját *ressentiment*-, „szellemi bosszú"-érzetét érvényesíti történetszemléletében. Kisebbségtudatát beleviti, beleerőszakolja multszemléletébe. A zsidóságnak, illetve a kereszténységnek rója fel az értékeknek azt az átértékelését, amit maga szeretne véghezvinni. Amidőn az árja értékskálát próbálja elismertetni, azt akarja elérni, hogy mindazt, amit két évezreden keresztül zsidó-keresztény befolyás alatt jónak hittek, rossznak tekintsék. Ennek természetszerűleg az lenne az eredménye, hogy a zsidóság szerepe és az a hatás, amelyet a kereszténység révén a történelem folyamán

[273] Zur Genealogie der Moral VII, 333 (16).

[274] Menschliches Allzumenschliches III, 340 (460): Also sprach Zarathustra VI, 13., 24., 28., 48. old.

[275] Zur Genealogie der Moral VII, 332 (16): lásd még Der Wille zur Macht IX, 144 (247); »Deshalb ist die französische Revolution die Tochter und Fortsetzerin des Christentums... Sie hat den Instinkt gegen die Kaste, gegen die Vornehmen, gegen die letzten Privilegien.«

elért, értéktelennek és károsnak minősüljön, az árják jelentősége viszont, — akikhez származásánál fogva ő is hozzátartozik — egy két évezredes félreértés korrigálása után ismét régi fényében ragyogjon.

De ez az értékskála-megfordítás sem elégíti ki, mert nem vezet azokra az eredményekre, — különösen akkor, amidőn az összehasonlítási kört megnagyobbítja — amelyeket ő remél ettől. Ennek alapján ugyanis az lenne a természetes, ha a görögök — akiknek az árja gondolatot irodalmi és filozófiai szempontból képviselniök kellene, — szellemi megnyilvánulásai alkalmazkodnának ehhez az elmélethez. Ez azonban nem történik meg. Ő maga is belátja, midőn Szokratesz, Plato és a sztoikusok tanításait próbálja értékelni, hogy ezek alapjában véve nagyon hasonlítanak a zsidóknál annyira becsmérelt élettagadó szemlélethez: közelebb állnak a semita „szolgamorálhoz" és „élettagadó" világnézethez, mint az úgynevezett életigenlő, árja „előkelő" felfogásokhoz. Ezen a nehézségen igen szellemes módon próbál túljutni, egyszerűen Szokrateszt, Platót[276]

[276] »Die Sophisten waren Griechen: als Sokrates und Plato die Partei der Tugend und Gerechtigkeit nahmen, waren sie *Juden* oder ich weiss nicht was. Die Taktik *Grotes* zur Verteidigung der Sophisten ist falsch: er will sie zu Ehrenmännern und Moralstandarten erheben, — aber ihre Ehre war, keinen Schwindel mit grossen Worten und Tugenden zu treiben...« Der Wille zur Macht IX, 104 (188): »Versuch des *Antiheidemtums*, sich philosophisch zu begründen und möglich zu machen: Witterung für die zweideutigen Figuren der alten Kultur, vor allem für *Plato, diesen Antihellenen und Semiten von Instinkt... Insgleichen für den Stoizismus, der wesentlich das Werk von Semiten ist* (— die »Würde« als Strenge, Gesetz, die Tugend als Grösse. Selbstverantwortung, Autorität, als höchste Personalsouveranität — das ist *semitisch*. Der Stoiker ist ein arabischer Scheich in griechische Windeln und Begriffe gewickelt).« Ugyanott 147—148 (253): »Das ganze Verhängnis war dadurch ermöglicht, dass schon eine verwandte Art von Grössenwahn in der Welt war, der *jüdische* (— nachdem einmal die Kluft zwischen den Juden und den Christen-Juden aufgerissen, *mussten* die Christen-Juden die Prozedur der Selbsterhaltung, welche der jüdische Instinkt erfunden hatte, nochmals und in einer letzten Steigerung zu ihrer Selbsterhaltung anwenden —) andererseits dadurch, dass

és a sztoikusokat zsidóknak,[277] illetve semita hatás alatt állóknak kiáltja ki. Az igazi árja-görög gondolkodás és életigenlő erkölcs képviselői számára az epikureusok, a szofisták, azaz a preszokratikus filozófusok.[278]

A görögöknél tapasztalt nehézségekhez hasonlóak azok az akadályok, amelyek akkor tolulnak elébe, mikor az árja buddhizmust teszi a mérlegre. Azt nem tagadhatja meg, hogy a buddhizmus legalább is annyira nihilista vallás és dekadens jelenség, mint a kereszténység.[279] Itt nem vetheti fel azt a lehetőséget, hogy se-

die griechische Philosophie der Moral alles getan hatte, um einen *Moralfanatismus* selbst unter Griechen und Römern vorzubereiten und schmackhaft zu machen... Plato, die grosse Zwischenbrücke der Verderbnis, der zuerst die Natur in der Moral nicht verstehen wollte, der bereits die griechischen Götter mit seinem Begriff, »gut« entwertet hatte, *der bereits jüdisch-angemuckert war (— in Ägypten?)*.« Ugyanott 148—149 (225).

[277] »Die eigentlichen Philosophen der Griechen sind die vor Sokrates (mit Sokrates verändert sich etwas). Das sind alles vornehme Personnagen, abseits sich stellend von Volk und Sitte, gereist, ernst bis zur Düsterkeit, mit langsamen Auge, den Staatsgeschäften und der Diplomatie nicht fremd.« Der Wille zur Macht IX, 112 (196).

[278] Nietzsche hatása alatt kutatni kezdték a német tudósok a görög gondolkodás történetében az ellentétes világnézetek érvényesülését. Kiemelkedik e kutatások között *Dr. Wilhelm Nestle*, Von Mythos zum Logos c. műve. Stuttgart, 1940. VIII, 572. Persze ez a szerző is náci beállítságú.

[279] »... der Buddhismus und das Christenthum, ihren Entstehungsgrund, ihr plötzliches Um-sich-greifen zumal, in einer ungeheuren *Erkrankung des Willens* gehabt haben möchten.« Die fröhliche Wissenschaft V, 282 (347); »Mit meiner Verurtheilung des Christenthums möchte ich kein Unrecht gegen eine verwandte Religion begangen haben, die der Zahl der Bekenner nach sogar überwiegt: gegen den *Buddhismus*. Beide gehören als nihilistische Religionen zusammen — sie sind *decadence*-Religionen —, beide sind von einander in der merkwürdigsten Weise getrennt. Dass man sie jetzt *vergleichen* kann, dafür ist der Kritiker des Christenthums den indischen Gelehrten tief dankbar. — *Der Buddhismus ist hundert Mal realistischer als das Christenthum*, — er hat die Erbschaft des objektiven und kühlen Problem-Stellens im Leibe, er kommt nach einer Hunderte von Jahren dauernden philosophischen Bewegung; der Begriff »Gott« ist bereits abgethan, als er kommt.« Der Antichrist

mita hatás alatt áll. Platónál könnyebb dolga volt, ott az egyiptomi zsidóságot tehette meg hatásgyakorló tényezőnek. De a buddhizmussal kapcsolatban is talál olyan motívumokat, amelyek alapján, ámbár az nagyon hasonlít a kereszténységhez, mégis toronymagasságban áll vetélytársa fölött.[280] A buddhizmus mellett azon-

VIII, 226 (20). »*Buddha gegen den »Gekreuzigten.*« — Innerhalb der nihilistischen Religionen darf man immer noch die *christliche* und die *buddhistische* scharf auseinanderhalten. Die *buddhistische* drückt einen schönen Abend aus, eine vollendete Süssigkeit und Milde, — es ist Dankbarkeit gegen alles, was hinten liegt; miteingerechnet, was fehlt: die Bitterkeit, die Enttäuschung, die Ranküne; zuletzt: die hohe geistige Liebe; das Raffinement des philosophischen Widerspruchs ist hinter ihm, auch davon ruht es aus: aber von diesem hat es noch seine geistige Glorie und Sonnenuntergangsglut. *(Herkunft aus den obersten Kasten.)*« Der Wille zur Macht IX, 137 (236).

[280] Götzen-Dämmerung VIII, 128—133: »Die »Verbesserer« der Menschheit«; »Ich lese mit einem entgegengesetzten Gefühle das Gesetzbuch des *Manu, ein unvergleichlich geistiges und überlegenes Werk, das mit der Bibel auch nur in Einem Athem nennen eine Sünde wider den Geist wäre.* Man erräth sofort: es hat eine wirkliche Philosophie hinter sich, *in* sich, nicht bloss ein *übelriechendes Judain von Rabbinismus und Aberglauben,* — es gibt selbst dem verwöhntesten Psychologen etwas zu beissen. *Nicht* die Hauptsache zu vergessen, der Grundunterschied von jeder Art von Bibel: die *vornehmen* Stände, die Philosophen und die Krieger, halten mit ihm ihre Hand über der Menge; vornehme Werthe überall, ein Vollkommenheits-Gefühl, ein Jasagen zum Leben, ein triumphirendes Wohlgefühl an sich und am Leben, — die Sonne liegt auf dem ganzen Buch.« Der Antichrist VIII, 288 (56). Itt láthatjuk legszembetűnőbben, hogy az árja Manu törvénykönyvvel szemben az Ótestamentum olyan helyzetbe kerül, amilyet szerinte az Újszövetség foglal el az Ószövetséggel szemben; »Wir haben das klassische Muster als *spezifisch arisch,* wir dürfen also die bestausgestattete und besonnenste Art Mensch verantwortlich machen für die grundsätzlichste Lüge, die je gemacht worden ist... Man hat das nachgemacht, überall beinahe: *der arische Einfluss* hat alle Welt verdorben...« Der Wille zur Macht, IX, 130 (219). A »*verdorben*« szót nem rossz értelemben használja: inkább azt jelenti nála ez a szó, hogy »hatást gyakorolt« jó értelemben, hasonlóképpen az ellenkező jelentésre kell gondolnunk a »Verbesserer«-nél, ami Nietzschenél a káros hatást jelzi. Ez utóbbit éppen ezért rendszerint idézőjelek közé teszi.

ban felfedezi a „tipikus árja" törvénykönyvet, az ind *Manu* kodexét. Ebben megtalálja azután mindazokat a jellegzetes árja jelenségeket, amelyek ideálként lebegnek szeme előtt. Szembeállítja a kasztrendszer „nemes" intézményeit a bibliai szemlélettel.

Jellegzetes az a rangsorolás is, amelyben egymás mellé állítja végül az összes általa számbavett vallásokat.[281]

1. A legmagasabb fokot az említett árja, életigenlő vallás képviselője, Manu törvénykönyve éri el.[282]

2. A semiták közül életigenlőnek nyilvánítja az iszlámot: ez — és a Biblia egyes részei — az uralkodó osztályok terméke.

3. Életigenlő vallásnak tekinti az Ótestamentum régebbi részeiben megnyilvánuló eszméket is.

Itt láthatjuk, hogy az Ótestamentumra vonatkozó dicséretei mennyire összezsugorodnak, hiszen azáltal, hogy magukat a prófétákat az általa ellenszenves oldalra, az élettagadó részre teszi, sejthetjük, hogy az Ótestamentum „régebbi részein" azokat érti, ahol a csiszolatlan és a bárdolatlan ösztönök érvényesülését tapasztalhatja. Arra is rá kell még mutatnunk, hogy amidőn a zsidókat az arabokkal hasonlítja össze, akkor a jóindulata nagyon is érezhetően az arabok oldalán van.[283]

4. A legértéktelenebb a rangsorban a kereszténység, az élettagadó semita vallás megtestesítője, amelynek irodalmi megnyilvánulása az Újszövetség, az elnyomott osztályok szüleménye. A kereszténység ind-árja fogalmak szerint: Tschandala-vallás.

5. A kereszténység párhuzama mint élettagadó árja vallás a buddhizmus. Ez azonban az uralkodó osztályok

[281] Der Wille zur Macht, IX, 135 (233).
[282] Lásd a 280. jegyzetet.
[283] »Das Christenthum hat uns um die Ernte der antiken Cultur gebracht, es hat uns später wieder um die Ernte der Islam-Cultur gebracht... An sich sollte es ja keine Wahl geben, Angesichts von Islam und Christenthum, so wenig als, Angesichts eines Arabers und eines Juden.« Der Antichrist, VIII, 299—300 (60).

születménye s ez szerinte tökéletesen rendben is van, mert elnyomott árja faj vallása nem maradt ránk. Ez ellentétben állana önmagával: uralkodó faj vagy a fölszínen van, vagy elpusztul.[284]

Láttunk eddig már árja népeket, árja erkölcsi értékskálát, árja vallásokat szembeállítva semita megfelelőkkel. Érdemes azonban követni Nietzsche gondolatmenetét, amikor egyes kisebb fontosságú jelenségeket próbál semita, illetve árja címkével ellátni. Ilyen a „papi hazugság". Ezt helyenként becsmérlő értelemben is használja,[285] de midőn azt találja, hogy ez a „hatalmi akarat" érvényesülésének egyik megnyilvánulása, megpróbálja ezt is a semitáktól visszacsempészni az árjákhoz, mondván, sokat beszélnek ma az Ujtestamentum semita szelleméről; amit azonban így neveznek, az nem más, mint a papi jellegzetesség, ez pedig a legtisztább fajú árja törvénykönyvben, Manu írásaiban (és a szanszkrit Védántában) sokkal határozottabban érvényesül, mint bárhol másutt.[286] A zsidó papi állam gondolata sem eredeti; a szkémát Babilóniában tanulták az árjáktól. Ha az később a germán vér túlsúlyrajutásával Európában ismét uralkodóvá vált, megfelelt az uralkodó faj szellemének: atavizmus érvényesült.[287]

[284] »Es ist vollkommen in Ordnung, dass wir keine Religion *unterdrückter arischer Rassen haben:* denn das ist ein Widerspruch: *eine Herrenrasse ist obenauf oder geht zugrunde.*« Der Wille zur Macht IX, 136 (233).

[285] Klages idézett munka 152—153.

[286] »Aber auch die Philosophen, sobald sie mit priesterlichen Hinterabsichten die Leitung des Menschen in die Hand zu nehmen beabsichtigen, haben sofort auch sich ein Recht zur Lüge zurecht gemacht: Plato voran. Am grossartigsten ist die doppelte durch *die typisch-arischen Philosophen des Vedanta entwickelte:* zwei Systeme, in allen Hauptpunkten widersprüchlich, aber aus Erziehungszwecken sich ablösend, ausfüllend, ergänzend. Die Lüge des einen soll einen Zustand schaffen, in dem die Wahrheit des andern überhaupt *hörbar* wird ...« Der Wille zur Macht IX, 125 (216).

[287] »Die Entwicklung des jüdischen Priesterstaates ist nicht original: sie haben das Schema in Babylon kennen gelernt: das Schema ist arisch. Wenn dasselbe später wieder, unter dem Übergewicht des germanischen Blutes,

Végül pedig azt is megbánja, hogy a görög filozófusok jelentős részét — köztük Platót is — „átengedte" a semitáknak: hiszen ezáltal a semita hatást olyan területen is föltételezi, amire eddig az európai kultúrtörténészek nem is gondoltak. Megpróbálkozik tehát egy olyan elmélettel, amely az ellenkezőjét bizonyítaná. Az indekhez fordul ismét ihletért, hogy a zsidóságnak mint kultúrbefolyásoló tényezőnek szerepét más színben láttassa. Nyilvánvalóan megfeledkezik arról, hogy midőn az Ótestamentumot magasztalta, azt állította, hogy még az ind irodalomban sem talált olyan alkotást, amely azzal egyenrangúnak tekinthető.

Különösen érdekes egyik levele, amelyet 1888 május 31-én Turinból intéz *Peter Gast*-hoz, ahol összefoglalóan számol be *Manu* törvénykönyvéről és érdekes megállapításokat tesz. Ebből látjuk a legvilágosabban, hogy a zsidó-semita *Biblia-centrikus* kultúrtörténeti kép helyett miképpen próbál egy ind-árja *Manu-centrikus* megfelelőt rajzolni. Felfogása szerint az összes többi törvénykönyvek utánzatai vagy karikatúrái *Manu* kodexének: elsősorban az egyiptiicizmus. De valószínűnek tartja, hogy *Platón* is egy *brahmannak* volt a tanítványa.

Azt a feltevést is megkockáztatja, hogy a kínai *Konfucius* és *Laotze* is *Manu* törvénykönyvének befolyása alatt állt. Ezzel szemben a zsidók egy *Tschandala*-faj leszármazottai, legfeljebb arról lehet szó, hogy közvetítő szerepük van — semmi újat nem fedeztek fel.[288]

in Europa dominirte, so war dies dem Geiste der *herrschenden Rasse gemäss:* ein grosser Atavismus. *Das germanische Mittelalter war auf Wiederherstellung der arischen Kasten-Ordnung aus.*« Der Wille zur Macht XV, 135 (139).

[288] »Eine wesentliche *Belehrung* verdanke ich diesen letzten Wochen: ich fand das Gesetzbuch des *Manu* in einer französischen Uebersetzung, die in Indien, unter genauer Controlle der hochgestelltesten Priester und Gelehrten, daselbst, gemacht worden ist. Dies *absolut arische* Erzeugniss, ein Priestercodex der Moral auf Grundlage der Veden, der *Kasten-Vorstellung* und uralten Herkommens — nicht pessimistisch, wie sehr auch immer priesterhaft — ergänzt meine Vorstellungen über Religion in der merk-

Ime az ind-árja befolyás ezen az alapon szinte az egész földgömbön kimutatható!

Térjünk rá arra a kérdésre, amely ma mégis leginkább foglalkoztatja az embereket: viszonyához a demokratikus és szociális fejlődéshez, illetve a nácizmushoz és fasizmushoz. Náci részről előszeretettel sorolták Nietzschét ideológiájuk filozófiai előfutárai közé[289] és ezt sokan az ellenkező oldalról is igazoltnak látták.[290] Ennek a problémának megítélésénél ugyanolyan kettősség tapasztalható, mint az antiszemitizmus, illetve a zsidóság vagy az Ószövetség kérdéseiben elfoglalt álláspontjánál. És e kettősségnek oka természetesen az ő állandóan alakuló, állandóan izzásban, forrásban lévő lelkületében talál magyarázatot.

würdigsten Weise. Ich bekenne den Eindruck, dass mir alles Andere, was wir von grossen Moral-Gesetzgebungen haben, als Nachahmung und selbst Karikatur davon erscheint: voran der Aegypticismus; aber selbst Plato scheint mir in allen Hauptpunkten einfach blos *gut belehrt* durch einen Brahmanen. Die Juden erscheinen dabei wie eine Tschandala-Rasse, welche von ihren *Herren* die Prinzipien lernt, auf die hin eine *Priesterschaft* Herr wird und ein Volk organisiert... Auch die Chinesen, scheinen unter dem Eindruck dieses *klassischen uralten Gesetzbuchs* ihren Confucius und Laotse hervorgebracht zu haben. Die mittelalterliche Organisation sieht wie ein wunderliches Tasten aus, alle die Vorstellungen wiederzugewinnen, auf denen die uralte *indisch-arische* Gesellschaft ruhte — doch mit *pessimistischen* Werthen, die ihre Herkunft aus dem Boden der Rassen-*décadence* haben. — Die Juden scheinen auch hier blos »Vermittler«, — sie erfinden nichts.« Friedrich Nietzsches Briefe an Peter Gast. Leipzig, 1908. Nietzsche gesammelte Briefe IV, 381—382; hasonlítsuk össze ezzel Lagarde kijelentését: »Nichts, schlechterdings nichts von Allem was Europa bewegt, ist einem jüdischen Herzen entquollen: *keine Erfindung haben die Juden gemacht:* stets haben sie wider die stetig aus sich wachsende Geschichte auf der Seite der unreifen Empörer für ein Wolkenkuckucksheim geschwärmt, und nicht einmal dafür gelitten: überall sind sie mit Surrogaten bei denen hausieren gegangen, welche zu faul waren, sich die durch das käufliche Surrogat gelogene Sache zu erarbeiten.« D. Sch. 365.

[289] Lásd a 12. jegyzetet.

[290] Lásd Lukács György említett cikkeit a 233. jegyzetben.

Kétségtelenül vannak olyan nyilatkozatai, amelyeknek révén a náciellenes gondolkodók között is számontarthatjuk.

1. Sem a nemzeti, sem a *szociális* gondolat nem tartozik azon fogalmak közé, amelyek — különösen későbbi írásaiban — tetszésével találkoztak volna. Az sem valószínű, hogy e két fogalom olyanszerű összekapcsolása, mint amilyen a Harmadik birodalom politikájában érvényesült, beleilleszthető lenne elgondolásaiba.

2. Ellensége a kialakuló német imperializmusnak,[291] megérzi, hogy ez csak zsákutcába vezethet.

3. Megvető undorral fordul el a politikai antiszemitizmustól. A jövő fejlődéséből sem a zsidóságot, sem más népeket vagy fajokat származásuk miatt nem akar kizárni, annak ellenére, hogy szíve a germánok, illetve az árják felé vonzza. Ki kell emelni, hogy már az a tény is az egyetemesség felé irányítja, hogy a szűkebb jelentésű „német" vagy „germán" fogalom helyett mindinkább a sokkal tágabb értelmű „árja" keret felé fordul.

4. Hisz az emberiség fejlődésének korlátlan lehetőségében: a kialakuló uralkodó embertípus és közöttünk körülbelül olyan távolság van, mint amilyen hosszú utat a mai ember a majomtól tett meg.[292]

Még folytathatnók azoknak a gondolatoknak a felsorakoztatását, amelyek mind amellett szólanak, hogy

[291] »Deutschland, Deutschland über Alles«, ich fürchte das war das Ende der deutschen Philosophie »Götzen-Dämmerung VIII, 108; »Deutschland, Deutschland über Alles« — ist vielleicht die blödsinnigste Parole, die je gegeben worden ist.« Nachgelassene Werke. Unveröffentlichtes aus der Umwerthungszeit (1882/83—1888) XIII. 350; »Gut deutsch sein heisst sich entdeutschen. ... *Die Wendung zum Undeutschen* ist deshalb immer das Kennzeichen der Tüchtigen unseres Volkes gewesen.« Menschliches Allzumenschliches III, 575—576 (323).

[292] »Was ist der Affe für den Menschen? Ein Gelächter oder eine schmerzliche Scham. Und ebendas soll der Mensch für den Übermenschen sein: ein Gelächter oder eine schmerzliche Scham.« Also sprach Zarathustra VI, 13.

Nietzschét semmiképpen sem tarthatjuk a nácizmus megalapozójának.

De számosabbak azok a tanításai, amelyek rokonságot mutatnak a nácizmus eszmevilágával, vagy legalább is annak érdekeit szolgálják.

1. Dicsőíti a rabszolgaság intézményét. A kultúra egyik legfontosabb alapjának tartja ezt.[293] Hasonlóképpen értékesnek tartja az ind kasztrendszer szellemének érvényesülését.[294]

2. Nem hisz a demokráciában és az egyenlőség eszméiben.[295]

3. Gyűlölője a szociálizmus minden megnyilvánulásának.[296]

4. Olyan erkölcstant diktál, amelynek eredményei tökéletes ellentétben vannak mindazzal, amit a haladó emberiség értékesnek tart.

Tanításai közül a leglényegesebb ez az utóbbi: az értékskála megfordítása kétségtelenül retrogád elmélet, amelynek révén az emberiesség alaptörvényeivel kerül ellentétbe.

Sokakat megtévesztett frazeológiájával: emberiségellenes tanai mögött csupán kereszténységellenességet láttak, ami természetszerűleg bizonyos körökben rokonszenvet is szerzett számára. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy ez a leértékelési folyamat a kereszténységnek éppen azon tanításait kezdi ki, amelyek egyetemes értékűek, barátságos érzülettel viseltetik viszont mindazon elemei iránt, amelyek eltávolodást jelentenek az alapeszméktől. Amidőn az egyetemes értékű eszmék forrásait a zsidóságban fedezi fel, ott is kíméletlenül fellép ellenük, és már nem kereszténynek, hanem zsidóknak minősíti azokat. A görög filozófiai irodalomban ugyanúgy beleütközik ezekbe a „megvetendő" erkölcsi tanításokba, mint az ind vallásokban. De eleinte úgy találja meg a kiutat ebből az útvesztőből, hogy a görög filozófia ama kiemelkedő egyéniségeit és irányzatait, amelyekben zsidó-kereszténnyehez hasonló elemeket sejt, egyszerűen zsidóknak, vagy zsidó hatás alatt állóknak nyilvánítja,[297] majd pedig úgy, hogy Platót visszaárjásítja, az ind vallások hasonló jelenségeit pedig szépen hangzó frázisokkal

---

[293] »Diesem ihren Wesen ist es gemäss, dass die Triumphzüge der Cultur nur einer unglaublich geringen Minderheit von bevorzugten Sterblichen zu Gute kommen, dass dagegen der *Sklavendienst* der grossen Massen eine Nothwendigkeit ist, wenn es wirklich zu einer rechten Werdelust der Kunst kommen soll... Demgemäss müssen wir uns dazu verstehen, als grausam klingende Wahrheit hinzustellen, dass zum *Wesen einer Cultur das Sklaventhum* gehöre.« Der griechische Staat I, 216—220.

[294] Lásd a 276., 287., 288. jegyzeteket.

[295] »... die *demokratische* Bewegung macht die Erbschaft der christlichen ... wir denen die politischen Bewegung nicht bloss als *eine* Verfalls-Form der politischen Organisation, sondern als Verfalls- nämlich Verkleinerungs-Form des Menschen gilt, als eine Vermittelmässigung und Werth-Erniedrigung...« Jenseits von Gut und Böse VII, 136—137.

[296] »Wen hasse ich unter dem Gesindel von heute am besten? Das *Sozialisten-Gesindel*, die Tschandala-Apostel, die den Instinkt, die Lust, das Genügsamkeits-Gefühl des Arbeiters mit seinem kleinen Sein untergraben... der Anarchist und der Christ sind einer Herkunft...« Der Antichrist VIII, 293—294; »... isofern ist die Heraufkunft des Christenthums nichts weiter, als die *typische Sozialistenlehre*.« Der Wille zur Macht IX, 142 (244).

[297] A zsidó legenda-irodalom már az ókorban azt tartotta, hogy a görög filozófia nagyjai zsidók vagy zsidótanítványok voltak. Ezzel csak azt akarták a régi zsidó írástudók kifejezésre juttatni, hogy elismerik a görög kultúrában saját eszméik érvényesülését: ez csak tiszteletbeli »semitizálást« jelentett. »Erst spätere jüdische Sage, Sage unter hellenistischem und christlichem Einfluss, fabelt davon, dass die griechische Gelehrsamkeit der jüdischen Weisheit entlehnt ist, macht Pythagoras, Sokrates, Platon, Aristoteles zu Schülern der Juden, lässt Moses als Hermes anbeten, setzt Sokrates zu Achitofel, Platon und Aristoteles zu Jeremia; Alexander der Grosse übergibt die Bücher der Weisheit Salamonis dem Aristoteles, der hieraus sein Wissen schöpft.« (L. Ginzberg, Legends of the Jews, V 197 75; 258, 73; 403, 67; VI 400, 42; 422, 94.) *B. Heller*, Ein Homerisches Gleichniss in Midrasch. (MGWJ. 1982, 330—331); lásd még *Samtler*, Der »Jude« Aristoteles. MGWJ. XLV. 454. S. Rappaport, Kaminka-Festschrift, Wien, 1937, 75; J. Bergmann: Haam Verucho, Jerusalem, 1938, 47, 16.

próbálja elmagyarázni, — amint erre már rámutattunk.[298]

Antiszemitizmusát kultúrtörténeti antiszemitizmusnak neveztük, kultúrtörténeti szemléletét pedig „kultúrtörténeti nácizmusnak" tartjuk.

A „kultúrtörténeti nácizmusnak" lényege: régebben a kultúrtörténet központjában a zsidóság és a görögség állott, az új szemlélet következtében ezt a helyet az árja faj foglalja el. Ez politikai szempontból nem látszik annyira fontosnak, elvégre maga a történetkutatás is igen problematikus eredményeket nyujt és meglehetős labilis alapokon nyugvó tudomány, nem is beszélve a kultúrtörténetről. Vallások és filozófiák, irodalmak és erkölcstanok összefüggéseit, egymáshoz való viszonyát, amidőn azokat egymástól évezredek és világrészek választják el, nem könnyű meghatározni. Pusztán az a tény, hogy valaki olyan kultúrtörténeti konstrukciót próbál létrehozni, amelynek alapján a régi elveszti jelentőségét, nem eredményezné okvetlenül erkölcsi világképünk szükségszerű összeomlását. Tudományos szempontból megvan annak a lehetősége, hogy mind a zsidóság, mind a görögség maga is régebbi forrásokból táplálkozott. Amit Nietzsche állít *Manu* törvénykönyvével kapcsolatban, nem tartozik azon feltevések közé, amelyeket mindenképen elvetendőknek kellene tartani. Ennek alapján még nem lehetne ezt a kísérletet „kultúrtörténeti nácizmusnak" nevezni, vagy más módon összefüggésbe hozni a nácizmussal. Különösen akkor nem, ha ezek az eredmények komoly, részletekbe menő, valóban tárgyilagos és elmélyülő kutatásokon alapulnának. Erről azonban éppoly kevéssé beszélhetünk Nietzschénél, mint a vele egy vágányon haladó, hasonló tendenciájú kultúrtörténészeknél, mert ezeknél előre kész az eredmény, aminek valószínűsítésére dobálóznak elméletekkel, föltevésekkel, értékmegfordításokkal és minden lehető eszközzel, ami ezt az elméletet véleményük szerint alátámasztja.

[298] Lásd a 279. jegyzetet.

Éppen olyan harc ez az elmult évezredek pozícióiért a kultúrtörténetben, mint amilyen küzdelmeket a jelenben folytatnak a határok és a hatalmi erőviszonyok megváltoztatásáért.

A politikai nácizmus szembehelyezkedik a nemzetek és társadalmi osztályok helyes együttműködési kísérletével, a „kultúrtörténeti nácizmus" pedig a tudományos és tárgyilagos szemlélet helyett meghamisított képet igyekszik festeni.

A Nietzsche által képviselt kultúrszemlélet azért válik „kultúrtörténeti nácizmussá" és azért lesz a politikai nácizmus előkészítőjévé, mert egy évezredekre és világrészekre visszanyúló kép átfestése nála együtt jár az erkölcsi értékelés gyökeres felforgatásával: szembefordul azokkal a társadalmi és szociális folyamatokkal is, amelyek szoros összefüggésben vannak a zsidó-keresztény alaptanításokkal, amelyeknek lényege az emberiség egységének gondolata és az emberi jogok közössége: ez a világszemlélet nem hisz a meglévő helyzet megmerevedésének dogmájában és a kasztszerű tagozódás változhatatlanságában, hanem arra törekszik eszközeivel, hogy a társadalom legalacsonyabb rétegei számára is lehetőséget nyujtson a felemelkedéshez.

Mindenesetre éles határvonalakat kell vonni azok között, akik ezt a célzatos képet tudatosan éppen a politikai nácizmus szolgálatában rajzolják meg és azok között, akik csak ösztönszerűleg sodródnak rá erre az útra anélkül, hogy a politikai nácizmussal valóban közösséget vállalnának: az elsőnek Lagarde a prototipusa, a másiknak pedig Nietzsche a legkiemelkedőbb megszemélyesítője. Az nem vitás, hogy Nietzsche semmiképpen sem a nácizmus alátámasztására szánja elméleteit. Visszariadt volna attól, hogy a pöffeszkedő német nacionalizmus fegyvertára számára szolgáltasson anyagot: szentül meg van arról győződve, hogy amit hirdet, azzal az egész emberiség javát szolgálja. Az árja és a semita fajok közötti különbségek konzekvenciáit sem akarja a jövőre alkalmazni. Abból a tényből, hogy elméletei szerint az árják képviselik a *Herrenrasset* és

a zsidók a *Sklavenvolkot* testesítik meg,[299] nem akarja megtagadni a zsidóság jogát a jövő kialakításához.

De bármire törekszik is a filozófus, a politika azokat az elemeket használja fel tanításaiból, amelyek számára kedvezőek. Nietzsche „kultúrtörténeti nácizmusát" is lelkiismeretfurdalás nélkül befogták a politikai nácizmus szekerébe: nem bibelődtek azzal, hogy Nietzsche tanításait objektíven értelmezzék és ennek megfelelően illesszék be rendszerükbe, csak azokat a részletproblémákat ragadták ki írásaiból, amelyek az ő szempontjukból értékesíthetők. Ilyen motívumokat pedig éppen eleget találtak Nietzsche műveiben.

Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy Nietzsche fogalmai talajpuhító szolgálatokat végeztek a nácizmus számára. Jellemző erre éppen egyik alapgondolatának, a *Herrenrasse* értelmének módosulása. Hiába értette Nietzsche ezen az egész árja fajt minden elágazásával együtt multszemléletében és hiába akarta annak kereteit még jobban kitágítani jövőbelátásában, a politika szótárába Lagarde *Herrenvolk* értelmében kerül előtérbe: ha *Herrenrasse*-ról beszélnek, csupán a német népre gondolnak. Hasonlóképpen az *Übermensch*-en korántsem azt értik, amit Nietzsche gondolt, hanem úgy képzelik el, hogy minden német egy-egy ilyen testet öltött *Übermensch*, amint azt Lagarde leplezetlenül hirdette.

Ha az ember elolvassa azt a leírást, amelyet Nietzsche ad az ind források alapján a negyedik, rabszolga-kasztra vonatkozó törvényekről, amidőn az *árja* „humanitásnak" ezt a megnyilvánulását szembeállítja a *par excellence antiárja*, zsidó-keresztény eszmékkel, nehéz nem gondolni azokra a borzalmas és kegyetlen képekre, amelyek a német haláltáborokból megmenekült szemtanuk elbeszélése alapján tárul elénk.[300]

A „kultúrtörténeti nácizmus" akaratlanul is szálláscsinálójává válik a politikai nácizmusnak, elsősorban az intellektuális körök lelkületének megfertőzésével. Ebben az értelemben Nietzsche kétségtelenül beletartozik a nácizmus történetébe.

---

299 *Giovanni Battista Vico*, az európai kultúrfilozófiai irányzat megalapozója (Principi di una scienza nuova d'interno alla commune nature della nazioni. 1725) már rámutat arra, hogy majdnem minden nép körében — természetesen a zsidóknál is — kimutatható a *Herrenrasse* létezése. A régi zsidó irodalomban Nimród a *Herrenrasse* tipikus képviselője; Lonschbach 23.

300 »3. Nehmen wir den anderen Fall der sogenannten Moral, den Fall der *Züchtung* einer bestimmten Rasse und Art. Das grossartigste Beispiel dafür gibt die indische Moral, als »Gesetz des Manu« zur Religion sanktionirt. Hier ist die Aufgabe gestellt, nicht weniger als vier Rassen auf einmal zu züchten: eine priesterliche, eine kriegerische, eine händler- und ackerbauerische, endlich eine Dienstboten-Rasse, die Sudras... Vielleicht gibt es nichts unserm Gefühle Widersprechenderes als *diese* Schutzmaassregeln der indischen Moral. Das dritte Edikt zum Beispiel (Avadana-Sastra I), das »von den unreinen Gemüsen«, ordnet an, dass die einzige Nahrung, die den Tschandala erlaubt ist, Knoblauch und Zwiebel sein sollen, in Anbetracht, dass die heilige Schrift verbietet, ihnen Korn oder Früchte, die Körner tragen, oder Wasser, oder Feuer zu geben. Dasselbe Edikt setzt fest, dass das Wasser, welches sie nöthig haben, weder aus den Flüssen ,noch aus den Quellen, noch aus den Teichen genommen werden dürfe, sondern nur aus den Zugängen zu Sümpfen und aus Löchern, welche durch die Fussttapfen der Thiere entstanden sind. Insgleichen wird ihnen verboten, ihre Wäsche zu waschen und *sich selbst zu waschen*, da das Wasser, das ihnen aus Gnade zugestanden wird, nur benützt werden darf, den Durst zu löschen. Endlich ein Verbot an die Sudra-Frauen, den Tschandala-Frauen bei der Geburt beizustehen, insgleichen noch eins für die letzteren, *einander dabei beizustehen*... Der Erfolg einer solchen Sanitäts-Polizei blieb nicht aus: mörderische Seuchen, scheussliche Geschlechtskrankheiten und darauf hin wieder »das Gesetz des Messers«, die Beschneidung für die männlichen, die Abtragung der kleinen Schamlippen für die weiblichen Kinder anordnend. Manu selbst sagt: »die Tschandala sind die Frucht von Ehebruch, Incest und Verbrechen (dies die *nothwendige* Consequenz des Begriffs Züchtung). Sie sollen zu Kleidern nur die Lumpen von Leichnamen haben, zum Geschirr zerbrochne Töpfe, zum Schmuck altes Eisen, zum Gottesdienst nur die bösen Geister; sie sollen ohne Ruhe von einem Ort zum andern schweifen. Es ist ihnen verboten, von links nach rechts zu schreiben und sich der rechten Hand zum Schreiben zu

b) *Spengler.*

Ha Spengler filozófiája és a nácizmus között olyan jellegű kapcsolatot keresünk, mint amilyeneket Lagardenál állapítottunk meg, éppen olyan nehézségekbe ütközünk, mint Nietzschénél. Bizonyos tekintetben még nagyobbakba.

Oswald Spenglert (1880—1936) maguk a nemzetiszocialista szakértők sem tekintik politikai szempontból jelentős tényezőnek. Uralomrajutásuk évében megjelent egyik munkája révén, amelyben szembefordul a nemzetiszocializmus tanításaival, kegyvesztetté lett.[301] De főművének végeredménye is ellentétben áll a náci világnézettel.[302] Igaz ugyan, hogy azok az állapotok, amelyeket Spengler a szocializmus korát követő periódus jellemzéséül fest, nagyon hasonlítanak a nemzeti szocializmus által teremtett helyzethez, az is kétségtelen, hogy az imperialisztikus törekvések érvényesülése és a cezarizmus előtérbe tolulása is szükségszerű következmény Spengler filozófiája szerint, de ez a náci politikusokat mégsem elégíthette ki, mert az ő felfogásuk szerint az a „Harmadik birodalom", amelyet alapítani óhajtanak, nem azonos a Spengler által elképzelttel, aki a XX. század eseményeit a nyugati kultúra

bedienen: der Gebrauch der rechten Hand und des von links nacht rechts ist bloss den *Tugendhaften* vorbehalten, den Leuten von Rasse. (4) Diese Verfügungen sind lehrreich genug: in ihnen haben wir einmal die *arische* Humanität, ganz rein, ganz ursprünglich, — wir lernen, dass der Begriff »reines Blut« der Gegensatz eines harmlosen Begriffs ist.« Götzen-Dämmerung VIII, 130—132 (3—4).

[301] Jahre der Entscheidung I. 1933.

[302] Untergang des Abendlandes. Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte. München 1922—23. I—II. (= U. d. A.) Elsőrangu kritikai méltatást kapunk e kötetekről *Dr. Szemere Samu* munkájában: Spengler filozófiája. Mindent Tudok Könyvtár 10. Budapest s. a. (1924); lásd még *Oswald Spengler*, Ember és gép. Egy új életfilozófia vázlata. Fordította: *Sz. Mátray Sándor*, Budapest (1931); Spenglerrel egyébként hatalmas irodalom foglalkozik. Kiemeljük ellenzői közül: *Friedrich Muckle*, Der Geist der jüdischen Kultur und das Abendland. Wien—Leipzig—München, 1923.

haláltusájának tekinti: a német nemzeti szocializmus viszont ezt a korszakot egy új évezred nyitányaként szerette volna szerepeltetni. Ennek ellenére sem állíthatjuk, hogy Spengler tanításainak ne lettek volna összefüggései a nemzeti szocializmus fejlődésével és ne lett volna hatással a német politika kialakulására.[303] Filozófiája is, — miként Nietzsche tanítása — talajmegmunkáló szerepet tölt be.

A nácizmushoz fűződő viszonyát szintén csak úgy érthetjük meg kellőképen, ha a zsidóság kérdéseiben elfoglalt álláspontjából indulunk ki, mert ez szoros kapcsolatban van az egyetemes emberi fejlődés, a szocialisztikus és demokratikus világszemléletet tagadó nézeteivel.

Mindenesetre felmerül a kérdés: antiszemita volt-e Spengler? A szónak megszokott értelmében Spenglert éppen úgy nem tekinthetjük antiszemitának, mint ahogy Nietzschénél is komoly akadályok merültek fel ennek a válasznak megfogalmazásánál. Politikai és gazdasági értelemben még Nietzschénél is elfogulatlanabb a zsidók irányában. Spengler egyébként is sokkal higgadtabb és következetesebb, mint sokszor megcsodált mestere, akinél itt-ott találunk kitételeket, amelyek zavarba hozhatnak bennünket, különösen akkor, ha párhuzamba állítjuk azokat a zsidóságot dicsőítő kijelentéseivel.

Spengler rendszeréből kifolyólag sem tehet különbséget semita és árja fajok között:[304] helytelennek

[303] »Milyen az igazi politikus? A kép, amelyet Spengler fest róla, bizonyára Macchiavelli tetszését is megnyerné. Mert e renaissance-politikus óta talán senkisem hangoztatta annyira a siker jogát a lelkiismeret és morál ellenében, mint Spengler. Igaz, hogy ő csak tényeket értelmez s nem normákat állít fel. De azért nem kétséges, hogy mi áll közelebb szívéhez.« Szemere 37.

[304] »Aber er hat mit den törichten, der Sprachwissenschaft entnommenen Schlagworten Arier und Semit gar nichts zu tun. Die »arischen« Perser und Armenier sind für uns von den Juden gar nicht zu unterscheiden und schon in Südeuropa und auf dem Balkan ist ein körperlicher Unterschied zwischen christlichen und jüdischen Einwohnern

tartja ezeknek a nyelvészeti fogalmaknak alkalmazását népekre és fajokra. Szoros kapcsolatot talál az árja-perzsa és a semita-zsidó jelenségek között, mégis midőn alkalom nyílik, hogy a kettőt egybevesse, megtalálja a módját annak, hogy a perzsákat fölébe helyezze a zsidóknak. Erre a célra alkalmas neki a *behisztuni* perzsa győzelmi felirat összehasonlítása Jeremiás próféta írásaival: nem veszi tekintetbe, hogy az egyik a világratörő perzsa birodalom egy diadalmas uralkodójának győzelmi okmánya, a másik pedig egy tragikusan összeomló kicsiny ország megkínzott lelkű prófétájának jajkiáltása.[305]

Az antiszemitizmust bizonyos korszakokban szükségszerű következménynek tekinti, amelynek párhuzamait más népekkel kapcsolatban is felfedezi és hangsúlyozza.[306]

Spengler antiszemitizmusa is, mint Nietzscheé, „kultúrtörténeti antiszemitizmus", amely nem abban nyilatkozik meg, hogy a zsidó népet vagy akár a zsidó nép alkotásait egyetemlegesen gyülöli, hanem azáltal

kaum vorhanden. Die jüdische Nation ist wie jede andre der arabischen Kultur das Ergebnis einer ungeheuren Mission und bis in die Zeit der Kreuzzüge hinein durch massenhafte Zu- und Austritte beständig verändert worden.« U. d. A. II. 392.

[305] »Das hat die eine Religion so herrenmässig, die angere so unterwürfig gemacht. Man lese Jeremia und dann die grosse Behistuninschrift des Darius — was für ein prachtvoller Stolz des Königs auf seinen siegreichen Gott! Und wie verzweifelt sind die Gründe, mit denen die israelitischen Propheten das Bild ihres Gottes in sich zu retten suchen.« U. d. A. II. 250—251.

[306] »Die Chinesen in Kalifornien — sie sind der eigentliche Gegenstand des westamerikanischen »Antisemitismus« — und in Java und Singapur, der indische Händler in Ostafrika, aber auch der Römer in der früharabischen Welt, wo die Lage gerade ungekehrt war. Die »Juden« dieser Zeit waren die Römer, und in dem apokalyptischen Hass der Aramäer gegen sie liegt auch etwas dem westeuropäischen Antisemitismus ganz Verwandtes. Es war ein echter Pogrom, als im Jahre 88 auf einen Wink von Mithridates hin an einem Tage 100.000 römische Geschäftsleute von der erbitterten Bevölkerung Kleinasiens ermordet worden sind.« U. d. A. II. 392.

válik nyilvánvalóvá, hogy azt a kultúrtörténeti képet, amelyet a XIX. század történelembölcselői és kultúrtörténészei kialakítottak, megdönteni igyekszik. Két lényeges sarokpontja van ennek a kultúrtörténeti szemléletnek, az egyik, hogy a tudomány, a filozófia és a művészet alapköveit a görögség rakta le és ennek a hatása alatt fejlődött a keresztény-európai, illetve nyugati kultúra; másfelől az iszlám-keleti kultúrfejlődés ugyanennek a befolyása alatt áll. Egy háromezer éves egységesnek tekinthető folyamatról van szó, amely az antik görögből a latin közvetítésével kétfelé ágazik szét. Ezzel párhuzamban áll a másik háromévezredes egység, amelyben az első évezredét nem az antik — görög-latin, — hanem a zsidó foglalja el. A zsidó kultúra, amelynek jelentősége a vallási, etikai és szocialisztikus gondolkodásmód alapeszméinek lefektetésében rejlik, ugyancsak két irányban hatott, egyrészt a keresztény-európai-amerikai-ausztráliaira, másrészt pedig a mohamedán-ázsiai-afrikaira.

Azok a támadások, amelyek a zsidóság ellen irányulnak, sokkal élesebbek, mint amelyek a görög befolyást akarják megtagadni. Ennek több oka van. Az egyik az, hogy a zsidó a görög néppel ellentétben mind a mai napig jelentős szerepet betöltő nép, amelynek problémái valamilyen formában mindenütt kísértenek: a zsidó nép fiai jelen vannak, ahol a történelem forrpontjairól beszélhetünk. A másik ok pedig az, hogy azok az eszmék, amelyeknek forrásait a zsidóságnál vélik felfedezni, életbevágóbb fontosságúaknak bizonyultak a mai ember számára, mint a görög eredetű művészet, tudomány és filozófia „semleges" jelenségei. A „kultúrtörténeti antiszemitizmus" tehát mindenesetre szélesebb köröket hódít meg, mint a „kultúrtörténeti antihellenizmus". Spengler azon kevesek közé tartozik, akik a „kultúrtörténeti antiszemitizmus" révén a „kultúrtörténeti antihellenizmus" ódiumát is vállalják. Sem a zsidóság, sem a görögség befolyásolási lehetőségeit nem ismeri el. Egyik kultúra nem hathat a másikra: „történelemszemléletének egyik alapvonása a

kultúrák sokasságának tana. Eszerint az eddig lefolyt történelem nyolc teljes érettségre jutott kultúrát mutat. Ezek: a kínai, a babyloniai, az egyiptomi, az ind, az antik, az arab; a mexicói-maya kultúra. Vannak kultúrák, amelyek teljes érésük előtt haltak el: ilyen a perzsa, a hettita kultúra. A keletkezésben lévő új kultúra példája az orosz. Minden kultúrának nemcsak más és más a habitusa, a stílusa, élettempója, hanem — és ez a spengleri történelemfilozófia egyik legbélyegzőbb vonása — valósággal is külön életet élnek: nem folytatják egymást, nem is hathatnak egymásra és ha elhalnak, örökre elmúlnak. Minden kultúra összefügg magában, de a kultúrák összefüggés nélkül élnek egymás mellett és után."[307]

Ha áttekintjük az általa megadott kultúrák neveit, láthatjuk, éppen azokat, amelyekről a legtöbb szó esett a görög mellett a zsidót, illetve a kereszténytt, elhagyja és annak helyébe két másikat illeszt be: a mágikus-arabot és a fausti-nyugatit, a görögnek pedig az apollói-antik nevet adja.[308] És ez — mint látni fogjuk — nem történik célzatosság nélkül.

Mint lehetőséget természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy valóban tisztán tárgyilagos, tudományos szempontok irányítják gondolkodását.[309] Valószínűbbnek látszik azonban az ellenkezője. Föltehetőleg kultúrtörténeti szemléletét előre determinálja: nem tud megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a zsidó nép a kereszténységen és az iszlámon keresztül ilyen méretű és jellegű hatást gyakorolt az emberiség jelentősebbik felére, ellentétben a németekkel,

307 Szemere 16—17.

308 »Figyelemreméltó, hogy a görög és a római világot, minden különösebb megokolás nélkül, *egy* összefüggő kultúrának tekinti, s Nietzsche nyomán *apollói*nak nevezi, noha nem éppen azokat a vonásait emeli ki, mint legjellemzőbbeket, amelyeket a görög szellem ama nagy ismerője e kifejezéssel jelölni akart.« Szemere 30.

309 »Nem jelentőség nélkül való, hogy Spengler gondolkodását inkább a növény szemlélete determinálta, mint az állaté, vagy a fejlett lelki-szellemi életet élő emberé.« Szemere 16.

illetve a germánokkal és a többi modern európai népekkel, akikkel közösséget érez. Ez utóbbit különös hangsúllyal kell kiemelni, mert a kultúrtörténész is „beletartozik" valamilyen közösségbe; Lagarde németnek érzi magát, Nietzsche tudatosan árja, Spengler viszont viking-germánnak vagy „északi"-nak tekinti magát és igyekszik egy olyan kultúrtörténetet konstruálni, amelynek keretében az ő közösségének is meglegyen a megfelelő szerepe.[310] Ennek a célnak az érdekében áldozza fel még a görög hatás lehetőségét is. Azt hisszük, hogy helyes nyomon járunk, ha külön választjuk azokat az állításait, amelyek az egymással területileg és időbelileg összefüggő kultúrákra vonatkoznak, azoktól, amelyek valóban nem, vagy csak kevéssé egybe-

310 »Eine ungeheure Erregung, wie die germanische Welt sie um das Jahr 1000 kennen lernte, ging damals durch das ganze aramäische Land.« U. d. A. II. 257; lásd még: »Az északi vidék nehéz életkörülményei, a hideg és az állandó szükség az északi ember tipusát *kemény race*-szá kovácsolta; végletekig kiélesedett szellemmel, a harcnak a történésnek, a kockázatnak azzal a szenvedélyesen hideg izzásával, amit a harmadik dimenzió pátoszának neveztem. Vele mégegyszer feltünik az igazi ragadozó. Lelkiereje lehetetlenre tört. Azt akarta, hogy a gondolkodás abszolut hatalmát, a mesterségesen szervezett létét keresztültörje a véren, szolgálatába állítsa és a szabad egyéniség sorsát a világ értelmévé emelje... A fausti kultura fellendülésénél ez a különbség teljes nagyságában jelentkezett *a vér és a szellem vikingjei között*. Az előbbiek végtelen távolságok utáni olthatatlan vágyódásukban messze északról elérték 796-ban Spanyolországot, 895-ben Közép-Oroszországot, 861-ben Izlandot és Marokkót; innen Provencet és Róma környékét; 865-ben Kieven (Kaenugardon) át a Fekete-tengert és Bizáncot, 880-ban a Kaspi-tengert, 909-ben Perzsiát. 900-ban betelepítették Normandiát és Izlandot, 980-ban Grönlandot; 1000 körül felfedezték Amerikát, 1029-ben Normandiából Alsó-Itáliát és Sziciliát, 1034-ben Bizáncból Görögországot és Kis-Azsiát, míg 1066-ban Normandiából kiindulva Angliát hódították meg. Ugyanezzel a vakmerőséggel és szellemi hatalomra és zsákmányra irányuló mohósággal hatoltak be a XIII.—XIV. század északi szerzetesei a technika-fizikai problémák világába. Nincs bennök semmi a kinai, indiai, antik és arab tudósoknak tevékenységtől irtózó tétlen kíváncsiságából.« Oswald Spengler, Ember és gép. 63—65.

tartozókra vonatkoznak. Három évezredről van itt szó, amelyet őelőtte egységesnek tekintettek és amelyhez egy újabb „évezred"-et, a szocialisztikus és demokratikus alapokon nyugvó korszakot csatoltak, mint a jövő lehetőségét. A már „eltelt" három évezredből igyekszik Spengler három külön egységet létrehozni. Ennek segítségével sikerül neki a görögségtől azt a kétezer esztendőt elvitatni, amelyet a keresztény országok kultúrájának kiépítésében és a mohamedán birodalmak művelődéstörténetében neki tulajdonítottak[311] és hatását meg jelentőségét csupán a kereszténység keletkezését megelőző évezredre korlátozni. A zsidóktól pedig ilymódon alkalma van elrabolni éppen azt az ezer esztendőt, illetve másfélezer évet, amelyet minden kétségen felül sajátjának tekinthetett, amely a kereszténység keletkezése előtti időkre esik, továbbá a kereszténység második évezredét. De a zsidóktól akarja eltulajdonítani a kialakuló negyedik évezredet is, amelyet a zsidó-keresztény-szocialista, vagy zsidó-keresztény-demokrata fogalomazonosítás révén az ő „javukra írna" az elfogulatlan történelemszemlélet.

Hihetetlen energiával és szinte káprázta tó tudással erőlködik azon, hogy abba az évezredbe, amely 0-tól 1000-ig, a germán katolicizmus kibontakozásáig

[311] »Was magischen Ursprungs und Geistes ist, geht zu Alexandria und Beirut in die Formen griechischer Philosophie und römischer Rechtswissenschaft über; es wird in antiken Sprachen niedergeschrieben, in fremde und längst erstarrte Literaturformen gepresst und durch die greisenhafte Denkweise einer ganz anders angelegten Zivilisation verfälscht. Damals und nicht mit dem Islam beginnt die arabische Wissenschaft. Aber weil unsere Philologen nur das entdeckten, was in spätantiker Fassung in Alexandria und Antiochia erschien, und von dem ungeheuren Reichtum der arabischen Frühzeit und den wirklichen Mittelpunkten ihres Forschens und Schauens nichts ahnten, konnte die absurde Meinung entstehen, »die Araber« seien geistige Epigonen der Antike gewesen. In Wirklichkeit ist so gut wie alles, was — von Edessa aus gesehen — jenseits der Philologengrenze dem heutigen Auge als Frucht spätantiken Geistes gilt, nichts als der Widerschein früharabischer Innerlichkeit. Damit stehen wir vor der Pseudomorphose der magischen Religion.« U. d. A. II. 240—241.

telik el, beleerőszakolja mindazt, ami véleménye szerint lényegbevágó és amit a zsidók, a perzsák, az arabok és a keresztények számára meghagyni hajlandó. Arra természetesen nem vállalkozhatik, hogy időbelileg is mindent idekoncentráljon, ami ezekkel összefüggésben van, éppen ezért minden „kultúrának" „előtörténetet" is engedélyez, amelynek segítségével reméli megoldani a nehézségeket. Mindenesetre jellemző az is, hogy még attól is visszariad, hogy ennek az egyetlen általa is „engedélyezett" évezrednek zsidó vagy keresztény nevet adjon. Nem véletlenül nevezi ezt a „kultúrát" éppen arabnak[312] és foglalkozik olyan sokat a felach-kérdéssel és az sem érdektelen, hogy éppen a perzsa szemléletből vett mágikus jelzővel illeti ezt a kultúrát, mint ahogy az sem véletlen, hogy a nyugatiban jelentős szerep jut a germánoknak és a németeknek és hogy azt éppen faustinak kereszteli el. Azt persze nem állíthatjuk, hogy ezzel az elmélettel tudatosan a német nacionalizmus útjait akarta volna egyengetni, ehhez túlságosan elvont lelkületű és teljesen a számok mechanikájának bűvkörében él: fantáziaszegény. Mereven ragaszkodik ahhoz az elméletéhez, hogy ezek a kultúrák tovább mint ezer esztendeig nem élhetnek. A kétezeréves keresztény fejlődést mindenképpen derékban akarja kettéfűrészelni. Ha nem ez vezette volna, akkor sokkal inkább kínálkozott volna számára az 1500 körül kialakuló választóvonal, aminek az az előnye is megvolt, hogy a fausti-nyugati, vagy germán kultúrfejlődés számára nyitva tarthatott volna egy újabb ezer esztendőt, de mivel a mágikus-arabnak sem volt hajlandó másfél évezredes valóságos fejlődést, illetve életet kiszabni és a szocialisztikus fejlődésnek olyan magyarázatot kíván adni, hogy az egy kultúra végét jelenti, saját közösségének jövő kilátásait is feláldozta.

Érdekesek azok a megállapításai, amelyek arra mutatnak, hogy a zsidóságot időbeli korlátozásáért

[312] Ha már zsidó, keresztény és arab között választania kell, az utóbbi a rokonszenvesebb számára. Ez is Nietzsche-hatás; lásd a 283. jegyzetet; U. d. A. II. 399.

mily bőkezűséggel hajlandó legalább területileg kártalanítani. Rámutat arra, hogy északon Adiabéné lakosainak zsidó hitre való áttérése révén egészen Kaukázusig nyomult előre a zsidóság, délen a Perzsa öbölmentén Száaba felé tört előre, nyugaton Alexandriában, Kirénében és Ciprus szigetén mutatkoznak a zsidó terjeszkedés nyomai. Az egyiptomi kormányzat és a párthus birodalom politikájának irányítása hosszú ideig nagyobbrészt zsidó kezekben volt. Később Dél-Arábián keresztül Afrika belsejébe is benyomultak, Kínában ugyancsak kimutatható a zsidó befolyás, zsidó hatás alatt térnek át Mózes hitére a kazárok is, zsidó tudósok jelentős szerepet töltenek be a spanyol-mór főiskolákon a középkor folyamán, sőt még Németország belsejébe is betörnek a magyarokkal együtt a zsidó vallású mongol csapatok és Lech-mezején 955-ben vereséget szenvednek.[313]

Az *„égi térkép"* ilyenmódon való átrajzolásánál azonban a lényeges szempontot mégis abban kell keresni, ami korának legaktuálisabb problémája volt, a szociális fejlődés megítélésénél. Elmélete szerint minden kultúrának a vége felé érvényesül a szocialisztikus szem-

313 »Im Norden drang es über den Judenstaat Adiabene schon früh bis zum Kaukasus vor, im Süden, wahrscheinlich längs des persischen Golfes, nach Saba; im Westen gab es in Alexandria, Kyrene und Cypern den Ausschlag. Die Verwaltung von Ägypten und die Politik des Partherreiches lagen zum grossen Teil in jüdischen Händen.« U. d. A. II. 253; »Die Juden haben, wie schon gezeigt worden ist, eine grossartige Mission nach Süden und Osten getrieben. Über Südarabien sind sie bis ins innere Afrika gedrungen, und zwar vielleicht vor oder kurz nach Christi Geburt, im Osten sind sie schon im 2. Jahrhundert in China nachzuweisen. Im Norden trat später das Chazarenreich mit der Hauptstadt Astrachan zum Judentum über. Von dort aus sind Mongolen jüdischer Religion bis ins Innere Deutschlands gedrungen und 955 mit den Ungarn auf dem Lechfeld geschlagen worden. Jüdische Gelehrte der spanisch-maurischen Hochschulen baten um 1000 den Kaiser von Byzanz um Schutz für eine Gesandtschaft, welche die Chazaren befragen sollte, ob sie die Nachkommen der verlornen Stämme Israels seien.« U. d. A. II. 319—320.

lélet. E szerint tehát az arab-mágikus kultúrfejlődés első századaiban — az őskeresztény korában — nem jelentkezhettek ilyen tendenciák. Oldalakon keresztül igyekszik hangsúlyozni, hogy az őskereszténységnek semmi köze sincsen a szociális gondolathoz. Csak a mai szemlélet alapján tulajdonítunk ilyen eszméket ennek a kornak: nem tudunk megszabadulni attól a gondolattól, hogy az első keresztény gyülekezetekben ne szocialista klubokat lássunk. Véleménye szerint az ilyen gondolatok teljesen távol állottak attól a kortól.[314] Hasonlóképpen hibás szerinte az a felfogás is, amely a prófétáknak tulajdonít ilyen eszméket. Azok is beletartoznak a mágikus-arab kultúra előkészítői közé. Ugyanazt a szerepet töltik be, mint Zarathustra.[315] A régi kultuszok ellen folytatnak küzdel-

314 »Erst späte, städtische Zeiten, die solcher Einblicke nicht mehr fähig waren, haben den Rest von Religiosität auf die Welt des äusseren Lebens bezogen und die Religion durch humane Gefühle und Stimmungen, die Metaphysik durch Sittenpredigt und Sozialethik ersetzt. In Jesus findet man das gerade Gegenteil. »Gebt dem Cäsar, was des Cäsars ist«.... Zwischen der Arbeit für den eignen Reichtum und der für die soziale Bequemlichkeit »aller« hatte er überhaupt keinen Unterschied empfunden. Wenn er vor dem Reichtum erschrak und wenn die Urgemeinde in Jerusalem, die ein strenger Orden war und kein Sozialistenklub, den Besitz verwarf, so liegt darin der grösste überhaupt denkbare Gegensatz zu aller »sozialen Gesinnung«:... Aber es muss allerdings etwas da sein, dem gegenüber alles irdische Glück zu nichts versinkt. Es ist wieder der Unterschied von Tolstoi, der Städtler und Westler, hat in Jesus nur einen Sozialethiker erblickt und wie der ganze ziwilisierte Westen, der nur verteilen, nicht verzichten kann, das Urchristentum zum Range einer sozialrevolutionären Bewegung herabgezogen und zwar aus Mangel an metaphysicher Kraft. Dostojewski, der arm war, aber in gewissen Stufen fast ein Heiliger, hat nie an soziale Verbesserungen gedacht — was wäre der Seele damit geholfen, wenn man das Eigentum abschafft?« U. d. A. II. 264—265.

315 »Die ersten Vorverkünder der neuen Seele sind die prophetischen Religionen, die mit einer grossartigen Innerlichkeit um 700 entstanden und den urwüchsigen Gebrauchen des Volkes und seiner Herrscher entgegentraten. Auch sie sind eine allgemein aramäische Erscheinung...

met, amely viaskodás tetőpontját éri el a kereszténység kialakulásában.[316] Egy másik állomása ennek a kultúrának az iszlám jelentkezése, amely kiteljesíti ezt a kultúrát. Az ethikai szocializmus korának, amely 1900 óta van terjedőben és kezd győzelemre jutni, az 1000 körül uralomrajutó iszlám praktikus fatalizmusa felel meg. Az antik-korban ennek megfelelő folyamat a hellenista római sztoicizmus, az ind kultúrában pedig a buddhizmus.[317] Tehát minden inkább, mint az őskereszténység,[318] amire mások gondolnak.

Was sie zu trennen scheint, ist nicht ihr neuer Glaube, sondern dass, was sie bekämpfen: sie einen jene wilde altisraelitische Religion, die in Wirklichkeit ein ganzes Bündel von Religionen ist mit dem Glauben an heilige Steine und Bäume, mit zahllosen Ortsgöttern zu Dan, Bethel, Hebron, Sichem, Beerseba, Gilgal, einem Jahwe (oder Elohim), mit dessen Namen eine Menge ganz verschiedenartiger Numina bezeichnet wird, mit Ahnenkult und Menschenopfern, Derwischtänzen, und heiliger Prostitution, untermischt mit undeutlichen Überlieferungen von Moses und Abraham und vielen Bräuche und Sagen der spätbabylonischen Welt, die in Kanaan längst zu bauerlichen Formen herabgesunken und erstarrt waren; der andere jenen altwedischen, sicherlich ebenso vergröberten Helden-und Wikingerglauben, der es wohl nötig hatte, durch das immer wiederholte Lob des heiligen Rindes und seiner Zucht an die Wirklichkeit erinnert zu werden.« U. d. A. II. 247—248.

[316] »Paulus war Rabbiner dem Geiste und Apokalyptier dem Gefühl nach. *Er erkannte den Judaismus an,* aber als Vorgeschichte. Infolgedessen gab es von nun an zwei magische Religionen mit derselben heiligen Schrift, nämlich dem Alten Testament. Aber dazu gehörte eine doppelte Halacha, die eine in der Richtung auf den Talmud, durch die Tannaim zu Jerusalem seit 300 v. Chr., entwickelt, die andere durch Paulus begründet und durch die Kirchenväter vollendet, in der Richtung auf das Evangelium.« U. d. A. II. 269—270.

[317] U. d. A. I. 70: I. Tafel »Gleichzeitiger« Geistesepochen. 14: Ausbreitung einer letzten Weltstimmung.

[318] »Der primitive Zarismus von Moskau ist die einzige Form, welche noch heute dem Russentum gemäss ist, aber er ist in Petersburg in die dynastische Form Westeuropas umgefälscht worden. Der Zug nach dem heiligen Süden, nach Byzanz und Jerusalem, der tief in allen rechtgläubigen Seelen lag, wurde in eine weltmännische Dip-

Miután a kereszténység *„antiszocializmusát"*, illetve *„aszocializmusát"* sikerült „bebizonyítania", ugyanilyen hevességgel kíséreli meg, hogy az újonnan és szeme előtt kialakuló szocialista-orosz kultúrán bebizonyítsa, hogy annak semmi köze sincs a szocializmushoz, illetve, hogy, ami a jelenben történik, az csak lezárása egy réginek, amelynek összeomlásával fog kibontakozni a „negyedik évezred" új kultúrája, amelyről ő álmodozik. Jellemzők azok a szembeállítások, ahol Moszkvát hasonlítja össze Szentpétervárral. Moszkva az igazi orosz lelket képviselő város, szemben az európaiságra törekvő Nagy Péter cár — az Antikrisztus — által alapított Pétervárral, amely a romlatlan orosz lélek számára mindig idegen maradt.[319] Tolsztoj marxista és a bolsevizmus szellemi előkészítője. A bolsevizmus azonban nemcsak, hogy az egész orosz népet nem képviseli, hanem még annak egy rétegét sem. A cárizmus a legmegfelelőbb kormányzati rendszer az oroszok részére. A jövő évezred előkészítője ennek megfelelőleg Dosztojevszkij, aki teljesen közömbös a szociális eszmék iránt.[319] Az ő gondolatainak jegyében fog kialakulni az új orosz kultúra, amelynek

lomatie mit dem Blick nach Westen verwandelt.... Peter der Grosse erscheint in einer verbreiteten Volkslegende als der Antichrist. Genau so redet es aus allen Apokalypsen der aramäischen Pseudomorphose, vom Buche Daniel und Henoch zur Makkabeerzeit bis auf die Offenbarung Johannis, Baruch und den IV. Esra nach der Zerstörung Jerusalems, gegen Antiochus, den Antichrist, gegen Rom, die babylonische Hure, gegen die Städte des Westens mit ihrem Geist und Pomp, gegen die gesamte antike Kultur... Diese jungen Russen vor dem Kriege, schmutzig, leicht erregt, in Winkeln hockend und immer mit Metaphysik beschäftigt, alles mit den Augen des Glaubens betrachtend, selbst, wenn sich das Gespräch dem Anschein nach um Wahlrecht, Chemie oder Frauenstudium bewegte — das sind die Juden und Urchristen der hellenistischen Grosstädte, die der Römer mit so viel Spott, Widerwillen und heimlicher Furcht betrachtete.« U. d. A. II. 232—233.

[319] »Tolstoi ist das vergangene, Dostojewski das kommende Russland.... Tolstoi... wird damit der Vater des Bolschewismus. Die ganze Ohnmacht dieses Geistes und »seiner« Revolution von 1917 spricht aus den nachgelassenen Szenen: »Das Licht leuchtet in der Finsternis.« Die-

hasonlatosan az őskereszténységhez,[320] semmiféle komoly kapcsolata nem lesz a szocialisztikus eszmékkel. Figyelemreméltóak azok az állandó összehasonlító utalások is, amelyekben az új orosz kultúrát megtestesítő típusok lelkületét állítja párhuzamba az őskereszténység zsidó megalapozóinak lelkiségével.[321]

Azt azonban mindenképen igazolni igyekszik, hogy a nyugati civilizáció utolsó korszakának valamennyi képviselője szocialista, azok is, akik azt hiszik magukról, hogy nem azok.[322] Nietzsche szintén

sen Hass kennt Dostojewski nicht. Er hat alles Westliche mit einer ebenso leidenschaftlichen Liebe umfasst. »Ich habe zwei Vaterländer, Russland und Europa.« Für ihn hat das alles, Petrinismus und Revolution, bereits keine Wirklichkeit mehr. Aus seiner Zukunft blickt er wie aus weiter Ferne darüber hin. Seine Seele is apokalyptisch, verzweifelt, aber dieser Zukunft gewiss.... Tolstoi ist durchaus ein grosser Verstand, »aufgeklärt« und »sozial gesinnt«. Alles was er um sich sieht, nimmt die Späte, grossstädtische und westliche Form eines Problems an. Dostojewski weiss gar nicht, was Probleme sind. Jener ist ein Ereignis innerhalb der europäischen Zivilisation. Er steht in der Mitte zwischen Peter dem Grossen und dem Bolschewismus. Die russische Erde haben sie alle nicht zu Gesicht bekommen.« U. d. A. II. 234—235.

[320] »Ist es richtig, dass nur Aramäer und Russen religiöses Genie besitzen, und was hat man dann von dem kommenden Russland zu erwarten, jetzt, wo gerade im entscheidenden Jahrhundert das Hemmnis der gelehrten Orthodoxe zerstört worden ist?« U. d. A. II. 341.

[321] Lásd a 318. jegyzetet.

[322] »Wir haben das einzigartige einer moralischen Dynamik gar nicht bemerkt. Gesetzt, dass der Sozialismus, ethisch, nicht wirtschaftlich verstanden, das Weltgefühl ist, welches die eigne Meinung im Namen aller verfolgt, so sind wir ohne Ausnahme Sozialisten, ob wir es wissen und wollen oder nicht. Selbst der leidenschaftlichste Gegner aller »Herdenmoral«, Nietzsche, ist gar nicht fähig, in antikem Sinne seinen Eifer auf sich selbst zu beschränken. Er denkt nur an »die Menschheit«. Er greift jeden an, der es anders meint. Aber Epikur war es herzlich gleichgültig, was andre meinten und taten. Eine Umgestaltung der Menschheit — daran hat er keinen Gedanken verschwendet... Aber der ganze Zarathustra — angeblich jenseits von gut und böse stehend — atmet die Pein, die Menschen so zu sehen, wie man sie nicht haben will, und die tiefe, so ganz unantike Leidenschaft, das Leben

szocialista volt, anélkül, hogy tudta volna. Nem a címszavai, hanem az ösztönei szocialisztikusak. Szeme előtt „az emberiség üdve" lebeg. Ennek tulajdonítható, hogy Shaw ilyen közel juthatott Nietzsche gondolatvilágához. Schopenhauer, Proudhon, Hebbel, Wagner, John Stuart Mill, Dühring, Ibsen, Nietzsche, Strindberg, Weininger ugyanabba a sorba tartoznak bele, mint Marx és Engels. Az etikai szocializmust Fichte, Hegel és Humboldt készítették elő.[323] Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy azért a Spengler által megrajzolt szocializmus nem a szokott értelemben képzelendő el. Ez a fausti-nyugati kultúra egyik sajátságos terméke és a hatalomra való törekvés egyik kifejezési formája. Egyeduralomra törekszik és imperialisztikus jellegű.[324]

Nem hisz Nietzsche *Sklavenmoral* elméletében: az csak fantom, a *Herrenmoral* viszont már megvalósul:

auf ihre Änderung, im eignen, einzige Sinne natürlich zu verwenden. Und eben das, *die allgemeine Umwertung, ist ethischer Monotheismus*, ist, — das Wort in einem neuen, tieferen Sinne genommen — Sozialismus. Alle Weltverbesserer sind Sozialisten. Folglich gibt es keine antiken Weltverbesserer.« U. d. A. I. 438. »Aber Nietzsche war auch Sozialist, ohne es zu wissen. Nicht seine Schlagworte, seine Instinkte waren sozialistisch, praktisch, auf das physiologische »Heil der Menschheit« gerichtet, woran Goethe und Kant nie gedacht hatten. Materialismus, Sozialismus, Darwinismus sind nur künstlich und an der Oberfläche trennbar. So war es möglich, dass Shaw den Tendenzen der Herrenmoral und der Züchtung des Übermenschen nur eine kleine und sogar folgerichtige Wendung zu geben brauchte, um im dritten Akt von »Mensch und Übermensch«, einem der wichtigsten und bezeichnendsten Werke am Ausgang der Epoche, die eigentliche Maxime seines Sozialismus zu erhalten.« U. d. A. I. 478.

[323] U. d. A. I. 481—483.

[324] »Der ethische Sozialismus ist — trotz seiner Vordergrundsillusionen kein System des Mitlieds, der Humanität, des Friedens und der Fürsorge, sondern des Willens zur Macht. Alles andere ist Selbstäuschung. Das Ziel ist durchaus imperialistisch: Wohlfahrt, aber im expansiven Sinne, nicht der Kranken, sondern der Tatkräftigen, denen man die Freiheit des Wirkens geben will, und zwar mit Gewalt, ungehemmt durch die Widerstände des Besitzes, der Geburt und der Tradition.« U. d. A. I. 465—466.

a nyugati kultúrában és nem tartozik a jövő álmai közé.[325] Spengler elmélete szerint ugyanis az emberiség semmiféle irányban nem fejlődhetik egy bizonyos fokon túl. Azt is szemére veti Nietzschének, hogy egyáltalában hisz a morál egyetemességében, holott éppen annyi morál van, mint amennyi kultúra. Egyik a másikból nem is érthető meg. Hiába polemizál azonban oly sokszor Nietzschével, nem képes szabadulni hatása alól és kétségtelenül igen sokat átvesz tőle akaratlanul is. Az arabokkal való rokonszenvezésen kívül például az orosz előretörésnek hangsúlyozása is Nietzsche gondolatköréből kerül át Spenglerhez. Nietzsche ugyanis, aki maga is szláv eredetű volt, — vagy legalábbis annak hitte magát — igen nagy értéket tulajdonít a szláv vér befolyásának és azt állítja többek között, hogy Németország a szláv terjeszkedés előőrse és Európa pánszlávizálását készíti elő.[326]

A „kultúrtörténeti antiszemitizmus" végeredményben Spenglert a „kultúrtörténeti nácizmus" útjára sodorja, miként azt Nietzschénél is megállapítottuk. Bármennyire is ellentétben állanak eredményei a politikai nácizmus végcéljaival, mégis annak vált szellemi támasztékává, mert segített lerombolni egy olyan szemléletet, amely azt merte hirdetni, hogy az egész emberiség boldogulásának lehetősége adva van. Az általa keményen támadott perzsa-zsidó-mágikus történetszemlélet, amely Dániel[326a] könyvében jut kifejezésre, nem-

[325] »Nietzsches »Sklavenmoral« ist ein Phantom. Seine Herrenmoral ist eine Realität. Sie brauchte nicht erst entworfen zu werden; sie ist längst vorhanden. Nimmt man die romantische Borgiamaske hinweg und jene nebelhaften Visionen vom Übermenschen, so bleibt der faustische Mensch selbst übrig, wie er heute da ist und zur Zeit der islandischen Sagas bereits da war, als Typus einer energischen, imperativischen, dynamischen Kultur.« U. d. A. I. 449.

[326] »Deutschland ist eine vor-slawische Station und bereitet dem panslawistischen Europa den Weg.« Nietzsche, Aus dem Unwertungszeit XIII. 346 (858).

[326a] »Das Schema Altertum-Mittelalter-Neuzeit ist in seiner ersten Anlage eine Schöpfung des magischen Weltgefühls, welche zuerst in der persischen und jüdischen Religion seit Kyros hervortrat, in der Lehre des Buches Daniel von den vier Weltaltern eine apokalyptische Fassung erhielt und in den nachchristlichen Religionen des Ostens, vor allem den gnostischen Systemen, zu einer Weltgeschichte ausgestaltet wurde.« U. d. A. I. 24.

csak az európai vagy nyugati ember szívét tölti el hittel, hanem a földkerekség minden pontján rokonszenvre talál azoknál, akik nem hajlandók lemondani az emberi nem szebb jövőjéről.

Nietzsche filozófiája egyrészt azáltal, hogy megtagadja azokat a módszereket, amelyeknek felhasználásával akar révbejutni a jobb jövőt sóvárgó emberiség, másrészt pedig azáltal, hogy a megvalósulás időpontját ködös és elérhetetlen messzeségekbe tolja ki, *hamis vágányra* tereli az emberiség fejlődésének irányát, Spengler viszont a felemelkedés lehetőségének megtagadásával *vakvágányra* csábítja kortársait.

C) Le Bon.

Az „égi térkép" átrajzolói között természetszerüleg a németek mellett akadtak más nemzetségbeliek is. Mi itt csupán egy francia kultúrtörténésszel akarunk foglalkozni, aki Nietzschét és Spenglert népszerűség tekintetében megközelíti bizonyos körökben és szellemtörténeti beállítottsága révén is hasonlít hozzájuk: Gustave Le Bon (1841—1931). Munkái közül magyar nyelven is megjelentek a legfontosabbak.[327] A mi témánk szempontjából a „Premières Civilisations" (1888—89) című műve bír elsősorban fontossággal, amelyet egyik hallgatónk beszélt meg a dr. Kunos Ignác tiszteletére megjelent Emlékkönyvben az utóbbi években.[328]

[327] *Vélemény és hit.* Keletkezése és fejlődése. Fordította: Dr. Arányi István. Budapest. s. a; *A tömegek lélektana.* Fordította: Dr. Balla Antal. Budapest, 1913. II. kiadás, 1920; *Mult és jövő.* (Gondolatok a világháborúról, békéről s a népek és kultúra sorsáról.) Fordította: Dr. Wildner Ödön, Budapest, 1920; Az igazságok élete; Új idők pszichologiája. Ford.: Dr. Strém Géza. Budapest, 1926.

[328] Spitz László, Le Bon a zsidó kultúráról. (A zsidó kultúra pozitivista értékelése.) A Blau Lajos Zsidó Tudomá-

Gustave Le Bon megértésénél vissza kell térnünk kiinduló pontjához. Enélkül nehéz megítélni irányának lényegét, aminthogy felfogásunk szerint Nietzsche és Spengler filozófiájának, kultúrtörténetének vagy lélektanának helyes értelmezése is csak úgy érhető el, ha szemmel tartjuk azokat az alapgondolatokat, amelyekre ezek ráépítődnek. Le Bonnál is az a benyomás kerül előtérbe, hogy „lélektana" is alapjában véve másodlagos: lényege az a polémia, amelyet Renan történetszemlélete ellen folytat. De nemcsak a kiindulási pont ugyanaz nála, mint az előbb említett két német szerzőnél, hanem a módszerek és az eredmények is csaknem ugyanolyanok. Ugyanazon problémák foglalkoztatják, legfeljebb csak felelet-variációkról van szó. Nem akarja elfogadni a zsidó eszmék átütő erejének lehetőségét: ennek következtében elveszíti a biztos talajt maga alatt, kénytelen új „lélektant" konstruálni és történelemszemléletét éppen úgy, mint Spengler vagy Nietzsche, végül hamis, illetve vakvágányra vezetni.

Megkíséreljük — anélkül, hogy teljességre törekednénk — kiemelni gondolatainak tömkelegéből azokat a részleteket, amelyek föltevésünket igazolhatják.

Nézzük előbb meg a zsidóságról, illetve a zsidó népről és annak alkotásairól szóló nyilatkozatait. Megállapítja: „A zsidóknak nem volt sem művészetük, sem tudományuk, sem iparuk, sem egyéb, amiből egy civilizáció felépül... Sohasem haladták meg azt a félbarbár állapotot, amely jellemző azokra a népekre, amelyeknek nincsen történelmük."[329]

Ennyivel azonban nem elégszik meg. Még azt a lehetőséget is megtagadja a zsidóságtól, hogy a szomszédságában élt, általa nagyrabecsült és kultúrált népek, a babilóniaiak és az egyiptomiak magasabb civilizációjától mást, mint hibáikat, véres szórakozásaikat, kicsa-

nyos Társaság Évkönyve. 5107—1941. VII. 46—51. Emlékkönyv Dr. Kunos Ignác c. ny. rk. egyetemi tanár tiszteletére. Budapest.

[329] Spitz idézett cikke 47.

pongásaikat, szent prostitucijukat és más hasonlókat tanult volna el. Mint a többi „alacsonyabbrendű fajok", a zsidók is képtelenecknek bizonyultak a civilizáció továbbfejlesztésére: annak ellenére, hogy keresztedelmi érzékük gazdagsághoz juttatta őket, nem akadt köztük egy jelentősebb művész vagy építész sem. A kálideus vagy egyiptomi civilizáció csak felületesen hatott rájuk, legfeljebb csak válaszfalat emelt közéjük és a puszta arabjai közé. Továbbra is pásztorok és földművelők népe maradt Izráel: nem emelt templomokat és palotákat, csak hiúságból, szívesebben pihent szőlője vagy fügefája alatt.[330]

A monoteizmusról is lesujtó véleménye van.

„Nagy jótétemény volt tehát a népek számára, hogy a polytheizmuson kezdték. És az egyetemes véleménnyel szemben azt tartom, hogy sokat nyertek volna azzal, ha megmaradtak volna a polytheizmus mellett. A monotheizmus távolról sem kedvezett a haladásnak, sőt ama véres küzdelmekkel, amelyekkel megtöltötte a világot, nagyon is hátráltatta a haladást. Századokon át késleltette a művészetek, a bölcselet és a tudományok fejlődését, amelyeket a polytheista görögök emeltek oly virágzásra, hogy ma is mestereinknek kell tartanunk őket.

Nem tekinthetjük a monotheizmus aktív tételének azt az érzelmi egységet sem, amelyet háborúk, máglyák és proscriptiók erejével sikerült megteremtenie. A polytheista rómaiaknak nagyságuk korában a haza kultusza elegendő volt, hogy soha felül nem mult érzelmi közösségre emelje őket.

Ha a monotheizmus felsőbbrendűséget teremtett volna, miként azt annyi történetíró és félbölcsész állítja, mint pl. Renan, az iszlám vallást kellene mindenek fölé helyeznünk, mert az az egyetlen megközelíthetőleg monotheista vallás.

Azt mondom, hogy megközelítőleg, mert igazán monotheista vallások csakis a könyvekben fordulnak

[330] Ugyanott 49.

elő. A kereszténység például gyorsan bekebelezte az angyalok, szentek és ördögök légióját, akik pontosan megfelelnek az antik világ másodrendű istenségeinek és csak úgy tisztelik és félik őket, mint amazokat.

A monotheista vallások másodrendű istenei nagy sokasága és rohamos széthullásuk felekezetekre, jól mutatja, hogy a monotheizmus elméleti fogalom, amely egyáltalán nem felel meg az ember affektív és misztikus szükségleteinek."[331]

Ebből az idézetből is láthatjuk már, hogy a mérlegelésnél a görögséget és a rómaiakat, továbbá az iszlámot fölébe helyezi a zsidóságnak. Abban is követi azonban Nietzschét, Spenglert és más németeket, hogy a buddhizmust, illetve az indiai civilizáció jelentőségét és felsőbbrendűségét hangsúlyozza. Külön könyvben is foglalkozik India civilizációjával,[333] de különböző műveiben elszórva is sokszor olvashatunk olyan kitételeket, amelyek világosan bizonyítják állásfoglalását ebben a kérdésben.[333] „És míg egy modern, művelt ember akár egyáltalán ne is ismerje az India földjén virágzott nagyszerű civilizációkat, azt azonban nem igen fogja merni bevallani, hogy nem tud Sámson tetteiről, vagy nem ismeri Jónásnak a kalandjait, akit elnyelt a cápa."

Zsidóellenessége szintén a „kultúrtörténeti antiszemitizmus" köréhe tartozik: legalábbis az általam ismert szövegekben igyekszik visszafojtani a szokványos antiszemita érzelmeket és tárgyilagosságra törekszik.[334]

Nézzük most meg a kereszténység és zsidóság viszonyának megítélését Le Bonnál. Jézust mindenesetre

[331] Vélemény és hit 268—269.
[332] Les civilisations de l'Inde, 1887.
[333] Vélemény és hit 242.
[334] Spitz 48; lásd például: »A politikai, vallásos vagy faji csoportok ellen alkalmazott kivételes intézkedések ezt a csoportot csak erősítik. Ha üldözik, ez csak növeli cohaesioját, amely meglazul, mihelyt a bánásmód egyenlőtlenségei megszünnek. Ez a lélektani törvény tarttatta meg a zsidókkal egyéniségüket évszázadokon át. S hogy félreismerte ezt a törvényt, Ausztriának szükségképpen látnia kell országai szétbomlását.« Mult és jövő 129.

megpróbálja kimenteni és a „semiták legkevésbbé semitája" címmel tünteti ki. Ugyancsak igyekszik a kereszténység és zsidóság között is éles válaszvonalakat húzni: „Nincs az ő általános emberi jótékonyságot és sötét pesszimizmust hirdető dogmájában — mondja a kereszténységről — semmi a barbár semita törzsek elzárkózó szelleméből."[335] Különbséget tesz még a Biblia és a kereszténység Istenfogalma között is: „A Biblia kegyetlen Jehovája és Szent Teréz szerető Istene között nagy távolság van."[336]

A kereszténység és a zsidóság között meglévő kapcsolatokat olymódon is lazítani akarja, hogy Lagardehoz hasonlóan azt szeretné igazolni a kereszténységről: „a zsidóságnak minden bizonnyal igen kis része volt ennek az évszázados alkotásnak megépítésében, de a századok annyira felnagyították szerepét, hogy nagyon kevés a multtól független olyan elme találtatik, még a legszkeptikusabbak között is, akik Izraelt igazi mértékkel mérik."[337] Fölveti — Spenglertől függetlenül — azt a gondolatot is, amely szerint a kultúrák nem hatnak egymásra.

„Minden népnek megvan a maga eszménye a jogról, erkölcsről, igazságról, ami annyira személyes, hogy más nemzetek nem fogadhatják be. ... A mostani háború ismét igazolja azt a történelmi törvényt, hogy valamely nép egy más faj intézményeit, művészetét, nyelvét vagy vallását csak úgy tudja átvenni, ha gyökeres átalakításokat végez rajtuk. Még az istenek is alá vannak vetve ezeknek a változtatásoknak. A hindu Buddha Kínába átvíve csakhamar a Khina istenség jellemvonásait veszi fel. Angliába érve a Biblia Jehovája angol istenné alakult, aki a világot Anglia előnyére kormányozza. A keresztények kegyes és szelíd istenéből a germánok vad és véres istenséget formáltak,

[335] Spitz 48—49.
[336] A tömegek lélektana 41.
[337] Spitz 48.

akiben nincs irgalom a gyengék iránt, de annál több a tekintet az erősek irányába."[338]

Külön fejezetet szentel a népek „öregkorának": „Nincs a történelemben példa arra, hogy a nemzetek mindig csak előre haladtak volna. A nagyság bizonyos korszaka után hanyatlanak és eltünnek, sokszor csak elmosódott nyomokat hagyva maguk után... A nép öregkora akkor kezdődik, amikor a jóléttől elpuhulva, erőfeszítésre képtelenül az egyéni önzést lépteti a kollektív önzés helyébe; a nyugalom maximumát iparkodik elérni a munka minimumával és nem tud már alkalmazkodni az új szükségletekhez, amelyek a civilizáció haladásával újra- meg újra támadnak. A népek nem nőnek többé nagyobbra, ha életük túlságosan megkönnyebbül. Róma csak küzdelmei korszakában haladt előre. A béke és az anyagi jólét már hanyatlása kezdetét jelölték."[339]

Sokkal inkább hisz annak a lehetőségében, hogy a tudomány segítségével a természeti erőket le lehessen győzni, mint az emberiség lelki tökéletesedésében.

„A történet amellett látszik tanuskodni, hogy sokkal könnyebb a természetet leigázni, mint tulajdon érzelmeinket. A természeti erők szolgálatunkba vannak hajtva: a nap, a villám, az Óceán rabszolgáinkká válnak, ellenben sehol sem tudtuk még elérni, hogy ősi állatiasságunk bizonyos ösztönein úrrá legyünk."[340]

Nem tagadja azonban azt, hogy egyes eszmék és gondolatok a legkülönbözőbb korokban a legkülönbözőbb népeket megmozgatták és szinte hihetetlen erőkifejtésre késztették. Feladatának tartja tehát, hogy megkeresse legalább ennek „lélektani" okait. „És mégis ez a jelentéktelen kis semita törzs, amelynek értelmi fejlődése olyan gyenge lábon állott a *hiedelmeiből támadt* vallások révén, olyan fontos szerepet játszott a világtörténelemben, hogy lehetetlen nem foglalkozni vele a civilizáció történetében." Véleménye szerint pár-

[338] Mult és jövő 50.
[339] Ugyanott 63.
[340] Ugyanott 172.

ezer év mulva, midőn már a mi kultúránk romokban lesz, nagy érdeklődéssel fogják látni, hogy Európa húsz évszázadon keresztül alávetette magát egy nomád törzs *hiedelmeiből* eredő vallásnak, amelynek tudományos értéke annyira semmis és amelynek a nevében Nyugat és Kelet harcterein hatalmas nemzetek öldökölték egymást, birodalmak emelkedtek és romboltattak le.[341]

Megtalálta tehát a varázsszót. Az *„eszmék"* és *„gondolatok"* helyét nála a *„hiedelmek"* és az *„illúziók"* foglalják el. Ezek a szavak már maguk is jellemzőek és sötét horizontúak. Időleges lökőerejükben nem kételkedik, sőt igen nagyvonalú és hatalmas szellemi energiákat megemésztő harcot folytat annak hangsúlyozására, hogy bizonyos *hiedelmek* és *illuziók* mily nagy hatóerővel bírnak és mennyire képesek arra, hogy tettekre késztessék az emberiség nagy egységeit. Felfogása szerint az eseményeket nem az ész, hanem az érzelmek irányítják: „Kell-e sajnálkoznunk, hogy sohasem az ész a tömegek irányítója? Nem mernénk állítani. Kétségtelen, hogy az emberi észnek nem sikerült volna olyan hévvel, gyorsasággal ragadni előre az emberiséget a művelődés útján, mint ahogy ezek az *agyrémek* vitték. Bizonyára szükség volt ezekre az *agyrémekre*, a bennünket vezető tudattalan szülötteire... Néha úgy látszik, hogy a népek olyan titkos erőknek vannak alávetve, mint amelyek a makkból tölgyfát növesztenek, vagy az üstökösöket pályájuk betartására kényszerítik.

Azt a keveset, amit ezekből az erőkből sejthetünk, valamely nép fejlődésének egész menetében kell kutatnunk és nem az izolált tényekben, ahonnan néha látszólag erednek. Ha csak a tényeket vesszük külön-külön figyelembe, úgy látszik, hogy a történelemben valószínűtlenség és véletlen uralkodnék.

Valószínűtlen volt az, hogy egy tudattalan galileai ácsmester kétezer esztendőn keresztül mindenható is-

[341] Spitz 48.

ten lehessen és nevében alapítsák meg a legfontosabb civilizációkat.

Valószínűtlen az is, hogy egy arab horda otthagyva a pusztáját, meghódíthassa a régi görög és római világ legnagyobb részét és Nagy Sándorénál nagyobb birodalmat alapítson.

Valószínűtlen még az is, hogy a vén és hierarchizált Európában egy szürke tüzérhadnagynak sikerüljön uralkodni a népek és királyok tömege felett."[342]

Ezzel a ponttal elérkeztünk a legújabb korhoz. Itt is azok a problémák kötik le elsősorban a figyelmét, amelyek más kultúrtörténészek szerint is a zsidósággal, illetve a kereszténységgel vannak összefüggésben: a francia forradalom, a demokratikus eszmék érvényesülése és a szocialisztikus világszemlélet térhódítása. Hajlandó a kérdések összefüggésénél részben Renannak is igazat adni: „Találóan hasonlítja össze Renan a kereszténység első megalapítóit a szocialista munkásokkal, kik korcsmáról-korcsmára terjesztik eszméiket."[343] Véleménye szerint az embernek „szüksége van arra, hogy egy vallásos, politikai vagy erkölcsi *credo* vezényelje, uralkodjék rajta és megkímélje a gondolkodás erőfeszítésétől. A lerombolt dogmákat mindig újakkal helyettesíti. E lerombolhatatlan szükségességeken a jelenkorban nem kevesebb a hit, mint az előző évszázadokban. Az új templomokban éppoly zsarnoki dogmákat hirdetnek és azoknak éppoly számos hívőjük akadt, mint az a multban volt. A régi vallásos *credokat*, amelyek leigázták a tömeget, szocialista vagy anarchista *credok* helyettesítik, melyek éppoly parancsolók és éppoly kevéssé észszerűek, mint amazok, de nem kevésbbé uralkodnak a lelkeken."[344]

[342] A tömegek lélektana 105; lásd még Vélemény és hit 7.

[343] Ugyanott 118.

[344] Vélemény és hit 12; a kereszténység és a szocializmus ócsárlása közben a demokrácia értéktelen voltát is hangsúlyozza: »A civilizáció tökéletesítette az embereket, de nem alakította át őket egyformán. Távol van az igazságtól az, hogy a civilizáció az emberek egyenlősége felé haladna, miként arról a *demokrata illuziósok* akarnak meggyőzni, éppen ellenkezőleg, a civilizáció a mind nagyobb egyenlőtlenség felé veszi irányát. Az egyenlőség az első korszakok törvénye volt és így nem lehet többé sem a jelennek, de még kevésbbé a jövőnek törvénye.« Ugyanott 157. »A középkori keresztyén eszmék, a XVIII. század demokratikus eszméi, vagy a mai szociális gondolatok nem olyan nagyon magasak. Filozófiailag szerencsétlen tévedésnek kell őket tartanunk; jelentőségük mégis rendkívül nagy volt és nagy lesz, és még sokáig lesznek az állami lét legfontosabb tényezői.« A tömegek lélektana 55.

„A szocialista tanok az első kereszténységtől vették kölcsön a miszticizmussal együtt az egyenlőség szükségletét, az altruizmust és a gazdagság gyűlöletét. A két tan annyira rokon, hogy Belgiumban a katolicizmus elszánt szövetségre lépett a szocializmussal, nyiltan párolja a *strike*-okat és szitja az osztályharcot. A szocialista hit apostolainak ugyanaz a lángoló és prófétai hangjuk van, mint a kereszténység első hithirdetőinek, Nem beszélek itt csupán alsóbbrendű szektáriusok közleményeiről, hanem tanult emberekéről is."[345]

[345] Vélemény és hit 274—275; érdekes, hogy Marx zsidó voltát is kiemeli, midőn arról beszél, hogy a szociálistáknak is szükségük volna »Istenre«: »Előbbi munkáimban eléggé kimutattam, hogy a szociálizmus vallásos forma felé fejlődik, úgy hogy erre nem kell itt hosszabban visszatérnem. Ha volna neki valami meghatározott istensége, akit imádni lehetne, sokkal rohamosabban érne célt.

Ösztönszerűleg érzik ezt a szocializmus apostolai, *de még sem merik imádásra odakinálni a népnek tanuk legfőbb teoretikusának, a zsidó Karl Marxnak fejét*, kénytelenek tehát visszatérni az »Ész istennőjé«-hez. »Psychologie politique« című könyvemben idézem a »l'Humanité« című szociálista újság egy passzusát, amely hírül adja, hogy egy szociálista iskola felavatása alkalmával a Sorbonne egyik fiatal, az első előadás megtartására felkért tanára »invocatiójáť, úgy, mint illett, az ész istennőjéhez intézte.

Sajnos, az abstract istenségek sohasem vonzották a tömegeket és azért van az, hogy a szociálista vallásnak már vannak ugyan dogmái, de még csak várja istenét.

Nem kell majd sokáig várnia. Az istenek mindig megszülettek, ha szükségüket érezték.« Ugyanott 273—74. »A meggyőzött szociálista úgy hisz Marx Károly bibliájában, mint a muzulmánok hisznek a Koránban. E könyvek állításai fölött nem lehet vitatkozni.« Új idők pszichologiája 348.

Nem akarja megérteni azt a lehetőséget sem, hogy bizonyos eszméket, amelyek az emberiség közös fejlődését mozdítják elő, önzetlenül is magáévá tehetnek olyan emberek, akiknek pillanatnyi érdekük talán ennek az ellenkezője lenne:

„Megjegyzendő, hogy a *lelki ragály* az előadott példák módjára, miután a néptömeget magáévá tette, átragad a felsőbb rétegekre is. Ez az, amit napjainkban a szocialista tanoknál látunk, amelyek azoknál kezdenek hódítani, akik legelső áldozatoknak vannak kiszemelve. Olyan erős a *lelki fertőzés* mechanizmusa, hogy működése előtt minden személyes érdek megsemmisül.

Innen van, hogy minden népszerűvé lett vélemény nagy erővel ragadja magával a legmagasabb társadalmi osztályokat is, bármennyire nyilvánvaló a diadalmas tan esztelensége. Itt az alsóbb társadalmi osztályoknak a felsőbb társadalmi osztályokra való reakciójáról van szó, ami annál érdekesebb, mert a tömeghiedelmek többé-kevésbbé mindig valami magasabb eszméből erednek, amely gyakran nem volt hatással abban a környezetben, ahol létrejött."[346]

Figyelemreméltóak azok a megállapításai is, amelyekkel még azt a másfél évszázados történelmi fejlődést is, ami a legújabb kort egységgé kovácsolhatja, mindenáron szét akarja szakítani. Megtagadja a két nagy forradalom összehasonlítási jogát — nevetséges érvek alapján. „Semmiféle analógiát nem lehet vonni a francia és az orosz forradalom között. Az elsőt tanult polgárok csinálták, a másodikat tudatlan munkások és parasztok, akiknek színvonala alig volt magasabb az

[346] A tömegek lélektana 118—119; lásd még: »Hogy a szocializmus olyan hatalmas manapság, az az oka, hogy még eleven illuziót tartalmaz. Folyton tért hódít a tudományos bizonyítások ellenére. Főereje abban áll, hogy olyan emberek védik, kik annyira nem ismerik a dolgok valóságát, hogy vakmerően boldogságot mernek igérni az embernek. A tömegek sohasem szomjúhozták az igazságot. A nekik nem tetsző bizonyságok elől elfordulnak és inkább a tévedést istenitik, ha ez őket elkápráztatja. Aki illuzióba ringatja őket, úr lesz fölöttük, de áldozatuk az, aki megpróbálja kiábrándítani őket.« Ugyanott 100.

ősi skitháknál. Az orosz munkások többsége számára a forradalom ezt jelenti: senki sem parancsol, mindenki azt teszi, amit akar."

Ugyanilyen elhamarkodottak és igazságtalanok azok a bíráló sorai, amelyekkel már a forradalom első éveiben a kialakuló új Oroszország politikáját kárhoztatja, mondván: „A tisztánlátás ritka a forradalmaknál. Az oroszok például első diadalaik után három, az ország jövőjére egyaránt végzetes célt követtek: 1. *a rögtöni békét*, következésképp a szövetségesek elhagyását, akik a háborúba őérettük bocsátkoztak, 2. *a földosztás igéretét*, amely területük minden pontján állandó harcot fog felidézni, 3. Oroszország különböző *nemzetiségeinek szétválasztását*, ami a roppant birodalom szétbomlását vonja majd maga után.

Miután levált Ukrajna, ez a 30 milliós igen termékeny és igen gazdag nagy tartomány, levált Litvánia, Oroszország még mindig a legnagyobb birodalom marad, de egyszersmind a legszegényebb, amelyet örökösen harcoló ellenséges tartományok fognak környezni.

Az orosz forradalom a kemény uralom helyére egyszerűen egy még keményebbet tett, újból megmutatta, hogy a népeknek olyan a kormányuk, aminőt megérdemelnek."[347]

Itt már a bosszús, a napi politikától befolyásolt és az orosz szövetségestől cserbenhagyott francia érzelmei egészítik ki a „kultúrtörténeti antiszemitizmusból" keletkező szocialista-ellenséget.

Az egységes világtörténeti fejlődés időbeli összefüggései mellett arra is törekszik, hogy a jelenkori úgynevezett „nyugati" népeket is egységekre bontsa és megállapítsa a különböző fajok vagy történelmileg kialakult egységek közötti különbségeket. Jellemzőek azok a fejezetei, amelyekben a német és francia etatizmus (állami beavatkozás) között von párhuzamot és ahogyan ezeket szembeállítja az angolszász, illetve az amerikai gondolkodásmóddal.

[347] Mult és jövő 100—101.

„Az etatizmus és végső alapja a kollektivizmus a háború előtt azt az irányzatot követték, hogy a latin fajú népek nemzeti vallásává váljanak, mint az Isten kegyelméből való királyi hatalom örököse. Az állam szemükben valami misztikus lényeg volt, amelyet a polgárok folyton kritizáltak, de amelyhez viszont szűntelenül fohászkodtak és elsősorban tőle kívánták személyes igényeik kielégítését... Franciaország politikai története 30 év óta az államszocializmus hódításainak története... A német etatizmus elsősorban katonai jellegű. Csak kevéssé lép ki köréből és az iparosoknak meghagyja cselekvési szabadságukat. Ellenben a latin etatizmus azzal az igénnyel lép fel, hogy mindent ő intéz és irányít...

Az amerikai ipar egyik ereje, hogy távol tudja magától tartani az állami beavatkozást. A mi iparunk gyengesége viszont az állami béklyók következménye."[348]

Keresi azokat az eltéréseket is, amelyek a demokrácia és a szocializmus eszméinek értelmezésében és gyakorlásában elkülönítik a román népeket az angolszász népektől.[349]

Az természetes, hogy Le Bont még sokkal nehezebben lehetne a nácizmus tudatos előkészítői közé számítani, mint Nietzschét és Spenglert, akik szintén támadják ugyan gyakran a németséget, illetve olyan

[348] Ugyanott 107—109; lásd még: »A tapasztalás azt is megmutatta, hogy minden áru, amit az állam gyárt, mindig többe kerül, mint a magánipar termelvényei és a szociálisták e bizonyíték daczára is kényszerítik az államot, hogy újabb és újabb gyártási ágakat monopolisáljon.« Vélemény és hit. 167.

[349] »Valamely román tömeg, bármilyen forradalminak vagy maradinak gondoljuk is, követeléseinek teljesítése végett állami közbenjáráshoz fog fordulni. Mindig centralizáló és többé-kevésbbé monarchikus. Az angol vagy amerikai tömeg pedig, ellenkezőleg, nem tud az államról és a magánkezdeményezésre apellál. A francia tömeg mindennél többet ad az egyenlőségre, az angol tömeg pedig a szabadságra. Kiváltképen a faji különbség okozta, hogy a szocializmusnak és demokráciának annyi alakulata van, mint amennyi nemzet van.« A tömegek lélektana 148.

eszméket is hirdetnek, amelyek a nácizmus politikájával szöges ellentétben vannak, de azért németellenességük egész más jellegű, mint a francia Le Boné. Ha Nietzsche szidalmazza is a németeket, olyannak tekinthetők kijelentései, mint a zsidó próféták korholó szavai, akik javítási célokból hangsúlyozzák a zsidóság hátrányos oldalait is. Le Bon viszont a németségnek érthető okokból őszinte ellensége: a nácizmus támadásainál a zsidóság és a kereszténység kerül együtt a vádlottak padjára, a francia Le Bonnál a germánság és a szocializmus kerülnek együtt pellengérre: „A modern individualizmus ellen két félelmetes ellenség ütötte fel a fejét: a *szocializmus* és a *germánság*. Ha az emberiség végeredményben inkább választja a kollektív szolgaságot, mint a szabadságot, a végleges visszafejlődés korába esik vissza. Megszabni az individualizmus és etatizmus közös határait, ez lesz a jövendő egyik legbajosabb feladata."[350]

Tisztában van a német hatalmi törekvések veszedelmével is. „Alig egy évszázad előtt a német hazaszeretet még ismeretlen valami volt, Németország vetélkedő tartományokra oszlott."[351]

„A modern német még veszélyesebb eszméi mint ágyúi miatt. Az utolsó teuton is meg van győződve faja és kötelessége felsőbbségéről, amelynél fogva uralmát ki akarja terjeszteni a világra. Ez a felfogás azonos azzal, amelyet a törökök egykor oly soká vallottak a kereszténységgel szemben és amely nyilván nagy erőt ad. Talán csak egy új sorozata a kereszteshadjáratoknak tudná lerombolni.?"[352]

Foglalkozik a német nép átnevelésének kérdésével is az elmúlt világháború végén.

„Tegyük fel, hogy a német militarizmus szét lesz rombolva, hogyan lehetne újjászületését máskép meg-

[350] Mult és jövő 113; lásd még: »A jakobinizmus, az állam védelmi rendszere és az államszocializmus a háború után époly végzetes ostorai lehetnek a világnak, mint a germán betörés.« Ugyanott 137.

[351] Vélemény és hit 63.

[352] Mult és jövő 60.

akadályozni, ha nem azzal, hogy egy még erősebb militarizmust szegezünk vele szembe. Így hát egy egyetemes militarizmus lesz szükséges, hogy egyetlenegy nép militarizmusát leszereljük.

Európa csak úgy kerülheti el a militarizmust, ha a német nép lelkivilága gyökeres átalakuláson megy keresztül. Lehet, hogy ez végbemegy majd egyszer a jövőben: ma még bizony elég valószínűtlen.

Amíg Németország militarista eszméi át nem alakulnak, a népek csupán fegyverszünethez fognak hozzájutni, nem pedig tartós békéhez is."[353]

Szükségesnek tartottuk ezeknek a gondolatoknak kiemelését, nehogy valaki azt higgye, hogy Le Bont egyszerűen a nácizmus táborába akarjuk áthelyezni.

„Kultúrtörténeti antiszemitizmusa" azonban az elmondottak ellenére is a „kultúrtörténeti nácizmus" művelői közé utalják Le Bont éppen úgy, mint Nietzschét és Spenglert. Nem téveszthet meg bennünket az, hogy bizonyos kérdésekben teljesen igazságos ítéleteket is hoz, hiszen az minden kétségen felül áll, hogy Le Bon az elmúlt száz esztendő egyik legtermékenyebb és egyben egyik legeredetibb gondolkodója. De azáltal, hogy éppen annak a népnek a szerepét akarja hamis színekkel festeni, amely a legtöbb egyetemes gondolat és eszme kifejezője, illetve hordozója volt, az emberiségellenes irányzat képviselőjévé válik.

Le Bon „lélektanának" ilyen értelmezésével újból bebizonyosodik az a tétel: „a kultúrtörténeti antiszemitizmus" „kultúrtörténeti nácizmushoz" vezet. A „kultúrtörténeti nácizmus" pedig a politikai nácizmus szállásecsinálója lesz, vagy azzá válhatik.

d) Freud.

A mult év folyamán magyar[354] nyelven is napvilágot látott F. Ozorai Gizella fordításában korunk leg-

[353] Ugyanott 148.

[354] Mózes és az egyistenhit. Bibliotheca-kiadás. Budapest, 1946.

nagyobb lélekbúvárának Siegmund Freudnak eredetileg német[355] nyelven közreadott műve Mózesről.

Nem szívesen tárgyaljuk Freudnak még ezt a művét sem ebben az összefüggésben. Semmiképen sem akarjuk Freudot nácihírbe keverni. Emil Ludwig aggodalmait sem oszthatjuk, aki Freudtól az amerikai kultúr- és erkölcsfejlődést félti. De maga Freud is érezte, hogy ezekkel a tanulmányaival támadásokat fog provokálni.

1. Ausztria német megszállását megelőző hónapokban a katolikus egyház érzékenységét nem szerette volna megsérteni: „Katholikus országban élünk, ennek az egyháznak védelme alatt és nem tudjuk meddig lesz még így. De ameddig így van, természetesen meggondoljuk, hogy cselekedjünk-e olyasvalamit, amivel felkeltenők ennek az egyháznak az ellenségeskedését. Nem gyávaság ez, hanem elővigyázatosság; az új ellenség, amelynek szolgálatában állani semmiképen sem akarunk, veszedelmesebb mint a régi, amellyel összeférni már megtanultunk."[356]

Éppen ezért Mózes-tanulmányának megírt folytatását nem teszi közzé. Hamar kitünt azonban, hogy a katholicizmus „ingó nád"-nak bizonyult és Ausztria náci inváziója után Freud új hazát kénytelen keresni.

2. Angliába kerül és közzéteszi újabb eredményeit is. De tudatában van annak, hogy midőn Mózesről szóló tanulmánya új honfitársai között ismertté válik, nagyon sokat fog veszíteni abból a rokonérzésből, amellyel fogadták. A bibliatisztelő angol köröktől sem vár sok elismerést ezekért a kutatásokért.[357]

3. Legkomolyabb ellenállásra azonban a zsidóknál van elkészülve: „Elvitatni egy néptől azt a fiát, akit legnagyobb emberének tisztel, olyasvalami, amire nem egy könnyen vállalkozik az ember, különösen, ha maga is ehhez a néphez tartozik. De semmiféle példa nem bírhatja rá az embert, hogy állítólagos nemzeti érdeke-

[355] Der Mann Moses und die monotheistische Religion. Drei Abhandlungen. Amsterdam. 1939.

[356] Mózes 78.

[357] Ugyanott 81.

ket elébe helyezzen az igazságnak." — kezdi bevezető sorait. S midőn a másik kiüldözött világhírű honfitársával Stefan Zweiggal találkozik, sajnálkozásának ad kifejezést afölött, hogy a zsidóság legszörnyűségesebb óráiban adta ki ezt a könyvet. — „Most, amikor minden elvesznek tőlük, én még a legjobb emberüket is elveszem."[358]

A vallási szempontot figyelmen kívül hagyhatjuk. Az természetes, hogy hívő ember — akár zsidó, akár keresztény — nem helyeselheti ezeket az eredményeket,[359] hiszen a hagyományos szemléletet alapjaiban rendítik meg. Azt sem kívánhatjuk a kutatótól, hogy saját nemzetének vélt, vagy akár valóságos érdeke határokat szabjon kutatásainak és az igazságot meghamisítva, meggyőződésével ellenkező ítéletet alakítson ki. Még az sem lényeges, hogy mikor lép a nyilvánosság elé ezekkel az eredményekkel: nagy válságok idején amúgy sem gyakorolnak az ilyen racionális alapokon nyugvó „felfedezések" komolyabb hatást. Elnéznek fölöttük, vagy mellettük és olyan művekben keresnek vigaszt, amelyek alkalmasabbak ilyen célokra.

[358] Stefan Zweig. Búcsú a tegnaptól. Budapest, 1945. 425 old.

[359] Elég, ha magát Freudot szólaltatjuk meg: »A pszichoanalitikus kutatást, amelyet gyakorlunk, a katholicizmus amúgyis bizalmatlan szemmel figyeli. És nem is állítjuk, hogy ez a bizalmatlanság nem volna jogos. Ha kutatásunkban ahhoz az eredményhez jutunk, hogy a vallás nem egyéb, mint az emberiség neurózisa és hogy nagyszerű hatalma hasonlóan értelmezhető, mint az egyes paciensek neurotikus kényszerei, akkor bizonyosak lehetünk afelől, hogy az uralkodó hatalmak részéről a legélesebb ellenzéssel fogunk találkozni. Nem mintha valami újat mondanánk, amit nem mondtunk ki már vagy egy negyed századdal ezelőtt, de az közben már feledésbe merült és nem maradhat hatástalan, hogyha ma akkori állításunkat megismételjük és egy olyan példán világítjuk meg, amely mértékadó minden vallásalapítás számára.« Mózes 78—79; lásd még »Egy illuzió jövője« című munkáját is, mely magyar nyelven is napvilágot látott a közelmultban Schönberger István fordításában. Budapest, 1945; érdemes volna ez utóbbi munkájának tartalmát Le Bon műveinek megfelelő fejezeteivel összevetni, akinél az »illuzió« szintén fontos szerepet játszik a vallás lélektan elméleteinél.

Freud Mózes-tanulmányának megbeszélése ebben a keretben nem is azért történik, hogy elméletének lényegét bírálat tárgyává tegyük, hanem csak illusztrálni akarjuk ezzel azt, hogy mily nehéz felismerni a nácizmussal kapcsolatos gondolatokat, ha azok tudományos köntösben jelentkeznek.

Hogy jutott a náci szellemű anyag Freud műveibe? Az természetszerűleg szóba se jöhet, hogy Freud azok közé tartozott volna, akik a nácizmus eszméivel — még hogyha azok nincsenek is kapcsolatban a zsidósággal — rokonszenveztek. Az is egészen valószínű, hogyha tudatában lett volna annak, hogy azok a bibliatudományi eredmények, amelyek szóba kerülnek ebben a munkájában, nem tárgyilagos forrásokból származnak, sokkal nagyobb óvatossággal használja fel, ha egyáltalán méltónak tartotta volna őket arra, hogy ezekhez kapcsolja mondanivalóját. A Weininger-szerű önantiszemitizmus vádjával sem illethetjük Freudot. Az is hihetetlen lenne, hogy miként Nietzsche, Spengler vagy Le Bon, ő is az *„égi térkép"* olyan jellegű átrajzolását tűzte volna ki céljául, mint amazok, vagy hogy ezeket a törekvéseket akarta volna lélektani kutatásaival alátámasztani. Azt hisszük, már az is visszariasztotta volna e föltevések felhasználásától, ha megtudja, hogy ezek nagyrésze Lagardenak éppen a *„Deutsche Schriften"* című gyüjteményében vannak lefektetve. Arról lehet csupán szó: bizonyára megtévesztette, hogy ő ezeket az adatokat az általa tárgyilagosnak hitt modern bibliakutatás anyagában találja, ahol azok már önálló életet élve, nem mindig árulják el eredetüket és nehezen ismerhető fel célzatos voltuk. Ezáltal tehát, amikor saját népének „nemzeti szempontjait" joggal hanyagolja el, beleesik abba a hibába, hogy éppen a zsidóság halálos ellenségei nemzeti céltudományának kalandos föltevéseire mint valóságokra épít. És így „kultúrtörténeti náci" gondolatok bacillushordozójává válik akaratlanul.

Azok a német, vagy a nácizmussal rokonszellemű kutatók, akik nem tagadták annak lehetőségét, hogy

egyik kultúra alapvető befolyást gyakoroljon a másikra és a kereszténységet nem tartották kártékony hatásúnak, a következő eszközöket használtak fel arra, hogy a zsidóság szerepét hamis színben rajzolják meg.

1. A zsidó nép szellemi vezéreit ideigeneknek tüntették fel. Élen állott természetszerűleg ebben a sorban a legelső kiemelkedő zsidó egyéniség: Mózes. Őt és a levitákat egyiptomiaknak „nevezték ki", azaz *„hamitizálták"*, a prófétákat pedig és főképpen Jézust és az apostolokat megpróbálták *„árjásítani"*.

2. Kísérletet tettek arra, hogy a zsidó kultúra jelentősebb alkotásait elidegenítsék a zsidóságtól. Különösen a monotheizmust „irígyelték". Az egyiptomiakat, a babiloniaiakat, az asszírokat, a kínaiakat és az indeket szívesebben látták volna ennek első hirdetőjeként, mint a zsidókat. Volt idő, midőn az árja-görög filozófusok hatása alatt keletkezőnek szerették volna azt feltüntetni. Ha pedig ez nem sikerült, akkor lényegtelennek vagy értéktelennek próbálták azt nyilvánítani, amint azt Le Bonnál láttuk.

Valóságos közelharcot folytattak egy-egy kiemelkedő személyért vagy értékesnek vélt eszméért, hogy azokat a zsidó oldalról *hamita, árja*, — vagy ha már kénytelenek voltak a semitáknál hagyni — akkor legalább is a semita faj egy másik népének javára írják át, például az arabokéra.

Megpróbáljuk néhány példán bemutatni, hogy miként kerül Freud ebben a tanulmányában, nyilvánvalóan akaratlanul — amint ezt már hangsúlyoztuk — ezeknek a gondolatoknak hatása alá.

1. Mózes egyiptizálása már kétezer esztendős. Josephus Flavius vitatársa Apion veti fel azt a gondolatot, hogy Mózes egyiptomi pap volt, aki a bélpoklos zsidókkal együtt hagyta el hazáját.[360] A mult században Lagarde népszerűsíti ismét ezt a gondolatot, amit nem is tart szükségesnek különösebb indokokkal meg-

[360] Contra Apionem c. munkájában; lásd még Freud Mózesét 40. old.

erősíteni.[361] Ha Freud kutatásai rendelkezésre állottak volna, bizonyára őt is hajlandó lett volna „kivételezett zsidó"-nak elismerni, amint ezt Spinózával kapcsolatban is megteszi.

2. Érdekesebbek és újszerűbbek Freudnak a levitákra vonatkozó kijelentései: „A zsidó őskor legnagyobb rejtélyei közé tartozik a leviták származása. A tizenkét törzs egyikétől, Lévi törzsétől származtatják őket, de semmiféle hagyomány nem tudta pontosan megmondani, hogy hol élt ez a törzs eredetileg, vagy hogy a meghódított Kánaán melyik részét jelölték ki számára. A legfontosabb papi állásokat töltötték be, de mégis megkülönböztetik őket a papoktól. Egy levita nem okvetlenül pap. Ez nem egy kasztnak a neve. Mózes személyét illető feltevésünk lehetővé tesz egy magyarázatot. Nem hihető, hogy olyan nagy úr, mint az egyiptomi Mózes, kíséret nélkül ment volna el a számára idegen nép közé. Bizonyára magával hozta kíséretét, legközelebbi követőit, írnokait, szolgáit. Ezek voltak eredetileg a leviták. A hagyománynak az az állítása, hogy Mózes levita volt, nyilván átlátszó ferdítése annak a való igazságnak, hogy a leviták Mózes emberei voltak. Ezt a megoldást támogatja az a korábbi dolgozatomban említett tény, hogy később csak a leviták között merülnek fel egyiptomi nevek."[362]

Lagarde már sok évtizeddel Freud tanulmányának megírása előtt rájött a leviták származásának „rejtélyére" és nyelvészeti indokokkal is alátámasztotta ezt. Feltevése szerint a Lévi elnevezés a héber *„lava"* igetővel van összefüggésben, ami azt jelenti: csatlakozni.

[361] Thomas Mann »A törvény« című regényes feldolgozásában Mózes félvérüségét tételezi fel: Mózes Ramesszu fáráó második lányának és egy ismeretlen nevű héber rabszolgának »törvénytelen« gyermeke. A királyleány Amrammal és Johebeddel adoptáltatta a »lelenc nádi-fiút«. Csak a környezettel akarták elhitetni a talált gyermek meséjét (12); egyébként az anekdota-irodalomban már rég ismert Mózes »megtalálásának« hasonló beállítása.

[362] Mózes 53.

A leviták tehát kivonuló zsidókhoz csatlakozott egyiptomiak, akik az egyiptomi Mózest kísérték el.[363]

3. Ugyancsak Lagarde állítja szembe a magas műveltségű és a régi kultúra örökségét hordozó levitákat a zsidó-semita „hordákkal", akikkel valamilyen okból együtt voltak kénytelenek elhagyni őshazájukat. Ezek a „magasabb kultúrájú" egyiptomi eredetű elemek tartották azután rendben a zsidókat.[364]

Freud szerint: „Elképzelhető, hogy Mózes kísérőinek nagy része megmenekült a katasztrófa elől, amely őt magát és vallását is sujtotta, utódai elszaporodtak, beolvadtak a népbe, amely között éltek, de hívek maradtak urukhoz, megőrizték emlékét és ápolták tanításainak hagyományát. A Jahve-hívőkkel való egyesüléskor befolyásos, kultúrában a többiek fölött álló kisebbséget alkottak."[365]

Freud azt is jellemzőnek tartja, hogy amíg a keményebb érzésű zsidók Mózest „meggyilkolták", a szelíd egyiptomiak bevárták vallásújítójuk, IV. Amenhotepnek, Ikhnaton fáraónak természetes halálát: en-

[363] Lagarde: »Von den zwölf oder dreizehn Stämmen Israels sind jetzt, wenigstens für uns, nur Juda und Levi übrig, und Levi (ich sehe in diesem Eigenschaftsworte die Bezeichnung der Aegypter, welche sich den auswandernden Semiten anschlossen, *lawu* oder *nilwu*), vor allem sein Fürstengeschlecht, die Aharoniden, erhielt durch seine amtliche Stellung so viel Opferfleisch, dass abermals Jahrhunderte hindurch eine vorzügliche Ernährung statt hatte, deren gute Folgen noch heute zu spüren werden.

Trotzdem hat das jüdische Volk nicht einen einzigen bedeutenden Mann hervorgebracht, wenn man allenfalls Spinoza ausnimmt.« D. Sch. 23; lásd még a 218. jegyzetet.

[364] Lagarde: »Ihr Führer, Moses, ohne Zweifel ein Aegypter: der Stamm der Leviten, auf welche dieser Führer sich und seine Verfassung stützt, ebenfalls Aegypter, welche höherer Bildung und alter Kultur Erben und bewusste Träger, die semitischen Horden, mit denen zu ziehen sie irgend welche Veranlassung gehabt hatten, lenkten, sittigten und unterwarfen. Daneben die geduldeten Beisassen aus allen möglichen Ländern.« D. Sch. 223.

[365] Mózes 53.

nek okát a két nép alaptulajdonságaiban rejlő különbségeknek tulajdonítja.

„Az oni iskola az ő idegen népének semmit sem jelentett. Mózes éppúgy, mint Ikhnaton, arra a sorsra jutott, ami minden felvilágosodott zsarnokra vár. Mózes zsidó népe éppúgy nem tudott egy ilyen magasrendűen átszellemített vallást elviselni, éppúgy nem talált kielégülést benne, mint a tizennyolcadik dinasztia egyiptomi népe. Mindkét esetben ugyanaz történt: a megrövidített és gyámság alatt álló nép fellázadt és lerázta magáról a ráerőszakolt vallás terhét. De míg a *jámbor egyiptomiak* megvárták, ameddig a sors végez a fáraó szent személyével, addig a *vad szemiták* maguk vették kezükbe sorsuk irányítását és a zsarnokot eltették láb alól. Valóban megjegyzésre méltó, hogy az évezredes egyiptomi történelemben milyen ritkán hallunk egy fáraó meggyilkolásáról, vagy erőszakos félreállításáról. Csodálkozásunk még nagyobb, ha párhuzamot vonunk például az asszir történelemmel. Természetesen ez a különbség onnan eredhet, hogy az egyiptomi történetírás kizárólag hivatalos érdekek szolgálatában állott."[366]

4. Lagarde azzal is „mesterévé" válik Freudnak, hogy Jahvét eredetileg bálványnak tekinti, akiből csak a próféták csináltak élő istent.[367] Persze Lagarde és Freud írásai között eltelt évtizedekben már erről a bálványról sok mindent „megtudtak" az ő nyomdokain haladó német kutatók, ami szintén helyet kapott Freud taulmányában: *„Jahve bizonyára vulkánisten volt.* Egyiptomban tudvalevőleg nincsenek vulkánok és a Sinai félsziget hegyei sem voltak soha vulkanikusok; ellenben találunk vulkánokat Arábia nyugati partja mentén, sőt olyanokat is, amelyek egészen a késői

[366] Ugyanott 65—66. oldal és a 48. jegyzet.

[367] Lagarde: »Das was wir altes Testament nennen, hat mit dieser jüdischen Religion herzlich wenig zu thun. Dessen Jahwe war ursprünglich ein Götze, den die Propheten zu einem lebendigen Gotte umschufen, und der jetzt, Ewiger genannt bei dem aufgeklärten Theile der Nation wieder ein Götze geworden ist, nur freilich ein Götze aus *papier maché*, der als Zimmerdekoration dient.« D. Sch. 23.

időkig működésben voltak. Ezeknek a hegyeknek valamelyike lehetett a Sinai-Horeb, amelyet Jahve székhelyének tartottak. Noha a bibliai elbeszélés különféle átdolgozásokon ment át Ed. Meyer szerint, mégis rekonstruálhatjuk az isten eredeti karakterét: félelmetes, vérszomjas démon lehetett, aki éjszaka járkált a világban és a napvilágot kerülte."[368]

„S akkor egy többé meg nem szakadó hosszú láncban emberek támadtak a nép köréből, férfiak, akiket nem származásuk kapcsolt össze Mózessel, hanem akiket megkapott a nagyszerű és hatalmas erejű hagyomány, mely lassanként kibontakozott a homályban és ezek a férfiak, *a próféták*, voltak azok, akik fáradhatatlanul hirdették a régi mózesi tanítást, hogy az isten megveti a szertartást és áldozatokat, de hitet követel és igazságban és igazságosságban való életet *(„Maat")*. *A próféták* fáradozásainak tartós eredménye volt; tanításaik, melyekben a régi hitet állították vissza, a zsidó vallás maradandó tartalmává lettek. Elég dicsősége a zsidó népnek, hogy képes volt ezt a hagyományt fenntartani és ilyen férfiakat támasztani, akik megszólaltatták ezt a hagyományt, *még ha a kezdeményezés kívülről történt is egy idegen származású nagy ember részéről*."[369]

5. Lagarde „éles" tekintetét az sem kerülte el, hogy a zsidó források szerint Jahve nem az egyetlen isten, hanem csak egy a többi isten között. Ezt a tízparancsolat szövegéből bizonyítja.[370] Freud is hasonló nézetet vall, illetve tesz magáévá. „A különböző nevek (Jahve, Elohim) biztos jelei annak, hogy ezek eredetileg különböző istenek voltak."[371]

6. A zsidók tehát az elmondottak szerint eredetileg polytheisták voltak: egyik istenük volt Jahve, csak

[368] Mózes 47.
[369] Ugyanott 70—71.
[370] Lagarde: »drittens haben die Juden den angeblich einigen Gott selbst erst spät entdeckt, da der Dekalog Jahwe als einen Gott neben anderen Göttern kennt.« D. Sch. 318; lásd még a 217. jegyzetet.
[371] Mózes 55.

az egyiptomi Mózes befolyása alatt lesznek a monotheizmus hívőivé hosszú évszázadok fejlődése után.

Lagarde már ezt is „megsejti" és a monotheizmusról beszélvén azt a feltevést kockáztatja meg, hogy a kínaiak, indek és görögök mellett feltehetőleg már az egyiptomiak is ismerték az egyistenhitet.[372] Tekintetbe kell azonban venni, hogy azok az egyiptomi források, amelyek *Ikhnaton* fáraó monotheisztikus napkultuszáról számolnak be, Lagarde korában még ismeretlenek voltak. Ezt azért is hangsúlyozzuk, mert ez egyben azt is bizonyítja, hogy az adatok nem olyan lényegesek. Célelméletekről van szó, amelyeknél előre meg vannak határozva az eredmények. Német nemzeti célokból szükségesnek látszott a zsidóság alábecsülése, hogy ezáltal a kereszténység alapépítményeit minél hatályosabban kezdhessék ki és utat készítsenek az újnémet nemzeti vallás számára. Hasonló törekvéseket már említettünk a Friedrich Delitsch által felidézett Bábel-Bibel vitával kapcsolatban, amelynek lényege az volt: hogy a zsidók kultúrájukat a babilóniaiaktól plagizálták.

7. Végül foglalkoznunk kell Freud anyagának még egy érdekes motívumával, a vallásalapító Mózes meggyilkolásának feltételezésével. Ennek a feltevésnek a szerzője kivételesen nem Lagarde, hanem egy másik német tudós: Ernst Sellin. „Átvesszük Sellintől azt a feltevést, hogy az egyiptomi Mózest a zsidók megölték és hogy a vallással, amelyet bevezetett, szakítottak."[373]

Nem fölösleges rámutatni, hogy ez a „képlet" mennyire hasonlít a Jézus-legendához, különösen ak-

[372] Lagarde: »Dass ich den Monotheismus dieser Leute nicht erwähne, wird Sie nicht Wunder nehmen. Der Monotheismus ist nichts specifisch jüdisches: Chinesen, Inder, Griechen, vermutlich auch Aegypter haben ihn gehabt.« D. Sch. 24; a görögökkel kapcsolatban Freudnak mindenesetre más a véleménye: »Ugyanazok a körülmények a kétségkívül rendkívül tehetséges görög népnél nem vezettek monotheizmushoz, hanem a politheisztikus vallás bomlásához és a filozófiai gondolkodás kezdetéhez.« Mózes 91; lásd még a 217. jegyzetet.
[373] Mózes 51.

kor, ha Jézust árjásítják. E szerint az idegen származású, magasrendű eszméket hirdető Jézust, az új Messiást és vallásalapítót a zsidók éppen úgy elteszik láb alól, mint ahogy annak idején a „*hamita*" Mózessel cselekedték. Föltevésünk szerint Sellin ötlete mögött valószínűleg ez a párhuzam rejtőzik. Ernst Sellin egyébként a német bibliatudomány egyik legkiemelkedőbb képviselője, akinek azonban specialitása: az „irodalmi gyilkosság". A második zsidó állam felépítésekor szereplő „Messiást", a Dávidházbeli Zerubbábel herceget,[374] egy föltevéssel a perzsákkal tételi el láb alól — a változatosság kedvéért.

Freud számára mindenesetre méltóbb feladat lett volna annak elemzése, hogy milyen lelkiindokok vezették Sellint arra, hogy ilyen „irodalmi zsidóirtásra" specializálja magát. Ezeket a tanulmányokat ki lehetett volna még terjeszteni legalább is azokra a német kutatókra, akiknél nem mutatható világosan ki sajátságos tanításaiknak politikai célzata a lélektan finomabb eszközeinek felhasználása nélkül.

Az a kérdés Freuddal kapcsolatban, hogy a kialakuló náci világnézet fejlődésére hatással voltak-e megállapításai, természetesen nem merülhetett fel, már származása miatt sem, továbbá azért sem, mert ezek az írások akkor kerültek nyilvánosságra, mikor a náci ideológia már ki volt építve.

---

[374] Lásd többek között Sellin összefoglaló cikkét Zerubbabelről: »Dies alles zusammengenommen lässt darauf schliessen, dass nach dem Jahre 518 Serubbabel und sein Anhang von Worten zu Thaten übergegangen sind, dass er wie viele Statthalter des persischen Reiches im Verlangen nach Titel und Krone seiner Väter sich gegen den Grosskönig empört und dass naturgemäss diese Erhebung mit einer Katastrophe geendet hat. Welcher Art diese war, das ist natürlich vollständig hypothetisch. Die Analogie des Schicksals anderer Statthalter jener Zeit *lässt auf Todesstrafe schliessen*, vielleicht handelt Ps. 89, 39—52 unmittelbar von Serubbabels jähem Sturze.« Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. Leipzig, 1906. XVIII. 227.

Mindezek ellenére nem tartottuk feleslegesnek felhívni a figyelmet az általa használt anyag náci eredetére, mert ezek a jövőben is felhasználhatók lesznek a náciszellemű kultúrtörténet által. Éppen úgy beleilleszthetők lennének ezek a „kultúrtörténeti nácizmus" épületének téglái közé, mintahogy annak idején a Németországba szakadt zsidó Palágyi Menyhért[375] írásaiban is talált a nácizmus főteorétikusa felhasználható elemeket.

[375] Testvére a magyar-zsidó költő Palágyi Lajosnak.

Összefoglaló.

Lagarde terveinek ismertetésével talán sikerült bebizonyítani, hogy a nemzeti szocialista politika nem a két világháború között eltelt évtizedek eseményeinek eredménye és nem is a XX. század terméke: a nácizmus vezető gondolatai a mult század derekától kezdve fokozatosan nyertek tért a német politikában. A második világháború csupán megújuló kísérletnek tekinthető az első sikertelen próbálkozás után.

Nehéz elhinni, hogy a német nép most már valóban levonja a hiú küzdelemből adódó tanulságokat, különösen akkor, ha nem is részesül méltó és megfelelő megtorlásban legalább azokért a galád gaztettekért, amelyek nem voltak szükségszerű együttjárói a háborúnak. Ettől függetlenül azonban érdemes leszögezni azt a tényt, hogy plágiumokra nem lehet népek jövőjét alapítani: nem lehet más közösségek kedvezőnek tetsző tulajdonságait, amelyek évezredek fejlődésének eredményei, egyszerűen lemásolni és néhány évtized alatt úgy átalakítani, hogy azok politikai célkitűzések támogatására szolgáljanak. De legkevésbbé számíthatnak silány hamisítványok komoly sikerre. Már pedig a Lagarde-féle másolási ügyeskedések kétségtelenül nevetségesek. Az természetes, hogy a zsidók között is akadtak olyanok, akik tévesen értelmezték a kiválasztottság tanítását: azt hitték, hogy ez a nemzeti gőg forrásává válhat. Ez ellen azonban már az első író-próféta elkeseredetten küzdött: „Csak benneteket választottalak ki a föld összes népei közül, azért tőletek minden vétketeket számonkérem" (Ámosz III. 2.); „Nemde csak olyanok vagytok ti számomra, Izráel fiai, mint a feketebőrűek" (U. o. IX. 7.). A kiválasztottság tehát

csak kötelességtöbbletet jelent és nem eredményezhet népi előjogokat.

Ugyanez a szellem tölti el mindazokat a bibliai fejezeteket, amelyek előtte vagy később keletkeztek. A rabbinikus irodalom sem tér el ettől az alapgondolattól egy hajszálnyira sem. Ezt az eszmét juttatja kifejezésre az a nyilatkozat is, amely évezredek óta felhangzik minden zsidó férfi ajkán, aki a Tóra elé járul tanúságtételre: „Dicsértessél Örökkévaló Istenünk, a Világ királya, aki kiválasztott bennünket az összes népek közül és reánk bízta Tanát: aki az Igazság tanát adta nekünk birtokul és ezzel az örök élet magvait ültette lelkünkbe." Nincs ezekben a mondatokban szó hatalomról, vagy büszkeségről. A Tan, amire hivatkozás történik, éppen azoknak az eszméknek összessége, amelyeknek érvényesülése az egész emberiség számára egyforma jogokat biztosít és lehetővé teszi a különböző társadalmi osztályok, nemzetek és fajok együttműködését. Ha a németeknek sikerült volna világhódító terveiket valóraváltani, hálából bizonyára pergament-tekercsekre írják első nagy „prófétájuknak", Lagardenak szövegeit és ilyenforma hálanyilatkozat kíséretében recitálták volna: „Dicsértessél Votán, a Germánok istene, aki kiválasztotta a németeket a világ összes népei közül, hogy lábuk alá tiporhassák a föld összes nemzeteit és örökké uralkodhassanak fölöttük."

Az emberiség leigázására irányuló kísérletek már születésük órájában halálra vannak ítélve: évek, évtizedek, sokszor évszázadok kellenek azonban, hogy a szabadság-eszmék diadalra jussanak. Mennyi szenvedéssel és vérrel fizetett a világ azért, mert nem fojtották el idejekorán a német zsarnoki törekvéseket és semmibevették a leselkedő veszélyeket. Legtragikusabb bizonyítékát ennek a zsidó nép sorsa szolgáltatja, amelynek fél évtized leforgása alatt több mint hatmillió tagja esett a barbárság áldozatául.

Az, hogy a politikai és gazdasági antiszemitizmusnak milyen összefüggései vannak a nácizmussal, nem kellett különösképen bizonyítani. Az sem vitás, hogy

a „kultúrtörténeti antiszemitizmusnak", illetve a „kultúrtörténeti nácizmusnak" az a változata, amelyet Lagardenál figyelhettünk meg, — aki ezeket az elméleteket tudatosan a politikai nácizmus támogatására állította fel — milyen szolgálatot tett a retrográd irányzatoknak. Nietzschével, Spenglerrel, Le Bonnal kapcsolatban azonban nem látszott fölöslegesnek foglalkozni ezekkel a kérdésekkel. Azt reméljük, hogy sikerült bebizonyítani: a „kultúrtörténeti antiszemitizmus" a „kultúrtörténeti nácizmus" szülője. Ezek az elméletek pedig a szerző akarata ellenére is végül a *politikai nácizmus* szolgálatába szegődnek, még akkor is, ha szerzőjük történetesen francia. Sőt ha szerzőjük személye feledésbe megy, vagy ha nincsenek rá tekintettel, az sem lehet akadálya az ilyen szellemi támogatásnak, hogy ezek az eredmények zsidó kutató retortáján is keresztül mennek.

Azt reméljük, sikerült valamennyire érzékeltetni, hogy bizonyos kérdésekben mily csodálatos összhang állapítható meg a politikai és „kultúrtörténeti nácizmus" alapeszméinek lefektetője, Lagarde és az említett három szerző között, akik közül ugyan egyik sem vállal közösséget a politikai nácizmussal, de azért a *vallás alapeszméivel* és a *demokratikus világszemlélettel* meglepő egyöntetűséggel, szinte törvényszerűen, éppúgy szembefordulnak, mint *a szocializmussal:* nem akarnak közös úton haladni a magasabb célok felé törekvő emberiség egyik olyan csoportjával sem, amelynek szeme előtt az egész emberiség közeli üdve lebeg.

Névmutató

Összeállította: *Dr. Genuth József.*

Achitofel 181.
Adiabéné 194.
Adriai-tenger 65, 92.
Afrika 10, 16, 20, 27, 29, 65, 92, 96, 194.
Alexander Kohut Memorial Foundation 8.
Alexandria 191, 194.
Alliance Israélite 84, 109, 110, 111.
IV. Amenhotep, l. Ikhnaton.
Amerika 10, 16, 17, 27, 28, 30, 32, 39, 41, 63, 67, 83, 107. 146, 162, 191, 212.
-i Egyesült Államok, 3, 4, 12, 17, 71.
Délamerika 51.
Északamerika 107.
Nyugatamerika 188.
Amerigo 96.
Amram 219.
Andler 154.
Andrássy 99.
Anglia, angol 4, 9, 11, 12—17, 18, 29, 30, 31, 32, 33, 39. 41, 49, 51, 53, 55—56, 84, 85, 96, 112, 137, 138, 140, 141, 162, 170, 191, 205, 215.
Antiochia 191.
Antiochus 197.
Antiochus Epiphanes 120.
Aristoteles 181.
Arábia, arab 11, 20, 82, 113, 114, 175, 188, 191, 195, 200, 208, 221.
Délarábia 199.
Argonnen 65.
Arndt 77.
Arnim 77.
Asch, Salom 144.
Astrachán 194.
Asszír 72.
Atlanti-óceán 14, 30, 64.
Ausztria, osztrák 20, 31, 59, 69, 75, 86, 87, 88, 91, 93. 95. 97—104, 105, 215.
Ausztrália 10, 27—28.
Ábrahám 129, 196.
Ádám és Éva 129.
Ápion 149, 218.
Áronidák 114,220.
Ázsia 10, 16, 20, 27, 29, 66, 91, 93, 166.

Babilónia 71, 176.
Bajorország, bajor: 20, 97, 110.
Bacher Vilmos 7—8.
Bajcsy-Zsilinszky Endre 80, 81.
Balaton 64.
Balkán 20, 30, 69, 92, 187.
Baruch Könyve 197.
Bauer, Bruno 162.
Behisztuni felirat 188.
Beirut 191.
Belfort 69.
Belgium 131, 209.
Benda, Julien 38, 42.
Berczik Árpád 80.
Bergmann J. 181.

Beresit Rabba 152.
Berlin 46.
Besszarábia 65, 88, 92, 95, 118.
Bethel 196.
Betlehem 128.
Beust 99.
Beveridge-terv 15.
Bécs (Wien) 101.
Biblia 39, 47, 53, 125, 129, 132, 146, 147, 148, 166, 175.
Bismarck 44, 58, 60.
Bizánc 20, 191, 194, 196.
Boeck 114.
Bordier 52—53.
Bosznia, bosnyák: 90.
Bourbonok 112.
Börne 151.
Bötticher 48, 142.
Bötticher, Wilhelm 46.
Brahmán 177.
Brandenstein Béla 154.
Brandes, G. 163.
Brandt tábornok 49.
Breitling 46.
Brit-birodalom, brittek, (lásd: Anglia)
Brit-amerikai-francia szövetség 63.
Brit és Külföldi Bibliatársulat 53—54.
Budapest 19, 78, 82.
Buddha 205.
Búg 65, 92.
Bukovina 55, 66, 91, 92.
Bulgária 58, 76, 90—91.

Castel Gondolfo 106.
Chamberlain 77, 153, 158
Chile 51.
Copernicus 44, 127.
Cyprus 194.
Csehország, cseh: 20, 69, 81, 83, 85, 87, 88, 101, 113.
Csendes-óceán 14.

Dalmácia 90.
Danielssen 114.
Dán (helységnév) 196.
Dán-holland partvidék 63.
Dániel-könyve 197, 200.
Danzig 68.
Darius 188.
Dávid 129.
Delitzsch, Fr. 60, 153, 223.
Déleurópa 187.
Délszlávok 90—91, 92.
Dominikánusok 108.
Dosztojevszkij 195, 197, 198.
Duna-torkolat 65, 92.
Dubnow 122.
Dühring 77, 199.

Ebrard 156.
Eckehard 44, 45.
Edessa 191.
Egyesült Nemzetek Szervezete 4.
Egyiptom, egyiptomi: 114, 129, 147, 149, 165, 173, 194, 202, 218.
Elba 99.
Elszász 63, 65.
Ems 92.
Enns 99.
Engels 199.
Erdély 80, 84, 85, 92.
Erdélyi szászok 84, 90, 92.
Esztek 20, 80.
Európa 2, 16, 19, 20, 25, 27, 29, 38, 62, 67, 70, 82, 84, 91, 98, 120, 121, 164—166, 176, 207, 208.
Ezra 121, 130.
Evangélium, Újtestamentum 115, 116, 124—129, 133, 162, 166, 175, 196.
Ezekiél 153.
Ezra IV. Könyve 197.
Észak-német szövetség 59.
Észak-szlávok 87, 90.

Faulhaber 150, 152.
Faust 116, 191.
Fekete-tenger 70, 92, 94, 140.
Ferencesek 108.
Fichte 131, 199.
Finnek 20, 80.
Flora, Francesco 154.
Földközi-tenger 11, 14, 30, 65, 92, 96.
Franciaország, francia 12, 16, 17—19, 21, 23—25, 30, 37—38, 40, 41, 47, 62, 64, 69, 74, 75, 84, 85, 93, 96, 100, 106, 108, 131, 154, 158, 171, 210—212.
Frankok 108.
Freud, Sigmund 19, 153, 214—225.
Friedman Dénes 8.
II. Frigyes 44, 45, 46, 97.
IV. Frigyes Vilmos 49.
Fritsch, Theodor 156.

Galicia 65, 68, 78, 88, 89.
Garibaldi 96.
Gast, Peter 177.
Geiger 151.
Germanen—Bibel 130.
Gerson rabbi 115, 152.
Gilgal 196.
Ginzberg, L. 184.
Gobineau 153.
Goethe 141, 151, 199.
Goldziher Ignác 8, 157.
Gótok 108.
Mc Govern, W. M. 77
Görögország, görög 11, 20, 39, 40, 41, 113, 116, 147, 148, 151, 161, 164, 172—177, 181, 182, 189, 204, 223.
Görres 77.
Göttinga 34, 47.
Grätz 151.
Grimm, Jacob 47, 130.
Grönland 191.
Gudrun 129.
Güdemann 102.

Habsburg-Lotharingiai dinasztia 97—98, 102—104.
Halle 47, 53.
Hamvas Béla 154.
Hanákok 85.
Händel 143.
Hebbel 199.
Hebron 196.
Hegel 199.
Heine 36—38, 39, 84, 144, 151.
Heller Bernát 181.
Henoch-Könyve 197.
Herakles 44.
Herder 77, 151.
Hermes 181.
Herren-moral, -volk, -rasse 167—168, 171, 183, 184, 199.
Heydt 51.
Hippler, Fritz 9.
Hitler 33, 43.
Hohenzollern-dinasztia 97-98, 102-104.
Hollandia 12.
Holstein 64.
Horvátország, horvát 20, 90.
Hóman Bálint 81.
Humboldt 199.
Hunok 85.
Hunfalvy Pál 81.

Ibsen 199.
Ikhnaton fáraó 220—221, 223.
India, ind 27, 157, 161—162, 177, 178, 184, 190, 204, 218.
Irek 14, 20.
Iskarióti Júdás 126.
Iszlám 120, 189.
Isztria 65, 83, 88, 92, 95.
Itália (lásd Olaszország) Alsóitália 191.
Izland 191, 200.
Izsák 129.

Jablunka 92.
Jahn 77.
Japán, japánok 23, 32, 33, 34.
Jákób 119.
Jáva 188.
Jenő főherceg 97.
Jeremia 181, 188.
Jeruzsálem 105, 195.
Jezsája 159.
Jezsuitizmus 105—110, 119, 130.

Jézus, Krisztus 121, 126, 128, 150, 165, 166, 170, 191, 204, 218, 224.
Jirku 148.
Jób-Könyve 114.
Jóchebed 219.
Jónás-próféta 204.
Josephus Flavius 218.
József 113.
II. József 97.
Júda törzse 114, 220.

Kalifornia 188.
Kaminka, A. 77.
Kanaán 196, 219.
Kann, A. Robert 77.
Kant 143, 151, 199.
Karbach, Oskar 97.
Kaufmann Dávid, 6, 7, 8.
Kaukázus 194.
Kazárok 194.
Károly román király 58, 95.
Káspi-tenger 191.
Keleteurópa 77, 146.
Keletrómai császárság 20.
Keleti-tenger 140.
Kiev 191.
Kína, kínai 27, 147, 178, 188, 191,, 194, 205, 218, 223.
Kisázsia 70, 75, 94, 188.
Kyrene 194.
Klages, Ludwig 154, 161.
Klamroth 46.
Klausner, Joseph 144.
Kleber, Luise 46.
Knesebeck 67.
Kobler, Franz 156, 164.
Kollonics 71.
Konfucius 177, 178.
Korzika 52, 142.
Königsberg 68.
Középázsia 67.
Középeurópa 99, 146.
Krammer 46.
Kreml 21.
Krog 46.
Kúnos Ignác 202.
Kyros 201.

de Lagarde, Anna 46.
Ernestine 46.
Paul 2, 3, 7—10, 35, 43, 44—152, 153, 155, 156, 158, 183, 186, 191, 205, 217—219, 221-222, 225, 228.
Lajos Iván 6.
Lajta 82.
Laotze 177—178.
Lappok 80.
Laterán 106.
Lauenburg 64.
Le Bon 42, 201—214, 217, 218, 228.
Lech-mezeje 194.
Leibnitz 143.
Lengyelország, lengyel 20, 68, 87, 88, 89, 91, 113.
Oroszlengyelország 65, 68, 89, 118.
Leonardo 44.
Lessing 143, 151.
Lettország 20.
Lévi törzse 114, 149, 150, 218-220.
Libau 67.
Lippiner 163.
Litvánia 20, 21.
Lombardia 65, 95.
London 49.
Longobárdok 108.
Lonschbach 154.
Lotharingia 63, 65.
Ludendorf 153.
Ludwig, Emil 215.
Lukács György 154, 159, 162, 178.
Luther 112, 170.
Luzatto 39.
Luxemburg 92.

Macchiavelli 187.
Madagaszkár 73, 95.
Maginot-vonal 62.
Magóg 153.
Magyarország, magyar 5, 20, 65, 66, 71, 75—87, 89, 91, 118, 120, 194.
Maimonidesz 114.

Mann, Thomas 219.
Manu-kódex 175—178, 182, 185.
Marokkó 191.
Marwitz 77.
Marx, Karl 9, 199, 209.
Mária 126, 128, 170.
Mária Terézia 97.
Mechilta 116.
Mein Kampf 33, 95.
Memel 65, 68, 91.
Mendelssohn, M. 113—114.
Meskó Zoltán 80.
Messer, August 79, 93—95.
Messiás 149, 159, 224.
Metz 92.
Meyer, Eduard 222.
Mill, John Stuart 9, 199.
Misna 116.
Mitridates 188.
Moeller, van den Bruck 77.
Moltke 59.
Mommsen, Theodor 119.
Mommsen, Wilhelm 46.
Mongolok 144.
Moore, F. George 61.
Moór Gyula 154.
Mormonizmus 136.
Moszkva 196—197.
Mózes 19, 113, 122, 150, 181, 196, 215, 218, 219.
Muckle, Friedrich 186.

Nagy Péter 197—198.
Nagy Sándor 181, 208.
I. Napoleon 10, 13, 18, 24, 30, 32, 52, 121.
III. Napoleon 18, 52—53, 67, 117, 142.
Nazareth 126, 128.
Nestle, Wilhelm 173.
Neuhof, Theodor 52—53, 142.
Neumann Ede 154.
New Deal 15.
Nietzsche 3, 20, 45, 72, 153—185, 186—188, 190, 193, 198, 199—201, 202, 204, 212, 214, 217, 228.
Nilus 114.
Nimród 184.
Nyugateurópa 21, 25, 29, 76, 196.
Nyugatrómai császárság 20.
Normandia 191.

Olaszország, olasz 19, 28, 29, 30—34, 86, 95—96, 106, 108, 112.
Origenes 116.
Oroszország, orosz 9, 17, 18, 21—27, 29, 30, 32, 33, 39, 65—70, 74, 75, 77, 84, 91—94, 98, 100, 107, 113, 131, 137, 140, 196—198, 210—211.
Overbeck 156, 164.
Oxford 8.
Ótestamentum, Ószövetség 115, 116, 125, 127, 128, 129, 133, 162, 166, 167, 175, 178, 196, 205, 221.
Örményország 70, 71, 91, 187.

Palágyi Lajos 225,
Palágyi Menyhért 225.
Palesztina 73, 74, 86, 95, 115, 131.
Paraguay 106.
Pál apostol 127, 128, 156, 166, 170, 196.
IV. Pál pápa 6.
Párizs 49.
Pernau 67.
Perzsa öböl 194.
Perzsia, perzsák 157, 161, 162 187, 188, 191, 193.
Péter apostol 170, 196.
Philippi 51.
Pinson, S. Koppel 77.
Pinszki mocsarak 65.
Plato 172—174, 177, 181.
Platonizmus 152.
Poroszország, porosz 35, 37, 47, 51, 59, 68, 91, 98, 120, 138
Keletporoszország 68
Nyugatporoszország 68.
Portugália, portugál 12, 16—17,

Posen 68, 88.
Potsdam 4.
Proudhon 199.
Provence 191.
Ptolomäus 127.
Pythagoras 181.

Rabbiképző Intézet 6, 8, 78.
Ramessu fáráó 219.
Rappaport, S. 181.
II. Rákóczi Ferenc 71.
Rebeka 129.
Remete László 161.
Renan 40—42, 158, 162, 202, 203, 208.
Ressentiment 168, 171, 176.
Reval 67.
Révay József 154.
Reé, Paul 163.
Riga 67.
Rohan, Buttler D. O. 77.
Rohde, Ervin 155—156.
Róma, római 12, 16, 18, 19, 31, 39, 40, 41, 68, 105—107, 111, 150—151, 163, 168, 169, 171, 188, 195, 196, 203, 206.
Románia, román 20, 58, 64—66, 73, 75, 77, 88, 91—95, 113, 118, 146.
Rosenberg, A. 43, 44, 61.
Rutének 85.
Rückert, Friedrich 47, 79.

Saale 99.
Samtler 181.
Sámson 204.
Sámuel 111.
II. Sándor 67.
Sándor bolgár herceg 58.
Schleswig 64.
Schoenerer, Georg 97, 102.
Schopenhauer 199.
Schreiner Márton 7.
Sellin, Ernst 223—224.
Shaw 199.
Shemann 46, 77.
Sichem 196.
Sinái-félsziget 221.
Sinái-Hóreb 222.
Sklaven-moral, -volk 167—168, 184, 199.
Sorbonne 209.
Spanyolország, spanyol 12, 16—17, 20, 82, 96, 106, 108, 112, 191.
Spengler 3, 159, 186—201, 202, 202, 204, 205, 212, 214, 100, 204, 205, 212, 214, 217, 228.
Spinoza 61, 115, 144, 165, 219—220.
Spitz László 201, 202, 204, 205.
von Stael asszony 131.
Starr, I. 77.
Stöcker 77.
Strindberg 199.
Svájc 30, 144.
Szaaba 194.
Szemere Samu 154, 163, 164, 186, 187, 190.
Szentpétervár 69, 101, 197.
Szent Teréz 205.
Szerbia, szerb 90, 91.
Szicília 191.
Szifré 116.
Sigfried 44, 129.
Szilézia 88.
Szimonidesz L. 60.
Szlovákok 20, 83, 85, 87, 88.
Szlovének 20, 88.
Szokratesz 54, 172—173, 181.

Tacitus 143, 152.
Talmud 54—55, 116, 152, 196.
Tanchum Jerusalmi 8.
Távolkelet 34.
Tolsztoj 195, 197—198.
Törökország, török 31, 71, 95, 98.
Trefort Ágoston 84.
v. Treitschke, Heinrich 45, 77.
Trieszt 65, 92, 95.
Tschandala 168, 171, 176.

Ukrajna 211.
Uralaltáji törzsek 79.
Übermensch 171, 179, 184.

Varga Béla 80.
Vatikán 71, 106—107.
Velence 65, 95.
Vico, Giovanni Battista 184.
II. Vilmos 30, 32, 49, 59.
Visztula 65, 68.
Votan 129, 227.
Vöröstoronyi szoros 65, 79.

Wagner 44, 77, 153, 156, 161, 162, 199.
Wahrmund 156.
Walpole 52.
Weininger 199, 217.
Weinreich, Max 153.
Weinryb, Bernhard 102, 153.
Wettin 88, 89.
Winckelmann 151.

Zarathustra 159, 195, 198.
Zerubbabel 224.
Zimmern, Helén 163.
Zunz Lipót 7.
Zweig, Stefan 216.

MTA KÖNYVTÁRA
SCHEIBER
GYŰJTEMÉNY